

בית דין רבני לערעורים

בפני:

הרב שלמה גורן - דיין

המבקשים:

1. חנוך לנגר

2. מרים לנגר

נגד

הנהלת בתי דין רבניים

הקדמה

פניית האח והאחות

פרק ראשון: סדרי הדיון והנוהל לפסק-הדין

מבוא - מתי יכול בית-דין לבטל דברי בי"ד חברו - הדיון בפסול ממזרות חמור כדיני-נפשות - שיטת הפוסקים שאין כאן חכם שאסר - שיטת הפוסקים שאין בי"ד הראשון שאסר רשאי לחזור ולישב בדין זה - שיטת המהרי"ט בדיון זה - התהליך של הוצאת פסק-הדין להיתר - סדר עריכת פסק-הדין - העדים החדשים - עדותם נגבתה בפני בית-דין של שלושה רבנים בהתאם להלכה - דיני קבלת-עדים שלא בפני בעל דין - פסקי-הדין של תשעת הדיינים - העלמת שמות הדיינים בפסק-הדין לפי ההלכה - היסודות עליהם מושתת פסק-דין הלכתי זה

פרק שני: מערכת הדיונים, העדויות והממצאים

פתיחה - ההלכה שלא לגלות פסולי-קהל - השתלשלות הבעיה - ישיבת בית-דין בהרכב חדש מסרב לדון בנושא - החלטה ראשונה של בית-הדין הגדול - עדות ראשונה של הגב' חוה לנגר - עדות אברהם בורקובסקי - עד שני - יעקב אהרון קופרברג - עד שלישי - יוסף מרינגר - מכתב מרגש לביה"ד מאת האת והאחות - עדות אריה שטיינברג - בית-הדין מקבל עד פסול מן התורה - דין עדות של גדול המעיד על מה שראה בקטנותו -

עדות אהרון גינזבורג - עדות הבן יצחק בורקובסקי - סיכומי העורך דין מודעי - הצהרת הבן יהודה בורקובסקי - מסקנות מהצהרת הבן - החלטת ביניים של ביה"ד בפ"ת - תמיהה על פסק-הדין - ערעור על פסק-הדין - דעות מנוגדות בביה"ד הגדול - דיון חוזר בביה"ד האזורי בפ"ת - ישיבת סרק של בית-הדין האזורי - עדה ראשונה בבית-הדין - עדות אחות בביה"ד - עדותו של הגבאי המוכחשת ע"י הבעל דבר עצמו - העד השני, שמאי בומפלך - עדותו פסולה עפ"י הדין - עד שלישי מאמת, שבורקובסקי אינו יודע להתפלל ולברך - העד הרביעי והאחרון בסדרת העדים בבית-הדין - פסק-הדין הסופי של בית-הדין בפ"ת - התערבות שלי בהחלטת בית-הדין - החלטה חדשה של בית-הדין - החלטת ביניים של ביה"ד הרבני הגדול בירושלים - פסק-הדין של ביה"ד האזורי בפ"ת - נימוק פסק-הדין של ביה"ד בפ"ת - נימוקי פסק-הדין מדהימים

פרק שלישי: העדים והמסמכים שלא הופיעו בבתי-הדין

הצגת מסמכים - הממצאים החדשים - עדות חדשות של ה"ה יהודה ויטרק, דוד קיהן, שמואל הוברמן, שמאי בומפלך, אליעזר שפילפויגל, גב' שרה דעסוי

פרק רביעי: ניתוח העדויות והמסמכים לאור ההלכה

נוסחת ה"שמע ישראל" שבפי בורקובסקי - נוסח נוצרי - עשרת הטענות נגד האיסור של בתי-הדין

פרק חמישי: שלוש דרכים לקביעת גירות

ארבעת בעיות היסוד - שלושת הדרכים להוכחה גירותו של אדם - הוכחת הגרות ע"י העדים - האם הצורך בעדים הוא רק כדי להתחיל בקהל או אפילו לחומרא בלי אין חוששין בלי עדים - הנאמנות מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי - בא ואמר נתגיירתי בלי לומר בבית-דין של פלוני - גם לרמב"ם אין חוששין לו - כללי הנאמנות לגרים ללא עדים - התנהגות האדם כיהודי עושה אותו לגר מטעם איתחזק - חזקת היהדות ללא נתגיירתי בבי"ד של פלוני - אינה מועילה לדעת השו"ע לדעת הרמב"ם מועילה - האם חזקה יהדות זקוקה שיאמר נתגיירתי בבית-דין של פלוני - חזקה הנמשכת מילדות אינה זקוקה לאמירה. אבל חזקה שנתחדשה זקוקה לאמירה - לדעת הרמב"ם חזקת יהדות אינה מועילה ללא טבילה כל שהיא ואפילו לא לשם גירות - לדעת הרי"ף להרמב"ן אין מועיל כלל חזקה יהדות להחזיקו כגר - שיטת הירושלמי כשיטת הרי"ף שחזקה לא מועלת - כמה מצוות צריך לקיים כדי שיתחזק בתור גר - האם חזקת יהדות בשמירת המצוות מספיקה ללא אמירת נתגיירתי בפני בי"ד של פלוני - שיטת ה"חוט המשולש": חזקת יהדות אינה צריכה כלל אמירה - מהי בין איתחזק ליהדות לבין שאר חזקות דעלמא - שיטת החזון אי"ש באיתחזק ליהדות - איסור עצמו בעד אחד יוחזק - "איסור עצמו בעד אחד יוחזק" אינו חל אלא על חייבי מלקות בלבד - ישוב קושיית ה"שב שמעתתא" - שיטת המרדכי והמאירי שוה לשל הרמב"ם - עשרת המסקנות בחזקת יהדות - הנאמנות השלישית מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר - הנאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" כאשר ידוע שיש עדים כאן או בחו"ל שמכירים אותו כגוי

פרק שישי: בורקובסקי לא התגייר מעולם כדין

ניתוח הבעיה שלפנינו בדבר גירותו של בורקובסקי לאור הברור ההלכתי הנ"ל - סתירה - בין בורקובסקי לבנו והעדים היכן נימול - העדות של בורקובסקי אין בה ממש מבחינת ההלכה - אין שום עד כשר שיעיד שראה את הגירות ואין על זה שום מסמך, אלא הכל לפי השמועה - עדיכת הברית בבית-החולים בוורשא היתה כדי לטהר את הכתם מהמשפחה ולזה קראו גיור - ניכרים דברי-שקר - שני עדים כשרים מלוקוב מכחישים חתונתו של בורקובסקי - האם היתה לבורקובסקי חזקת יהדות ע"י שמירת מצוות -- שיטת החזון איש נוגדת את ה"חתם סופר" וה"נודע ביהודה".

פרק שביעי: כשרותם ופסילתם של עדים שהופיעו במהלך הדיונים

שני העדים שהרשיעו את עצמם באכילת טרף ואת בורקובסקי בהליכה לכנסיה, באכילת חזיר, וביום הכיפורים ואשר נפסלו בבית-הדין - כשרים לעדות וחייבים לקבלם - כשרות העדים מטעם "פלגין דיבורא" - כשרות העדים מטעם "פלגין דיבורא" או מטעם שהוא לפני הכרזה -- גם העד שהודיע בבי"ד כי הוא נשוי לנכרית ועומד לגרשה - כשר עפ"י דין לעדות - שני עדים חדשים המפקיעים את בורקובסקי מחזקת יהדות - יתכן שעדות להעמדת אדם על חזקתו הקודמת כגוי כשרה ע"פ השמועה - הרב לויצקי ז"ל מגבעת רמב"ם חיתן את הגב' חוה עם לנגר על סמך עדות שבורקובסקי גוי - סדר הקידושין של הרב לויצקי ללנגר סותרת את חזקת היהדות של בורקובסקי - עד כשר לכל הדעות מעיד על בורקובסקי שלא נהג כיהודי - עדות אשה מהימנת ביותר - עדות הגבאי על יהדותו של בורקובסקי הוכחשה ע"י בורקובסקי עצמו ואין בה ממש - יתכן שבורקובסקי ניהל חיים כפולים כיהודי בבית חותנו וכנוצרי בכנסיה - עדות הגבאי אלפרט מוכחשת ע"י בורקובסקי עצמו - עדים על התנהגותו הגויית של בורקובסקי בבר-מצוה של נכדו - עדות על הליכת בורקובסקי לכנסיה בלוקוב לאחר הנשואין - מסמכים אותנטיים משנת תש"ח ואילך מעידים כי בורקובסקי התנהג כנוצרי וסחף גם את בנו לנצרות - מסמך מהימן ביותר על בורקובסקי - עובדי המחלקה הסוציאלית ערכו ביקורים בבית בורקובסקי - ארבעת המסמכים של המחלקה הסוציאלית הורסים לגמרי את חזקת היהדות של בורקובסקי - אמינות הדו"ח הראשון של המחלקה הסוציאלית - החשש שבורקובסקי ניהל חיים כפולים - עדות ומסמך אותנטי משנת 1933 שאכן הטביל בורקובסקי את הבן הבכור לנצרות לאחר שנימול והתגייר כביכול - הוכחה ללא ספק הטבלת בנו הבכור של בורקובסקי לנצרות - מכתבה של חוה (לבית גינצבורג) מפולין מרמז על חטיפת הבן והטבלתו לנצרות - בתי הדין הרבניים שדנו עד כה בתיק לא היו בפניהם המסמכים והעדויות התדשות - ההסתמכות על נאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" אינה בתוקף כאן משש סיבות - כל שלושת דרכי הנאמנות על גירות נפלו כאן - הפקעת גירותו של בורקובסקי לאור ההלכה

נספחים

מראי מקומות

בשם ה'

הקדמה

מאז י"ג בכסלו תשל"ג, יום בו חתמו בקדושה ובטהרה, תשעת הדיינים ואבות בתי הדין, ביניהם גדולי תורה ועמודי התווך של הפסיקה בישראל, על הוראת הקודש, ופסק הדין - דין אמת לאמיתה של תורה, למנוע דמעת העשוקים של האח והאחות, חנוך ומרים לנגר, להתירם לבוא בקהל ה' - הפצירו בי רבים ושלמים בארץ ובתפוצות, רבנים ודיינים, תלמידי חכמים ובני תורה, אישי רוח ואנשי משפט להוציא לאור את נימוקי פסק הדין עם כל חומר הראיות, העדים והממצאים שבידי, הן אלה שהיו בפני בתי הדין הרבניים השונים, והן אלו שנתגלו ופוענחו על ידינו, לאחר שנחתם גזר דינם של האח והאחות לאיסור. לקיים ע"י כך את צו התורה, כמו ששנינו במס' שקלים פ"ג הל"ב במשנה: שאדם צריך לצאת ידי הבריות בדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום, שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר ל"ב כ"ב). ומוסיף שם הירושלמי ואומר: ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, בתורה, ובנביאים ובכתובים, מצאנו שאדם צריך לצאת ידי הבריות בדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום.

לכן החלטתי להיענות לדורשי האמת מבקשי ה' אלו. קיבצתי כעמיר גורנה את כל המסמכים, העדויות, הממצאים והפרוטוקולים משיבות בתי-הדין השונים, אשר בת"א ובבתי הדין הרבני הגדול בירושלים וכל אשר יש לו חשיבות כל שהיא בדיון הלכתי זה, וצרפתיים בספר.

הבאתי את חומר הראיות והחלטות הביניים של בתי הדין, ופסקי הדין בצורה כרונולוגית, כפי סדר האירועים שלהם. לא החסרתי שום עד ושום מסמך בעל חשיבות שהופיע בבתי הדין בדרגים אלה ובהרכבים השונים מלהציגם לעיני קהל, עם ועדה. הם מובאים כאן בסדרם וכלשונם, באותה צורה, סדר ולשון כמו שהופיעו בבתי הדין עצמם.

עליהם, כמובן, הוספתי את העדויות, המסמכים והממצאים החדשים, שנתגלו ושפוענחו לאחר סדרת פסקי הדין לאיסור האח והאחות שבמערכת בתי הדין הרבניים בארץ. נוגם הם מופיעים בספר בשלימות. מסמכים בעלי חשיבות מיוחדת מובאים כאן בצילום מקורי.

ספר זה מושתת על החוברת "חוות דעת הלכתית בנושא מעמד אישי" שחיברתי בחודש אדר תשל"א, עוד בימי כהונתי כרב ראשי לצה"ל. אז לפי פניתו של הרב הראשי לישראל והראשון לציון דאז הרב הגאון ר' יצחק ניסים שליט"א, ואישים בכירים אחרים במדינה, שבקשו ממני "לערוך חוות דעת הלכתית מקיפה, בנוגע לפסק הדין שהוטל על החייל חנוך לנגר ואחותו מרים, (שהיתה גם היא חיילת בזמן פסק הדין, ע"י בית הדין האזורי בפ"ת) האוסר אותה לבוא בקהל."

תחילת התענינותי בפרשה אנושית מזעזעת ורווית-צער זו, בשנת תשכ"ח בעת אשר מרים לנגר שרתה כחיילת במטה הכללי של צה"ל בשכנות למשרדי. בקשתם, שלה ושל אחיה מבתי הדין לשחרר אותם מכבלי האיסור הנורא ולהתירם לבוא בקהל, היתה תלויה ועומדת, עברה ושבה מבית הדין האזורי בפ"ת לביה"ד הרבני הגדול וחוזר חלילה.

מצבם הנפשי של שני הצעירים התערער מאד והם מצאו פורקן נפשי במשרדי במטכ"ל ופתח לתקוה ולנחומים. בכל עת אשר הרגישו שמר להם היו באים אלי להוזיל דמעות, ולבכות את מר-גורלם.

הם פנו אלי בבקשה "להציל שתי נפשות תמימות מישראל המובלות לטבח". צרתם נגעה מאד לליבי. התלתתי להתענין בגורלם המר. התקשרתי מיזמתי עם עורך הדין שלהם, מר י' מודעי, ממנו קיבלתי את התיק שלהם לעיון. נוכחתי לראות שמבחינה הלכתית ישנו זיק של תקוה.

התקשרתי פעמים מספר עם אב ביה"ד בפ"ת ובקשתי ממנו לראות את עצמו כדן דיני נפשות. מצוה עליו לפתוח בזכות, ולמצות את כל דרכי ההיתר, האפשרויות מבחינת ההלכה. לאחר שהתיק עבר לביה"ד הגדול לערעורים, פניתי מיזמתי לכבוד הרב הגאון הרב יצחק ניסים שליט"א, ולחברי ביה"ד הגדול המיועדים לשבת בדין זה בשלב שני של הערעור, והפניתי את תשומת לבם שעדיין יש פתח של היתר לפי ההלכה.

אולם, לצערי הרב, עלו כל המאמצים שלי בתוהו. אחרי למעלה מתמשש שנים של דיונים בבתי הדין, חרץ ביה"ד הגדול לערעורים בירושלים, את דינם לחומרא, ואסר אותם לבוא בקהל ה'.

בשיחה עם שר-הבטחון מר משה דיין העליתי בפניו את בעייתם של האח והאחות וסיפרתי לו את השתלשלות העניינים. מכיוון ששניהם היו חיילים הצעתי לו לפנות להרב ניסים, ולבקשו לנסות להביא את התיק לדיון חוזר בפני הרכב מיוחד של בית-דין.

לאחר מכן פנו חנוך ומרים לנגר לשר הבטחון במכתב נוגע ללב. בו בקשו ממנו להפעיל השפעתו כדי לערוך בבית דין מיוחד דיון מחודש בענינם הכאוב. שר הבטחון פנה לרב הראשי והראשון לציון דאז, הרב יצחק ניסים שליט"א, בתוקף היותו מכהן כנשיא יחיד של ביה"ד הרבני הגדול לערעורים ובקש ממנו לפעול למען עריכת דיון חוזר בבעיה זו.

לאחר שערכתי את חוות הדעת ההלכתית שלי, החל כבוד הרב ניסים במאמצים כדי לכוון ביי"ד מיוחד שיאות לשבת בדיון חוזר של תיק זה.

אולם מאמציו בכוון זה לא נשאו פרי.

חוות הדעת ההלכתית שהוצאתי לפני כשנתיים, התבססה על עדויות ומסמכים חדשים, שנתגלו לאחר מתן פסק הדין הסופי לאיסור, ע"י ביה"ד הרבני הגדול לערעורים. בחוברת זו הדגשתי במפורש "שאין חוות-דעת זו מהווה היתר לבוא בקהל, כי אם חומר עבור בית דין מיוחד, שיורכב לצורך זה, כדי לדון בצוותא ולהכריע, אם לאור המסמכים החדשים, העדויות, השו"ת והמו"מ ההלכתי - הכלול בחוות דעת זו, יש מקום לשנות את פסק הדין ולהתירם לבוא בקהל."

מאז שהוצאתי את חוות הדעת הראשונה, נתווספו עדים, ראיות ומסמכים רבים המחזקים ומאמתים את יסודות ההיתר, שיסודו בהררי קודש. המבוסס על טהרת ההלכה וסמכות הפסיקה מדור דור. כפי שזה מתבטא בפסק הדין ובדבריהם של תשעת הדיינים המובאים בספר זה.

יש להצטער על כך, שבגלל האוירה העכורה שיצרו חוגים קנאים, המהלכים אימים נגד כל מי שאינו מסכים לדעתם, נאלצנו לעכב פרסום שמותיהם של הדיינים החתומים על ההיתר.

עם זאת הוכחנו בפרק הראשון של הספר שאי פרסום שמות הדיינים על פסק דין, פרט לאב בית הדין, הוא נוהג מקובל ומקודש מאז ומתמיד בבתי הדין בישראל, כפי שהביא הרמב"ם.

אני תקווה ותפילה, שעם פירסום דברי-האמת והשלום הכלולים בספר זה, לעיני כל ישראל, המבוססים על אמיתות תורתנו הקדושה, שלימות ונצחיות ההלכה יקוימו בנו דברי נעים זמירות ישראל: "והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים" (תהלים לו, ו) ודברי החזון והנבואה: "וידעו תועי-רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח" (ישעיהו כט, כד).

ה' יאיר עינינו במאור תורתו ויזכנו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכותא, להוציא דין אמת לאמיתה של תורה ולהרבות בכבוד שמים בעולם.

והאמת והשלום. אהבו (זכריה ח, יט)

פנ'יית האח והאחות

פניית האח והאחות, חנוך ומרים לנגר, מיד לאחר הבחירות לרבנות הראשית לישראל, אל הרב הראשי לישראל, הרב שלמה גורן שליט"א, לערוך דיון חוזר על איסור החיתון שלהם "ולהוציא לאור משפטינו ולטהר אותנו מהכתם הנורא שהוטל עלינו."

י"א חשון תשל"ג (19.10.72)

לכבוד

הרב הראשי לישראל - הרב שלמה גורן שליט"א

תל-אביב

רב מאוד נכבד,

אנחנו החתומים מטה חנוך ומרים לנגר, מבקשים מכבוד הרב הראשי, לערוך דיון חוזר על איסור החיתון שלנו, שהוטל על ידי בית הדין הרבני בפתח תקוה ואושר משום מה, לתדהמתנו הגדולה, בבית הדין הגדול לערעורים בירושלים, ללא הצדקה, וללא צדק ומשפט.

אנו בטוחים בצדקת דרישתנו הנוגעת לכל חיינו וקיומינו בעבר או בעתיד.

אנו מתחננים לפניך, לבוא לעזרתנו ולהוציא לאור משפטינו ולטהר אותנו מהכתם הנורא, שהוטל עלינו ללא עדים כשרים, וללא ראיות בנות תוקף או מסמכים כל שהם.

בתקווה אחרונה, החותמים בדמע,

חנוך ומרים לנגר

(-) מרים לנגר (-) לנגר חנוך

פרק ראשון סדר הדיון והנוהל לפסק-הדין

מבוא

נושא הדיון המכאיב והמסעיר הזה עבר כבר את כל שלבי הדיונים באינסטנציות השונות ובגלגולים שונים בבתי הדין הרבניים האיזוריים בתל-אביב וכמה וכמה פעמים בפ"ת והגיע ארבע פעמים לבית הדין הרבני הגדול לערעורים בירושלים. לכאורה, עלינו לכבד את הכלל ההלכתי הנקוט בידינו "בית דינא בתר בית דינא

לא דייקין, כמבואר במסכת בבא בתרא קל"ח ב'. "ולא חיישינן לבית דין טועין" כמבואר שם ובמס' יבמות ק"ו א'. הרמב"ם בפ"ה מהל' עדות הל"ה קבע זאת ככלל גדול בהלכה: "ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר אלא מחזיקין אותו שהן בקיין ולא יטעו". כלל זה כחו יפה לאו דוקא בהוראת בית דין אלא אף בהוראת יחיד, כמו ששנינו בברייתא במס' עבודה זרה ז': "השואל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר". ואין זה איסור על השואל בלבד אלא גם על החכם, כמו ששנינו במסכת נדה (כ' ב') "חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר - אסר אין חבירו רשאי להתיר". וכתב ע"ז הראב"ד "דלא משום כבודו של ראשון נגעו בה, אלא משום דכיון דאסרה ראשון שויה חתיכה דאיסורא ושוב אין לה היתר, דאפילו התיר אינו מותר, אפילו היה גדול ממנו בחכמה ובמנין". וכן הביא הר"ן במס' ע"ז בשמו.

א. מתי יכול בית דין לבטל דברי בי"ד חבירו

בכל זאת לא ננעלו שערי דמעות של האח והאחות העשוקים, שאין להם מנחם. כפי המבואר במדרש רבה קהלת פ"ד אות ג', לענין בנים האסורים לבוא בקהל ה', ודברי ר' אלעזר במס' בבא מציעא (נ"ט א') "שערי דמעות לא ננעלו" נאמרו גם עליהם. וכמה טעמים לדבר שננקוט גם בנידון דידן בכלל ההלכה "יקוב הדין את ההר" - כמבואר במסכת יבמות (צ"ב א') לענין ניסת עפ"י ב"ד וטעו, ש"הולכין אחר עומק הדברים ואמרינן טעותא הוא" כמו שפירש רש"י שם. וכתב "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא" (דברים א' י"ז). ונאמר (משלי כ"א ל) "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" - "כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב" (ברכות י"ט ב').

ב. הדיון בפסול ממזרות חמור כדיני נפשות

למדנו מדברי הירושלמי במסכת סנהדרין פ"ד הלכה ז' שפסול משפחה דינו כדיני נפשות כך שהחומרות וההגבלות החלות על הדיינים כדיני נפשות חלות עליהם גם כשדנים בפסול משפחה, שהרי אחד מ"ג הדברים החלוקים בין דיני ממונות לדיני נפשות הוא, שדיני ממונות הטהרות והטמאות מתחילין מן הגדול, ודיני נפשות מתחילין מן הצד, כמו ששנינו במשנה בסנהדרין (פ"ד מ"ב). הסיבה היא כמו שפירש רש"י בסנה' (ל"ב א'), שמא יחייבנו הגדול ולא ירצו לחלוק על דבריו משום 'לא תענה על ריב' (שמות כ"ג ב'), על דבריו של גדול.

הנה מצינו בירושלמי הנ"ל: ר' תימא בר פפייס בשם רב הושעיא אף בפסול משפחה מתחילין מן הצד ופירש ב"פני משה" שם: אם בית דין רוצין לפסול אחד מחמת פסול משפחה דכדיני נפשות דמיא. וכן כתב והאריך בתשובות הרמ"א סי' י"ב, שפסולי-קהל ולאסור אשה על בעלה, כדיני נפשות דמיא והעדים צריכים דרישה וחקירה כדיני נפשות. וכן לענין קבלת-עדים שלא בפני בעל0דין אם זה לאסור, דינו כדיני-נפשות. וכן כתב הגאון רע"א בתשובה ק' בזה הלשון: "ופיסול קהל לענ"ד ודאי הוי דיני נפשות ממש."

והרי שנינו בסנהדרין (ל"ג ב') ובירושלמי סנהדרין (פ"ד הלכה ג'), מנין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מנין שמחזירין אותו? תלמוד לומר "ונקי אל תהרוג" (שמות כ"ג ז'). .

הוא הדין בפסול ממזרות שהוא פסול משפחה החמור ביותר: אין להתחשב עם כבודו של בית דין הראשון ולא חיישינן בזה לזילותא דבי דינא כמו שנתבאר עפ"י הירושלמי מפי גדולי הפוסקים, ומכמה וכמה טעמים המפורשים לפנינו:

ב"ד רשאי לסמוך בשעת-הדחק על שיטת-יחיד כדי לבטל דברי ב"ד ראשון

א) כבר כתבו בתוס' בע"ז ז' א' בד"ה "הנשאל" דאינו אסור לשאול לחכם אחר שיתיר אלא אם לא יודיע לו: כבר שאלתי לפלוני ואמר לי. אבל אם אומר לו כבר שאלתי פלוני חכם, מותר. והחכם יזהר שלא יתיר אלא אם כן יוכל להחזירו, כגון שטעה בדבר משנה או אפילו בשקול הדעת וסוגיא כאידך, דבהא אמרינן בפ"ק דסנהדרין ו' א', דמה שעשה עשוי וישלם מביתו. ומכיון שמביאים ראיה מהסוגיא דסנהדרין. שמע מינה שאפילו בב"ד של שלשה הדין כן. שב"ד אחר יכול להחזיר אותם ואין צורך בזה שיהיה בית הדין השני גדול מן הראשון בחכמה ובמנין, כמו שנראה מפירוש הר"ש במס' עדיות פ"א מ"ה, שב"ד האחרון יכול לסמוך אפילו על דברי יחיד כדי לבטל את דברי ב"ד הראשון אם זו שעת הדחק. ואין צורך שיהיה הב"ד השני גדול מן הראשון בחכמה ובמנין כי רק אם אין לו על מי לסמוך מן הראשונים אז אינו יכול לבטל דברי ב"ד הראשון, אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואין לנו שעת דחק יותר מפסול ממזרות על שני צעירים שנדונו כדיני נפשות כאמור לעיל עפ"י הירושלמי ותשובות הרמ"א והגרע"א. ולהלן יתבאר. שלא על דעת יחיד אנו טומכין, אלא על עמודי ההלכה וגדולי ההוראה שבכל הדורות שמפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים.

אם כי מהרמב"ם בפירוש המשניות בעדיות שם נראה ההיפך, שאפילו סמך הב"ד הראשון על דעת יחיד, אין הב"ד השני יכול לחלוק עליו ולבטל דבריו, אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. אבל ביד החזקה בהל' ממרים פ"ב הל' ב' סובר הרמב"ם אחרת לגמרי, שאין הלכה זו שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבריו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין אלא בב"ד שגזרו גזרה או תקנו תקנה, והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם ב"ד אחר ובקש לבטל דברים הראשונים, ולעקור אותה התקנה ואותה הגזרה, ואותו המנהג, אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין. אבל בפסקי הלכות אחרים של התורה שבע"פ פסק שם הרמב"ם בפ"ב הל' א': ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו. הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר: "אל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים י"ז, ל'). אינך חייב ללכת אלא אחר ב"ד שבדורך, והוא הדין בנידון דידן בודאי שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות: כמבואר בסנהדרין (ו' ב'). ולומדים זאת מן המקרא "ועמכם בדבר משפט" (ד"ה ב' י"ט ו') וכמו שהביא גם הרמב"ם בפרק כ"ג מהל' סנהדרין הלכה ט'.

באיטור והיתר רשאי ב"ד לבטל דברי ב"ד חברו

אמנם ביחס ל"ג מדות שהתורה נדרשת, כבר כתב הכ"מ בהל' ממרים פ"ב הלכה א', שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים וכן עשו גם בחתימת הגמ', שמיום שנחתמה לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליה. אבל ביחס לבתי דין שבימינו בודאי שב"ד רשאי לחלוק על חבריו, אלא כאשר שניהם קיימים צריך לכתחילה שישאו ויתנו אלו עם אלו ויבררו את ההלכה עד כמה שאפשר בצוותא וינסו להביא לידי הסכמה של שני בתי הדין לדעה אחת. אבל באופן עקרוני רשאי ב"ד אחד לחלוק על השני אם יש לו על מה ועל מה לסמוך ולבטל את פסק הדין של הראשון אם נראה להם שהראשונים טעו בהוראה מקובלת בין הפוסקים. וכן מבואר בשולחן ערוך וחושן משפט סימן כ"ה סעיף א' - וכפי המבואר בפוסקים דלהלן. ביחוד כאשר המדובר בפסול ממזרות שהוא כדיני נפשות כמבואר לעיל. וכן מבואר בטור חו"מ סי' כ"ה בשם הגאונים ובב"י שם האריך בזה, והמחלוקת בין הפוסקים ביחס לב"ד שטעה בשקול הדעת אינו אלא בדיני ממונות, אבל באיסור והיתר אינו כן כמו שכתב הר"ן על הרי"ף במסכת ע"ז הנ"ל, דאפילו טעה בשקול הדעת מחזירין הוראתו בהסכמתו של המורה הראשון, אבל אם טעה בהוראת הפוסקים, שדינה כדבר משנה, חוזר כל ב"ד ומטהר ומתיר, כדתנן בבכורות בפרק "עד כמה" (כ"ח ב') וכמו שכתב הר"ן שם במס' ע"ז.

ב) הרמ"א בשו"ע יו"ד סי' רמב סעיף ל"א פסק בשם רבנו ירוחם "אבל אם יש לו קבלה שטעה, יוכל להתיר". וכתב ע"ז הש"ך שם בס"ק נ"ו כלומר שיש לו קבלה שאין הדין כן וא"כ זה טעה. והרמ"א מוסיף שם ואומר בשם הר"ן "ואפילו אם טעה בשקול הדעת יוכל לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו."

"חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר - אינו נוהג בזמן הזה"

ג) בשיירי הכנסת הגדולה יו"ד סימן רמ"ב ס"ק נ"ה כתב בשם הר"ם מפדוה סי' ל"ג: חכם שאסר ונתן טעם, וטעמו פגום מן התלמוד - חבירו רשאי להתיר.

ובסימן נ"ז כתב עוד חידוש: לא אמרינן חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר אלא במקום עמי-הארץ, אבל במקום חכמים שיודעים לשאת ולתת בתורה שבע"פ רשאי להתיר (בשם הרמ"ע מפאנו בספרו "משבית מלחמות"). ועוד כתב שם בסימן נ"ח בשם הר"י סאמיגה: "לא אמרינן שאינו רשאי להתיר אלא במי שאינו יודע להיכן הדין נוטה, אבל אם הדין ברור לו מכת הלכה פסוקה יכול להתיר", ע"כ. ובסי' ס"ד כתב השיירי כנסת-הגדולה בשם הר"ע פיג"ו וכן הביא בשמו ב'בית-לחם יהודה' על יו"ד: שם סימן רמ"ב "דין זה חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר אינו נוהג בזמן הזה". וכן נוטה דעתו של בעל "בית-לחם יהודה" שבזמנינו חכם שאוסר - רשאי חברו להתיר, כי בודאי לא יתיר אלא א"כ יש לו ראייה ברורה.

ד) כל המגבלות וכל החומרות הנ"ל אינן אלא כאשר לא נתגלו לפני החכם או בבית הדין השני ראיות חדשות שלא היו לפני הראשון, וכן כתב בספר "סמיכה לחיים" אעה"ז סי' ט' בשם פוסקים רבים. ובנידון דידן הרי נתגלו מסמכים אותנטיים חדשים ועדים חדשים שלא הופיעו בפני בתי הדין הקודמים. וכן מצאנו מקורות הלכתיים בספרי שו"ת שלא היו לפני בתי הדין הקודמים.

לכן אין כאן לבוא בטענות הנ"ל "בית דינא בתר בית דינא לא דייקי", או "חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר". שהרי שנינו במסכת סנהדרין (ל"א א'): "כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין" וכן פסק הרמב"ם בפ"ז מהל' סנהדרין ה"ו "אע"פ שכבר נגמר הדין כל זמן שהוא מביא ראיה סותר". וכן בשו"ע חו"מ (סימ' כ' סעיף א'): "מי שנתחייב בבי"ד והביא עדים או ראיה לזכותו סותר הדין וחוזר אע"פ שכבר נגמר, ואפילו אם פרע כבר, כל זמן שהוא מביא ראיה סותר."

ואם הדברים אמורים בדיני ממונות. בדיני נפשות מעין נושא זה שלפנינו, בודאי שאין כאן שום בית מיחוש. ומצוה לחפש כל פתח של היתר אפשרי במסגרת ההלכה כדי להציל נפשות צעירות אלו מצרתם.

ג. שיטת הפוסקים שאין כאן חכם שאסר - הדין של חכם שאסר אינו חל אלא על מי שבא לשאול על כך

אסמכתא גדולה לזאת שאין כאן משום חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר לא משום כבודו של חכם ראשון ולא משום שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, כשיטת הראב"ד הנ"ל. מצינו בשו"ת ישואל ומשיב"ח ח"א. שאלה ה'. שכתב על בעיה מעין זו שלפנינו כדלהלן: "מכתבו הגיעני תמול ולא אכחד קושט דבר אמת כי בקראי מכתבו הלכתי אנה ואנה, ואומר בלבי אי לנו כי נתקיים בנו מה שאמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח בישראל, כי ראיתי אשר מעלתו כתב בשם הרב הגאון מווירצבורג נ"י אשר חש למה שהורה הזקן לאסור בשכבר הימים. משום חכם שאסר. ובאמת דבר זה מביא לידי גיחוך. אך גם בשחוק יכאב לב. ומה ענינו לשם, שם הטעם אם משום פבודו של חכם שאסר, או משום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא.

ובאמת משום כבודו של חכם בודאי ליתא. שכאן אנו דנין על כבודן של בני כהנים ובני ביתם עד עולם, אם לא נאסרו ופשיטא דלא חיישינן לכבוד הזקן שאסר נגד כבוד כל אלו וכו'. ומשום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא זה שייך אם אדם מקבל על עצמו איסור ובאמת הארכתי בחבורי יד שאול סי' רמ"ב שם, דשם ג"כ אין השואל בכלל שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, דהא הוא לא קבל."

ו"השואל ומשיב" ממשיך שם ואומר, דכל ששאל לחכם קבל על עצמו מה שהורה החכם והיה כקבל על עצמו האיסור. וזה לא שייך כאן דהזקן לא נשאל רק שאסר את האב מכהונה, אבל האב לא קבל על עצמו, ומה ענין שויה אנפשיה חתיכא דאיסורא לכאן. וגדולה מזו אמרו, דאומר על בנו שהוא ממזר אינו נאמן כל שיש לבן בנים כדאמרו ביבמות (דף מ"ו). וא"כ על בנים אחריהם אין שום ספק ואינו יכול לאסור, וגם האב עצמו לא שאלו ורק המורה הזקן אסרו. אבל פשיטא שאין בזה משום חכם שאסר וזה פשוט וברור עכ"ל.

ואם הדברים כן ביחס לפטור כהונה שאין פסולם חמור כל כך. בנידון דידן בפסול ממזרות הגובל עם דיני נפשות והאח והאחות לא באו בשאלה לבתי-הדין כלל שיפסקו להם בתחילה. בודאי ובודאי שאין להתחשב בזה עם כבוד הראשונים ואם כי המדובר בכבוד בית דין הראשון ולא זקן אחד, הרי גם לענין פסול כהונה בבי"ד מצינו במסכת כתובות (כ"ו ב') דרשב"ג סובר "אנן אחתינן ליה ואנן מסקינן ליה ולזילותא דבי דינא לא חיישינן", ואם כי התנא קמא חולק שם על כך וסובר כיון דאחתינא לא מסקינן ליה חיישינן לזילותא דבי דינא, אין זה לפי מסקנת הסוגיא שם, דנראה דלכולי עלמא לא חיישינן לזילותא דבי דינא. והרי שם המחלוקת אינה אלא לענין פסול כהונה, אבל לענין פסול ממזרות לאסרם לבוא בקהל, אין איש סובר שבגלל זילותא דבי דינא יכריזו על אדם מישראל כממזר ויאסרו אותו לבוא בקהל.

ד. שיטת הפוסקים שאין בי"ד הראשון שאסר רשאי לחזור ולישב בדין זה

כעת עלינו לברר אם רשאי היה ביה"ד הקודם לאחר שאסר לחזור ולדון מחדש באותו דין, משום שנוכח לפי ההלכה שבית הדין הראשון אינו רשאי לשבת בדין זה עוד לאחר שתקעו עצמם הראשונים כל הזמן לאיסור, ואם כי לכאורה אין זה דומה למה שכתב הש"ך בח"מ (סי' יז סעיף קטן ט') בשם המהרשד"ם סי' ב' "אם כבר נשאל מדיין וכתב לו פסק ודעתו עליו אין רשאי לפסוק דחשיב כנוגע שם, וכך כתב ר' לוי ׳ן חביב באגרת הסמיכה אשר לו", כי שם מדובר בדיין אחד שחוזה דעתו בענין על סמך שמיעת צד אחד אם כבר פסק דין על כך פסק המהרשד"ם שם אסור לו לחזור ולשבת בדין זה כלשונו שם : שהדיין עשה פסק על שאלת בעל דין אחד איך יצמק עתה הבעל דין הב' שהרי הוא נוגע בדבר, והמהרשד"ם מסיק שם "לכן גראה שמי שפסק דין צל ענין, אין לו להיות דיין, ואפילו בשותפות עם אחר. כי הוא נוגע בדבר."

אבל לכאורה אין זה מוכיח על ב"ד שדן בדבר ופסק לאיסור או להתיר שאין לו לחזור ולדון באותו ענין, משום האמור במסכת יבמות (כ"ה ב') מיאנה או שחלצה בפניו ישאנה מפני שהוא בי"ד וכמו שפירש רש"י שם "ותלתא לא חשידי."

שיטת המהרשד"ם - בי"ד הראשון אסור לו לחזור ולדון

אבל ממה שהביא המהרשד"ם בשם מוה"ר לוי ׳ן חביב במחלוקת הסמיכה שנפלה בינו ובין מוה"ר יעקב בירב משמע, שאפילו בי"ד שפסק אין להם לחזור ולדון באותו ענין, שכן כתב שם מהר"ל בן חביב: ולא לבד אותה ההסכמה שהסכימו לשעבר אינה קיימת מטעם רוב, אלא שאפילו עתה - ירצו לשאת ולתת עמנו בדין ולשמוע טענותינו ולהודיע לנו ראיותיהם אם בעינינו יראה שאינם ראיות לקיים סברתם וגם הם לא יחזרו בהם, ויסכימו לדעתם הראשונה אין הסכמתם קיימת מטעם רוב. וזה שעתה כבר הם נוגעים בדין הזה, והם קרובים אצל עצמן דכסיפא להו מילתא למהידר ממאי דהסכימו בראשונה ולא יקבלו שום טענה לחזור בהם וכו'.

ומסיק שם המהרשד"ם: והכא נמי בנידון דידן כיון שזה הדיין שהורה בשכבר ופסק על זה, הרי הוא נוגע בדבר כאמור, עכ"ל המהרשד"ם.

הרי שגם ב"ד שדנו ותקעו עצמם בדין ופסקו הלכה, אינם כשרים אחרי כן לחזור ולדון באותו נושא משום שהם כנוגעים בדבר.

אמנם המהרשד"ם לא הביא את דעת מהר"י בי רב שדחה את הסברא שכן שאל שם: ועוד יוצא מזה הפירוש שהבין בעל המגלה השנית שמי שהורה בדין הלכה למעשה, ובא לפני חכם אחר זה הדין ויש מחלוקת בינו ובין חכם אחד, זה שכבר הורה פסול לאותו ענין, רחמנא ליצולן מהא דעתא, נמצאו כל הדיינים פסולין לכל דין שכבר עשו מעשה. ולא יכנסו לענין באותו הדין וכו' עיין שם שהאריך בזה.

ה. שיטת המהרי"ט בדיון זה

בשו"ת המהרי"ט חו"מ תשובה ע"ט מוכיח שבנידון דידן גם מהר"י בירב יודה שהראשונים שכתבו פסק דין אסור להם לחזור ולשבת בדין זה עוד, וזה לשונו שם: ולא עוד אלא אף אם ירצו הב' ההם להמנות עם הג' ולשאת ולתת עמהם מסתברא שאינן נמנין עמהם. ואין דעתם מכרעת שנוגעים בדבר הם, שבושה היא להם אם יפסק הדין עכשיו הפך דבריהם שיאמרו שטעו בדין תחילה. ואלו האחרים הצילום מהשגיאה ודמיא להא דאמרינן בפ"ב דכתובות (דף כ"א ב') דאמר רב הונא אמר רב ג' שישבו לקיים את השטר, קרא ערער על אחד מהם, עד שלא חתמו מעידין עליו וחותרם, משחתמו אין מעידין עליו וחותרם. ופירש"י משחתמו הו' להו' נוגעין בעדות - שגנאי להם שישבו עם פסול בדין ע"כ.

כל שכן בענין טעות ושגיאה שגנאי גדול הוא ויהיו מחזרין על כל טעדי דמצו למעבד לעשות סניגורין לדבריהם הראשונים וכו'.

ומוסיף שם המהרי"ט ואומר: ואם לענין עדות מקרי נוגע כל שכן לענין דיינות דתנן (נדה מ"ט ב') כל הכשר לדון כשר להעיד, ויש שכשר להעיד ואין כשר לדון, ואע"פ שיש לתוספות שיטה אחרת באותה שמועה מ"מ הדין של רש"י אמת.

ואחרי כן מביא גם המהרי"ט ראייה לדבריו מהרלב"ח הנ"ל שכן כתב שם: וזו היתה התשובה של הרב מהר"י לוי' ח' חביב בענין הסמיכה שהוכיח, שרבני צפת תוב"ב גילו דעתם והסכימו עליה, טועים הם בדבר וכסיפא להו' מילתא למיהדר כמה שהסכימו בראשונה ואף הר"י מהר"י בי רב ז"ל לא היה טעמו שם אלא מפני שאותו הענין אינה הוראה כי לא היה צריך משא ומתן ולא חיקור הדין אלא הסכמה ביניהם לברר אחד מהם. שהיה סמוך וכו', אם היה הסכמת הרוב לענין הדין אם ישכיר או לא ישכיר, מודה הוא שמי שאמר תחלה, שיכשר לא יעלה אח"כ למנין וכמו שבאר דבר זה שם - עכ"ל המהרי"ט והאריך בזה מאוד המהרי"ט לבסס שיטה זו עיי"ש.

ובשו"ת ברכי יוסף להחיד"א חו"מ סימן טוב מאריך מאד בענין זה ומביא את כל שיטות הפוסקים בזה וגם דן אם רק לכתחילה אסור לחזור ולדון באותו ענין או שגם בדיעבד אין דיניהם דין עיי"ש.

ו. התהליך של הוצאת פסק הדין להיתר

בהתחשב עם כל הנ"ל החלטנו. שכדי לפתור בעיה כאובה זו וכדי לאפשר להוציא לאור את דינם של האח והאחות העשוקים, מן הראוי להרכיב בית דין מיוחד שידון בנושא ללא פניות ונגיעות אשיות וללא פחד ומורא מפני איומים.

אבל מדי פעם בפעם כשניסו להושיב בית דין על כך, מסע אימים ואיומים הופעל על הדיינים המיועדים מצד קבוצות אלימות ושליחיהן השונים והם איימו על הדיינים לשרוף עליהם את ביתם ואפילו לרצוח אותם עם בני ביתם. כתוצאה ממסע אימים זה פחדו הדיינים לחוות דעה בפומבי פן יבולע להם ולביתם.

עובדה זו בתוספת הנימוקים ההלכתיים הבלתי-מעוררים דלעיל חיזקה אצלנו את ההכרה שאין להחזיר בשום פנים את התיק לאחד ההרכבים של בתי-הדין שכבר ישבו ודנו בתיק זה לאור כל הפוסקים הנ"ל ששונים בדבר אחד, שאם הנושא הפך להיות גורם ציבורי ומפורסם לחילוקי דעות אסור לביה"ד הראשון לחזור ולדון בו משום דעביד איניש לאחזוקי דיבוריה.

אי לזאת גמלה ההחלטה אצלנו בהתיעצות עם הדיינים ואבות בתי הדין שבאנו אתם במגע, שלא לפרסם את שמותם של אבות בתי הדין והדיינים. שדנו בזה וכל אחד מהם קיבל מראש את החומר הדרוש ואת חוות הדעת שהוצאתי בנידון עם תוספות ענייניות ולאחר מו"מ משותף בהרכב מצומצם ולאחר שכל אחד בנפרד עיין, חקר ודרש לעצמו, כתב כל אחד מן הדיינים פסק דין להיתר. יש מהם שהאריכו בנימוקיהם ויש מהם שקיצרו בנימוקיהם אבל כולם הצטרפו להיתר ללא סייג.

ז. סדר עריכת פסק-הדין

והנה, מיד לאחר שחתמו כבר שלשה דיינים על ההיתר ביניהם אב"ד אחד בתום ישיבה משותפת שדנו בנושא, הודעתי למרים לנגר ולכלתו של חנוך לנגר להתכונן לחתונה ובינתיים חתמו עוד ששה דיינים ואבות בתי דין על ההיתר ובתוכם גם דין, שבזמנו נמנה על הרכב בית הדין שאסר את האח והאחות מלבוא בקהל וכשראה וחקר את חומר הראיות החדש ובדק את חוות הדעת, ואת הנתוח ההלכתי שהוצאתי בנדון, הצטרף גם הוא להיתר ללא פקפוק בתוספת נמוקיו כפי שיובא להלן.

בורקובסקי הופיע ונחקר על-ידי במותב תלתא

בנוסף לחומר הראיות המקורי הנמצא בכל התיקים של בתי הדין הרבניים השונים בכל השלבים בבית הדין בת"א ובפ"ת ובבית הדין הרבני הגדול בירושלים שהיה לפני ונמצא עדיין אצלי בצילומים אותנטיים ומדויקים. גם שמענו במותב תלתא, את דעתו של בעלה הראשון של חוה לנגר מר בורקובסקי, לאחר ששלח לי מכתב בו הוא מבקש ממני לראות אותי. הזמנתי אותו בזמנו למשרדי הקודם במטה הכללי של צה"ל. ממנו שוכנעתי יותר מאשר לפני כן, שמעולם לא התגייר כדין ומעולם לא שמר על המצוות. לא מצאתי לנכון לגבות ממנו עדות נוספת בכתב בפני ג' רבנים משום שעדותו בפני בתי הדין השונים סיפקה אותי לגמרי וגוסף על כך הוא לא בא אלי במטרה זו למסור עדות בפני. מטרת בואו אלי היתה להשפיע עלי להסכים לגייר אותו מחדש. זה קרה לפני כשנתיים ימים. ואמנם, מלכתחילה כמעט והסכמתי לעשות זאת בתנאי שיסכים לעבור את כל תהליך הגיור כדת וכדין. ללמוד את קיום המצוות ולקבל עליו לשמור עול תורה ומצוות, וקבעתי לו זמן להתחיל בתהליך הלימוד. אבל בסוף דחיתי זאת ולא הסכמתי לגיירו מסיבה זאת, שכל עוד שלא ישב בית דין מוסמך וביטל את האיסור מלבוא בקהל של האח והאחות וגם לא ביטל את הגיור של מר בורקובסקי אין זה גאה מצדי לעשות מעשה על דעת עצמי נגד פסקי הדין של בתי הדש הרבנים שטיפלו בזה.

ח. העדים החדשים - עדותם נגבתה בפני בית-דין של שלושה רבנים בהתאם להלכה

כמו כן עלי להודיע שלא הסתמכתי על עדים כל שהם אלא אם כן הם הופיעו בפני בית דין של שלושה רבנים וביחס לעדים החדשים שמצאנו אותם, נהגתי לשמוע אותם לפני כן לבדי ולהוכיח אם יש ממש בדבריהם. ולאחר שנוכחתי לדעת שעדותם חשובה והם עדים כשרים, חזרתי ושמעתי אותם בפני בית דין של שלושה רבנים, כפי שאפשר להיווכח מן העדויות המצורפות בזה, שעל כולם כתוב "במותב תלתא כחדא הוינא" וחתומים עליהם שלושה רבנים מוסמכים להוראה.

ט. דיני קבלת עדים שלא בפני בעל דין

אומנם קבלת העדים הנוספים היתה שלא בפני בעל דין. אבל הרי ישנה שיטה ברמ"א בחו"מ (סימן כ"ח סעיף ט"ו), דאם נתקבלה העדות שלא בפניו כשר בדיעבד, אם כי בתשובות הרמ"א סי' יב כתב דגם בדיעבד לא מהני אין זה אלא כאשר העדים באים לאסור אשה על בעלה או לפסול משהו מלבוא בקהל, שעל זה קבע הרמ"א בתשובותיו הנ"ל, שדינם כדיני-נפשות, שהעדות חייבת להיות גם בדיעבד בפני בעל-דין, אבל כאשר העדות היא לקולא, ברור מהרמ"א וכן מתשובות רע"א סימן ק', שדינן כדין עדים באיסורים, שהמאירי וראשונים אחרים מתירים לקבל עדים שלא בפני בעל-דין, כפי שיתבאר להלן ו"הנודע ביהודה" בחלק אהע"ז שאלה עב בסתירת היתר רביעי האריך בנושא זה ומביא שם כמה וכמה שיטות המכשירות באיסורים עדות שלא בפני בעל דין בדיעבד.

בנוסף על כך מביא שם הנוב"י בשם המאירי במס' ב"ק עפ"י הסכמת חכמי ברצלונה, שבענין איסורין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין והוכיח כן הנוב"י בעצמו מסוגית הגמ' במס' סנהדרין (מ"א א'). וכן סובר הרדב"ז והגאון ר' עקיבא איגר בתשובה צ"ט בתחילה מביא שיטות המחמירים ולבסוף הביא את שיטת הראב"ן, דחייב קבלת עדות בפני בעל דין אינו אלא מדרבנן.

ואע"פ שלדעת רוב הפוסקים אפילו בדיעבד לא מהגיא קבלת עדות שלא בפני בעל דין כמו שכתב שם הגאון ר' עקיבא איגר, בכל זאת מסיק שם הגרע"א "אולם על כל זה קשה לי להקל בדיעבד כי דעת הראב"ן וסיעתו בדדיעבד מהני קבלת עדות שלא בפניו."

ומסיק שם בתשובה: אך מ"מ לענין דיעבד, דבלאו הכי לדעת הראב"ן מהני בדיעבד קבלת עדות שלא בפני בעל דין וכן ראוי לדון להרשב"א בחידושי הנ"ל דלענין איסורא אוקמוה אדאורייתא דמקבלין עדות שלא בפניו חוץ מנפשות ממש ובצירוף דעת המאירי הנ"ל אי אפשר להקל בדיעבד לבטל הגביית עדות שלא בפניו עכ"ל הגרע"א.

וכבר האריכו בזה הפוסקים ומקצת השיטות מובאות בפתחי תשובה באעה"ז סי' יא ס"ק יח עיי"ש ובאוצר הפוסקים סימן ד פרק נח, מביא שיטות רבות בזה ולאחר שהוכחנו מן הירושלמי, בסנהדרין הנ"ל ומתשובות הגרע"א, שפסול משפחה כדיני נפשות דמיא, ברור שכל זכות שאפשר ללמד עליהם כדי לא לפסול אותם יש להתחשב בה, גם אם העדים נתקבלו שלא בפני בעל-דין.

כשדנים בבירור דינו של גוי אם התגייר - מקבלין עדות שלא בפני בעל דין

ברם, נראה לחדש ולומר, שכל הבעיה של קבלת עדות שלא בפני בעל דין אינה קיימת בנידון דידן, משום שכל העדות שלנו שנתקבלה שלא בפני בעל דין הרי היא לברר את יהדותו או אי-יהדותו של בורקובסקי.

לכן, אין לבוא בטענה של קבלת עדים שלא בפני בעל דין, נגד העדים שנתקבלו שלא בפניו של בורוקובסקי דממה נפשך, אם הוא גוי מותר לקבל עדים שלא בפניו, כי הלכה זו אין מקבלים עדים שלא בפני בעל דין נאמרה רק אצל יהודי ולא אצל נכרי, שאין אצלו כל תורת קבלת עדים כמו אצל יהודי; ואם הוא יהודי, הרי ממילא אי אפשר לפסלו ולכן כשבאים לברר את יהדותו מותר לקבל עדות שלא בפניו, כי אינו יכול לבוא ולפסול העדים משום שנתקבלו שלא בפניו מכיון שאם דינו כנכרי אזי אין צורך בעדות בפניו, וכל הברור הוא של בית דין בלבד ולא שלו. כי על זה גופיה אנו דנים אם הוא יהודי ואז כל העדות כנגדו ממילא אין לה תוקף, ואם אינו יהודי, אין צורך בקבלת עדים בפניו.

נוסף על כך בררנו לפני כן אם הוא מוכן לבוא ולהיות נוכח בקבלת העדים והתברר מהתיקים של בית הדין שגם בבית הדין לא הופיע בעת קבלת העדים, ושרוב העדים נתקבלו שלא בפניו כגון בשיבת ביה"ד מיום ט' לחדש אייר תשכ"ט. ובישיבת ביה"ד ב-א' סיון תשכ"ט וגם בשיבת ט"ו בסיון לא הופיע והתעקש על כך שלא יופיע.

העדויות והראיות המצורפות לדיון זה כשרות מכל הבחינות

אמנם, בביה"ד בפ"ת פתחו ליה כבר בדינא, שאז מותר לקבל עדות שלא בפניו, כל ששלחו אחריו ולא בא כמבואר בח"מ (סימן כח סעיף טז), אבל מכיון שהוא בעצמו בקש להפגש אתי ולטעון את טענותיו וכן עשה, יש עלינו ג"כ הדין של "פתחו ליה בדינא" כמו שפירש שם הסמ"ע בס"ק נד אם פתחו ליה בדינא, פירוש התחילו לטעון לפניו, דאז אין יכולין לומר לא נדון לפניכם אלא בפני ג' אחרים שבעיר הזאת.

במיוחד כאשר הוא לא גר בפ"ת ואינו שייך כלל לביה"ד בפ"ת וביה"ד הגדול העביר שלא כדין את התיק לרב קרליץ בעברו כאב"ד מביה"ד בת"א לפ"ת. בו בזמן שכל הצדדים המעוררים היו תמיד והם כיום מתל-אביב, ואין בהם אף אחד מפ"ת. ואני כבר נבחרתי אז כראש אבות בתי הדין בתל-אביב, בודאי שלא היתה כלל זכות לבעל הדין לסרב לדון בפני, וכיון שלא היה מעוניין לבוא בעת קבלת העדים האחרים שלפניו, אין בזה משום קבלת עדים שלא בפני בעל דין, כמו שביה"ד בפ"ת קיבל את עיקרי העדים שלא בפניו.

מכל הטעמים הנ"ל ברור, שהעדויות והראיות שקיבלנו אותן וצרפנו אותן לתיק זה כשרות הן מכל הבחינות, וכל הבא לערער ולהרהר אחריהם צריך לבדוק אחריו, משום שכל מה שנעשה על ידינו בנושא זה מבוסס ומושתת על אזני-ההלכה הצרופה וגדולי הפוסקים מדור דור, אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנד שותים, ועל פיהם ישק כל דין והלכה בישראל.

י. פסקי הדין של תשעת הדיינים

לאור חומר הראיות, העדים החדשים והממצאים שפוענחו על-ידינו הן אלו הכלולים בתיקים השונים של בתי-הדין, או המופיעים בחוות דעת שערכנו בנושא לפני כשנתיים, והן אלו שפוענחו כעת מחדש ולפי הניתוח והמחקר ההלכתי שכתבנו ומובא בספר זה בהמשך הדברים - הגענו למסקנא, יחד עם תשעה אבות בתי הדין ודיינים המכהנים בפועל בבתי-הדין הרשמיים של המדינה, אשכנזים וספרדים. שיש להתיר עפ"י ההלכה לאח ולאחות חנוך ומרים לנגר לבוא בקהל ה' ולהנשא לכל יהודי כדת משה וישראל.

להלן מובאים הנוסחאות השונות של מסקנות פסק הדין, שהוציאו תשעה אבות בתי הדין והדיינים, מבלי לנקוב בשמותיהם בכדי למנוע מהם וממשפחותיהם איומים, פגיעות והשמצות מצד קבוצות המהלכים אימים וזורעים טרור ומנסים להכתיב את דעתם הנלוזה לדיינים ולמורי ההוראה בישראל.

א. חוות דעת של דיין ותיק וגדול המכיר אישית את התיק והוות הזעת

הנני מתכבד להודיע לכת"ר כי לאחר שעברתי על החומר שבתיק חנוך ומרים לנגר, ועל חוות הדעת ההלכתית של כבוד הרב הראשי וראש הרבנים באה"ק הרב שלמה גורן שליט"א מתחילה ועד הסוף, כיהודה ועוד לקרא, הנני מצטרף להיתר שהאח והאחות הנ"ל מותר להם לבוא בקהל ה'.

ועל זה באתי על החתום

ב. חוות דעת של אב בית דין ותיק וגדול בתורה

אחרי עיון מרובה במסמכים ובנימוקים ההלכתיים שבקונטרס הנני להודיעו שגם לענ"ד יש להתיר לסדר חו"ק להנז' עם קהל ה'.

(-)חתום

ג. חוות דעת של דיין ותיק וגדול

אחרי שעברתי על דברי מרן הרב הראשי לישראל הגר"ש גורן שליט"א בחוות דעת הלכתית הדנה בבעיית האח והאחות חנוך ומרים לנגר. בירור הלכתי מקיף כל מכלול הבעיית ובבירור דברי הפוסקים ראשונים והאחרונים ובא לידי מסקנא שיש להתיר האח והאחות הנ"ל לבוא בקהל.

הריני בזה מצטרף למסקנא זו מתוך אותם הנימוקים והטעמים המבוארים באריכות בדברי מרן הרב הראשי שליט"א.

ועל זה באתי על החתום

(-)חתום.

חוות דעת של דיין באחת הערים הגדולות

אחרי עיון יסודי במסמכים ובעדויות הדנים בהיתר הנשואין של האח והאחות חנוך ומרים לנגר ולאחר עיון מעמיק בחוברת חו"ד הלכתית בנושא מעמד אישי שהוצא ע"י הרב הראשי לישראל הרב גורן שליט"א משנת תשל"א, ואחרי ברור הלכתי שערכתי בנושא הנ"ל והוספתי עוד יסוד אחד שיש בו להצטרף ליסודות ההיתר שהוצעו ע"י הרב הראשי שליט"א, באתי לידי מסקנה, כי יש בכל העדויות והמסמכים שנוספו אחרי הוצאת איסור החיתון ע"י בתי הדין כדי להתיר לאח ולאחות חנוך ומרים לנגר לבא בקהל ה'.

אי לזאת אני מצטרף לדיינים המתירים לאח ולאחות הנ"ל לבוא בקהל ה'.

וע"ז באתי עה"ח

חתום

ה. חוות דעתו של דיין ותיק וחשוב באחת הערים הגדולות

לאחר שעיינתי בחוות הדעת בנוגע להתרת נישואין של האח והאחות חנוך ומרים לנגר ובמסמכים והעדויות בכל הנוגע לתיק של הנ"ל ולאחר עיון מעמיק בכל החומר ההלכתי הנדון בו, הנני מביע בזאת את דעתי כי אפשר לאור כל הנ"ל להתיר ללא כל חשש את האח והאחות חנוך ומרים לנגר לבוא בקהל ה'.

ואני מצטרף בזה לדיינים המתירים להם להינשא כדמו"י לכל דיתצביין.

וע"ז באתי עה"ח

(-)חתום

ו. חוות דעת להיתר של דיין שהיה בזמנו בהרכב בית הדין שאסר את האח והאחות לבוא בקהל

לאור המסמכים והממצאים החדשים שקראתי עליהם בחוברת חו"ד הלכתית של כב' הרה"ר ליישראל ר"ש גורן שליט"א, בנידון התרת הגשואין של האח והאחות חנוך ומרים לנגר, ולאור ההוכחות ההלכתיות שהובאו בחוברת, ע"ד הפקעת הגירות מעיקרא של מר בולק בורקובסקי, היות והתברר שלא התנהג כלל כיהודי, וגם אין שום הוכחות של אמת שהתגייר כדין, ובהתאם לשיטת הרמב"ם בחל"א איסור"ב פי"ג שאם חזר לסורו, אחרי גירות שלא היתה מתחילה אלא לשם אישות - פוקעת גירותו. וכפי שהגדיר זה בעל הצפנת פענח בחל"א איסור"ב פי"ג הי"ד, שזוהי שיטת הרמב"ם "דאם אח"כ עובד ע"ז בטלה הגירות מעיקרא והוי כמו הוכיח סופו על תחילתו ושזוהי משמעות דברי הגמ' בבכורות ל' ב', שבגר מומר לדבר אחד הוי מומר לכל התורה כולה". ומכיון שאני מכיר באופן אישי את התיק המקורי של האח והאחות הנ"ל מיישבתי בדיון זה בהרכבו. הנני מוצא לנכון להצטרף להיתרו של ביה"ד שהתיר האח והאחות הנ"ל לבוא בקהל ה' ולהנשא לכל דיתצביין כדמו"י.

באעה"ח

(-)חתום.

ז. חוות דעת של דיין ותיק וגדול בהוראה באחת הערים הגדולות בארץ

דעתי כי לאור החומר שהיה בפני בתי הדין שדנו בענינם של האח והאחות חנוך ומרים לנגר, ולאור החומר שנוסף ע"י הגר"ש גורן וחוות דעתו, אין לקבוע כי האיש שדנין עליו הוחזק בחזקת יהדות, ולכן אין לאסור את הנ"ל לבוא בקהל ויש מקום גדול בהלכה להתירם לבוא בקהל.

וע"ז בעה"ח

(-)חתום.

ח. בחוות דעת הלכתית ארוכה של אב בית דין המשתרעת על עשרות עמודים בין השאר נאמר:

נתבקשתי לעיין בדינו של אותו גר שטוען שנתגייר ואין לו עדים על כך, אומר הוא שנתגייר לפני 43 שנה בוורשא והתחתן עם יהודיה בשם חוה בת יוסף אצל רב מלוקוב בפולניה ואין לו עדים על כך, טוען הוא שטבל במקוה ואיננו זוכר אם לפני או אחרי מילה טבל. ואומר עוד שהלך פעמיים למקוה, ואומר עוד שמיום שנתגייר הוא תמיד ומר שבת והולך לבית הכנסת ומתפלל ומניח תפילין בכל יום, אלא שבכל זאת לשנשאל בב"ד ענה שמניחין תפילין של ראש תחילה ואח"כ של יד וכן שלא ידע להשלים פסוק שמע ישראל ואפילו "קריאת שמע" מהי לא ידע להשיב, כמו כן לא ידע להשלים מלים אחדות מפיוט לכה דודי, וגם נתברר שלפני גירותו, אישה זו שטוען עליה שקידשה, הרתה לו כבר בעודו גוי וכן שהתחתן עמה בכנסיה מקודם לכן.

חוה הנ"ל טוענת שאותו גר לקחה מקודם לכן שלא לרצונה והחביאה כמה ימים במרתף מעין רואים ולאחר מכן חי עמה חיי אישות ואומרת שגירותו שלאח"כ היתה ברמאות, לעיני הרואים, הוא מל אמנם בביה"ח אבל אינה יודעת שטבל כי גם הוא וגם אביה מעולם לא אמרו לה שטבל, טוענת היא כמו כן שהוא היה צוחק על המצוות מיד לגירותו ומשום שהתנהג כמו גוי תמיד עזבה אותו כשבאו לישראל וכו'.

כאן באה חוות דעת ארוכה ונתוח הלכתי רב מימדים של הבעיה והמסקנה היא: לאור כל האמור בהצעה לדיון, הנני מחוה את דעתי הקלושה בדפים המצורפים לזה, להתיר את המבקשים, חנוך ומרים לנגר, לבוא בקהל ישראל וה' יצילנו משגיאות אמן.

על החתום

(-)אב"ד

ט. בחוות דעת הלכתית ארוכה וממצה של אב"ד חריף ובקי בהוראה נאמר:

עברתי בין בתרי אמריו וראיתי שכת"ר הרמה חתר להוכיח את הדבר הפשוט אשר לדאבון לב רבים שגו ושוגים וחושבים, כי דרכי התורה הקדושה בידיהם נתנו, הן להחמיר והן להקל ומבלעדיהם איש לא ירים ידו, אך מכבר אמרתי, שאין זה נכון, כי רבים הם השוגים בהכוונת דרכי התורה ורבים הם מסלפים דרכיה ונתיבותיה, ה' ינחנו בדרך ישרה, אשר אור ה' יזרח עליו.

מוכרח אני לציין שכת"ר הרמה עשה עבודה יפה ונקיה, אני מתפלא איך באו זדים בגבול זה להכרית כל עץ נחמד למראה, והנני מסכים עם כת"ר כי בהאי גוונא, אין מקום לאסור על הבנים האח והאחות להנשא ואסור להדביק בהם תו אשר שם פסול ידבק בו.

לפי שכת"ר הבטיח לא יתגלה ברבים דעתי, אף שבע"פ אני מגלה דעתי, יתן ה' שנגיע להליכות התורה שלא תהיה בהחבא כמבואר במו"ק ט"ו כר' חייא דחכמות בחוץ תרונה אבל עד אז נתנהג כרבי דאמר חמוקי יריבין, מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר.

(-)חתימה

יא. העלמת שמות הדיינים בפסק הדין לפי ההלכה

לבעיה אם צריכים לגלות בפסק דין את שמות הדיינים שחשתתפו בדיון ונתנו את פסק הדין מצינו ברמב"ם פרק כ"ב מהל' סנהדרין ה"ח את נוסח פסק הדין עפ"י ההלכה: שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו כך: בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך ויצא זכאי או חייב ונותנין לו, ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני עכ"ל. הרי שאין מזכירים בפסק דין אלא את השם של ראש בית הדין בלבד ולא את שמות שאר הדיינים.

אמנם בשו"ע חו"מ (סי' י"ט ס"ב) לא נזכר אפי' שמו של ראש בית הדין, אלא כותבים סתם פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני בי"ד ומדבריהם יצא פלוני זכאי ופלוני חייב, והסמ"ע הביא שם בשם הפרישה שאין כותבין נוסח זה אלא כאשר פסק הדין לא ניתן פה אחד בבי"ד אבל אם השוו הדעות לזכות ולחייב כותבין פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני בי"ד ויצא פלוני זכאי ופלוני חייב. אבל מ"מ אין ראייה מהשו"ע שאין מזכירין בכלל את שם הבי"ד לפניו בא לדין, כי אין השו"ע דן אלא בזה שאין להזכיר את שמות הדיינים החולקים ביניהם המזכום והמחייבים.

אבל מהרמב"ם ברור, שבכל המקרים אין מזכירים בפסק הדין אלא את שמו של אב ביה"ד על שמו נקרא ביה"ד ולא את שמות חברי ביה"ד.

אמנם, בבבלי סנהדרין (דף ל' א') ובירושלמי שם פ"ג הל"י נחלקו בזה אמוראים וריש לקיש סובר שכאשר נחלקו הדיינים בפסק כותבין פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב, ובירושלמי שואל שם על ריש לקיש מן המשנה שם ששנינו "כשיצא לא יאמר אני הוא המזכה וחברי מחייבין ומה אעשה ורבו עלי על זה נאמר (משלי י"א י"ג) הולך רכיל מגלה סוד". ומתוך הירושלמי טעמו של ריש לקיש "דלא ייתי חורן ויסבור דכוותיה ויימר אוף פלן תמן אוף הוא טעה" כלומר שלא יבוא אחר הסובר כמו זה (הדיין שחלק על חבריו) ויאמן גם פלוני היה שם ואף הוא טעה. מכל מקום אין אנו פוסקים כריש לקיש ולא כר' יוחנן אלא כר' אלעזר בבבלי, שכותבים מדבריהם נזדכה פלוני.

לשיטת הרמב"ם לא היו מזכירין בפסק-דין, אלא את שמו של אב ביה"ד

אבל כל המחלוקת הזאת אינה אלא בבי"ד שנחלקו ופסק עפ"י רוב דעות אבל בפסק דין רגיל שכולם היו בדעה אחת, אין ראייה מהגמ' ולא מהשו"ע איך כותבים את פסק דין אבל מהרמב"ם הנ"ל ברור, שהוא עוסק בשני המקרים גם יחד, שאין מזכירים בפסק הדין הניתן בכתב את שמות הדיינים כי אם את ראש בית הדין בלבד, שהרי הרמב"ם בהלכה הנ"ל נותן שתי נוסחאות שלפסק הדין, ברישא כותבין לו כך: "בא פלוני לבית דינו של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך ויצא זכאי או חייב ונותנין לו". ובסיפא "ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא. בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני". משמע מדבריו, שהנוסח ברישא הוא כאשר אין שם חלוקי דעות בב"ד ובסיפא כאשר נחלקו הדעות ופסקו עפ"י רוב דעות.

ועכ"פ בשניהם אין מזכירין אלא בית דין של פלוני ולא את שמות שאר חברי ביה"ד.

בתלמוד מיחסים פסקי-הדין לראש בית הדין בלבד

כשיטת הרמב"ם מצינו בכל התלמוד שם נאמר: כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית יבמות (ע"ז א'). וכן במס' ב"ק (ס"א א'): כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו וכן אמרו שם ב"ק (נ"ט ב') על שמואל האמורא חבירו של רב הא שמואל חי ובית דינו קיים. ובעירובין (מה א) נאמר "הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים". וביומא (פ' א') נאמר "בית דינו של יקבץ תיקנום". ובעבודה-זרה (ל"ו, ב') נזכר: "ייחוד נמי בית-דינו של דוד גזרו" וכן נזכר תמיד בתלמוד, ר"ג ובית-דינו כגון: מו"ק (ג' ב') "ר"ג ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום". ובע"ז (ל"ו, א') נזכר לענין שמן של נכרים ר' יהודה ובית-דינו נמנו עליו והתירוהו ובית-דינו של שם ובית-דינו של שלמה נזכרים במכות (כ"ג, ב').

ובארמית נזכרים בי דינא דרב ביבי בר אבאי כתובות (פ"ה א') ובי דיגא דרבנא אשי סנהדרין (ל' א') בי דינא דרב הונא בגיטין (כ"ז א') וכו'. כל זה מוכיח שבתי הדין היו נקראים על שם הראש שלהם ולא היו מזכירים את שאר חבריו. אמנם, אין מכאן ראיה על פסק דין הניתן על ידי בתי הדין, אבל כדאי הוא הרמב"ם להזכיר ממנו, שכן נהגו בכל פסק שניתן בכתב, שלא היה חותם אלא אב ביה"ד ותו לא.

זכר לדברי הרמב"ם אפשר למצוא בסנהדרין בבלי (דף מ"ב א') שהגמ' מסיימת שם "שאני מילתא דבי דינא דאגדול רמיא" כדתנן גמרו את הדבר היו מכניסין אותו גדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב, ויתכן שגם בפסק שניתן בכתב רק הגדול שבדיינים היה חותם שמו כמו שכתב הרמב"ם.

עכ"פ במקום מחלוקת בין הדיינים ברור מהרמב"ם ומהשו"ע גם יחד, שאין להזכיר את שמות הדיינים ואת דעותיהם השונות. כי אם את פסק הדין שניתן בבית הדין סתם ואם אין מכירים את ביה"ד יש להזכיר את שמו של ראש בית הדין.

אין לבוא בטענה לסתור הראיה שלנו בזאת, שדברי הרמב"ם אמורים כאשר שמות הדיינים של ביה"ד ידועים, שאז מספיק שמזכירים את שמו של ראש ביה"ד וממילא מתגלים שמותיהם של שאר חברי ביה"ד, אבל לא כאשר מדובר בהרכב מיוחד של ביה"ד, שמא יש צורך להזכיר אותם בפסה"ד מבלי להזכיר את דעותיהם השונות.

אין הדבר כן, שהרי כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' סנהדרין הי"ג אע"פ שבית דין של שלשה בית דין שלם הוא כל זמן שהם רבים הרי זה משובח, ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה, וצריכים שיהיו היושבים כולם שם בבי"ד תלמידי חכמים, ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב.

ולמה אין הרמב"ם מזכיר שבעלי הדינים צריכים לדעת מי הדין אותם, אלא בודאי שאין צורך להודיע את שמות הדיינים, כי אם את שמו של אב בית הדין ותו לא, כמו שקבע הרמב"ם בנוסח פסק הדין, וסומכים עליו שלא ישב אלא עם מי שראוי לשבת עפ"י דין.

גם ב"אשרתא דדיינא" היו מזכירין לפעמים את ראש ביה"ד בלבד

וע' במס' ר"ה (כ"ה א') במשנה שם ובבבביתא, ת"ר למה לא נתפרשו שמותם של זקנים הללו שלא יאמר אדם פלוני כמשה ואהרן, פלוני כנדב ואביהוא, פלוני כאלדד ומידד וכו'. ואמנם אין משם ראיה לכאן, משום שבזמנם של הזקנים ידעו אותם מי הם ומאיזה שבט הם באים, כי בחרו אותם לפי השבטים כמבואר במס' סנהדרין (י"ז א'), אלא שלדורות לא נתפרשו שמותם. אבל מכל הנ"ל ברור שראש בית הדין הוא האחראי לחבריו ואין צריך שכולם יהיו ידועים לבעלי הדין ובפסק הדין אין מזכירים אלא את שמו של אב בית הדין.

ראיה מכרעת יש להביא ממס' כתובות כ"ב א', שם במפורש שאפילו באשרתא דשטרא שהיא לראיה ג"כ אין צריך להזכיר את שמות הדיינים, כי אם את שמו של ראש בית הדין, שכן אמרו שם: אמר רב נחמן בר יצחק ואי כתבי ביה שטרא דנן נפק לקדמנא בי דינא תו לא צריך. ומסיק שם בגמ' דכתיב ביה בי דינא דרבנא אשי וכו'. שמע מיניה שכל שמזכירים את מספר הדיינים ואת שמו של ראש בית דין אין צורך להזכיר באשרתא שמות שאר הדיינים, ואם כי באשרתא ובפרוזבול היו בדרך כלל חותמים כל הדיינים כמבואר במסכת שביעית (פ"י מ"ד) ובגיטין (ל"ג א') הדיינים חותמין מלמטה, אין זה, אלא כאשר השטר היא לראיה, אבל לא כאשר הוא פסק דין וקביעת הלכה שאז מספיק שכותבין את שמו של אב ביה"ד בלבד כמפורש ברמב"ם.

יב. היסודות עליהם מושגת פסק דין הלכתי זה

- א. התיקים המקוריים, גביית העדויות ופסקי הדין של בתי הדין הרבניים שדנו בנושא זה של האח והאחות לנגר, בבתי הדין בת"א ובפ"ת ובבית הדין הרבני הגדול בירושלים.
- ב. מסמכים אותנטיים חדשים שנתגלו על ידינו בארכיונים של הסוכנות היהודית, והמח' הסוציאלית של עיריית ת"א מלפני ואחרי מלחמת השחרור ואשר טרם הופיעו בפני שום פורום של בית דין. בכחם להוכיח כי יש במסמכים אלו לשפוך אור חדש על פרשה כאובה זו ולאמת דברים שבתי הדין לא ידעו אותם עד כה.
- ג. עדים חדשים רבים מהעיירה לוקוב ומן הארץ שלא הופיעו בפני שום בית דין שדן בתיק הזה עד כה, ואשר נתגלו על ידינו בחקירות שערכנו בפרשה זו בין יוצאי העיירה לוקוב ובקרב השכנים והמכרים של משפחות גינזבורג-בורקובסקי, בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה ואחריה.
- ד. מקורות הלכתיים חדשים שבספרי שאלות ותשובות הדנים בנושאים אלו של קבלת גרים, וסדר הבאת ראיות על גירותם. וגר שנתגייר שלא לשם שמים שחזר לסורו מה דינו. ערכנו נתוח הלכתי מקיף בכל צדדי הבעיה המסובכת הזאת, והצלחנו למצוא פתרון הולם להתיר את האח והאחות מכבלי האיסור לבוא בקהל ה'.

פרק שני מערכת הדיונים, העדויות והממצאים

פתיחה

עקב הסתירות הקוטביות הרבות, בטענות שני הצדדים ובין העדים השונים, ביחס לראשיתה של הדראמה העקובה מצער דם ודמע, שהתחוללה בעיירה לוקוב בפולניה בשנות השמונים של המאה היהודית הקודמת (בשנות העשרים למספרם). אין כיום אפשרות לחדור לסוף האמת ולהעמיד דברים על תילם איך התגלגלו הדברים באמת וכל מה שביכלתנו לעשות הוא, לאמת את פרטי המאורעות של העבר על סמך העדים והמסמכים שבידינו, לבחון אותם לפי כללי ההלכה ולהוציא מסקנות הלכתיות לאור ההלכה ושקול הדעת.

כי הכלל הגדול בהלכה הוא "אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות", וכן פסק הרמב"ם בפרק כ"ג מהל' סנהדרין ה"ט. והתורה "לא בשמים היא", ושאלו חז"ל מאי "לא בשמים היא"? אמר ר' ירמיה שכבר נתנה התורה מהר סיני (ב"מ נ"ט ב'), לכן כל עדות שההלכה מכשירה יש לקבלה כעובדה ועדות שההלכה פוסלת אין להתחשב בה ביישבינו על מדין.

ביחוד יש להזהר כאשר המדובר בבעית ממזרות שכבר ראינו עפ'י הירושלמי שדינה כדיני נפשות בודאי שאין להתחשב עם שמועות ורינונים או בעדות בלתי כשרה עפ"י דין ולא לחטט ולא לסמוך על השערות, שהרי ההלכה קובעת לענין ממזר "משפחה שנתערב בה פסול ואינו ידוע לרבים כיון שנטמעה נטמעה והידוע פיסולה אינו רשאי לגלותה אלא יניחנה בחזקת כשרות, שכל המשפחות שנטמעו כשרות לעתיד לבא" עכ"ל הרמ"א בש"ע אהע"ז סימן ב' סעיף ה'.

וכתב שם בבית שמואל ס"ק י"ט "מכל זה נשמע אפילו אם ידוע לשנים שנטמעה באיזה משפחה פסול, אין ראוי לגלות כמה דמצינו בש"ס דלא היו מגלים פסולים אע"ג שהיה ידוע לחכמים."

ואם כי החלקת מחוקק שם בס"ק ט' חוכך בזה. אין זה אלא ביש שני עדים שיודעים על כך, אבל כשאין שני עדים ברורים בודאי שאין לחפש עדים על פסול ממזרות, כמו שמסיק שם בבית שמואל: עוד נראה מש"ס הג"ל דוקא ממזרים ונתינים דאינן ראויים לבוא בקהל ונטמעו אין מגלין אבל חללין דיש להם תקנה להתחתן בישראלים מגלין.

וכן משמע מבאור הגר"א שם בס"ק ל"ב דסובר כבית שמואל שכתב שם "וכיון שאין אליהו עתיד לגלותו אע"פ שידוע אותן הוא הדין היודעין, שאין בין העולם הזה לימות המשיח כלום לענין זה ר"ן, וזה שכתוב היודע כו' וכמוש"כ הריני נזיר אם וכו' עכ"ל הגר"א בבאורו.

ההלכה שלא לגלות פסולי קהל

אם כי נחלקו בזה הפוסקים האחרונים אם זה רק בספק פסולים או אפילו בודאי ובספר אפי זוטרי כתב דאם יש שני עדים שיודעים על פסולו חייבים לגלות, הרי בא הישועות יעקב בפירוש הארוך ס"ק ו' ומוכיח כהבית שמואל דאף בפסול ודאי אין צריך לגלות. כאשר נתערב במשפחה הפסול.

ולכן גם כאשר לא נתערב עדיין הפסול כשדנין על משהו מישראל אם לפסול אותו מלבוא בקהל, יש לראות הדיון כדיני נפשות. ולהקפיד מאד שלא להחמיר בדינו. אלא כל טצדקא שאפשר למיעבד על מנת להציל אותו מפסולו עפ"י ההלכה יש לעשות. לאור זה שספק ממזר אינו אלא מדרבנן בניגוד לכל ספיקא מדאורייתא, כמו שכתב הרמב"ם בפרק ט"ו מהל' איסור' ב' הל' כ"א דין תורה שספק ממזר מותר לבוא בקהל, שנאמר לא יבא ממזר בקהל ה' - ממזר ודאי אסור בקהל ולא ספק, אבל חכמים עשו מעלה ביוחסין ואסרו גם הספיקות לבוא בקהל.

לכן אם הספק אינו שקול ונוטה להקל אפשר להתיר גם מדרבנן מטעם ספיקא דרבנן לקולא. כמו שנראה מדברי הפוסקים ובאהע"ז סימן ד' סעיף כ"ט ביחס לספק גוי ואין כאן המקום להאריך בזה.

על אחת כמה וכמה כאשר כל העדות בנויה על בלימה ואין כאן אלא עד אחד בהכחות רבות של עדים וכן פסולי עדות וגיבוב של שמועות בעלמא, בודאי שיש להזהר מאד שלא להטות את הדין ולהחמיר במקום שההלכה מקילה, ולפסול ח"ו ילדים כשרים מלבוא בקהל.

בכל זאת נזהרתי מלקבוע מראש דעה קדומה בנושא מסובך זה ואנו נותנים את השתלשלות הענינים בצורה כרונולוגית, כפי שהיא משתקפת מתוך סבך השנים, העדויות והמסמכים והטענות של כל הצדדים ע"מ שנוכל לנתח את כל זה עפ"י יסודות התורה וההלכה המקובלת והמקודשת מדור דור.

א. השתלשלות הבעיה

חוה לבית גינזבורג מן העיירה לוקוב שבפולניה בשנת 1923 - או בתחילת שנת 1924, כשהיתה בגיל 14-15 התאהב בה גוי שכן בשם בולק בורקובסקי, הוא כפה עליה בכח ללכת אתו או שהיא עזבה את הוריה (ממשפחת חסידיים) מרצונה הטוב (הדבר נתון במחלוקת) ונסעה עם בולק בורקובסקי למשפחה שלו בכפר שם התנצרה בכפיה או מרצונה ונישאה לו בכנסייה. אביה של חוה, איש אמיד ומכובד בשם יוסף גינזבורג, עשה מאמצים עצומים להחזיר אותה לבית הוריה. ישנה עדות האומרת, שהרבנים התירו לאביה לחלל את השבת ע"מ להציל את בתו מציפורני הגוי, לבסוף קיבל הסכמתה לחזור אחרי מאמצים גדולים (כנראה תמורת הטבות כספיות גדולות), קיבל גם הסכמתו של בולק לחזור איתה לבית הוריה. לפי דבריהם לקח אותו אביה לוורשא, שם נימול ובלתי ברור היכן ומי מל אותו בבי"ח צ'יסטה רופא כירורג או מוהל בבית או בבית-חולים. כל זה בלתי ברור מן העדים משום שבורקובסקי בעדותו לפני בי"ד שינה עדותו מיניה וביה. כשחזרו ללוקוב הוציאו קול שהוא התגייר ונקרא בשם אברהם בורקובסקי, כמו כן אומרים שבבית הוריה ערכו להם חופה וקידושין בסתר. אין עדות כשרה גם בנידון זה, אלא שמועות בעלמא או עדות של פסולים מן התורה.

בשנת 1925 נולד להם הבן הבכור יצחק. היא הרתה לו לפני נשואיהם היהודיים כביכול. ונכנסה לחופה כשהיא בהריון, האשה חוה טוענת וכן הודה גם בעדותו לפני ביה"ד ויש רגלים לדבר מהרבה מקורות אחרים שבעלה חטף את בנם הבכור שנולד להם לאחר נשואיהם היהודיים כביכול, כאשר עברו לגור ליד הרכבת, והטביל אותו בכנסייה לנצרות וקרא את שמו יוז'ו. הוריה של חוה גינזבורג לאחר מה שקרה לבתם עלו לארץ בשנת 1932. ובשנת 1933 בהשתדלות אביה קבלו גם הם סרטפקט ועלו ארצה עם בנם. האם טוענת שהיו להם קשיים עם הבן להעלותו לא"י מאחר שהיה רשום כנוצרי קתולי, תחת השם יוז'ו ויש רגלים לדבר שכן היה.

בארץ התגורר הזוג בורקובסקי בת"א בדירה אחת יחד עם ההורים שלה והיה להם מטבח מיוחד באמבטיה, הוא היה סנדלר.

התערערות חיי המשפחה בארץ עקב דבקתו בנצרות

בשנת 1936 נולד להם הילד השני בשם יהודה. חייהם התערערו בארץ מאד. היא טוענת שכל עיקר עלייתם היתה להצילו מהנצרות, כפי שמעיד מכתבה של הגב חוה גינזבורג מלוקוב מתאריך 10.7.1933, שנשלח להוריה בארץ ישראל. במכתב הכתוב באידיש ותורגם על-ידינו היא כותבת: "הורים יקרים, מכתבכם הגיע אלי בו אתם כותבים שאינכם יודעים כמה זמן עד שיגמר. זה דבר נורא בשבילי לעבור אותו. תתארו לכם איך שאני עוזבת את הבית תיכף באה אמו הגויה ומדברת ומבקשת ממנו לחזור אליה ושיקח איתו את הילד ... הילד נבהל ומספר לי, שהגויה רוצה לקחת אותו אליו והוא בכה ואמר תשלחו אותי לסבא ולסבתה. הורים יקרים, כל מחשבותי לא"י הן שבני יהודה יהיה כמו סבו ושהוא יחנך אותו. אלו תקוותי ורצוני אולי תוכל לבקש שלא יאריכו זאת כ"כ הרבה זמן. אתה יודע את מה שהיה עם בני ..." (התרגום מדויק מאידיש). והנה נתברר, שגם בארץ חזר בורקובסקי לנצרות והתחבר עם גויים והיה הולך בקביעות לכנסייה ביפו. כתוצאה מכך עזבה חוה את בעלה והתגוררה בחדר מרתף. זה היה בשנת 1942, כשנתיים לאחר מכן היא הכירה גבר יהודי ששרת בצבא הבריטי בשם אוטו יחושע לנגר ועברה לגור אליו. בורקובסקי לא רצה לתת גט לאשתו, לבסוף נישאה חוה לאוטו לנגר בחופה וקדושין מבלי לקבל גט פיטורין מבעלה הראשון אברהם בורקובסקי. הנשואין עם לנגר נערכו ע"י הרב יעקב לויצקי ז"ל הרב של גבעת רמב"ם ורושם הנשואין שם, רב אחראי ומוסמך ונשוא פנים, זה קרה ב- 24.4.1944, א' אייר תש"ד.

מנשואין אלו של חוה עם אוטו לנגר נולד להם הבן חנוך בתאריך 16.4.1945 שנה לאחר נישואיה השניים, ובתאריך 16.4.1947 נולדה להם הבת מרים.

חוה לנגר עזבה את בורקובסקי כשנתיים לפני שהכירה את לנגר

בשלהי שנת תשי"א בכ"ח מנחם אב 29.8.1951 כנראה בגלל זה שאברהם בורקובסקי היה מעוניין להינשא שנית, הגישו שניהם אברהם בורקובסקי וחוה, אשתו הראשונה, בקשה לסדור גט פיטורין וביום ג' באלול תשי"א, חתמו עדים על זהותם של המתגרשים ובאותו יום סודר הגט ונתגרשו זה מזה בביה"ד הרבני בת"א, מבלי לגבות עדות על גיורו ועל נשואיהם הראשונים אסר בית-הדין עליה להיות עם שני הבעלים גם יחד (בהתאם להלכה שבמקרה כזה תצא מזה ומזה) ומהחלטת ביה"ד משמע, שהם לא ידעו שהיא התחתנה כבר אצל רב לפני מתן הגט. כי פסה"ד אוסר עליה להתחתן עם אוטו לנגר לעולם, משמע, שהם כלל לא ידעו, שהיא כבר נשואה אתו אצל רב מזמן. כעבור שנה לאחר מכן בשנת 1952 מת אוטו לנגר בעלה השני של חוה. מדברי הפרוטוקול של ביה"ד ברור שהיא עזבה את בורקובסקי כשנתיים ימים לפני שהכירה את לנגר, כך שהוא לא היה יכול להיות הגורם לבריחתה מבעלה הראשון, ולכן נראה, שהיא צודקת במתן הסיבה לעזיבתה את בורקובסקי משום שהוא התנהג כנוצרי וחזר לסורו גם בארץ.

בכ"ב אדר תשט"ו 16.3.1955 שלוש שנים לאחר מות בעלה השני, הגישה חוה לנגר בקשה לביה"ד הרבני בתל-אביב להיתר נשואין.

עדות בביה"ד שבורקובסקי חזר לסורו בכנסיה בירושלים

בקשתה של חוה לנגר להיתר נשואין הובאה בפני ביה"ד בת"א ונידונה לראשונה בתאריך ב' באייר תשט"ו 24.4.1955 בישיבה זו העידה חוה לנגר ואמרה בין השאר שבעלה הראשון אברהם בורקובסקי "היה גר וחזר לסורו אמרו שאינני צריכה ממנו גט". בשנת 1943 התחתנו אצל הרב בגבעתיים. לא סיפרתי לו על בעלי הגר אמרתי לו שאני רווקה ושמי חוה גינצבורג וכו'. הסיבה לכך היתה משום שאמרו לה, שהוא נחשב לגוי, ולכן היא נחשבת כרווקה. בישיבה השניה של ביה"ד בתאריך ט"ז אייר תשט"ו 8.5.1955 העידה הגב' גולדה גינצבורג, אמה של חוה לנגר, גם היא ואמרה: "בעלה הראשון בורקובסקי היה גר. הוא היה בירושלים וחזר לסורו ולכן אמר טלמבקשת שאין היא זקוקה לגט". מדבריה של האם מתגלה לכאורה פרט חדש שבורקובסקי חזר לסורו בירושלים ולכן חשבו שאיננה זקוקה ממנו לגט. כנראה שידעה שהוא חזר באופן רשמי לדת הנוצרית בירושלים. גם הגב' חוה לנגר בעדותה המיוחדת אצלנו מספרת בין השאר: "את בני יהודה שנולד מבולק (בארץ) לקח בולק לכנסיה בירושלים. אני יודעת שהיה הולך לכנסיות ביפו ובירושלים."

ביה"ד החליט בתאריך הנ"ל להתיר למבקשת חוה לנגר להינשא בשלישית. אולם, כתוצאה מבקשת היתר הנשואין של ביה"ד התעורר החשש לאי כשרות ילדיה מאוטו לנגר לכן מופיעה בפרוטוקול של ביה"ד ההערה דלהלן: יש לברר בענין כשרות הילדים של המבקשת חנוך ומרים אחרי שלדברי ... (חסר בפרוטוקול) מבעלה השני לנגר ונולדו לפני הגט מבעלה הראשון בורקובסקי. ובתאריך י"ט באלול תשט"ו 6.9.1955 כתב חבר ביה"ד בת"א הרב שלמה קרליץ, כנראה על דעת עצמו, את ההחלטה דלהלן: "בהתאם להחלטת ביה"ד מיום ט"ז אייר תשט"ו, יתקיים דיון בתאריך שיקבע ע"י המזכירות בדבר כשרות הילדים של המבקשת חנוך ומרים. להזמין המבקשת לאותה ישיבה וכן להזמין את בעלה הראשון אברהם בורקובסקי הגר בת"א וכו'."

בתאריך כ"ח מרחשון תשט"ו, 13.11.1955, דן ביה"ד האזורי בת"א בהרכב הדיינים א' גולדשמיד, י' בבליקי וש' קרליץ בילדים חנוך ומרים לנגר ולאחר שמיעת דבריו של אברהם בורקובסקי ודבריה הקצרים של אמם חוה לנגר, החליטו כדלהלן: "להודיע למחלקת הנשואין שהילדים חנוך ומרים בניהם של המבקשת שלדבריה הם מאוטו בן יהושע לאנגה (לנגר) הם ממזרים ופסולים לבוא לקהל, הואיל ובזמן שנולדו היתה עוד נשואה

לאברהם בן אברהם בורקובסקי הגר, ולפי דברי בורקובסקי הנ"ל הילדים חנוך ומרים אינם שלו, וגם המבקשת מודה בזה"

שום עדים לא הובאו כאשר נאסרו לראשונה לבוא בקהל

שום עדים או מסמכים לא הובאו כדי לברר את כשרות גירותו של בורקובסקי או תוקף נשואיהם הראשונים אלא החליטו מיד בצורה פסקנית ש"הם ממזרים ופסולים לבוא לקהל". יחד עם פסק הדין ניתנה הוראה למזכירות להודיע על ההחלטה.

לאור זה שלח הרב הראשי דאז של ת"א-יפו הרב י' א' אונטרמן ב-ה' כסלו תשט"ז, 20.11.1956, חוזר למחלקה לרבנות ושפוט רבני במשרד הדתות ירושלים: "נא לפרסם ברשימת אסורי חיתון את השמות דלהלן לאנגר חנוך בן 12 לאנגר מרים בת 10 ממזרים ופסולים לבוא בקהל."

האיסור הזה הופץ בין כל רושמי הנשואין בארץ.

כעשר שנים לאחר מכן בתאריך י'ג באייר תשכ"ה 3.5.66 פנה חנוך לנגר וחברתו יהודית קריספון למחלקת רישום נישואין ברבנות הראשית בתל-אביב בבקשה לסדור נשואין. הם מלאו את כל הטפסים הראויים. אולם לאחר מכן הפנו את הזוג לבית הדין משום ששמו של החתן מופיע ברשימת האסורים לבוא בקהל.

למחרת היום בתאריך י"ד אייר תשכ"ו 4.5.1966 פנה חנוך לנגר במכתב אישי לביה"ד. האזורי בת"א-יפו ובין שאר הדברים הוא כותב:

בשנת 1933 עלו (אמי ובעלה הראשון) ארצה עם הבן יצחק. בעלה הראשון הגר, המשיך בפולין לפני עלייתם ארצה בנצרות. ביקר בכנסיות, ע"כ אמי באה אתו ארצה בכוונה להרחיקו מדתו הקודם, אבל גם כאן המשיך ללכת לכנסיה וגם את הבן לקח אתו. אמי דרשה שיתן לה גט אבל הוא סירב לגרשה וכו'. והוא מסיים את מכתבו "אני מבקש מכב' ביה"ד לקחת בחשבון את מצבי ומצבה של אחותי ולתת לנו היתר להינשא כדמו"י."

ב. ישיבת בית דין בהרכב חדש מסרב לדון בנושא

בית הדין בהרכב הדיינים מ' שלזינגר, י' וילנסקי וי' סורוצקין ישבו בתאריך כ"ז אייר תשכ"ו (17.5.1966) ודנו בבקשתם של חנוך ומרים לנגר לקבלת היתר נשואין, ובית הדין החליט:

"מאחר ותוך העיון הוברר לביה"ד כי בתיק השני הנ"ל קיים כבר מעשה ביה"ד בקשר לנדון (בהרכב הדיינים גולדשמידט, בבליקי וקרליץ שליט"א) מהתאריך כ"ח חשון תשט"ז, ע"כ מתוך הכלל 'בי דינא בתר בי דינא לא דייקי' והכלל של 'אין אחר מעשה ביה"ד ולא כלום' מוחלט לא להזדקק לבקשה שבתיק."

לעומת זאת הוסיף ביה"ד בהחלטתו וקבע:

"במידה והמבקש מעונין בבירור נוסף של נדונו עליו לפנות בקשר לכך לאחד מהרכבי בתי הדין בו יושבים כב' הדיינים הנ"ל, או לבקש בביה"ד הגדול לערעורין להרשות לו לערער נגד ההחלטה הנזכרת שמיום כ"ח חשון תשט"ז."

לאור החלטה זו של ביה"ד הרבני האזורי בתל-אביב בהרכב הנ"ל, הגישו האח והאחות לנגר, בכ"א סיון תשכ"ו באמצעות העו"ד מודעי ערעור לביה"ד הרבני הגדול לערעורין בירושלים, בו בקש "להחזיר את הדיון

בתיק לכב' בית הדין הרבני האזורי לשם שמיעת כל ראיות המערער". טענת המערער היתה בין השאר כי מר בורקובסקי מעולם לא התגייר כדין, מעולם לא התכוון בלב שלם להתגייר, לא רכש כל ידיעות בדיני היהדות ובתורתה, לא התנהג כיהודי ותמיד המשיך להאמין בנצרות ולבקר בכנסיה ולאכול טריפה, וממשיך גם היום לבקר בכנסיה ביפו ולאכול טריפה.

ג. החלטה ראשונה של בית הדין הגדול

בית הדין הרבני הגדול בירושלים דן בערעור הנ"ל בישיבה מיום כ"ג תמוז תשכ"ו (11.7.1966) והחליט הואיל והרב ש' קרליץ אב"ד ביה"ד בפ"ת, ישב בנדון זה, משום כך הוחלט להעביר את הדיון בבקשה הנ"ל לביה"ד האזורי בפ"ת בראשותו של הגאב"ד קרליץ שליט"א. לכן פנה מזכ"ל בית הדין הגדול בירושלים למזכירות ביה"ד הרבני האזורי בת"א "להעביר את החומר שברשותם והמוחזר בזה לביה"ד האמור."

על אף שבתקנות הדיון תקנה ט"ו נקבע במפורש, שהיתר נשואין תוגש הבקשה במקום מגוריו של המבקש ולמרות שאף אחד מהצדדים לא גר באזור פ"ת בנוסף על כך הרב קרליץ לא כיהן בביה"ד הרבני האזורי בת"א כאב"ד, כשדן בתיק הזה, כי אם כדיין, בכל זאת הורה ביה"ד הרבני הגדול בירושלים להעביר התיק והדיון לפ"ת, כדי לאפשר להרב קרליץ לדון בו, וזאת בניגוד לבקשת המערער, כי לא היתה כל סיבה הלכתית או חוקית ומספקת להעביר את התיק לאזור שונה לגמרי ממקום מגורי המערער וכל הצדדים.

ד. עדות ראשונה של הגב' חוה לנגר

בהתאם להוראות ביה"ד הגדול הועברו התיקים מביה"ד האזורי בת"א לביה"ד האזורי בפ"ת בתאריך א' מנחם אב תשכ"ו 18.7.1966. וביום י"א בתשרי תשכ"ז, נקבעה הישיבה הראשונה לדון בבקשתם של האח והאחות, בהרכב בפ"ת, היו הדיינים ש' קרליץ - אב"ד, מ' משורר ו- מ' זולטי.

בישיבה זו הופיעו האח והאחות חנוך ומרים לנגר וב"כ עו"ד מודעי. כעדה הופיע אמם הגב' חוה (לבית גינצבורג) לנגרדקווינסקי, כנראה שבעלת הראשון מר בורקובסקי לא הוזמן ולא הופיע לישיבה זו. ונשמעה עדותה של האם, היא גוללה לפני ביה"ד את כל השתלשלות העניינים שהיו בינה לבין בורקובסקי מאז שהכירו זה את זה בלוקוב.

היא סיפרה (לפי הפרוטוקול הרשמי של ביה"ד):

"הכרתי את בעלי אברהם בורקובסקי בעיר ליקאווא פולניה היינו שכנים שם, הוא אז היה נוצרי ובן למשפחת נוצרים והיה להם בית מסחר של חזיר, הוא בעצמו עבד ברכבת, הייתי נכנסת לאחותו של אברהם הנ"ל, להכין שיעורים אתה, הייתי אז בגיל שלוש עשרה וחצי ארבע עשרה. פעם ספרתי לאחותו שאני נוסעת לבריסק לאחותי, והוא שמע את זה, אז הוא אמר שגם הוא נוסע לבריסק והוא יביא אותי לאחותי. באמצע הדרך בתחנת רכבת קטנה אמר לי שארד וירדתי יחד אתו. והוציא אקדח ואמר לי שאם אני לא אלך אתו אז יהרוג אותי. והוא הוליך אותי לבית של שני גויים, ואמר לי שאני אשאר פה. ואם אני אלך בחזרה לבית אז ההורים שלי יהרגו אותי, היות שאמר לי שאני מוכרחה ליהפך לנוצריה.

נשארתי כשבועיים שם אולי יותר, אמרתי לו שאני לא יכולה לאכול טריפות, והוצרך להביא חלב ועוד דברים כאלו. אני לא חייתי אתו שם כבעל ואשה ואח"כ החזיר אותי לביתו בליקאווא והשאיר אותי במרתף שם. אמו של אברהם הנ"ל היתה שונאת ישראל ולא יכלה לסבול. ולכן היא הלכה להורים שלי ומסרה שאני נמצאת

אצלם. אגב הוא חי אתי שם כבעל ואשה. וההורים שלי באו אלי ובקשו שאני אחזור אליהם, ולא יעשו לי שום דבר אז אח"כ אמרתי לאברהם הנ"ל שאני רוצה לחזור הביתה הוא ענה לי "שאני רוצה להתגייר ולהתחתן אתך, ואם לא תסכימי אז אני אהרוג את כל המשפחה שלכם" ספרתי זה לאבי ואמר לי טוב שיסע לורשא להתגייר, והוא נסע לורשא ונכנס לביה"ח בטשיסטא ועשו לו מילה. אני ואבי היינו בחדר השני כשעשו לו ברית מילה ושינו את שמו מבוליק לאברהם".

חוה לנגר מעידה בביה"ד שבורקובסקי לא טבל במקוה בעת שהתגייר

לשאלה עונה המבקשת שבמקוה לא הלך.

לשאלה נוספת אומרת שעכ"פ לא ידוע לה שהלך למקוה, ולא ספר לה ע"ז. הוא היה בוורשא כחמישה ששה ימים ואח"כ נסעו בחזרה לליקאווא ואבי הזמין כמה אנשים כשנים ושלושה אנשים ומניין לא היה, וקדש אותי בפני אנשים אלו, ונתן לי טבעת ואמר לו איך להגיד הרי את מקודשת לי וכו' ולא עשו אח"כ שבע ברכות ואבי בקש איזה מלמד שיראה לבעלי הנ"ל איך להניח תפילין, וזו הפעם היחידה שהניח תפילין. גרנו בבית אבינו וכמובן שלא היה מעיז להדליק בשבת, אבל היה צוחק מכל המצוות ומכל מה שאבי היה עושה והיה צוחק מה שאני מדליקה נרות. ואח"כ נכנסתי בהריון ונולד לנו ילד, בעלי היה נוכח בברית מילה, אם כי לא יכול להגיד מה שהיו צריכים להגיד ושם הילד יצחק.

אח"כ הוא ביקש לעבור לדירה נפרדת ועברנו ליד הרכבת. פעם כשבאתי מבית הורי ראיתי שהדירה ריקה. וגם הילד איננו, והוא עמד ואמר לי אם את רוצה לראות את הילד אז את צריכה ליהפך כנוצריה, באתי אצל אבי ובכיתי אז אמר לי אבי אין לך מה לפחד הילד מהול והוא יהודי, אח"כ כשרצינו לנסוע לא"י אמרו לי בהסוכנות בוורשא שהילד אי אפשר לקחת, היות שקוראים לו יעזשי ולא יצחק ובעלי אמר שהילד הפך לנוצרי. כשאבי נסע לא"י התחיל לאכול חזיר והדליק בשבת. כשבאנו לא"י גרנו בבית אבי, והתחיל לבוא בשתים ושלוש בלילה.

לשאלה עונה המבקשת שאביה היה דתי, בשנת 1951 התגרשתי מבעלי אברהם בביה"ד ת"א והתחתן עם אשה אחרת ברבנות ת"א והאשה ההיא ספרה לי שהוא הולך בכנסיה של הנוצרים. והוא סיפר לה שגם כשהיה עם אשתו ראשונה, ז"א אני, היה הולך להכנסיה של הנוצרים. בשנת 44 התחלתי עם אוטו יהושע לנגר בגבעת רמב"ם, אני לא סיפרתי להרב שיש לי בעל, אולם מסרתי למר לנגר את כל הסיפור עם בעלי אברהם והוא אמר לי. שאני לא צריך גט ממנו מפני שהוא גוי ונולדו לנו ממר לנגר חנוך ומרים. ע"כ עדותה של חוה לנגר בביה"ד.

ה. עדות אברהם בורקובסקי

בתאריך ל' בחשון תשכ"ז (13.11.1967), התקיימה הישיבה השניה בביה"ד בפ"ת בהרכב שונה מהראשון, הדיינים היו: ש' קרליץ אב"ד, מ' זולטי ו- ש'-ת' רובינשטיין. בישיבה זו הופיע ב"כ המבקשים עו"ד מודעי וכעד הופיע מר אברהם בורקובסקי ומסר לפי הפרוטוקול הרשמי של ביה"ד:

אני מלוקוב פולין: אני התחתנתי עם חוה גינזבורג בת יוסיל בערך לפני 43 שנה, אצל הרב מלוקעבע שסידר לנו חו"ק.

ש. התגיירת פעם?

ת. כן. נולדתי להורי מרטשין וזופיה בורקובסקי, שניהם היו גויים וגם הוריהם היו גויים, אבל אני התגיירתי בורשא אצל המוהל פרגס הוא מל אותי בבית.

ש.

חוץ מהמוהל היו עוד רבנים?

ת. היה שם רופא כירורג כדי להרדים אותי בשעת המילה.

ש. נסעת לשם עם הורי אשתך?

ת. כן.

ש. היית ברבנות ורשא לפני זה?

ת. כן.

ש. דברת אתם בגוגע לגיור?

ת. כן.

ש. חוץ מהמילה עשית עוד משהו בקשר לגיור?

ת. שלחו אותי למקוה.

ש. היו אתך רבנים במקוה?

ת. כן.

ש. קבלת עליך את היהדות בכנות?

ת. בטח.

ש. כמה זמן אח"ז היתה החופה?

ת. מיד כשהבראתי.

ש. ואח"כ שמרת דיני היהדות, שמרת שבת?

ת. כן, לא הייתי מעשן בשבת. אם לא שבת הייתי מתנהג כיהודי לא הייתי בא ארצה.

ש. היית מתפלל?

ת. בטח, כל יום הלכתי לבית הכנסת, הייתי מניח תפילין כל היום.

ש. במה זמן נשאת בפולין עם אשתך?

ת. 9-10 שנים.

ש. כאן בארץ המשכתם לחיות?

ת. עד שהלכתי מהבית כשהילד הקטן שלי היה בגיל 6, היום בן 31.

ש. כאן בארץ אתה שומר שבת?

ת. כן ואני הולך להתפלל בביהכנ"ס בשבת, איני נוסע בשבת.

ש. היא התחתנה עם מישהו אחר?

ת. כן נתתי לה גט, היא דרשה ממני גט ולא רציתי לתת לה עד שאח"כ הכרתי אשה אחרת וגרשתי אותה והתחתנתי עם השניה.

ש. היא חייתה עם בעלה השני לפני הגירושין ממך?

ת. כן.

ש. מאז שעזבה את הבית לא חיית אתה כבעל ואשה?

ת. לא.

ש. ואם יש לה ילדים שנולדו לאחר שעזבה את הבית?

ת. זה לא ילדים שלי, אמרתי זאת גם בשעת הגט בתל-אביב.

ש. בפולין היית גר ביחד עם הורי אשתך?

ת. כן בבית אחד.

ש. אמרו כאן שחותנך הביא אחד ללמד אותך להניח תפילין וזו היתה הפעם היחידה שהנחת תפילין?

ת. זה שקר.

ש. אמרו שלעגת מחותנך כשקיים מצוות.

ת. מה?! זה שקר, אולי אשתי לשעבר אמרה זאת.

ש. אמרו שלאחר שנולד הבן יצחק התחבאת עם הילד ואמרת לאשתך חוה שאם היא רוצה לראות את הילד עליה להתנצר?

ת. היא התנצרה בעצמה לפני החתונה ועשינו נשואין אצל הכנסיה.

ש. אמרת אז שהילד יצחק כבר גוי ושמו ייז'ו?

ת. זה לא נכון.

ש. נכון שלאחר שחותנך נסע ארצה התחלת לאכול חזיר ולחלל שבת?

ת. זה לא נכון, מאז שהתגיירתי לא אכלתי חזיר עד היום.

ש. אתה מבקר בכנסיה?

ת. לא.

בא-כוח המבקשים

ש. כמה זמן לפני החתונה הכרת אותה?

ת. חצי שנה.

ש. במשפחתך יש עוד גרים?

ת. לא.

ש. לפני שהכרת את אשתך ידעת על יהדות?

ת. היתה בחורה יהודית אחרת ואח"כ עובתי אותה והכרתי את אשתי לשעבר.

ש. גרת בשכנות עם אשתך לפני הנשואין?

ת. כן. לראשונה הכרתי אותה כשהלכה לבית ספר ביחד עם אחותי עד גיל 17 בערך. הם התחילו ללמוד בגיל 7. את אשתי הכרתי כשהיתה בגיל 17.

ש. מתי היית בפעם הראשונה בחיך בבית כנסת?

ת. לפני החתונה.

ש. מתי למדת לראשונה דיני יהדות?

ת. לפני החתונה, חותני לקח לי מלמד, לאחר החתונה למדתי אצל משהו אחר.

ש. כמה זמן ערך בין המילה לחתונה?

ת. עשר ימים.

ש. המילה היתה אצל המוהל בבית?

ת. כן, או בבית הרופא.

ש. כמה ימים היית אח"כ אצל המוהל?

ת. שכבתי אצל דודתה כמה ימים.

ש. היו עוד אנשים בשעת המילה?

ת. כן, אני לא זוכר מי.

ש. מתי הלכת למקוה לפני הנשואין או אחרי זה?

ת. לפני הנשואין.

ש. מתי היתה המילה לפני המקוה או אחרי זה?

ת. איני זוכר, הייתי פעמיים במקוה.

ש. בין המילה לטבילה למדת יהדות?

ת. כן, למדתי להתפלל בסדור. ידעתי לקרוא עברית, למדתי גם לעשות קדיש.

ש. מתי אמרו לך שצריך להניח תפילין ולשמור שבת?

ת. לפני המילה.

ש. כמה תפילות מתפללים ביום?

ת. פעמיים בשחרית ובמנחה-מעריב.

ש. מתי מניחין תפילין?

ת. בבוקר.

ש. באיזה ימים אין מניחין תפילין?

ת. בשבת ויו"ט.

ש. בפעם האחרונה מתי הנחת תפילין?

ת. היום. אני מניח כל יום תפילין.

ש. יש בית כשר אצלך?

ת. כן, יש לי שתי מערכות כלים. בשריים וחלביים.

ש. איפה אתה קונה בשר?

ת. באטליז כשר.

ש. אשתך אומרת שאינך שומר כשרות?

ת. אנו כן שומרים כשרות.

ש. מתי היית לאחרונה בכנסיה?

ת. אני לא זוכר שהייתי בכנסיה אי פעם כאן בארץ. רק פעם לשם סקרנות הייתי בכנסיה ביפו.

ש. היית פעם בבית קברות נוצרי כאן בארץ?

ת. כן, כשמת מישוהו נוצרי שגר אצלי בחדר בתל-אביב.

ש. כמה זמן הוא גר אצלך?

ת. חצי שנה, הוא מת לפני יותר משנה.

ש. ראו שהצטלבת בלוייה זו?

ת. זה לא נכון.

ש. היית בשבת זו בבית הכנסת?

ת. לא, הייתי חולה. בשבוע שעבר הייתי.

ש. איזה פרשה קראו בשבוע שעבר?

ת. אינני יודע, התפללתי אז בביהכנ"ס הגדול היה שם חזן שמתפלל שם כל שבת.

ש. כמה בתי כנסת יש שם?

ת. 3-4.

צילום קטע מעדותו של מר בורקובסקי, מתוך פרוטוקול ישיבת בית-הדין הרבני האזורי בפ"ת בתאריך ל' חשון תשכ"ז

ש. כל יום אתה מתפלל בביהכנ"ס?

ת. לא, אני מתפלל בבית.

ש. זה נכון שלפני החתונה היתה אשתך בכפר למשך כמה שבועות?

ת. כן, כי היא לא רצתה ללכת הביתה, היא היתה אז בגיל 17.

ש. הרי היא נולדה בשנת 1908 ולדבריו החתונה היתה לפני 43 שנה, ז"א שהיתה רק בת 15?

ת. אם היא היתה רק בת 15, אביה היה יכול למנוע בעדה מלהתחתן.

ש. כמה זמן ערך בין הנשואין בכניסה לחופה?

ת. בערך שנה.

ש. על איזה יד אתה מניח תפילין?

ת. יד שמאל.

ש. כמה פעמים אתה כורך את הרצועות על היד?

ת. אין תשובה.

ש. איך מניחין תפילין?

ת. קודם על הראש ואח"כ על היד.

ש. באיזה מקום על היד מניחין תפילין?

ת. מציג על החלק העליון של היד.

ש. כמה פעמים אתה קושר על היד?

ת. אני קושר, איני יודע כמה פעמים, קושרים גם על האצבעות.

ש. מה זה קריאת שמע?

ת. איני יודע.

ש. אתה יודע את ההמשך לשמע ישראל?

ת. ה' אלוהי מלך העולם.

ש. מה ההמשך ללכה דודי לקראת כלה?

ת. אינני יודע.

עד כאן עדותו של אברהם בורקובסקי מלה במלה כפי שרשומה בפרוטוקול בבית"ד.

עד שני - יעקב אהרן קופרברג

העד השני שהופיע באותה ישיבה בבית"ד היה יעקב אהרון קופרברג, שהעיד כי הוא מכיר את הניצב בזה בולק, קראו לו גם אברהם בורקובסקי, בערך שש שנים.

בא-כוח המפקשים

ש. אתה מכיר אותו בתור יהודי או גוי?

ת. שמעתי שפעם היה נוצרי והתגייר. היה לו חבר בשם יניק שהיה נוצרי ואמר לי שבורקובסקי הוא נוצרי, אגוי יודע שהוא לא עובד בשבת, וביום ראשון הוא כן עובד. לא ראיתי אותו אף פעם ללכת להתפלל.

ש. הוא הולך לכנסיה?

ת. אני לא יודע.

ש. יניק זה עוד חי?

ת. לא. הייתי בהלוויתו בבית הקברות הפולני ביפו.

ש. ראית איך התנהג מר בורקובסקי אז בביה"ק?

ת. לא ראיתי.

ש. הוא הולך בכיסוי ראש?

ת. כן

ש. אתה יודע אם יש אצלו בית כשר?

ת. אני לא יודע, הייתי אצלו בפסח וראיתי מצה, לחם לא ראיתי אז אצלו.

עד שלישי - יוסף מרינגר

העד השלישי באותה ישיבה של ביה"ד היה יוסף מרינגר. הוא אמר: אני מכיר את הניצב בזה, בולק בורקובסקי, שם אחר אינני יודע, גרתי בחדר אצלו בין השנים 58-59.

ש. איזה מטבח מתנהל אצלו?

ת. איני יודע.

ש. אוכלים שם כשר?

ת. אוכלים שם טרף.

ש. הוא מעשן בשבת?

ת. כן.

ש. הוא גם עובד בשבת?

ת. לא, זה בסביבה יהודית.

ש. הוא הולך לפעמים לבית הכנסת?

ת. לא, זה מאה אחוז.

ש. אוכלים בביתו חזיר?

ת. כן, ראיתי בעצמי.

ש. מדליקים אצלו נרות שבת?

ת. לא.

ש. הוא מקובל כיהודי או נוצרי?

ת. כקתולי, אני ראיתי אותו הרבה פעמים להכנס לכנסיה ביום ראשון, אשתי היא קתולית ואני מלווה אותה עד הכנסיה וראיתי אותו להכנס.

ש. הוא מקובל כנוצרי?

ת. אני יודע שכן השם בולק הוא נוצרי.

ש. אתה הולך לביהכנ"ס?

ת. בר"ה ויוכ"פ.

ש. ראית אותו פעם להניח תפילין?

ת. לא.

ש. איך אתה אוהז אשה נוצריה?

ת. הבאתי אותה מפולין, ואני עומד להתגרש ממנה כי היא אנטישמית גדולה.

מר בורקובסקי: זה הכל שקר, שישבע על כך. הוא רב אתי ולכן הוא שונא שלי.

בזאת נסתיימה ישיבת ביה"ד בתאריך ל' חשון תשכ"ז

הישיבה הבאה נקבעה לכ"ט טבת תשכ"ז (11.1.67), אולם הישיבה לא נתקיימה עקב אי הופעת בורקובסקי בתואנה שהוא חולה: ובמקומו הופיע בנו, ביה"ד החליט על קביעת תאריך להמשך הדיון ליום שלישי ט' אדר"ב תשכ"ז שעה 9.30 וציוה "להזמין את מר בורקובסקי בפקודת מעצר ואפשר לשחררו בערבות של שלוש מאות לירות."

ח. מכתב מרגש לביה"ד מאת האח והאחות

לכבוד

בית הדין הרבני פתח תקוה

הנדון: תיק היתר נשואין לנגר חנוך ומרים

אנו פונים אליכם בתחינה ובקשה שתשמעו לבקשתנו בנדון היתר הנשואין שלנו, מאחר ואנו יתומים מאב ואין לנו למי לפנות, אנו פונים אליכם שתעצו לנו עצה ועזרו לנו, כי למדנו בבית הספר שבית הדין הוא אבי היתומים.

גם אחי וגם אני הגענו לגיל החתונה ואנו עומדים אובדי עצות, מפני שלא יודעים אנו מה לעשות. לאחי יש דירה ומוכן הוא כולו מבחינה נפשית לנשואין, הרי זה עלול לגרום לאסון ולילדים מחוץ למסגרת הנשואין, דבר שאנו מנסים למנוע בכל הרצון החזק. כן גם אני הגעתי לפרקי וארושי לוחץ עלי להינשא. אך מה עלי לומר לו? אני דוחה אותו ב"לך ושוב" אבל עד מתי? את האמת איני רוצה לספר לו כי זה עלול לקלקל לי את השידוך אבל מה עלינו לעשות? האם לעולם לא נוכל להינשא בהתאם לדיני ישראל.

אנא עזרו לנו וראו בקשתנו זו כבקשת בנים לאב, אנו פונים אליכם בתחינה אל הלב היהודי והאבהי.

עזרו לנו בכדי שלא נצטרך לשאת את אות הקלון ואנא תנו לנו תשובה בכדי שיהיה לנו במה להאחז.

בתודה למפרע,

לנגר חנוך ומרים

ט. עדות אריה שטיינברג

בהתאם למתוכנן התקיימה ישיבה שניה של ביה"ד בפ"ת בתאריך ט' אדר ב' תשכ"ז, בישיבה זו היה נוכח מר בורקובסקי ובנו. כעת הופיע אריה שטיינברג הוזהר והעיד לאמור: (הועתק מלה במלה מהפרוטוקול הרשמי של בית הדין).

"אני מכיר את האדון הניצב בזה מר בולק, כך אני מכיר אותו, 15-16 שנה מת"א. הוא היו בא אלי ואני בא אליו כל שבוע, עד לפני 4 שנים.

ש. בתור מה אתה מכיר אותו?

ת. לא בתור יהודי, אני יודע שהוא גוי. רק הוא בעצמו אמר שהוא לא יהודי, היה עוד אחד בשם יאנעק שהיה גם גוי ואנו היינו נפגשים אתו.

ש. מה ראית עליו שהוא גוי?

ת. הוא בעצמו אמר שהוא גוי. בביתו מנהל בית טרף, הוא היה מכבד אותי בחזיר.

ש. ואתה היית אוכל אצלו את החזיר.

ת. כן. הוא היה בא אלי לאבו-כביר ביחד עם אשתו, אשתו היתה באה אלי לפניו, והיא סיפרה לי שבעלה נכנס לכנסיה הרוסית.

ש. מתי זה היה?

ת. לפני כבארבע שנים. החבר שלנו יאנעק מת וקברו אותו בבית הקברות הנוצרי. בשעת הקבורה הייתי שם עם מר בולק והוא הצטלב ואמר "יאנעק, בקרוב אנשכב כאן על ידך."

פעם נכנסתי אלין ביוכ"פ לפני חמש שנים, ואכלנו שם ביחד עם בנו טריפות, גם אני אכלתי שם

ביה"ד: אתה יהודי?

ת. כן.

ש. אתה אומר שאכלת ושתיית מה שהוא אכל, א"כ במה אתה רואה אותו פחות יהודי ממך?

ת. אני אכלתי אצלו לאחר ששתייתי משקה חריף ולא ידעתי מה שאני עושה. יהודי אחד בשם קופרברג אמר לי שבולק הוא יהודי וזה היה אצלי הפתעה.

פעם ישבתי עם בולק בחתונה אצל חבר והוא סיפר לי שיש לו בן בשם יעשיק שעוד בילדותו לקח אותו לכנסיה והטביל אותו לנצרות.

ש. אולי הוא היה שיכור כשסיפר לך זאת?

ת. לא.

ש. ראית אצלו פעם נרות בליל שבת?

ת. לא, גם לא ראיתי אצלו פמוטים, לא ראיתי אצלו שום דבר יהודי.

אני הייתי מספק תרנגולות, ואשתו היתה לוקחת אצלי תרנגולות שמתו. והיתה אומרת את זה אני לוקחת בשביל שני הגויים שיש לי, היא התכוונה לבעלה ובנה הניצב בזה.

ביה"ד: אתה נוסע בשבת.

ת. לא. בשבת אני נח בבית.

ש. אתה מאמין באלוקים?

ת. אני הרי יהודי ואני מאמין באלוקים.

ש. א"כ איך אתה אוכל חזיר?

ת. אני לא אוכל חזיר רק במקרה אכלתי חזיר אצלו.

בורקובסקי: הכל שקר, איני אוכל חזיר. לא קוראים לי בכלל בולק. הוא אומר הכל בגלל כסף שקיבל. אף פעם לא הצגתי עצמי לפניו כגוי רק כיהודי. לא הלכתי כאן בארץ אף פעם בכנסיה.

העד: תמיד הוא היה הולך לכנסיה, כך שמעתי מאשתו.

מר בורקובסקי: זה שקר, אני הולך כל שבת לבית הכנסת.

ביה"ד: הכרת את "יאנעק?"

ת. כן.

.

ש. הא היה יהודי?

ת. לא, הוא היה גוי.

בן מר בורקובסקי לעד: כמה חדרים יש בביתנו?

ת. 3.

ש. יש לנו כלבים?

ת. כן שתיים.

ש. אולי הכלבים היו אוכלים את התרנגולות המתות?

ת. לא, אתם אכלתם את זה.

ש. באיזה ימים אבי היה מבקר אצלך?

ת. בשבת.

ש. בשבת פתוחה הכנסיה?

ת. כן.

ביה"ד שאל את העו"ד מודעי ב"כ המבקשים. "יש לכם עוד עדים" והוא ענה אין לנו יותר עדים.

הבן של מר בורקובסקי התערב ואמר: אני רוצה שאחי אמי, אהרן גינזבורג, ימסור את מה שהוא יודע.

י. בית דין מקבל עד פסול מן התורה

לתדהמת כל יודעי דת ודין העלה ביה"ד את מר גינזבורג להעיד על אף היותו פסול מן התורה להעיד לאם בתור אח, ולילדיה בתור ראשון בשני, כמבואר בחושן משפט סימן ל"ג סעיף ב': אלו הן הפסולין. האחים זה עם זה, בין מן האם ובין מן האב הרי הם ראשון בראשון, ובניהם זה עם זה שני בשני, ובני בניהם זה עם זה שלישי בשלישי. לעולם שלישי בראשון כשר, ואין צריך לומר שלישי בשני. אבל שני בשני, ואין צריך לומר שני בראשון, שניהם פסולים, וכו'. וכן הדרך בנקבות, כיצד שתי אחיות או אח ואחותו, בין מן האב בין מן האם, הרי הם ראשון בראשון בניהם, בין זכרים בין נקבות, שני בשני, וכו' וי"א שלישי בראשון פסול: וכו'.

גם לשיטת הרמב"ם המובאת שם ברמ"א בשם י"א דקרובי האם נמי אינם פסולים אלא מדרבנן, כבר הוכיח שם הש"ך ושאר הפוסקים שגם לרמב"ם הם פסולים גמורים, אלא שכל שנלמד מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, קורא הרמב"ם דברי סופרים, ואיך קיבל ביה"ד בכלל את עדותו. ביחוד כשהמדובר בממזרות המבוססת על קידושי כסף של האם, שלהרמב"ם גם הם מדברי סופרים. ואז ממה נפשך, העד פסול להעיד על כך כי אם הקידושין מן התורה, אע"פ שנלמד מי"ג מידות, גם הפסול של העד הקרוב מן האם מן התורה, ואם הפסול של העד הקרוב מן האם מדרבנן, גם הקידושין של חוה לגר רק מדרבנן כמו שכתבו הפוסקים.

יא. דין עדות של גדול המעיד על מה שראה בקטנותו

נוסף על כך עדותו העיקרית היא על תקופת היותו קטן. שעדותו פסולה, כמבואר בח"מ סימן ל"ה סעיף ד': מי שהיה יודע בעדות כשהוא קטן והעיד בה כשהוא גדול, אינו כלום. ואע"פ שמסיים בח"מ בסעיף ו' שנאמן גדול להעיד על מה שראה כשהוא קטן, ושומר לי אבא משפחה זו כשרה, משפחה זו פסולה, כמו ששינוי במסכת כתובות (כ"ח ב'), אין זה אלא בברור של חשד. כמוש"כ הר"ן שם בשלהי פ"ב שהמדובר במשפחת כהנים שיצא עליה חשד פסול כהונה ואותה משפחה נחלקה לבתי אבות וקאמר שנאמן תינוק להכשיר משפחת בית אב אחד ממנה שיעיד ויאמר אותו חשש פיסול על משפחת בית אב פלוני הוא, ולא על משפחת בית אב פלוני. ולא נקטה באומר משפחה זו כשרה בלבד. לפי שאם היו מוחזקין באיסור משפחה אחת, אין התינוק נאמן להכשירה אפילו לתרומה דרבנן וכו', ועדותו של התינוק היא להעיד בגדלו מה שראה בקטנו, כמוש"כ שם הר"ן לפני כן בשם רש"י והירושלמי.

גם לדעת הראב"ד, המובאת שם בר"ן, המכשיר גם עדות קטן לענין פסול משפחה, אין ענינו לכאן, משום שעדות על גר חייבת להיות כשרה מן התורה, כמבואר במס' יבמות (מ"ו ב') "אתך במוחזק לך" ולדין עדות עפ"י שמועה לא מהני כמו שיתבאר להלן שיטות הרמב"ם, הרא"ש, השו"ע והמאירי בזה.

לכן ברור שאין לקבל כלל את עדותו של אחי האם מכל הבחינות ואין כלל להתחשב בדבריו לא לחיוב ולא לשלילה, וזה מדהים ביותר לראות שאכן שמעו עדותו וקבלו אותה. ישנה הוכחה שגם לא דייק העד בדבריו, שאמר שבורקובסקי ואשתו עלו ארצה שנתיים אחריו, דהיינו בשנת 1935 והאמת היא שהם עלו בשנת 1933.

ובכל זאת גם מעדותו נראה בברור, שהסיפור על חטיפת הילד והטבלתו בכנסיה נכונה ושמעולם לא שמר בורקובסקי על קיום המצוות אלא מפחד חותנו.

יב. עדות אהרן גינזבורג

להלן עדותו של אהרן גינזבורג, אח האם, כפי הרשום בפרוטוקול של ביה"ד.

ביה"ד למר גינזבורג: לפני נשואי אחותך, בן כמה היית?

ת. בן 7-8. איני זוכר כמעט את החתונה. אני עליתי ארצה בשנת 33, בגיל 17, והם עלו ארצה שנתיים אחרי.

ש. ידוע לך שאביך נסע עם בעל אחותך לגייר אותו בורשא?

ת. כך שמעתי אז. אבי לא היה מרשה להכניס לביתו אדם שאינו יהודי.

ש. איך הוא התנהג בפולניה?

ת. איני יודע, גרנו בנפרד מהם. אני הייתי כל היום בשיבה. כל זמן שאבינו חי הוא התנהג די בסדר, והיו תקופות שהוא אפילו הלך להתפלל. ביוכ"פ הוא היה הולך עם אבי לביהכנ"ס.

ש. אכלו אצלם כשר או טרף?

ת. איני יודע. אני זוכר שפעם אחותי באה הביתה וסיפרה שבעלה עזב את הבית, ולקח אתו את בגה הקטן. עשינו אז הכל וקבלנו בחזרה את הילד.

בן מר בורקובסקי: הלכת כאן בארץ עם הסבא ואבי לביכנ"ס רמב"ם?

ת. אבי נפטר לפני 27 שנה, ואיני זוכר כבר.

ש. בבר מצוה שלי היית?

ת. לא.

ש. עשו לי בר מצוה?

ת. אני באמת לא זוכר, אני לא הייתי אז בעיר.

ש. אצל האח הגדול היה בר מצוה?

ת. כן.

ש. מר בורקובסקי היה אז בביכנ"ס?

ת. אני חושב שבתור אבא הוא היה בביכנ"ס, אם כי איני זוכר כבר.

גב'.לנגר: הוא היה בבר מצוה של הבן הגדול.

מר גינזבורג: כל זמן שאבי היה חי, מר בורקובסקי התנהג די בסדר. אבי נפטר בשנת 42.

ש. לאחר המלחמה נפגשת עם מר בורקובסקי?

ת. לעתים רחוקות.

ש. הכרת שינוי בהתנהגותו?

ת. לא.

ש. הוא הית מציג עצמו כגוי?

ת. לא שמעתי.

ש. מאז שאחותך עזבה את הבית נפגשת אותו?

ת. לעתים רחוקות, אני הזמנתי אותו לחתונה של בתי ובני לפני 5 ו- 3.5 שנים.

ש. לא באו אליך בטענות, למה אתה מזמין גוי?

ת. לא שמעתי שהוא גוי. שמעתי דבר זה רק בזמן האחרון מאחותי.

בישיבת ביה"ד שהתקיימה בי"ט תמוז תשכ"ז (21.1.67) הופיעו שני הבנים כעדים (הפסולים מכל הבחינות כעד), הבכור יצחק ואחיו יהודה אריה מאיר.

יג. עדות הבן יצחק בורקובסקי

ביה"ד ליצחק: איפה נולדת?

ת. בורשא.

ש. איך היה מוחזק אביך שם?

ת. כיהודי, הוא התגייר, כך היה ידוע בבית, לאבי אמי קראו יוסף גינזבורג, הוא היה אדם דתי מאוד, וגרנו אצלו בבית. ואם הוא לא היה מתגייר, לא היינו יכולים לגור אצלו. כשאני הייתי אתם ביחד עד שהייתי בן 15, אבי היה הולך לביהכנ"ס. לא שמעתי ספקות שיחזיקו אותו כלא יהודי. אני למדתי בבי"ס דתי כאן בת"א.

העו"ד לעד: הנכון שאתה לא רוצה נגד אבא?

ת. לא נגד אבא ולא נגד אמא.

ביה"ד לעד: אבל בזה אין לך ספק שאביך הוא יהודי?

העד: ברור שאבי הוא יהודי (גר).

העו"ד לעד: האם פעם הטבילו אותך?

העד: לא.

ש. מתי עזבת את הבית?

ת. כשהייתי בן 16 שנה.

ש. אחרי שעזבת את אביך, האם פעם התפללת בבהכנ"ס?

ת. כן יחד עם אבי בבהכנ"ס בת"א רחוב רמב"ם, שם התפלל סבי (אבי אמי).

ש. מתי נפטר סבך?

ת. ב-1946, לא זכור לי בדיוק (הוא נפטר לפי האמת בשנת 1942, מזה אפשר ללמוד על "מהימנותו" של העד - המלב"ד).

ש. מתי הלכת לאחרונה להתפלל עם אביך?

ת. לא זכור לי, הדרכים שלנו נפרדו בסביבות שנת 1950. מאז לא התפללתי אתו ביחד.

ש. מה שידוע לך שאביך התגייר זה לא מפי השמועה?

ת. כן.

ש. עד איזה שנה למדת בבי"ס תחכמוני?

ת. משנת 31 עד 41.

ש. שמרת שבת אז?

ת. כן, הייתי מוכרח לשמור שבת.

ש. אביך היה בא אז להתעניין עליך בביה"ס?

ת. כן, גרנו ע"י ביה"ס.

ש. בסביבתכם היה בי"ס אחר?

ת. כן בי"ס אליאנס.

ש. ואם אומר לך שאביך עוד היום לא יודע איך להניח תפילין.

ת. לא שאלתי אותו אבל זה לא אומר כלום, כי גם אני שכחתי כבר, למרות שהנחתי תפילין.

ב"כ המבקשים:

אני מבקש פס"ד.

הבן מאיר בורקובסקי:

אבי היה מתפלל בביכנ"ס רמב"ם, אבל אמא צעקה עלי תמיד שהוא נוצרי ובעד זה הפסיק להתפלל אז בביכנ"ס רמב"ם.

לשאלה עונה הבן: זה היה לפני שהתגרשה מאבי, אבל כשהיא היתה כבר עם לנגר.

בזה תמו גביית העדויות וב"כ המבקשים התחייב להמציא את הסכומים מטעם התובעים תוך שבועיים, ואב"ד בחתימת ידו החליט:

"פסק הדין ינתן ביום ט"ז אלול תשכ"ז שעה 12:30, וינתן גם שלא בנוכחות הצדדים."

יד. סיכומי העורך דין מודעי

בתאריך ד' אב תשכ"ז, 10.8.67, הגיש עו"ד מודעי הערותיו על העדויות ועל הנושא בכללו בשם "סכומים מטעם התובעים" מעלה העו"ד מודעי את המסקנות דלהלן:

א. כי ראשית חייה של אמם של התובעים עם מר אברהם בורקובסקי היו באונס, באלימות ומתוך בזיון צלם אלקים שבאדם.

ב. לא נוכח שמר בורקובסקי אמנם התגייר כפי שהוא טוען.

ג. לא זו בלבד שלא הוכח כי הנ"ל אמנם התגייר, אלא הוכח שהנ"ל ממשיך לחיות כגוי גמור, וכל טענותיו שאין הדבר כן בשקר יסודן.

ד. מכיון שכך, נשואי אמם של התובעים עם מר בורקובסקי לא תפשו, והיא היתה פטורה, איפוא, מלקבל גט ממר אברהם בורקובסקי, לפני נשואיה לאבי התובעים, וההחלטה המתייחסת לתובעים יש לבטלה.

העו"ד מבסס את טענותיו בסיכום הנ"ל באריכות.

לעומת טענות אלו של ב"כ המבקשים, הגיש הבן הצעיר יהודה-אריה-מאיר בורקובסקי לביה"ד, כב"כ אביו אברהם בורקובסקי, הצהרה נגדית ובה התקפת מצח על אמו עם השמצות אישיות נוראות. הסיכום הוגש

בתאריך ט"ו אב תשכ"ז, 21.8.67, ודבריו נחלקים לשני חלקים. החלק הראשון הוא אינפורמטיבי, ומכיון שברור שהוא שאב את האינפורמציה שלו מאת אביו, אע"פ שהוא פסול לעדות מכל הבחינות, מן הראוי להעמיד אותם בעימות עם עדות אביו בביה"ד, כדי להוכיח עד כמה שהם עומדים בסתירה חמורה. החלק השני אינו אלא נתוח משפטי, שאין לו ערך עבדני.

טו. הצהרת הבן יהודה בורקובסקי

בדברי תשובתו הראשונים כותב הבן יהודה אריה מאיר בורקובסקי, כב"כ אברהם בורקובסקי, בין השאר:

אמם של התובעים היתה גרה בשכנות למשפחת בורקובסקי, והיחסים ביניהם היו נורמליים לחלוטין. אמם של התובעים התנצרה על דעת עצמה והתחתנה בכנסיה עם אברהם בורקובסקי. לאחר שהתנצרה עברו לגור בעירה בריסקליסטוף, שבה עבד אברהם בורקובסקי ברכבת. אביה של אם התובעים הופיע בלילה עם מספר אנשים לחטוף אותה, בזמן שאברהם היה בעבודתו, אבל היא חזרה אל אברהם. אין להסביר עובדה זו אילו היתה באמת ילדה מחוסרת נסיון חיים, שהרי חזרה מרצונה הטוב ואף האשימה את אביה בחטיפתה, שלפי החוק הפולני דאז היתה זו עבירה חמורה ביותר. באם לא היתה מבוגרת לפי החוק הפולני, הרי שאביה יכול לקחת אותה חזרה לביתו נגד רצונה. נולד להם ילד, שהוטבל בכנסיה ברצונה. לאחר מכן למד אברהם בורקובסקי יהדות במשך תקופה של ששה חדשים בביתו של אביה של אם התובעים, שהוא יהודי דתי, עבר ברית מילה בבית חולים ציסטה בורשא ע"י המוהל בשם פרנס ויש להניח בלי ספק שמילה זו היתה כשרה לפי כל הדינים, היות ובמילה נכח אביה של אם התובעים, שהוא יהודי דתי לכל הדעות, ויודע את ההלכה.

טז. מסקנות מהצהרה הנ"ל

כמו כן מדבריו אלו של הבן יוצא שאביו לא נימול כלל בביתו של המוהל, כפי שהעיד אביו בביה"ד - באומרו "הוא מל אותי בבית", ולשאלת ב"כ המבקשים האם "המילה היתה אצל המוהל בבית?" היתה תשובתו "כן, או בבית הרופא". והנה מתגלה שמלו אותו בבית החולים ציסטה בורשא וזה זהה עם עדותו של אמו בביה"ד שהעידה כנ"ל.

כמו כן מודה הבן שאכן נולד להם ילד שהוטבל בכנסיה ברצונה, ומאחר שמן העדים שהופיעו במחזור השני בביה"ד בפ"ת יתברר שלא נולד להם שום ילד לפני שהוא נימול, אלא היתה הרה ממנו, ברור שהוא הטביל את בנו בכנסיה לאחר תקופת הגירות כביכול, כפי שאמו סיפרה בביה"ד. וכן משתמע מעדותו של אחי האם אהרן גינזבורג הנ"ל שסיפר שבעלה עזב את הבית ולקח איתו את בנה הקטן, וכן סיפר העד שטיינברג שבולק בורקובסקי סיפר לו "שיש לו בן בשם יעשיק שעוד בילדותו לקח אותו לכנסיה והטביל אותו לנצרות". וכן סיפרה בעדותה אחותה הגב' ריסטר חנה.

גם ברור שהטבלת הילד בכנסיה היתה לאחר תקופת הגירות כביכול, משום שמר בורקובסקי העיד בביה"ד שבין הנשואין בכנסיה לחופה ערך בערך שנה, ומכיון שישנה עדות, שבזמן החופה היא היתה בהריון, ברור שלא נולד להם ילד לפני החופה היהודית וממילא הטבלת הילד היתה לאחר תקופת הגירות כביכול, וניכרים דברי האמת בזה של האם והעדים.

יז. החלטת ביניים של ביה"ד בפ"ת

בתאריך כ"א אלול תשכ"ז החליט ביה"ד בפ"ת בהרכב הדיינים שלמה ש' קרליץ, מ' זולטי וש'ת' רובינשטיין:

"אחרי עיון ודיון בדבר, ביה"ד מוצא לנכון לפני הוצאת פסה"ד לשמוע עדים שמר בורקובסקי אברהם היה נשוי עם אם המבקשים, או היודעים שהם היו מוחזקים כבעל ואשה, וכמו"כ שהמבקשים הם בני מר אוטו לנגר, ולהודיע מיד על החלטה זו לב"כ מבקשים ולמר בורקובסקי. וקובעים תאריך לכך ליום שני י"ב תשרי תשכ"ח שעה 12."

והנה בניגוד להחלטה הנ"ל, בהגיע התאריך הנ"ל הופיע ב"כ המבקשים ולשאלת ביה"ד: "הבאתם עדים כפי שהחלטתם?", היתה התשובה: "לא מצאנו כל עדים בקשר לזה שהם היו מוחזקים כנשואין. בנוגע לזה, שהם בני אוטו לנגר, זה ברור לכולם שהם נקראים לנגר ולא צריך לזה עדים". ואז החליט ביה"ד: "פסה"ד ינתן ביום ה' חשון תשכ"ח שעה 12:30 וינתן גם שלא בנוכחות המבקשים."

ואכן בתאריך ה' חשון תשכ"ח (8.10.67) הוציא ביה"ד האזורי בפ"ת בהרכב שלושת הדיינים הנל הדיינים קרליץ, זולטי ורובינשטיין את פסק הדין דלהלן:

"אחרי שמיעת הטענות והעדויות והעיון בדבר, אין ביה"ד מוצא שאפשר לשנות את ההחלטה שניתנה ע"י ביה"ד הרבני בת"א ביום כ"ח חשון תשט"ז בתיק 2388-תשט"ו שלפיו המבקשים חנוך ומרים לנגר אסורים לבוא בקהל".

יח. תמיהה על פסק הדין

יש להתפלא על פסק דין זה לאחר שאותו בי"ד בעצמו בישיבתו מכ"א באלול תשכ"ז דרש לשמוע עדים שמר בורקובסקי היה נשוי עם אם המבקשים, או היודעים שהם היו מוחזקים כבעל ואשה, משמע שבלי זה לא היה בכחם לפסול את האח ואחות, ולבסוף שנוכחו שלא נמצאו עדים על כך, אסרו אותם בלי עדים וללא כל דרישה נוספת של ביה"ד למלא אחר פסק הדין הקודם, שזה היה תנאי לאסור אותם מלבוא בקהל. זה פשוט מדהים באיזו זריזות וקלות אסרו על שני צעירים יהודיים לבוא בקהל. כן יש להתפלא על כך שהאיסור ניתן ללא נימוקים וללא כל נסיון למצוא בתחילה פתח של היתר.

יט. ערעור על פסק הדין

על פסק הדין הזה הוגש ערעור ע"י עו"ד מודעי לבית הדין הרבני הגדול לערעורים בירושלים.

נימוקי הערעור היו קצרים בהם טען שביה"ד האזורי בפ"ת התעלם מן הראיות הכשרות שהובאו ע"י המערערים מזה שלא הוכח שאברהם בורקובסקי התגייר כדין, מן ההוכחות שא' בורקובסקי ממשיך לחיות כנוצרי ומן ההלכה שגם אילו התגייר היתה זו גירות לנשואין שאינה תופסת. ומכך שהנשואין בין א' בורקובסקי לאשתו לא תפשו בשעתו ועל כן לא היתה חובה להתגרש ממנו לפני נשואיה עם אבי המערערים.

אי לזאת טעה בית הדין בהשאירו על כנה את ההחלטה כי המערערים אסורים לבוא בקהל.

כ. דעות מנוגדות בביה"ד הגדול

בית הדין הרבני הגדול בירושלים דן בערעור של התיק הזה בשניה ובתאריך כ"א תמוז תשכ"ח (17.7.1968) בהרכב הדיינים יוסף-שלום אלישיב, סלאמן-חוגי עבודי, ושאויל ישראלי, ופסק כדלהלן:

"אנו מחליטים איפוא, להחזיר את הדיון לבית חדין האזורי על מנת להשלים את הבירורים וההוכחות בדבר מעמדו האישי של אברהם בורקובסקי, ולפסוק בהתאם לבירורים כנ"ל."

אולם אם כי ההחלטה נתקבלה על ידם פה אחד, הרי הרבנים אלישיב וישראלי כתבו כל אחד נמוקים הנוגדים אלו את אלו. הרב אלישיב בנימוקיו הקצרים נוטה לאיסור והרב ישראלי מאריך בנימוקיו להיתר. נימוקיו של הרב אלישיב מובאים כנספח בסוף הספר עיי"ש.

הרב שאויל ישראלי כותב בין השאר (הדברים הועתקו מהתיק המקורי של בית הדין הגדול בירושלים): דברי מר בורקובסקי בפני בית-הדין שנתגייר נאמרו לראשונה שעה שבא להתגרש מהאשה, בתאריך י"ג אלול תשי"א: אז לא נחקר אם הגירות היתה כהלכה, ואם היתה מילה וטבילה בפני בית הדין. בדבריו בתאריך ל' חשוון תשכ"ז סיפר כי הופיע גם ברבנות בקשר לגירות. לשאלה ראשונה ענה שבשעת המילה נוכח הרופא המרדים, ואילו אח"כ חזר בו ואמר שהיו עוד אנשים. ביחס לטבילה אמר שטבל פעמיים ואינו זוכר אם קדמה הטבילה למילה או להיפך, כן אמר שנהג ביהדות בפולין וגם בהיותו בארץ ואף עכשיו מבקר הוא בביהכ"נ.

האשה בדבריה בתאריך הנ"ל אישרה את עובדת היותו של מר בורקובסקי גר, אולם בנוגע לצורת הגירות אמרה שלא יודעת אלא שמל עצמו, ואילו ביחס לטבילה אינה יודעת. אשר להתנהגותו ביהדות לאחר הגירות, לדבריה לא הניח תפילין אלא פעם אחת בלבד.

כן אמרה שהמיר את בנו לכת הנוצרית ונהג בעצמו כנכרי ולעג למנהגי יהדות. כו הביאה עדים שבארץ נהג כנוצרי. והרב ישראלי ממשיך וכותב בנימוקיו:

"והנה מצד דברי בורקובסקי הראשונים והאחרונים נראה שאין בהם ממש. מלבד הסתירות שבדבריו שטוען שמבקר בקביעות בבית הכנסת, בעוד שלא יודע לומר פסוק שמע ישראל, וכן שמניח תפילין ואינו יודע דרך הנחתם, ועוד. הרי גם אילו לא זה אין להם גדר נאמנות דמצד מילתא דעבידא לגלויי צריך שיציין את בית הדין שבפניו נתגייר ואילו בדבריו, גם האחרונים לאחר חקירת בית הדין, לא אמר אלא שהיו בפני בית דין בורשה, אבל לא ציין שם ביה"ד.

וגם אילו היה מציין זאת, הרי הדברים נאמרו בזמן שהעיר ורשא חרבה על כל בתי הדין שבה ועל רבניה, אם כן אין כאן מילתא דעבידא לגלויי. וזה נוסף למה שאין מתקבל על הדעת שבית דין יורו לכתחילה לעשות המילה שלא בפני ג' כנדרש עפ"י ההלכה (רס"ח ס"ג). כן לא היתה הטבילה בפני בי"ד, שא"כ ודאי היה זוכר ביתר דיוק. ואף בדבריו לא נאמר בנוגע לטבילה שהיתה בפני שלושה. כמו כן נראה תמוה מה שאמר שטבל פעמיים, טבילה כפולה זו מה טיבה? ומה שטוען אחר כך קידש האשה בפני הרב המקומי, האשה הכחישה זאת ואין זה ניתן לבירור מבחינת מילתא דעבידא לגלויי."

בעמוד 16 מסיק חבר ביח"ד הגדול וכותב:

"ומה שמסתבר מתוך חקירת בעלי הדברים והעדים, שמר בורקובסקי לא התגייר מעולם, אלא הסכים לאחר לחץ למול עצמו, לזאת נסע לוורשא ונימול שם ע"י רופא, שלא ברשות ב"ד כלל. וחזר והוציא קול שנתגייר כהלכה. ואבי האשה הסכים בדלית ברירה לזה, לאחר שהאשה כבר התנצרה ואף ערכה טכס נשואין בכנסיה קתולית, או אולי גם לא ידע ההלכה וחשב שמילה הוי גירות, גם שלא בבית דין ושלא בטבילה. אכן, אין זו אלא השערה. ברם, בכדי להוציאו מחזקתו שהיה עכו"ם הן יש צורך בעדים ממש וכנ"ל, כל עוד שאין בדבר משום גדר של מילתא דעבידא לגלויי, מה שאין במקרה דנן."

ולבסוף בעמוד 17 כותב הרב ישראלי בנימוקיו:

"ודברים אלה שאין כאן הוחזק ביהדות, כוחם יפה גם בנוגע לזמן שחיו בפולין, ע"י שסדרו חופה וקידושין בעיירה שלהם, דאפילו אם נהג באי אילו דברים ביהדות, כל עוד אין ראיה שאמר שנתגייר בביד של פלוני, בחזקת עכו"ם הוא עומד. ולחשוש שמא נהג בדרכי ישראל בכל, בחשש גרידא לא נוציאנו מחזקת עכו"ם, בפרט שאכן דנים על הילדים, שמכוח חשש בעלמא אין לפוסלן".

פסק הדין כולו של ביה"ד הרבני הגדול והנמוקים של שני הדיינים גם יחד מתפרסמים בסוף חיבור זה כנספח לפסק הדין שלנו.

כא. דיון חוזר בביה"ד האזורי בפ"ת

בתאריך ט' בטבת תשכ"ט (30.12.68) החל ביה"ד הרבני האזורי בפ"ת שוב לדון בתיק לנגר בהרכב שונה של ביה"ד בהשתתפות הדיינים קרליץ, זולטי וקרייסמן, לאור החלטת ביה"ד הרבני הגדול לערעורים בירושלים שעליהם להשלים הבירורים וההוכחות בדבר מעמדו האישי של א' בורקובסקי. ביה"ד החליט להזמין את מר אברהם בורקובסקי ולציין בהזמנות שעליו להביא עדים היודעים שהוא ואשתו לשעבר חוה לנגר היו ידועים כבעל ואשה בזמן שגרו בת"א ביחד וגם אם ידוע לעדים שהיה הולך לפעמים לביהכ"נ, או שעשה בר מצוה לבנו בביהכ"נ והיה מוחזק שם ביהודי."

כ"כ להזמין אמם של המבקשים חוה לנגר-קוזינסקי ולציין בהזמנה שעליה להביא עדים שהיתה מוכרת כבעל ואשה עם אברהם בורקובסקי, כשהיו גרים יחד בת"א לפני 28 שנים, ואם היה הולך לפעמים לביהכ"נ ועשו בר מצוה לבנם והיה ידוע שם כיהודי, וכ"כ עדים שיודעים שהבן חנוך והבת מרים הם צאצאי יהושע אוטו לנגר.

כב. ישיבת סרק של בית הדין האזורי

בתאריך שנקבע מראש לישיבת בית הדין בתיק לנגר בכ"ג טבת תשכ"ט (13.1.69). הופיע ב"כ המבקשים והודיע שהאמא אומרת שאין לה עדים יותר, כי כבר עברו 25 שנים מאז שהיא גרה עם בורקובסקי. מר בורקובסקי בכלל לא ענה וכנראה לא רוצה להופיע והעו"ד מודעי ביקש לפסוק לאור המצב.

ביה"ד בפ"ת בהרכב החדש הנ"ל (הדיינים קרליץ, זולטי וקרייסמן) הודיע: "נחליט בימים הקרובים, אם נזמין את בורקובסקי בפקודת מעצר".

בתאריך כ"ו בטבת תשכ"ט (16.1.69), החליט ביה"ד דלהלן: "קובעים תאריך לדיון ליום י"א שבט תשכ"ט שעה 11. להזמין את מר בורקובסקי ולציין שהדיון הוא לא קשור עם אשתו לשעבר ולא היא שביקשה את הדיון. אלא ביה"ד יזם את הדיון, והופעתו נחוצה מאד. כן לציין שעליו להביא עדים שהוא ואשתו לשעבר חוה היו מוחזקים בת"א כבעל ואשה, וכן אם יש לו עדים שהיה הולך לפעמים לבית הכנסת.

גם להזמנה מוזרה זו לא נענה א' בורקובסקי ולישיבה של ביה"ד הופיע רק ב"כ המבקשים עו"ד מודעי.

ביה"ד: נתקבל מכתב ממר בורקובסקי. והוא מוסר שמות עדים, אולם מבקש שביה"ד יזמין אותם וביה"ד החליט "לאחר שב"כ המבקשים יודיע על כתובתם של העדים יקבע ביה"ד תאריך לדיון."

כג. עדה ראשונה בבית הדין

בתאריך ט' אייר תשכ"ט (27.4.69) נתקיימה סו"ס ישיבת בית הדין לשמוע העדים החדשים. א' בורקובסקי שוב לא הופיע, ובמקומו בא בנו ועל אף התנגדות ב"כ המשיבים לנוכחותו באשר אין לו מעמד בדיון, החליט משום מה ביה"ד, שהבן אריה מאיר יהודת בורקובסקי יהיה נוכח.

כד. עדות אחות בביה"ד

בישיבה זו הופיעה כעדה חנה בת יוסף רוטטר אחות הגב' חוה לנגר, למרות שהיא בודאי פסולה לעדות הן כאשה והן כאחות וכדודה לאח והאחות, קבלו אותה בביה"ד. היא סיפרה:

"למר בורקובסקי היתה חנות לחזיר ע"י ביתנו ואחותו למדה בבי"ס ביחד עם אחותי - אם המבקשים. ופעם היא לקחה אותה לביקור בחתונה של דודתה. אם המבקשים פגשה שם את מר בורקובסקי. היא נשאת שם אותו ערב. ואנחנו חיפשנו אותה, לא ידענו ממנה כמה חודשים ואח"כ קיבלנו ידיעה מאחותי שהיא בהריון מהגוי הזה ורוצה להתחתן אתו והוא רוצה להתגייר. הלכתי אליה והיא סיפרה לי שזה היה בכוח. אבא שלי הסכים ואחותי לקחה את בורקובסקי לרופא, ואח"כ הם עשו חופה בבית אבי. אנו גרנו בלוקוב.

ש. איפה עשו את הגרות?

ת. יתכן בעיר אחרת, הרב של לוקוב אמר שהוא גר, ועשה את החופה.

ש. אביך היה נוכח?

ת. כן.

ש. אביך היה חסיד גור? ת. לא, הוא היה דתי.

ש. מי סידר את החופה?

ת. הרב של לוקוב, אח"כ הם גרו בחדר בבית אבי.

ש. הוא היה הולך להתפלל עם אביך?

ת. לא. הוא לא ידע להתפלל.

ש. היה לו טלית ותפילין?

ת. אבי קנה לו, אבל הוא לא לבש את זה. אבי אפילו לא דיבר אתו, הוא החזיק אותו עד שיולד הילד. אחותי היתה רק בת 14. מר בורקובסקי ברח כמה פעמים בחזרה לכפרו, אבי שנה שלמה לא פתח את חנותו מרוב בושה.

ש. הוא היה הולך לכנסיה אז?

ת. אני לא יודעת.

נולד אז הבן הגדול יצחק ועשו לו ברית. הייתי עוד ביחד איתם 6-7 שנים בחו"ל ואז באתי עם אבי ארצה. כאן בארץ נולד יהודה ועשו לו ברית וכשגדל עשו לו בר מצוה, ואז בא מר בורקובסקי לביהכנ"ס. חוץ מזה כל הזמן לא הלך לביהכנ"ס. הוא אכל תמיד חזיר והחברים שלו הם נוצרים.

ש. כשאביך היה חי הוא גם אכל חזיר?

ת. בטח, הוא היה גר בחדר נפרד.

הבן: היה להם מטבח משותף?

ת. הם בישלו באמבטיה, אמי לא נתנה לה להכנס למטבח.

ש. ראית אותו ללכת כאן בארץ לבכנ"ס?

ת. אני לא עקבתי אחריו. הוא לא אוהב יהודים, הוא שונא ישראל עד היום.

ש. הוא התנהג פעם כיהודי?

ת. לא. אף פעם.

ש. למה עשו בר מצוה לבן?

ת. אבי הכריח אותו.

הבן: הוא כבר לא היה חי אז.

ת. אז אמי ואחותי רצו זאת, אביו לא יודע בכלל מה זה בר מצוה.

ש. מר בורקובסקי נשוי היום עם יהודיה.

ת. כן. אמנם אין אצלה הבדלה בין בשר וחלב וכשרות, אבל היא יהודיה.

ב"כ המבקשים: האם זכור מעשה לגבי יצחק בן בורקובסקי הגדול שאביו לקח אותו לשמד?

ת. בטח אני יודעת, הוא ברח להורים ורצה לעשות אותו גוי בחו"ל.

בורקובסקי הצעיר: האם ידוע לך, שחזה לנגר התנצרה ואבא שלה קרע קריעה?

ת. אני לא יודעת מזה.

ש. ידוע לך שלפני יצחק, היו עוד ילדים שמתו.

ת. לא נכון, אחרי יצחק נולדו 5 בנים שמתו.

ש. זה נכון שהצעת לי אלף לירות כדי שאבי יחתום שהתגייר רק כדי להתחתן?

בורקובסקי: ידוע לך שקודם היא התנצרה, והם התחתנו באופן אזרחי?

ת. לא, החתונה היתה בבית שלנו.

ש. אני למדתי להניח תפילין?

ת. אני לא ראיתי אותך אף פעם עם תפילין.

ש. למדתי בבי"ס דתי?

ת. ב"תחכמוני, ."

ש. זכור לך מוהל בשם איטשע מאיר פארנעס שמל את אבי?

ת. לא.

ב"כ המבקשים:

ש. ידוע לך פרטים על הגרות, או רק שמעת?

ת. שמעתי מהרב של לוקוב שאמר שהוא התגייר.

יש. מי נסע אתו להתגייר?

ת. אני לא זוכרת.

ש. כמה אנשים היו בחתונה?

ת. מעט מאוד.

כה. עדותו של הגבאי המוכחשת ע"י הבעל-דבר עצמו

הישיבה שנקבעה לא' סיון תשכ"ט (18.5.69), לא התקיימה בגלל אי הופעת העדים ובורקובסקי.

בתאריך ט"ו סיון תשכ"ט (1.6.69) נתקיימה ישיבה נוספת של ביה"ד בה הופיע העד משה אלפרט - מייסד וגבאי ביהכ"נ רמב"ם ברחוב רמב"ם 1.

(1) הערת שוליים: עדותו מוכחשת כולה ע"י א' בורקובסקי, שהוכיח בביה"ד שאינו יודע אפילו שמע ישראל.

ש. האם אתה מכיר את אברהם בורקובסקי?

ת. כן.

ש. מלפני מלחמת העולם?

ת. כן

ש. האם היה בא להתפלל?

ת. כן, היה בא להתפלל והיה עולה לתורה ואני הייתי קורא לו לתורה בתור גבאי וגם הבנים (שני בנים), עשו בר מצוה אצלי בביהכנ"ס.

חותנו ומשפחת בורקובסקי גרו בדירה אחת והיו להם שם חדר. אני הייתי נכנס (2) לבורקובסקי ולחותנו. הרבה פעמים הייתי מבקר אצלם.

(2)הערת שוליים: במקור, בעדותו בביה"ד יש כאן מחיקה הדומה למילה "למשפחה", והעד טוען שמעולם לא נכנס אל בורקובסקי, ואיננו יודע כלל מה היה אצלו, כי אם לחותנר בלבד.

ש. האם ראית כשהיית נכנס אצלם אם מר בורקובסקי מתנהג לא כיהודי?

ת. אף פעם. ראיתי אותם כמו כל יהודי בת"א.

ש. האם שמעת ריגון על בורקובסקי שאוכל טריפה?

ת. אף פעם לא שמעתי שירגנו עליו, שאוכל טריפה.

ש. האם אמר את הברכה לתורה בסדר?

ת. כמו כל יהודי, יש לפעמים יהודים אחרים לא אומרים כל כך טוב את הברכה.

ש. בורקובסקי היה בא להתפלל בקביעות?

ת. בזמן שחותנו היה חי הי' מתפלל כל שבת, לא בימות החול. אחרי שחותנו נפטר הוא לא בא להתפלל כלל והפסיק להתפלל בביהכנ"ס שלנו. הוא עוד גר באותה הדירה. אני הייתי נכנס גם לדירה אחרי פטירת חותנו, ולא הרגשתי שום שינוי בבית.

ש. האם האם ידעת שבורקובסקי התגייר?

ת. כן, חותנו סיפר שגייר אותו, ובא הנה עם כל המשפחה. איני יודע היכן גייר אותו. בסיכום, לא הרגשתי שום דבר שמתנהג לא כיהודי.

על השאלה: ספרו כאן עדים שבורקובסקי התנהג אח"כ כגוי גמור.

ת. לא שמעתי על זה, ולא ראיתי זאת.

ועד השני שהעיד בפני ביה"ד היה שמאי בומפלק. הוא פסול עפ"י דין לעדות, מאחר שהוא שני בשני עם הגב' לנגר (אמו ואביה הם אח ואחות), כמבואר בשו"ע ח"מ סי' ל"ג סעיף ב': אבל שני בשני, ואין צריך לומר שני בראשון, שניהם פסולים.

כו. עד שני - עדותו פסולה עפ"י הדין

רשום שם שביה"ד מקבל אותו לבירור ויקבע אח"כ אם הוא כשר להעיד. בין השאר הוא מספר:

"בחול"ל גרתי בעיר אחת לוקוב עם ר' דוד גינזבורג, אביה של חוה לנגר. היא הלכה שם עם גוי בורקובסקי ואח"כ אמרו שהוא התגייר. הדוד סיפר שהיה ברית בוורשא, הוא סיפר שהרבי מרדזמין היה סנדק בברית. אח"כ הייתי בחתונה. זה היה בבית דודי, מי היה מסדר הקידושין? איני זוכר. נדמה לי שהיא היתה בהריון בזמן החתונה.

ש. איך התנהג אז בורקובסקי?

ת. אני לא יודע כיון שהם עברו לגור בורשא.

ש. הדוד התלונן שהוא לא מתנהג כיהודי?

ת. אני לא זוכר, אח"כ הדוד עלה אתם ארצה, ואני עליתי כמה שנים אח"כ. כאן בארץ הם גרו יחד.

ש. הדוד התלונן שהוא מתנהג כגוי?

ת. לא. לא רציתי לדעת ממה שהולך איתם, כיון שזה לא היה משהו מכובד במשפחה. אני שמעתי רק שמר בורקובסקי נכנס להתפלל בביכנ"ס רמב"ם.

ש. יש להם ילדים?

ת. כן יצחק ויהודה.

ש. היית בבר מצוה שלהם?

ת. לא, הם לא אנשים מהחוג שלי.

ש. שמעת פעם שבורקובסקי אוכל חזיר?

ת. לא.

ש. אצל הדוד היית אוכל?

ת. לא.

ש. בורקובסקי היה בא לביכנ"ס מיד אחרי החתונה?

ת. אני לא יודע, לא יודע אם ידע להתפלל או לא. לאחר החתונה שמעתי שדודי שכר מלמד ללמדו לקרוא.

ש. שמעת שהוא חטף אותה, או שהיא ברחת אליו?

ת. שמעתי שברחה איתו.

ש. לפגי הגיור, היא ברחת מהבית?

ת. כן. ראו אז שאין ברירה, סבי רץ לרב והוא אמר שמותר לחלל שבת כדי להצילן. ואבי נסע לכפר שהם היו שם. דיברו אתה שעה שלמה, והיא לא ענתה מילה אחת. התאספו גויים ופחדו וחזרו בלי כלום. סבי אז התחיל לדבר שיש לעשות גיור.

ש. הדוד לא דיבר אח"כ שהגר שומר מצוות?

ת. לא, אני זוכר רק את החתונה, דודי הקפיד שהחתן ילבש קיטל וחגורה.

כז. עד שלישי מאמת שבורקובסקי אינו יודע להתפלל ולברך

כעד שלישי הופיע אליהו הריס, שומר מסורת: שומר שבת ואוכל כשר.

לשאלת ביה"ד האם היה אורח לא קרוא בבר מצוה באיזה (בית) כנסת? עונה: זה היה אתמול בביהכ"נ אליהו הנביא ברחוב לוינסקי. הלכתי להתפלל ולראות את הבר מצוה, ולראות את הסבא של הבר-מצוה, אני מכיר אותו לפני כן. אני יודע שהוא סנדלר והלכתי לראות איך שהוא מתנהג כשהוא עולה לתורה. כשהוא עלה לפתיחת הארון לא התמצא, בפתיחת ההיכל. שם מכריזים שיעלה לתורה, וכשבורקובסקי עלה לא ידע בכלל לקרוא. לא נישק את ספר התורה. הוא לא יודע בכלל שצריכים להגיד ברכה, למרות שלוח הברכות היה לפניו. רק אח"כ החזן הקריא לפניו. והוא מלמל את הברכה אחריו. בברכה השניה היה אותו דבר, והחזן הקריא לו את הברכה השניה. גם בשעת התפלה לא החזיק סדור, וממש ניצב כמו סטאטיסט.

ש. מה עם אבי הבר מצוה?

ת. הוא כבר התמצא יותר. החזיק סדור, ואמר את הברכה, הבר מצוה בעצמו היה בסדר גמור.

כח. העד הרביעי והאחרון בסדרת העדים בבית הדין

עד רביעי הוא ישראל סלומון מת"א מוזהר ומעיד:

לשאלת ביה"ד: אתה היית אתמול בביכ"נ? איזה בית הכנסת?

ת. הייתי שם ב-8 בבוקר, היתה שם בר מצוה, חנוך לנגר בקש ממני לבוא לשם, קראו לו אברהם בן אברהם, הילד עלה לתורה ראשון, אח"כ את האבא ואח"כ את הסבא. כשעלה לתורה לא הרגיש בנוח, ולא ידע מה

לעשות והחזון התחיל את הברכות לפניו ואיני יודע אפילו שמילמל ואמר את הברכות אחרי החזון, אחרי שהחזון קרא בתורה הוא קצת מילמל את הברכות.

ש. האם שמת לב, איך שהוא נוהג בתפילה?

ת. הוא לא הרגיש בנוח ולא ידע מה לעשות, ולא החזיק סידור ביד.

בזה תמה גביית העדים בבית הדין בסדרה השניה של הדיונים לאחר הערעור השני בבית הדין הרבני הגדול בירושלים.

כט. פסק הדין הסופי של בית הדין בפ"ת

כעבור שלושה ימים מסיום גביית העדים האחרונים, ב"ח סיון תשכ"ט (4.6.69) ניתן פסק הדין החדש ע"י בית הדין האזורי בפ"ת בהרכב הדיינים: ש' קרליץ אב"ד, מ' זולטי ונחום-ד' קרייסמן.

פסק הדין הוא ללא נימוקים ושגרתי ביותר, הוא אומר:

"אחרי שמיעת העדים הנוספים שהופיעו בפני ביה"ד ואחרי עין ודיון בדבר, ביה"ד מוצא שאפשר לשנות את פסה"ד מיום ה' חשון תשכ"ח".

ל. שינוי החלטת בית-הדין

בזה לא תמה עדיין הפעילות של ביה"ד האזורי בפ"ת. לאחר שנודע לי על פסק הדין הסופי של ביה"ד לאיסור, פניתי, כרב ראשי של צה"ל, לרב ש' קרליץ, אב"ד בפ"ת, היות והאח והאחות חנוך ומרים לנגר, גם יחד, שירתו אז בצה"ל (מרים לנגר שירתה אז כפקידה במטה הכללי בסמוך למשרדי הרבנות הצבאית הראשית, והיתה תמיד מבלה במשרדנו וממרת בבכי) וביקשתי ממנו להבין את חומרת המצב, מאחר שהם דנים דיני נפשות ואם הוא לא יכול להתיר, יעביר את התיק ללא פסק דין לבית הדין הרבני הגדול בירושלים, ע"מ שהוא יכריע בנושא חמור כזה. לאחר שנתברר שעבר כבר זמן הערעור החוקי על פסק הדין, המבקשים האח והאחות לנגר ובא כחם לא הגישו ערעור על פסק הדין השני של ביה"ד האזורי בפ"ת, משום שלא קיבלו אותו בזמן. לכן ביקשתי שביה"ד האזורי בפ"ת, מיזמתו הוא, יעביר את התיק להחלטת ביה"ד הגדול בירושלים.

לא. החלטה חדשה של ביה"ד

ואכן ביה"ד בפ"ת שעה לבקשתי ובתאריך י"ג בתמוז תשכ"ט (29.6.69) הוציא ביה"ד החלטה נוספת האומרת:

אם כי ביה"ד לא מצא דרך להתיר למבקשים לבוא בקהל, אולם היות וזה ענין של דיני נפשות למבקשים, ביה"ד מוצא לנכון (לאחר שהתברר שהמבקשים לא ביקשו זאת) להעביר את התיק לביה"ד הגדול בירושלים

(שהתיק היה כבר בפניו), לשם עיון נוסף, ומתן הוות דעתם בענין, והיות והענין דחוף ביותר, ביה"ד ממליץ על זרזו הטיפול בתיק זה."

מכיון שזה לא היה בתאום עם ב"כ המבקשים, העו"ד מודעי לא הספיק להגיש ערעור רשמי ונמוקים. וביה"ד הרבני הגדול הורה להחזיר התיקים לביה"ד בפ"ת, כי מנוע הוא מלטפל בנדון, הואיל ואין בפניו כל ערעור: הוראה זו ניתנה בט"ז באב תשכ"ט. (31.7.69)

לאחר מכן הגיש העו"ד מודעי, ב"כ המבקשים, כתב ערעור לבית הדין הרבני הגדול לערעורים בירושלים, המבוסס על אחד עשר נמוקים לבטול פסק הדין לאיסור של ביה"ד הרבני בפ"ת.

לב. החלטת ביניים של ביה"ד הרבני הגדול בירושלים

בתאריך כ"ד חשוון תש"ל (5.11.69) דן ביה"ד הרבני הגדול לערעורים בפעם השלישית, בתיק האח והאחות לנגר והוא החליט כדלהלן:

"מחזירים את התיק לכב' ביה"ד האזורי על מנת לנמק על סמך מה ביסס את פס"ד האחרון.

הופיעו בפני ביה"ד האזורי כמה עדים בנדון, כרשום בפרטיכל ולא ברור לנו אם פס"ד מבוסס על העדים או על חלק מהם.

הואיל והדיון בתיק זה נמשך זמן רב, מתבקש כב' ביה"ד האזורי להזדרז במתן נמוקיו תוך ציון הממצאים עליהם הסתמך ביה"ד.

בהתקבל הנימוקים, נוציא פסק דין בגופו של הערעור."

בהרכב הזה של ביה"ד הרבני הגדול היו הדיינים: יוסף-שלום אלישיב, שאול ישראלי, עובדיה יוסף.

לג. פסק הדין של ביה"ד האזורי בפ"ת

סוף סוף נערכו ונשלחו נימוקי פסק הדין של ביה"ד האזורי בפ"ת לביה"ד הרבני הגדול בירושלים. הנימוקים רק חוזרים בקיצור על דבריו של העד משה אלפרט, ועל דבריו של העד הפסול לפי הדין שמאי בומפלק, מאחר שהוא שני בשני עם אם המבקשים.

אין בנימוקים שום הלכה, שום פוסק ולא ציטטה ממאמר חז"ל, כי אם פסקאות מן העדים. גם לא בצורה מדויקת שהעידו לחומרא ולא שום פיסקא מן העדים שהעידו לקולא ולא שום נימוק הלכתי למה עדים אלו כשרים והשאר פסולים, על אף שעפ"י ההלכה צריך להיות להיפך כפי שיתברר להלן.

להלן הנימוקים לפסה"ד שניתן בי"ח בסיון תשכ"ט, כפי שהם בתיק המקורי של פסה"ד.

לד. נמוקי פסק הדין של ביה"ד בפ"ת

המבקשים חנוך ומרים לנגר הגישו בזמנו בקשה לברור בקשר להחלטה שנתן ביה"ד בת"א-יפו בר"ח חשון תשט"ז, שלפיה המבקשים אסורים לבוא בקהל. ביה"ד נענה לבקשה ושמע שוב את אם המבקשים, וכן את בעלה הקודם מר בורקובסקי, וכ"כ נשמעו עדים בקשר לגיורו וליהדותו של מר בורקובסקי.

אחרי שביה"ד עיין בדבר לא מצא מקום לשנות את ההחלטה הנ"ל, שניתנה ע"י ביה"ד בת"א. הוגש ערעור על החלטה זו, וביה"ד הגדול ביקש לשמוע עדים נוספים בנדון זה.

ביה"ד הזמין את הגבאי משה אלפרט מביהכנ"ס "רמב"ם" בת"א, אשר מר בורקובסקי גר בקרבה מקום לביהכנ"ס. העד הנ"ל שהוא יהודי שומר תורה ומצוות, ענה בדברים ברורים. לשאלת ביה"ד, שמר בורקובסקי היה בא להתפלל כל שבת יחד עם חותנו, והיה לוקח סדור לתפילה, ולא התעניין איך מתפלל, וכן היה קורא אותו לתורה כמה פעמים והיה אומר את הברכה, כמו כל יהודי.

לשאלות נוספות של ביה"ד, ענה העד שהיה נכנס הרבה פעמים אצל חותנו, שהיה יהודי דתי מאוד, ומר בורקובסקי היה גר יחד אתו, ולא ראיתי עליו שום פגם בהתנהגותו כיהודי.

למרות ששמע מחותנו שבורקובסקי הוא גר, אף פעם לא שמע שירננו עליו שאכל טרפה. הוא הוסיף עוד שבביהכנ"ס בדרך כלל שומעים על אנשים אם יש רנונים על התנהגותם, עליו לא שמע כלום. אולם אחרי שחותנו נפטר הפסיק להתפלל בבית הכנסת שלנו, אולם הוא המשיך לגור בדירה עם חותנתו, והעד היה נכנס גם אחרי פטירת חותנו לדירה, ולא הרגיש שום שינוי בבית. וגם היא אף פעם לא התלוננה על חתנה מר בורקובסקי הנ"ל, שיש לה צרות בקשר ליהדותו.

בסכום אמר העד, לא הרגשתי שום דבר שהוא מתנהג לא כיהודי, המשפחה אף פעם לא התלוננה שהוא מתנהג לא בסדר. שוב הופיע עוד עד, חסיד גור, שהוא יהודי שומר תורה ומצוות, קרוב משפחה עם אם המבקשים, והעיד מר גינזבורג, שהוא דודו של העד, אבי אם המבקשים סיפר לו, שמר בורקובסקי התגייר בוורשא ושהרבי מרדזמין טיפל בזה. העד היה בחתונה של בורקובסקי עם אם המבקשים, והוא זוכר שמר גינזבורג הקפיד שהחתן ילבש קיטל וחגורה.

לשאלת ביה"ד, אם מר גינזבורג התלונן לפניו כאן בארץ על חתנו שהוא מתנהג כגוי, הוא עונה שלא, אך לא רצה להתעניין בכל הענין, כי זה לא היה כבוד למשפחה. רק שמע שמר בורקובסקי היה נכנס להתפלל בביהכנ"ס "רמב"ם" שהיה בשכנותם. גם שמע שדודו שכר מיד לאחר החתונה מלמד ללמדו לקרוא. העד גם יודע שאם המבקשים הלכה לחיות עם אחר ויש לה שני ילדים ממנה, אך אינו יודע אם נולדו לפני הגירושין או אחרי כן.

והנה מתוך דבר העד משה יוצא ברור שמר בורקובסקי, בעלה לשעבר של אם המבקשים, התנהג כיהודי ולא שמע עליו רנונים בקשר להתנהגותו כל זמן שחותנו חי. וגם אחר פטירת חותנו גם כן לא שמע עליו שינוי בתקופה שהיה נכנס לבית שם. וכן העד השני, שמסר שידע מגיורו של בורקובסקי וגם נוכח בחתונה עם אם המבקשים, אם כי לא ידע הרבה על התנהגותו של בורקובסקי אחרי זה, אך גם הוא לא שמע תלונות ממר גינזבורג נגד בורקובסקי.

לפיכך החליט ביה"ד שאין מקום לשנות את פסה"ד שלפיו המבקשים חנוך ומרים לנגר אסורים לבוא בקהל.

(-)שלמה ש' קרליץ (-) מיכל זולטי (-) נחום דב קרייסמן

לה. נמוקי פסק הדין מדהימים

אלו הם הנימוקים של ביה"ד בפ"ת אחרי דיון של שנים בתיק, כאשר ביה"ד מתעלם כליל מכל העדים הרבים הכשרים עפ"י דין שהעידו ההיפך ונגד מר בורקובסקי ומהקטעים שבאותם עדים עצמם הנזכרים בנימוקי פסה"ד, שהם לטובת המבקשים. כפי שצויין בתשובה לנימוקי פסה"ד ע"י ב"כ המערערים עו"ד י' מודעי.

"עובדה תמוהה ומוזרה ביותר היא מכיון שכל נימוקי פסה"ד לאיסור מבוססים אך ורק על שני עדים (אחד כשר, אלא שעדותו מוכחשת, והשני פסול), שהעידו בביה"ד רק בט"ו בסיון תשכ"ט. איך יתכן שבה' בחשון תשכ"ח, כשנה וחצי לפני כן, פסק כבר אותו בית הדין האזורי בפ"ת את אותו פסק הדין ממש "שאינן ביה"ד מוצא שאפשר לשנות את ההחלטה..." שלפיו המבקשים חנוך ומרים לנגר אסורים לבוא בקהל. וכי ידעו כבר אז בנבואה, או בסוד ה' ליראיו, שיבואו אחרי כן עדים ויעידו כך או כך? לביה"ד בפ"ת פתרונים.

על אף התמיהות הרבות על נימוקי פסה"ד ועל אף שכמעט כל הטענות הנגדיות שבנימוקיו הראשונים של חבר ביה"ד הגדול הרב שאול ישראלי להיתר עדיין בתוקפם, דוחה בית הדין הרבני הגדול בירושלים את הערעור בצורה שגרתית ויבשה ביותר וללא כל נימוקים. פסק הדין אומר:

"החלטה

אחר שמיעת הערעור והעיון בחומר שבתיק, ולאור נימוקי ביה"ד האזורי, אין בידינו לשנות את פסק הדין נשוא הערעור."

ניתנה ביום י"ג בשבט תש"ל

(-) יוסף-שלו' אלישיב (-) שאול ישראלי (-) עובדיה יוסף

בזה תמו ההליכים המשפטיים הרשמיים, נצחו אראלים את המצוקים וחנוך ומרים נשארו אסורים מלבוא בקהל ה'.

פרק שלישי העדים והמסמכים החדשים שלא הופיעו בבתי-הדין

א. הצגת מסמכים

לפני שנתחיל בניתוח של העובדות העדים הממצאים והראיות מנקודת השקפה של ההלכה, נציג את הממצאים החדשים שפוענחו והעדים שנתגלו לאחר פסקי הדין בבתי הדין הרבניים השונים, כי יש בהם כדי לשנות את כל התמונה מן הקצה אל הקצה. כבר הודענו בראשית החיבור הזה, כי כל העדויות נגבו בפני ב"ד של שלושה רבנים, במותב תלתא כחדא הוינא, ואע"פ שנגבו שלא בפני מר בורקובסקי, הרי כבר נתברר מתיקי בתי הדין דלעיל, שגם רוב העדים שהופיעו בפני בתי הדין האזוריים, גם עדותם נגבתה שלא בפני בעלי הדין, ובורקובסקי מתוך עקשנות ושיטתיות לא הסכים להופיע בפני בתי הדין, כדי לשמוע את העדויות השונות נגדו, עד שגם איום להביאו בכוח לא עזר, ולא פתויים שונים של בתי הדין. ולבסוף הופיע, משום מה, בנו כבעל דין, מבלי להיות לו כל מעמד בדיון הזה, וכבר ביררנו לעיל, שאפשר בהחלט במצב ענינים שכזה להכשיר קבלת עדות שלא בפני בעל דין, מכמה וכמה סיבות הלכתיות המבוררות לעיל בפרק שני.

ב. הממצאים החדשים

מסמך א - מסמך המחלקה לעבודה סוציאלית בעיריית תל-אביב

עיריית תל-אביב

המחלקה לעבודה סוציאלית 10361

מס' התיק 149102,

גליון טפול

שם המשפחה: בורקובסקי

שם האב-האם: אברהם וחיה

הכתובת: רחוב התבור 46

שם המסודר: יהודה

תאריך לידה : 1936

1. תאור המצב: הילד יהודה בלי כל טפול והשגחה, ילד רחוב, נתון לכל השפעה רעה. הוריו נפרדו, אביו גוי נוצרי, אמו נשואה שנית. יש הכרח לסדרו למוסד. לו אח אשר אינו פנוי לטפל בו. לא תהיה כל השתתפות בסדורו.

הצעת סדור איפה: המעון ב"הדר."

השתתפות בתשלום: העירייה: המשפחה: המוסד: ע"ח העירייה כל התשלום

חתימת העובדת הסוציאלית: ב' פרוינד

חתימת המנהל: שריער(?)

מקום הסדור: מעון עירוני בהדר ע"ח העירייה.

תאריך: 1.3.48

סמון:

מסמך ב - מסמך המחלקה לעבודה סוציאלית עיריית תל-אביב

עיריית תל-אביב-יפו

המחלקה לעבודה סוציאלית

יומן

תאריך: 7.3.49

שם המשפחה: בורקובסקי

שם האב: אברהם

שם האם: חוה

שם הילד: יהודה

האם של הילד עברה לגור לירושלים, אחיו כעת בתפקיד בעיר העתיקה שם. אביו גר (הנוצרי) מתנגד לסדורו במוסד. אבל לפי בקשתו של האח המעונן שאחיו יתחנך בין יהודים ויהיה ליהודי ולפי זאת, שגם אנו מעונינים שיגדל ליהודי, יש לשחררו לגמרי מההשפעה של האב וחבריו הנוצרים - פולנים שסוחפים אחריהם את הילד.

ר. ב.

מסמך אותנטי של המחלקה לעבודה סוציאלית בעיריית תל-אביב, המתארת ביומנה את מצבה של משפחת בורקובסקי ומציינת ש"יש לשחררו (את הבן יהודה - המלב"ד) לגמרי מההשפעה של האב וחבריו הנוצרים-פולנים שסוחפים אחריהם את הילד."

מסמך ג - דו"ח העובדת הסוציאלית עיריית ת"א

יהודה בן 10, אינו מבקר בקביעות בבית ספר, נמצא כל היום עם אביו, אשר מכניס אותו לאוירה נוצרית, בכפר סומל, כנראה יש לו שם עוד חדר, כי הוא נשאר לגור באותו מקום, שם עם אשתו. לאשה אם המתגוררת באותה דירה, היא מומחית בתעשית שמיכות, גם הבנות עובדות אתה. שני הילדים עוזבים לנפשם, וקיימת גם סכנה שהאב יכול לחזור לפולניה עם הילד.

הפעולה: יש להוציא את הילד מהבית, יותר נכון מהרחוב, אינם מתעניינים בו, נמצא כל היום עם האב הגוי, בחגיגות נוצריות, האם קלת דעת, וכאילו דואגת לסדור הילד, בעצם לא איכפת לה הרבה.

הסבתא עסוקה במסחר, והאח החייל, אין באפשרותו הרבה לפעול.

תאריך: 3.1.47

חתימה: (-) ב פרהנד

ראה צילום המסמך בשלמותו בעמוד 79.

מסמך ד - דו"ח מצב הילד בבית

עירית תל-אביב

גליון הילד

טפול חנוכי סוציאלי מונע

מצב הילד בבית

ההורים נפרדו, הוא מבקר גם את האם, לה שני ילדים מהנשואים השניים, ואינה מתעניינת בו. האב שיכור, אדם בלתי אחראי, הילד גר אתו בדירה אחת עם סבתא אם האם, כל היום הוא עזוב לנפשו אין מחנכים אותו.

הסביבה הערות : ילד מסכן אם יש לו אב כזה.

ראה צילום המסמך בעמוד 86.

מסמך ה - תעודת נשואין של חוה וישעיהו לנגר שנערכה ע"י הרב לויצקי מגבעת-רמב"ם

תעודת נשואין

מס' 64125

העיר: גבעת רמב"ם

מחוז: לוד

החופה הלתת בגבעת רמב"ם ביום א' לחודש אייר תש"ד 24.4.48

משלוח יד של העדים: שען , פרוון

השם המלא של העדים: שלום קובנר , דוד כהן

מקום מגוריהם של האב והאם: ברין צ'כיה , ורשה

משלוח ידם: פקיד , סוחר

השם המלא של האב ואם: אנשל לנגר , גיטל לנגר , יוסף גינזבורג, גולדה גינזבורג

מקום מגוריו: צבא , ת"א

עדה: יהודית , יהודית

משלוח יד: חייל , פועלת

הבעל: ישעיהו

האשה: חוה גינזבורג

הריני מודיע בה שהתעודה דלעיל היא קטע נכון מפנקס הנשואין שנערך במשרדנו בעיר גבעת רמב"ם במחוז לוד.

החתימה: (-) יעקב לויצקי

התאריך: 24.4.44

מסמך ו - עדות יהודה ויטרק על בורקובסקי

גביה עדות בענין התיק לנגר ע"י הרב הראשי לצה"ל אלוף ש' גורן

מפי יהודה ויטרק - בבית שלו כשר וכל הילדים מקפידים בשמירת המצוות. הוא הולך להתפלל ושומר מצוות בכלל.

הנ"ל מודיע: באידיש

אני כ- 45 שנה בארץ. לאחר שהתחתנתי רציתי לעשות שמיכות, חיפשתי מקום ואמרו לי שפה יש מקום שאשה עושה שמיכות. נכנסתי שמה, זה היה בערך בתחילת המלחמה כשפולנים הגיעו לכאן. נכנסתי לדירה של האמא של חוה לנגר, ואני רואה שהגוי שהיה בעלה של חוה, יושב באמבטיה עס עוד גוי אחד והוא מחזיק בקבוק יי"ש ומבשלים שמה חזיר. תסתכלתי והתפלאתי מה זה האמא אדוקה כל כך הולכת בקופקה על הראש כאשה חסידה ובאמבטיה בישלו חזיר, אני יודע מה זה חזיר מפולניה. יצאתי החוצה, שאלתי אשה מהשכנים, איך ייתכן שהאמא כל כך אדוקה והולכת בקופקה ובבית מבשלים חזיר? אז האשה ענתה שהוא היה בעלה של הבת שברחה ממנו והוא גוי. שאלתי איך זה יכול להיות ככה? וענו לי הוא גוי והיא התחננה אתו בחו"ל ולכן הוא מתנהג ככה.

במותב תלתא כחדא הוינא.

מסמך ז - עדות דוד קיהן שהיה עד בחופה של הזוג לנגר

כ"ד אדר תשל"א (21.3.71)

גביית עדות ע"י הרב הראשי לצה"ל אלוף ש' גורן בענין התיק לנגר

מפי דוד קיהן, שהוא חתום על תעודות הנישואין של הגב' והא' לנגר כעד בשם דוד כהן. בעל חנות לקבלת כביסה.

הנ"ל הגיע ארצה בשנת 1939 מאיטליה. הגיע לאיטליה מפולין מהעיר בוכנה בגליציה. מודיע שהוא ממשפחה דתית מאד, הוא בעצמו שומר שבת, אינו נוסע בשבת, אם כי איננו, לפי דבריו, מאה אחוז כשר. הולך לבית

הכנסת בחגים, יש לו תפילין וטלית אבל אינו מתפלל כל יום, החתן שלו מתפלל כל יום. העד חתום בתעודת הנישואין של הגב' לנגר עם מר לנגר כעד. הנ"ל מודיע:

"גרתי ברחוב נחלת בנימין פינת רמב"ם בת"א והוא (כלומר הבעל הראשון של הגב' לנגר חוה) היה גר בפינת רמב"ם התבור עם האמא של הגב' לנגר חוה. ושמעתי תמיד שהוא גוי, דהיינו שלא התגייר. בפעם הראשונה באתי במגע עם הגוי הזה, בולק בורקובסקי, במלחמת העולם השנייה. הוא בא לדירה שלה (דהיינו לדירה של אשתו, שהיתה ברחוב רבנו תם במרתף, מאחר והגב' חוה לנגר ברחה מבעלה), בלילה כשהוא שיכור והתחיל לעשות סקנדלים שתחזור הבית, יצאתי אנוכי עם המקל ואמרתי לו שאם הוא לא עוזב את המקום הוא יקבל ממני מכות, והוא הלך, הוא התחיל לצעוק בפולנית מילים גסות כאלו על היהודים (הוא אמר בפולנית יהודים מקוללים וילדי זונות). זאת שמעתי בעצמי. אילו היה יהודי, לא היה יכול להוציא מן הפה מילים כאלו. שמעתי עליו כמה פעמים מפי השכנים, שברחוב גר גוי ההולך לכנסיה והוא אוכל חזיר. זאת שמעתי מהשכנים שלו ומכל אנשי הרחוב.

אני הייתי העד בחתונתה השניה של הגב' לנגר עם מר אוטו לנגר, אצל הרב מגבעת רמב"ם ברחוב טייבר שאינו זוכר שמו (הרב לויצקי - הכותב). מר לנגר לקח אותי עם האוטובוס לגבעת רמב"ם ונכנסו לרב והרב קרא עוד כמה פועלים שיהיה מניין. הרב שאל אותי האם אני מכיר את בעלה הראשון של הגב' חוה לנגר. עניתי שאני מכיר אותו ע"י זה שראיתי אותו כשכנים ואמרתי לו שהוא גוי במאה אחוז. והוא, כלומר הרב, שאל אותי אם הוא נתן לה גט, אז אמרתי שזה אינני יודע. כמר כן אמרתי לרב ששמעתי שהוא גוי ושהוא הולך לכנסיה. כמו כן אמרתי לו שאיני מכיר אותו כאדם פרטי ובאופן אישי בכל הענינים אבל רק כשכן, ולפי מה ששמעתי כל הזמן ברחוב, שהוא גוי והולך לכנסיה. אני יכול להישבע שהוא (כלומר בולק בורקובסקי) לא היה הולך לביהכנ"ס להתפלל, כי ממול היה ביכנ"ס (שטיבל) וכל הזמן שמעתי שבשבתות היה בורח מן הבית ואף פעם לא ראו אותו בביהכנ"ס. לאן שהלך אינני יודע.

גרתי באותו מקום בשכנות של הנ"ל משנת 1940, אבל גם אחרי כן הייתי בא לשם הרבה, עד 1945. כי היה לי שם מכיר מר זינגר. היתה לו חנות שם בדירה והייתי מבקר אותו עד שהוא מת בשנת 1945. הרב (לויצקי) שאל אותי בענין בעלה הראשון. ועניתי לו שהוא גוי, כפיי שאמרו ברחוב כולם, כי רחוב רמב"ם היה רחוב שכל אחד הכיר את השני. אני משוכנע שהרב בודאי כבר ידע על שבעלה הראשון הוא גוי, מאחר שהוא לא התפלא על דברי אלו בזמן שחיתן אותם. הרב קידש אותם בעצמו. נוכחו רק שני העדים ומנין של פועלים מבחוץ. הזוג לנגר הביא עוגה ויין ושתו לחיים והלכו.

במותב תלתא כחדא הויא.

מסמך ח - עדות הוברמן שמואל מלוקוב

ב"ה, כ"ד אדר תשל"א

גביית עדות מפי הוברמן שמואל נגבתה ע"י הרב הראשי לצה"ל, אלוף שלמת גורן

אני מן העיירה לוקוב. נולדתי בעיירה זאת ועליתי ארצה בשנת 1950. אני גרתי באותו רחוב איפה שגר בולק בורקובסקי ואני מכיר אותו כגוי. הוא היה פיגורה מפורסמת בכל העיירה, וידע לדבר אידיש כמו יהודי. לאחר שחיה גינצבורג עברה לנצרות והתחתנה עם בולק הנ"ל בכנסיה, התחיל אביה ומשפחתה להחזיר אותו, וחזרו לדוד שלה שהיה גר ליד הרכבת. שם חיו מספר חודשים.

אני המזכיר של עולי העיירה לוקוב, בעיירה פשטה שמועה כי בולק הנ"ל נלקח לורשא והתגיר ואחרי כן עלו ארצה, לא שמעתי שנערכה להם חו"ק בעיירה.

אני בן 59 שנים, אני אוכל כשר אבל אינני מתפלל. הרב של לוקוב הרב אהרן-נטע פייברג היה הדוד של אשתי.

אנו גרנו ביחד עם הרב פרייברג הנ"ל, הרב של לוקוב. ואני בטוח שהוא, כלומר הרב פייברג, לא סידר את החו"ק של בולק בורקובסקי עם חוה גינצבורג. הוא לא היה שם את היד על דבר כזה. רב אחר לא היה באותו זמן בלוקוב, אבל הוא נתמנה בלוקוב בשנת 1928. ולפניו היה הרב שמואל-שלמה בראון (וולכוטובר רב), הוא היה קנאי. ודאי שלא היה עורך במקרה כזה חופה וקידושין.

במותב תלתא כחדא הוינא.

מסמך ט - עדות שמאי בומפלק מלוקוב

גביית עדות מפי מר שמאי בן דוד יוסף בומפלק

עדות נגבית בנוכחות שלושה רבנים (אינו אותו העד שהופיע בביה"ד בשם זה, כי הוא שני בשני עם הגב' לנגר - פסול לעדות, וזה שלישי בשני - הכשר לעדות). לשאלת הרב הראשי עונה העד כדלהלן:

"אני קרוב של הגב' חוה לנגר, לשעבר גינצבורג. אני איתה שלישי בשני, דהיינו הסבתא שלי מצד אבי, היתה אחותו של אביה של חוה לנגר. ואני שומר תורה ומצוות, ומקפיד על מצוה קלה כבחמורה.

אני מהעיירה לוקוב שבפולין ואני זוכר ששמעתי בבית אבא ביחס לענין בורקובסקי וביחס לגיור שלו, שאחרי הגיור כביכול הוא המשיך ללכת בלוקוב בימי ראשון לכנסיה. וזה היה אחרי הגיור שלו ואחרי הנישואין. ואני זוכר שאבא שלי ז"ל אמר בזה הלשון: "דער גאנצע גירות איז געווען א פיקציע". וגם במשפחה דיברו על זה, שיסעו לארץ כדי למנוע ממנו הליכה לכנסיה בלוקוב שבפולין".

שאלתו של הרב הראשי בענין גיורו, אם התגיר בורקובסקי כהלכה או לא?, עונה שלא שמע שום דבר איך היה הגיור, אלא שמע שהענין היה רק פיקציה, וכדי להציל את הילדים שיגדלו בחינוך יהודי ודתי אמרו להם לעלות לארץ ישראל.

במותב תלתא כחדא הוינא

מסמך י - עדות אליעזר שפילפויגל מלוקוב

מוסר העדות: מר אליעזר שפילפויגל

אני יליד העיירה לוקוב מפולין והכרתי בידידות את ר' יוסף גינצבורג שגר בלוקוב. אינני יודע בודאות אם בולק בורקובסקי חטף את חוה גינצבורג או שהיא הלכה מרצונה אתו להמיר את דתה. הבטיחו לבולק בורקובסקי שיתנו לו כסף ויעלו אותו לארץ ישראל. אינני יודע אם בולק בורקובסקי התגיר או שלא התגיר. לאחר שנולד הבן הראשון חטף אותו אביו והסבא מר גינצבורג הביא אנשים מעולם התתון ושלם להם כסף

כדי לחטוף את הילד חזרה ולאחר מכן העבירו את הילד לורשא. אינני יודע אם בולק בורקובסקי התגייר או שאינו התגייר, לדעתי כונת השמועות היו כדי לטהר את השם המוכתם של המשפחה, ואינני משוכנע שהיתה גרות ממש, זאת היא דעתי האישית.

אינני יודע אם נערכה חתונה כלל. כל הידידים ואנשי העיירה התרחקו ממשפחת גינצבורג לאחר שבתם חוה השתמדה. בורקובסקי היה מבין הפחותים ביותר בעיירה ותושבי העיירה פחדו ממנו.

הרב של לוקוב בשנת 1925 בערך היה הרב בראון. הרב בראון לא היה עורך חופה וקידושין לבורקובסקי עם חוה גינצבורג, משום שהוא היה גאון וקנאי ולא היה מסכים להיות מעורב בדבר לא טהור כזה. אני במאה אחוז בטוח שהרב של לוקוב, לא הרב בראון ולא הרב פרייברג, לא היו עורכים חו"ק ולא היו נותנים את ידם למעשה לא טהור כזה.

אני שומע רק פה שהם טוענים שנתנו להם חו"ק בלוקוב, אני בטוח במאה אחוז שזה לא היה ככה. אני זוכר שחזרו מורשא, הם טענו שעשו להם ברית ונערכה להם גם חו"ק בורשא. אני בטוח במאה אחוז שלא נערכה להם חו"ק בלוקוב, לא היה ולא נברא וזה שקר וכזב, כי אני הייתי יוצא ונכנס אל ר' יוסף גינצבורג.

במותב תלתא כחדא הוינא.

מסמך יא - עדות הגב' שרה דעסוי על בורקובסקי

גביית עדות

הופיעה הגב' שרה דעסוי

היא מוסרת:

"אני עבדתי כתופרת אצל הגב' גינצבורג בת"א ברחוב התבור 46 משנת 1952. הגב' גינצבורג היא האמא של הגב' חוה גינצבורג. עבדתי שם במשך שנים אחדות. הגב' גינצבורג היתה רגילה לספר בבכי מר כי בתה התחתנה עם גוי, שהוא גר אצלה והאמבטיה משמשת כמטבח. כל פעם שרצתה לכבד אותי באוכל הביעה צער שלא יכולה להכנס למטבח היות והכל שם טריפה ואפילו כוס תה היא לא יכולה להכין לי שם. מדי פעם כשבורקובסקי עבר, אמרה כי הנה הולך הגוי והיא הוסיפה כי הוא ממשיך להזכיר את הביטוי של נוצרי מובהק שאוהב את ישו הנוצרי. הגב' גינצבורג הדגישה כי היא קוראת לו גוי והוסיפה שהוא מתנהג כגוי וכל פעם התלוננה כי הנה לוקח הוא שוב את הילד לכנסיה הנוצרית, הילד שהוא נכדה. הגב' גינצבורג סיפרה כי בורקובסקי אנס את בתה והם התחתנו כשהוא היה עדיין גוי.

אני זוכרת בברור, אומרת הגב' דעסוי, ואני יכולה להישבע ע"כ שהאמא התלוננה כי המטבח טריפה בהחלט. וביקשה שלא להרבות לדבר על הדבר המצער, שיש שם גם בשר חזיר. היתה מתלוננת בצער כי לעת זקנתה נפל בגורלה לגור יחד עם הגוי וכי הוא גם כעת גוי והתנהגותו היא כגוי.

כן שמעתי שהגב' גינצבורג אמרה שהוא ממשיך ללכת לכנסיה וכן שמעתי מחבריו של בורקובסקי, שהיו באים אליו, שהוא רגיל ללכת תמיד לקושצ'ול - כנסיה. העדה אומרת שאינה מבינה פולנית והבטויים על אהבתו את ישו הנוצרי וכן המלה קושצ'ול נחרתו בזכרונה בפולנית כמו ששמעתי "יא יעזוס קוכאסם" ואת המלים האלה אני יודעת, מה ששמעתי בעת עבודתי אצל הגב' גינצבורג.

במותב תלתא כחדא הוינא.

עד כאן הבאנו המסמכים והעדים החדשים שנתגלו על-ידינו ואשר עדותם נגבתה בנוכחות שלושה רבנים
"במותב תלתא בבית-דינא כחדא הוינא."

פרק רביעי ניתוח העדויות והמסמכים לאור ההלכה

בבואנו לדון על מעמדם של הילדים חנוך ומרים לנגר, אם כשרים הם לבוא בקהל, או לא, עלינו לברר
בתחילה שלושה דברים שהם נקודות המוצא לכל הבעיה כולה והם:

(א) האם אברהם בורקובסקי באמת התגייר כדת וכדין בפני ב"ד של שלשה רבנים בוורשא. מאחר ואין בידו
כל מסמך על כך, ולא עדים שראו את הגיור שלו, הכל מבוסס אך ורק על שמועות שאין בהם ממש מבחינת
ההלכה, ועל דבריו המגומגמים של עצמו שסתר את עצמו מספר פעמים.

(ב) האם התחתנה חוה לנגר עם אברהם בורקובסקי בחופה וקדושין כדת משה וישראל, לאחר שהוא התגייר
כדת וכדין.

(ג) אם לא חזר בורקובסקי לסורו ולדתו הנוצרית, שאז יתכן שעפ"י דין פוקעת הגירות שלו (גם אם היתה
גירות), לפי פוסקים רבים וחשובים כפי שיתבאר להלן.

(ד) גם אם התגייר בורקובסקי האב היה הגיור בכפיה עקב זה שהיתה קטינה כבת 15 שנה, או שקיבל כסף
כדי להתגייר.

כי אם יתברר שלא התגייר כדין לפני החתונה, ממילא לא היתה חוה לבית גינצבורג נחשבת כאשת איש לפני
שנישאה לאוטו לנגר, כי נשואיה עם אברהם בורקובסקי לא תפסו, בגלל היותו גוי שנימול ולא טבל, או שלא
התגייר כדין בפני ב"ד של שלשה. כמו"כ במקרה שהתגייר כדין אבל לא התחתנו כדת משה וישראל לאחר
מכן, גם אז אפשר היה להתיר את ילדיה מאותו לנגר לבוא בקהל, אע"פ שגרה עם אברהם בורקובסקי כבעל
ואשה כ-17 שנה בערך. כמו כן ברור שאם תקבע ההלכה שע"ז שחזר לסורו ולדתו הנוצרית פוקעת הגירות
למפרע, מטעם איגלאי מילתא למפרע, כי אז שוב יוצא שהאם של האח והאחות לא היתה מעולם אשת איש
מבעלה הראשון ובניה מבעלה השני כשרים.

ולהלן יתברר מפי שו"ת ומפרשים רבים הסוברים שגירות שלא היתה לשם שמים מתחילה, אם חוזר אחרי כן
הגר לסורו - פוקעת הגירות שלו למפרע, מאחר שגירות כזאת לשום תועלת-אישית, או לשם נישואין, תלויה
ועומדת ותוקפה תלוי בהתנהגות היהודית לאחר-מכן. בנוסף על כך, אם הגיור היה בכפיה, כגון בנידון דידן
שיתכן וחשש מפני העמדתו למשפט בעוון עילת קטינה ובניגוד לרצון ההורים, דבר שהוכח ללא צל של ספק
מתוך כל המסמכים והעדויות, שהיא, חוה, היתה אז כבת 15. כי דבריו של בורקובסקי בבית הדין הרבני,
שאמר שהיא היתה כבת 17 - נסתרים במקום על-ידי חשבון זמן הלידה שלה, כפי שמוכיחה עדותו בבית-הדין
הרבני האזורי בפתח-תקוה. זאת גם הסיבה, שסוף סוף, אחרי מאמצים עצומים שעשה אביה להחזיר אותה
אליו - הסכים בורקובסקי להחזיר אותה ולנסוע לוורשא ולימול, משום שחשש המשפט, או משום שקיבל כסף
והבטחות שונות, כפי שמעידים המסמכים והעדויות. אם היתה הגירות מפני פחד או בגלל כסף, בודאי שאין

תוקף לגירות כזאת, ואין זה דומה למה שכתב הריטב"א ביבמות דף כד, ב בד"ה הלכה כיוון שנתגיירו וקיבלו עליהם חזקה היא דאגב אונסייהו גמרו וקבלו ואע"ג דמחמת האונס היא - גירות הוא אליבא דרבנן - עכ"ל.

אין הנדון דומה לראיה. כי שם קיבלו עליהם עול מצוות וקיימו אותן, אלא שעשו זאת מפאת התועלת שבדבר, או מפחד האריות, שבאו עליהם מן השמים. כך שקבלת המצוות היתה אמיתית, אלא שעשו זאת באונס. אבל כאן, אם היה שם אונס, האונס היה ידוע ואנן סהדי שלא קיבל עליו עול מצוות כלל ובכה"ג דברים שבלב הוו דברים, כמו שהוכיחו הפוסקים. כי הרי בגלל האונס מספיק שהוא התגייר פורמלית, כלפי חוץ, מבלי להתכוון לכך כלל, כי גם ע"י גיור פורמלי בלבד, ללא כוונה כנה - נפטר מן האונס שלו, לכן אין הגיור חל כלל.

א. ביה"ד קיבל והאמין לעדים הפסולים ופסל העדים הכשרים עפ"י דין

אלו הם העדים שהעידו בבתי הדין השונים והמסמכים שנתגלו בפרשה הרת תהפוכות וכאבים זו. וכעת עלינו לנתח אותן אחד לאחד. לחקור ולדרוש היטב כדי להעמיד את העובדות על בוריי. אבל זה חייב להיעשות אך ורק לפי ההלכה הצרופה בלבד ואנו חייבים להיות צמודים אך ורק להלכות עדות ודיינים, כך שכל עד שהוא פסול לפי ההלכה, אין להתחשב בו ואין לשמוע אותו כלל, וכל עד הכשר לפי ההלכה חייבים לקבל אותו כעד ולהתחשב בו, גם אם אין הוא מתנהג לפי רוחו של דין פלוני או אלמוני. כמבואר ברמב"ם פכ"ד מהל' סנהדרין הל"א: "אם כן למה הצריכה תורה שני עדים? שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים, ידון על פי עדותן, אע"פ שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר, כל אלו הדברים הן עיקר הדין". עכ"ל הרמב"ם.

כן הוא בנדון דידן ישנן לפנינו שתי קבוצות של עדים אחת שהיא כשרה עפ"י דין והשניה רובה ככולה פסולה עפ"י דין, ומהח שקרה הוא שבית הדין קיבל משום מה את עדותם של הפסולים לעדות, ופסל את הכשרים לעדות. והוא סמך על דבריו של הבעל דבר, שעפ"י דין אין לו נאמנות בנושא זה, ביחוד לאחר שבעצמו הוכיח את השקר שבדבריו. כי לאחר שהעיד בבית הדין ש"אני מניח כל יום תפילין, ומתנהג כיהודי כשר במשך עשרות בשנים" ואילו לשאלה "איך מניחים תפילין?" השיב: "קודם על הראש ואח"כ על היד" (ראה עמוד 40).

הוכח באותו בית הדין עצמו שאינו יודע ברכה אחת, אינו יודע איך מניחין תפילין ואינו יודע קריאת שמא מה היא, ולא יודע לסיים אפילו את "שמע ישראל". הוא סתר את עצמו ואת העדים ביחס למקום בו נערכה לו הברית. כל התשובות ביחס לגיורו היו מודרכות ע"י שאלות בית הדין. ולא ידע כל זאת לומר בפני מי הוא התגייר, ומה עשה בזמן הגירות. הוא הודיע כמו כן שאינו זוכר מתי הלך למקוה, אם לפני הגיור או אחריו, והודיע שהלך פעמיים למקוה, מה שמוכיח שאינו דובר אמת כלל.

ב. נוסח ה"שמע ישראל" שבפי בורקובסקי - נוסח נוצרי

דהנה ביחס לנוסח החדש של "שמע ישראל ד' אלוקי מלך העולם", שאמר בעדותו מר בורקובסקי בבית הדין (ראה גלופה בעמ' 40) ושעל פיה קבעו את יהדותו. קבלתי מכתב מאת שר הפנים ד"ר יוסף בורג, בו צירף לי מכתבו של הרב אליעזר ברקוביץ מארה"ב, ואשר השר בורג מעיד עליו כי הוא מוכר לו אישית כתלמיד חכם ובקי כאחד, במכתב בזה כותב הרב ברקוביץ כדלהלן:

"פסק-הדין

לפי מה שקראתי בעתונות, כשבדקו את בעלה הראשון של האם, בקשו ממנו שיצטט את השמע ישראל, והוא ידע רק את החלק הראשון וטעה בסוף הפסוק במקום "ה' אחד" סיים: "ה' מלך העולם". אליבא דאמת, יתכן שלא ידע אפילו את החלק הראשון של "שמע ישראל"? אלא שהעו"ד שאל אותו: "אתה יודע את ההמשך לשמע ישראל ...?", ענה: "ד' אלוך מלך העולם". (המחבר). הרב ברקוביץ ממשיך במכתבו: "אינני יכול להאמין שאפי' גוי פולני, משרשו שנתגייר ודר בין יהודים וגם בא"י זה כמה שנים, וכנראה מדבר עברית, יטעה בדבר מפורסם כזה. הלא הפסוק ידוע להמון גויים בכל פינות העולם, ואם לא במקורו העברי בודאי בתרגומו בכל מיני שפות.

אלא מה, נזכרתי מעשה שהייתי עד לו לפני כמה שנים כשהייתי רב בבוסטון, באסיפה של נשי בהכ"נ שלי הופיע נוצרי אחד בעל מנגן, שר כמה שירים בשפות שונות, וכמובן שירים אחדים גם בידיש. אחד השירים סיים בשמע ישראל, אמנם המשורר גמר במקום "אחד" ב"ה' מלך העולם". הבנתי שזה לא היה סתם מקרה או טעות, שהרי הוא לא ידע לא אידיש ובודאי גם לא עברית. שאלתי אותו, מאין לך הנוסח הזה?

והוא מסביר לי לפי תומו, שהכומר שלו אסר עליו לשיר את הנוסח המקובל, מפני שאחדות ה' נוגדת לאמונתו הנוצרית. את הנוסח "ה' מלך העולם" במקום "ה' אחד" קיבל מאותו כומר.

ע"כ לשון המכתב הנ"ל מאת הרב אליעזר ברקוביץ מבוסטון.

המעשה המסופר בו מוכיח שאכן מר בורקובסקי בקי ונאמן לאמונה הנוצרית וזוכר היטב את נוסחאות התפילה המקובלת אצלם, מבלי לסטות מהן מאומה.

סיוע רב לדעה זו אפשר למצוא בארבעת המסמכים האותנטיים חדשים וחשובים ביותר, מהמחלקה הסוציאלית של עיריית ת"א מהם יש להוכיח כמו ממאה עדים שבורקובסקי התרועע עם הנוצרים הפולנים בארץ. הוא היה הולך לכנסיה וסוּחַף אתו את בנו לנצרות. כמו כן ברור מהם שבורקובסקי היה ידוע כ"גוי נוצרי" כפי שהוא מכונה במסמכים האלה שצילומם מופיע בזה במקורם.

להלן ננתח את משמעותם ואת האמינות המוחלטת של מסמכים אלה, שהם מהימנים ללא כל חשש ופקפק. ואם כי על אחד מהמסמכים רשום שהפרטים נתקבלו מהאם, הרי משאר המסמכים ברור שהם לגמרי אובייקטיביים * ונתחברו לאחר חקירה ובדיקה אישית של פקידי המחלקה הסוציאלית של העיריה, כפי שיתבאר להלן.

*הערת שוליים: גם מסמך ג, שאת פרטיו הראשונים אודות יחסיה עם בעלה, קיבלה כפי שרשמה בראש הדו"ח מהאם - הרי המסקנות לפעולה הן מבוססות על בדיקות אישיות של המחלקה הסוציאלית, כפי שמוכיח המסמך הזה בעצמו, המגנה גם את האם ומכנה אותה כ"קלת-דעת" וכו'. ברור, שחוות-הדעת השלילית על המשפחה באה עקב תלונות מביה"ס כפי שכתוב במפורש בדו"ח "אינו מבקר בקביעות בבית-הספר".

והנה משלל העדים והמסמכים השונים המובאים לעיל, אנו יכולים ללמוד עד כמה העובדות הן בלתי ברורות ונתונות לחילוקי דעות קוטביות בין עד לעד. ואפשר לסכם לכאורה את כל הפרשה הזאת אם לדון לפי העדים והמסמכים כדלהלן:

ג. עשרת הטענות נגד האיסור של בתי-הדין

אין שום עדות כשרה, או קול מוחזק, שבורקובסקי התגייר כהלכה

(א) אין שום עד ואפילו אחד שהעיד, שאכן הוא ראה או שמע מפי עד כשר, שראה שמר בורקובסקי התגייר כדת וכדין בפני בית דין של שלשה דיינים או רבנים בוורשא או באיזה מקום אחר בעולם.

הכל נובע מעדותו המלאה סתירות של א' בורקובסקי בעצמו, ומשלל שמועות שלא עמדו על טיבן ולא בררו אותן עד הסוף. כפי המבואר במסכת גיטין (פ"ט א'): אמר ר' אבא, אמר רב הונא, אמר רב: לא ששמעו קול הברה, אלא כדי שיאמרו פלוני מהיכן שמע מפלוני ופלוני מפלוני, ובדקין והולכין עד שמגיעין לדבר הברור. ואם כי שם שאלו בגמ': דבר הברור עדות מעלייתא הוא, אלא כי אתא רב שמואל וכו' אמר רב לא ששמעו קול הברה אלא כדי שיאמרו פלוני מהיכן שמע מפלוני ופלוני מפלוני והלכו להם למדינת הים.

וכן פסקו בשו"ע אהע"ז סימן מו סעיף ב': "וכן אם באו שניים ואמרו ראינו שמחת אירוסין, ושמענו הברה ושמענו מפלוני ששמע מפלוני שנתקדשה בפני פלוני ופלוני והלכו להם העדים למדינה אחרת או מתו ה"ז קול שמחזיק אותה מקודם". והרמ"א מוסיף ע"ז: "וי"א דלא הוי קול אלא כשמעו קרי מתרי אבל חד מתרי לא. ואין חוששין לקול אלא כשהוחזק בבי"ד שבי"ד חקרו ושמעו טייש ממשות בקול". וכן כתב שם הרמ"א בסעיף א': "וכן אם אמרו נתקדשה סתם ולא אמרו לפלוני או שאמרו נתקדשה בעיר אחרת לא מקרי קול".

וגם כשישנם כל התנאים האלה גם יחד, אין היא אלא ספק מקודשת, כמבואר בשו"ע שם בסעיף א'. אבל בנידון דידן, אין כאן עדים שיכולים להעיד ששמעו מפי עדים אחרים על זה שהוא התגייר.

על פי השמועות בלבד אין לדון את הילדים ואפילו כספק ממזרים

השמועות הן על מה שאירע בעיר אחרת ואין אף אחד שאומר איזה בי"ד שעשה את הגירות. גם הבעל דבר, בורקובסקי בעצמו, לא יכול היה בשום פנים ואופן להגיד בפני מי הוא התגייר, וחסרים כל התנאים שהם חיוניים להחזקת קול. גם לא היה בי"ד בחו"ל שהחזיק את הקול, שזה ג"כ הכרחי להחזקת קול. כמבואר שם בשו"ע סעיף א' "וכל קול שלא הוחזק בבי"ד אין חוששין לו". והרי מפורש ששנינו במסכת גיטין בבביתא (פ"ט א') "שאם יצא קול על אשה שהיא ממזרת אין חוששין לה", ואיך נדון כאן שני ילדים כממזרים עפ"י שלל של שמועות שאחת סותרת את השניה וללא עדים כשרים אפילו על השמועות.

שאין לנו כח לדון אותם אפילו כספק ממזרים, עפ"י העדים הללו שבאו והעידו עפ"י השמועות. שחוץ מאחד, כל אלו שהעידו נגד האשה חוה לגר וילדיה, כולם פסולים מן התורה או מדרבנן לכל הדעות. על אחת כמה וכמה כאשר באים להטיל איסור ממזרות ודאי על שני ילדים, ברור שאין על מה לסמוך.

להחזיק ידוע כנכרי בתור גר אפשר ע"י עדות ראייה כשרה בלבד

(ב) להלן יתברר שכדי להחזיק מי שהיה ידוע כגוי בתור גר, לדידן לא מועילה כלל עדות של שנים המעידים שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני, אלא רק עדות ראייה כשרה ותו לא. ככה שבנידון דידן, גם אם היו מתמלאים כל התנאים של "קלא דלא פסיק" והיה הקול מוחזק בב"ד והיו עדים באים על כך ששמעו מפי פלוני ופלוני מפלוני, ואפילו באותה העיר, בכל זאת לא מהני הקול להחזיקו כגר. ודאי כמו שיתבאר להלן עפ"י הפוסקים הראשונים והאחרונים.

עדותו של בורקובסקי מוכחשת ונסתרת מעצמה

ג) עדותו של א' בורקובסקי, שטען שהתנהג כיהודי לכל דבר ושומר על המצוות מוכחשת ונסתרת מעצמה מיניה וביה. כי מצד אחד הוא טען, שהוא מניח תפילין כל יום ומתפלל כל יום, אבל כאשר שאלו אותו בבית דין מה זה קריאת שמע, לא ידע לענות, וכאשר בקשו ממנו בביד לסיים את "שמע ישראל" אמר "ה' אלק' מלך העולם", כפי שהתברר, שזהו הנוסח של הקתולים המאמינים בשילוש.

עדות הגבאי משה אלפרט - בלתי נכונה ומוכחשת ע"י בורקובסקי

ד) עדותו של הגבאי משה אלפרט, שלפי הנימוקים לפסק הדין שניתנו ע"י ביה"ד בפ"ת הוא עד המפתח העיקרי לאיסור, ומה שתמוה ביותר גם מצד אחר, שהרי אותו בי"ד אסר את האח והאחות לפני שעד זה ושאר העדים הנזכרים בנימוקים העידו בבית דין, כפי שכבר הערנו על כך לעיל - בלתי נכונה ולא אמינה.

עדות זו כפי שהיא מופיעה בפרטוקול של ביה"ד היא עדות שקר ממש, ללא צל של ספק. שהרי הוא העיד בבית דין שא' בורקובסקי היה רניל להתפלל במשך שנים רבות בשבתות בביכ"ג רמב"ם, היכן שהעד היה הגבאי והמייסד, והיה עולה לתורה מברך ומתפלל ככל יהודי אחר ללא כל שוני. וא"כ איך יתכן שכאשר הופיע א' בורקובסקי בבית הדין לא ידע להגיד שום ברכה, לא ידע קריאת שמע מה היא, לא ידע לסיים את הפסוק שמע ישראל, ולא ידע לסיים "לכה דודי", לא היתה לו ידיעה כלל איך מניחין תפילין והוא נראה יותר גרוע מגוי הגדל בבית יהודי שנים רבות כל כך. זה פשוט לא יאומן איך אפשר לקבל עדות זו כאשר הבעל-דבר בעצמו מכחיש אותו מכל וכל ומבחינת ההלכה, אין שום ממשות לעד כזה, מה-גם שהוא רק עד אחד, שאין בו ממש להחזיק את מישוהו כגר, כמו שיתבאר להלן עפ"י הסוגיא במסכת יבמות דפים (מ"ו ב' - מ"ז א'). כי עד אחד המוכחש ע"י הבעל-דבר בעצמו, אין שום ערך לעדותו כמבואר במסכת קידושין (ס"ה ב'): ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן? והכחשת הבעל דבר עדיף מהכחשת עד אחר. וכן - מפורש במס' יבמות (פ"ז, ב') ובמס' כריתות (י"א, ב').

הופיעו עדים כשרים שהעידו על גויותו של בורקובסקי

ה) הופיעו בפני ביה"ד האזורי בפ"ת ארבעה עדים שעפ"י ההלכה הם כשרים אפילו לדיני נפשות, שהכחישו את דבריו של הגבאי משה אלפרט, והודיעו שבורקובסקי הזה חי כגוי, עישן בשבת, אכל חזיר וביום הכפורים. היה הולך כל יום ראשון לכנסיה, הצטלב בבית קברות נוצרי, ניהל כל הזמן מטבח טרף באמבטיה בבית חותנתו.

כמו כן הופיע עד כשר מלוקוב והעיד שגם בלוקוב המשיך בורקובסקי ללכת לכנסיה לאחר הזמן שטוען שהתגייס כביכול, וכן העידה עדה מהימנת ביותר שהחותנת של בורקובסקי היתה מתלוננת בפניה תמיד ותינתה את מר לבה על שהיא גרה עם הגוי בורקובסקי ההולך לקושצו"ל - כנסיה, מקיים מטבח טרף עם חזיר ומתבטא בפולנית במשפטים דתיים קתוליים מובהקים.

מסמכי המחלקה הסוציאלית בעיריית תל-אביב אובייקטיביים ומוסמכים ביותר

4. המסמכים שמצאנו בארכיב של המח' הסוציאלית בעירית ת"א מלפני מלחמת השחרור ואחריה, מעידים כמאה עדים שא' בורקובסקי התנהג כגוי נוצרי והתחבר עם הפולנים הנוצרים הוא אף ניסה . להעביר את בנו הקטן לנצרות.

א' בורקובסקי מתואר באחד המסמכים כשכור וכאדם בלתי אחראי גם האמא מתוארת שם בצורה שלילית. כך, שאין לחשוש שהיא אשר מסרה לעובדת הסוציאלית את המידע עליו,

אמנם במסמך אחר מצויין שכל הפרטים קיבלה העובדת הסוציאלית מהאם. אבל מהמסמך הזה עצמו ברור, שהמידע על הפעולה איננו משל האם, שהרי היא מגנה את האם בקטע זה.

מהמסמכים האחרים ברור שהמח' הסוציאלית ערכה חקירה אוביקטיבית ובלתי תלויה בכל הנוגע להתנהגות ההורים כלפי הילד הצעיר. ואם כתוב שם על האם שאינה מתענינת כלל בילד, ברור שלא היא אשר מסרה את המידע הזה על הילד ועל בורקובסקי וביתו.

יש בידינו מסמך אחר שאינו מופיע כאן, האומר שבעת שבאו לבקר בבית בורקובסקי מצאו אותו שיכור, שמע מינה, שאין זו עדות שמיעה, כי אם עדות ראייה ובדיקה עצמאית.

מעדויות רבות ונאמנות מתברר, שבורקובסקי הטביל את בנו בפולין לנצרות

ז) בידינו מכתב באידיש שכתבה הגב' חוה כשעדיין היתה עם בורקובסקי בפולין. היא מתחננת להחיש את שילוח הסרטפיקט כדי להציל את הילד שלהם מנצרות. במכתב היא מרמזת על מה שאירע לילד בעבר, וכוונתה שקופה וברורה לאור העדויות הרבות של הגב' חוה לנגר של בנו של בורקובסקי ושל אחותה של חוה לנגר ושל אחיה אהרן גינזבורג. מכתב זה שנכתב בעודם בפולין, כמסיחה לפי תומה, יש בו משקל רב של אמינות ובירור, שבורקובסקי הטביל את בנו בכורו לנצרות לאחר זמן הגיור שלו, כביכול.

סידור החופה וקידושין של הגב' לנגר ע"י הרב לווצקי - על סמך מידע שהיא היתה נשואה לגוי

ח) תעודת רישום הנשואין וסדור החו"ק ע"י הרב יעקב לויצקי המנוח בגבעת רמב"ם יש בה כדי לאמת את הדעה שאכן הרב לויצקי ידע שהגב' חוה לבית גינזבורג היתה נשואה לפני כן עם גוי ולכן הסכים לרשום אותה לנשואין, עם אוטו לנגר, ולחתן אותם בעצמו, כפי עדותו של עד הנשואין דוד קיהן שהוא בעצמו שוחח על כך עם הרב לויצקי לפני טכס הנשואין.

כי אין להעלות על הדעת שאשה קרובה לארבעים תבוא לפני רב להתחתן ולא ידרוש ממנה תעודת רווקות או עדים, כפי שהחוק והדין מחייבים.

אלא ברור שצדק העד באמרו שהרב ידע על עברה של האשה, אלא עקב היותה נשואה לגוי חשב אותה לפנויה ועדותה של הגב' חוה בבית הדין שהיא לא סיפרה לרב לויצקי שיש לה בעל עם ילדים, משום שאמרו שבעלה גר שחזר לסורו ואינה צריכה ממנו גט. עדות זו נכונה גם כלפי הרב לויצקי שלא מפיה הוא פעל, אלא קיבל את המידע על בעלה הראשון מפי עדים אחרים ומפיו של עד הנשואין דוד קיהן, שאין שום יסוד שלא להאמין לדבריו.

הנימוקים של בית-הדין בפתה-תקוה נוגדים את האיסורים הקודמים של אותו בית-דין

ט) נמוקי פסק הדין שהעביר ביה"ד האזורי בפ"ת לאחר כמה וכמה גלגולים, אינם מכילים כאמור שום ניתוח הלכתי ושום התייחסות למכלול הבעיות ההלכתיות שהתעוררו בתהליכי הדיון השונים, כמבואר לעיל. הנימוקים מסתמכים אך ורק ובאופן בלעדי על שני העדים האחרונים ששמעו אותם, רק במקרה לאחר דרישת בית הדין הגדול שחייב אותם להשלים הברורים וההוכחות על מעמדו האישי של אברהם בורקובסקי ולפסוק בהתאם. העדים הללו גם הובאו שלא בדרך המקובלת ע"י המשיבים, כי אם ע"י המבקשים, והם אשר התחייבו לשלם את שכר הבטלה של העדים.

והנה לאחר שביה"ד האזורי אסר את האח והאחות פעמיים, ללא נימוקים, הרי בפעם השלישית נתן ביה"ד נמוקים שלא היו קיימים כלל לפני כן, מאחר שטרם שמע ביה"ד את העדים הללו ובכלל לא ידע על קיומם, ובכל זאת פסק ביה"ד את המבקשים לאיסור. נשאלת השאלה על סמך מה פסק אותו ביה"ד לפני כן לאיסור מבלי הראיות ששימשו כיסוד השלישי לפסק? ואם גם לפני כן היו לדיינים נימוקים לאיסור למה לא צירפו אותם לנימוקים לפסה"ד האחרון בו הסתמך אך ורק על עד אחד כשר והשני פסול מן התורה כנ"ל ותו לא? איך אפשר לאסור אשה על בעלה בעד אחד מוכחש ע"י הבעל-דבר או לאסור שני ילדים מלבוא בקהל ה' על פיו של עד אחד בלבד, בניגוד לכלל האמור בפוסקים, שפסולי המשפחה נידונים כדיני נפשות.

על אף דרישות בית-הדין לא הובאו עדים על חזקת אשת-איש של האם

ביה"ד האזורי והגדול דרשו בכל תוקף לפני הוצאת פסק הדין לגבות עדויות גם על היותם בורקובסקי וחיה נשואין ובהזמנות לצדדים מדגישים זאת במיוחד "עליך להביא עדים שאתה ואשתך לשעבר חוה היו מוחזקים בתל-אביב כבעל ואשה", ראה ההזמנה מתאריך א' בשבט תשכ"ט 20.1.69. וכן בהזמנה מתאריך י"ד טבת תשכ"ט לחוה לנגר "עליך להופיע ביום שני כ"ג טבת תשכ"ט 13.1.60, ולהביא עדים שהיית מוכרת כבעל ואשה עם אברהם בורקובסקי ושהייתם גרים יחד בת"א לפני 28 שנה". וזה על סמך פסק דין מט' בטבת תשכ"ט, ודרישה זאת הופיעה מטעם ביה"ד גם לפני פסק הדין מתאריך ה' חשון תשכ"ח, כפי ההחלטה המפורשת של ביה"ד מתאריך כ"א אלול תשכ"ז, החתומה ע"י כל הרכב של ביה"ד בפ"ת, האומרת: "ביה"ד מוצא לנכון לפני הוצאת פסה"ד לשמוע עדים שמר בורקובסקי אברהם היה נשוי עם אם המבקשים, או היודעים שהם מוחזקים כבעל ואשה."

והנה למעשה לא הופיעו עדים כשרים שיעידו על כך ולא הייתה גביית עדות על זה, אלא, אולי השתמע במקצת מעד אחד וזה שוב הגבאי משה אלפרט והיתר פסולים לכל הדעות להעיד על אשת איש, ועל פסולי-קהל.

פרק חמישי שלוש דרכים לקביעת גרות

א. ארבעת בעיות היסוד

לפני שניגש לנתח את העדויות אם ישנן כאלה, ביחס להתגיריותו של אברהם בורקובסקי, וכן בדבר התנהגותו היהודית לאחר הנשואין שלו (אם נערכו) עם הגב' חוה לבית גינזבורג, עלינו לברר את ההלכה ביחס לארבעת בעיות היסוד המתעוררות בנדון שלפנינו:

א) על סמך מה מוכיחים וקובעים לפי ההלכה שמישהו התגייר ונחשב ליהודי? עפ"י עדים ומסמכים בני תוקף או עפ"י ראיות אחרות ושמועות.

ב) תוקפם וכשרותם של העדים המכחישים זה את זה שהופיעו בפני בית הדין הרבני ותוקפם של העדים החדשים שהופיעו בפנינו ולא הופיעו בבית הדין.

ג) תוקפה ההלכתי של הגרות כשהיא מבוצעת בתנאים שהיו בין מר בולק בורקובסקי וחוה לבית גינזבורג בעיירה לוקוב. לאור העדויות בדבר הליכתו לכנסיה והמשך חייו כנוצרי בלוקוב ובארץ והטבלת בנו הבכור לנצרות בפולין מיד אחרי הגרות.

ד) תוקפם ההלכתי של הנשואין שנערכו (אם נערכו) כביכול בלוקוב בין מר בורקובסקי וחוה לבית גינזבורג, לפי התיאורים שכולם עפ"י שמועות המתקבלים מן העדויות, ומקטעי הדברים והשמועות וכן מחייהם המשותפים כבעל ואשה של הזוג הנ"ל בחו"ל ובארץ.

ב. שלושת הדרכים להוכחת גרותו של אדם

מבחינת ההלכה קיימות שלש אפשרויות כדי לקבוע גיורו של אדם:

א) ע"י עדים כשרים שמעידים על מעשה הגיור שהיה בפני בית דין של שלושה כדין וכהלכה, או שיש בידו מסמך בר תוקף הלכתי המעיד שבעל המסמך התגייר בפני בי"ד של שלשה כדת וכדין.

ב) אם איתחזק כיהודי ע"י התנהגות שלו כשומר מצוות במשך זמן שיש בו כדי לקבוע חזקה.

ג) ע"י נאמנות של המתגייר בעצמו מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", כאשר לא היה ידוע לפני כן כגוי.

כעת עלינו לברר את כל שלושת סוגי הנאמנות הללו מבחינת ההלכה עצמה ואחרי כן לנתח ולקבוע אם לפחות אחד מהם כחו יפה לנידון דידן.

ג. הוכחת הגרות ע"י עדים

באשר לעדים כבר פסק הרמב"ם בפ"ג מהל' איסורי ביאה ה"ז: "בא ואמר נתגיירתי בבית דינו של פלוני והטבילוני, אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים". וכן מפורש בשו"ע יו"ד סי' רס"ח ס"י: "כותי או כותית שבא ואמר נתגיירתי בבית דינו של פלוני כראוי, אינו נאמן לבוא בקהל עד שיביא עדים."

הלכה זו מבוססת על הסוגיא במסכת יבמות (מ"ו ב'): "ת"ר מי שבא ואמר גר אני, יכול נקבלנו? ת"ל "אתך במוחזק לך" (ויקרא יט ל"ג). בא ועדיו עמו, מנין? ת"ל "וכי יגור אתך גר בארצכם". אין לי אלא בארץ, בחו"ל מנין? ת"ל "אתך" - בכל מקום שאתך. א"כ מה ת"ל "בארץ"? בארץ צריך להביא ראיה, בחו"ל אין צריך להביא ראיה - דברי ר"י. וחכ"א בין בארץ ובין בחו"ל, צריך להביא ראיה. ושואלת שם הגמ': ""בא הוא ועדיו עמו" קרא למה לי? אמר רב ששת דאמרי שמענו שנתגייר בביד של פלוני, סד"א לא ליהמנייהו, קמ"ל."

מסוגיא זו שבמס' יבמות משמע, לכאורה, שגם לדעת חכמים אין עדות זו של גרות דומה לעדות דעלמא, כי העדים אינם צריכים להעיד על סמך ראייה או ידיעה אישית שלהם, אלא גם אם העידו מפי השמועה ששמעו איש מפי איש שפיר דמי. כמו שאמר רב ששת: "דאמרי שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני". ברם, א"כ יש לתמוה על הרמב"ם למה השמיט הלכה חשובה זו של רב ששת, שעדי גירות כשרים גם מפי שמועה. אלא סתם וכתב עד שיביא עדים ומשמע שזו כמו בכל עדות דעלמא.

להחזיק גוי ידוע כגר לא מועילה עדות שמיעה

וע"כ צ"ל שהרמב"ם סובר כהרא"ש, שכתב שם על הסוגיא ביבמות: "וקאמר הש"ס דאי אמרי עדים שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני, הוי עדות דגלוויי מילתא הוא, ומיקרי שפיר בא הוא ועדיו עמו. ואפשר דהיינו דוקא אליבא דר' יהודה דמיקל דבחו"ל אין צריך להביא ראיה. אבל לרבנן דאמרי בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה, דלמא ראייה ברורה ועדות ברורה בעי". עכ"ל הרא"ש. וייתכן איפוא שגם הרמב"ם סובר כך שדברי רב ששת לא נאמרו אלא אליבא דר' יהודה ולא לדעת רבנן, וכיון דאנן קיי"ל כחכמים, לכן דינה של עדות זו כשאר עדות שבתורה שאינה מתקיימת אלא עפ"י ראייה או ידיעה בלתי אמצעית ולא מפי השמועה. וכ"כ הב"י לדעת הרמב"ם שסובר כהרא"ש וכן דעת הרי"ף כמוש"כ בב"י. ובטור יו"ד סי' רס"ח הביא שתי השיטות של הרא"ש. בתחילה כתב "ומיהו אפילו לא אמרו העדים אלא שמענו שנתגייר בבי"ד פלוני יש אומרים שהוא עדות שא"צ עדות גמורה אלא גילוויי מילתא, ויש אומרים שצריך עדות גמורה וכן הוא מסקנת א"א הרא"ש ז"ל".

אולם מסתבר יותר לתרץ את שיטת הרמב"ם ולומר שהיתה לפניו בגמ' ביבמות גירסת היש ספרים, שבתוס' שם, אבל לא כפירושם. שהתוס' אמנם מביאים הגירסא בגמ' "מהו דתימא ליהמניהו", אבל פירשו ההיפך מהר דתימא ליהמניהו כעד מפי עד, ומשמע דקמ"ל שמאמינים להם כעדים גמורים, אבל המאירי מביא ג"כ גירסה זו שבספרים בשם "יש גורסין" ומפרש דלמסקנא באמת אינם נאמנים, שכ"כ המאירי: "ומ"מ יש גורסין מהו דתימא ליהמניהו קמ"ל. כלומר שצריכים אנו לעדות ברורה שראו, ולא שיעידו מפי השמועה. ולכן ברור שגם הרמב"ם היתה לפניו גירסא זו ופירוש זה של המאירי, וכמו שכתב "בחנוך הבית" למאירי, ולכן לא הביא הרמב"ם שמאמינים בגרות עדים שאמרו מפי השמועה, אלא צריכים שיעידו מפי ראייה או ידיעת עצמם, ככתוב "והוא עד או ראה או ידע" (ויקרא ה'). ואין צורך לדחוק ולחלק בין ר' יהודה לחכמים כמו שכתב הרא"ש. עכ"פ, בין לדעת הרמב"ם והמאירי ובין לדעת הרא"ש, אין עדות זו מתקיימת אלא מפי ראייה או ידיעה, ככל עדות שבתורה, ולא עד מפי עד ומפי השמועה.

ועדיף מזה כתב בנוב"י אהע"ז סי' נ"ה, שעדות גר וגירות מיקרי דבר שבערוה, ובפרט גירות, שאם לא נתגיירה אסורה לישראל. והדין לענין אונס כמו בכל העריות וכו' וא"כ להעיד על הגירות צריך שני עדים כמו שבאמת הדין הוא, שהיה מוחזק בנכרי, ואעפ"כ מהני עדים המעידים מפי עדים, כמבואר ביבמות (ע"ז, ע"א): "בא הוא ועדיו עמו" קרא למה לי? אמר רב ששת דאמרי שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני הרי דמועיל עד מפי עד.

לדעת ה"נודע ביהודה" אם חברי בית-הדין אינם בחיים - אין זה מילתא דעבידא לגלוויי

ולבסוף, מסיק הנוב"י כמו שכתבנו, שעד מפי עד ומפי השמועה לא מועיל לענין גירות, שכן כתב שם: "אמנם כל הפוסקים, הרי"ף והרמב"ם, השמיטו להא דרב ששת וכן מסקנת הטור והשו"ע ביו"ד סי' רסז (צ"ל רסח) דבעינן עדות גמורה. ועוד, דאפי' לדעת הי"א בטור שם, שפסק כרב ששת, מ"מ אין ללמוד משם לכאן. דשם

אמרו בבי"ד של פלוני והוי מילתא דעבידא לאגלויי, משא"כ בנדון שלפנינו, שמעידים בשם הרב והרב כבר שבק חיים - ע"כ דברי הנוב"י.

נמצינו למדים ממנו כמה חידושים:

א. שעדות גר היא דבר שבערוה, שאינה פחות משנים;

ב. שקיי"ל שעדות גר מפי השמועה לא מהני ולא עד מפי עד ובעינן עדות גמורה;

ג. שכל שאמרו נתגיירתי בבי"ד של פלוני והם אינם - קיימים אין זה "מילתא דעבידא לאגלויי", משום שהם אינם קיימים יותר.

כך, שבנדון שלפנינו, גם אם היה אומר בבי"ד של פלוני לא מהני.

ד. האם הצורך בעדים הוא רק כזי להתירו בקהל או אפילו לחומרא אין חוששין בלי עדים

ברם מלשון הרמב"ם יש לדייק לכאורה שאין צריכים עדים ממש אלא לקולא, שבלי עדים שנתגייר אינו נאמן לבוא בקהל. וכה לשון השו"ע הנ"ל, משמע שמ"מ לא יצא מכלל ספק וכל שקידש אשה יתכן שחוששין לקידושין גם עפ"י עדות עצמו, שלכן דייק הרמב"ם וכתב שאינו נאמן לבוא בקהל ומטילין עליו חומרי עכו"ם וחומרי ישראלים מספק. אלא שא"כ היה לו לרמב"ם לומר שיהדותו בספק וחוששין לקידושין, ואין חומרה זו בעדים שאמרו שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני, אלא אפילו בלי עדים כלל אלא שהוא בעצמו בא ואומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, יש לדייק לכאורה מהרמב"ם שרק לקולא אין להאמין לו להשיאו אשה, אבל לחומרא גם בלי עדים חוששין לדבריו שמא נתגייר כדין.

והנה קשה על הדיוק ברמב"ם, דמשמע שאינו נאמן אלא לענין "להתירו לבוא בקהל", אבל עדיין הוא בחזקת ספק גר מן התורה, שא"כ איך למדים זאת מקרא: "יכול נקבלנו" ת"ל אתך, במוחזק לך. וכי הכתוב מדבר בהיתר להשיאו אשה, והלא לענין הונאה הכתוב מדבר, ככתוב שם "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו". ואם נאמר שגם בלי עדים הוא בחזקת ספק, למה כתוב שם "אתך" שרק במוחזק לך אסרה תורה להונות אותו, גם ללא עדי עמו ניחוש לאיסור תורה שלא להונות אותו שמא יעבור על הלאו של "לא תונו".

אלא ודאי שאין מקבלין אותו לכל דבר שביהדות ואין עליו תורת ספק. וכן משמע מלשון הרי"ף (ממנו העתיק כנראה הרמב"ם) שכתב שם ביבמות בהחולץ: "והיכא דאתא עכו"ם ואמר "כבר נתגיירתי וטבלתי בבית דינו של פלוני", לא מהימן עד דמייתי סהדי. דא"ר חייא בר אבא, א"ר יוחנן: הלכה, בין בארץ בין בחו"ל, גר צריך להביא ראיה. והרי"ף לא כתב שזה אמור לענין להשיאו אשה, משמע שבכל גוונא אינו נאמן ואינו בחזקת ספק כלל. וכן היא בגירסת הטור שאין שם ההוספה שברמב"ם שאינו נאמן לבא בקהל, כי אם "אינו נאמן, בין בארץ ישראל ובין בחו"ל, עד שיביא ראיה", משמע שאינו נאמן, בין לקולא ובין לחומרא, ואם קידש אשה אין חוששין לקידושין. וכן משמע בברור "מהנודע ביהודה" חלק אהע"ז סי' כ"ז שהקשה על הברייתא שביבמות הנ"ל שלדעת חכמים, בין בארץ ובין בחו"ל, צריך להביא ראיה שנתגייר. וכתבו הרמב"ם והרא"ש שאפילו אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני לא מהימננין ליה ע"ש. והנה הרי זה ג"כ אמר בבי"ד של פלוני ואעפ"כ אינו נאמן על עצמו, אף שהוא מילתא דעבידא לגילויי, ולכאורה סותר זה להאי דלעיל דהימנוהו ליתרא על עצמו מטעם מלתא דעבידא לאגלויי."

ב"נודע ביהודה" מפורש שקרובים פסולים לענין גירות

ותירץ הנו"ב שם בתירוץ השני: אך שיש לנו לחלק באופן אחר בין האי דגר ובין האי דיתרא, דבשלמא גבי גר דבעינן עדות גמורה, שהרי אפילו מעיד לו עד אחד שאינו נוגע בדבר מ"מ אינו מועיל עד שיעידו לו שני עדים, ככל עדות שבתורה כמבואר ברמב"ם פרק יג מהל' איסורי ביאה, א"כ אף שאינו משקר, מ"מ הוא בעצמו פסול להעיד לעצמו. דאדם קרוב אצל עצמו ועדים הקרובים פסולים מגזירת הכתוב, אפילו ודאי אינם משקרים. דהרי במשה ואהרן פסלה התורה.

אבל תלמיד חכם שמורה, אין הטעם משום עדות, דהרי אם אינו נוגע בדבר כשר, אף שהוא יחידי, וא"כ אין הטעם משום עדות, אלא דגבי נוגע פסול משום דחשבינן ליה דמשקר לכן במילתא דעבידא לגלויי סמכין עליה דלא משקר וכו' עכ"ל.

נמצינו למדים מדברי הנוב"י שבגרות בעינן עדות גמורה לכל דבר, וכל שאומר בעצמו נתגיירתי בבי"ד של פלוני ללא עדים כשרים, אין ממש בדבריו כלל ואינו בחזקת ספק ואין לחוש לדבריו כלל.

ומכיוון שאנו עוסקים בדבריו של הנוב"י, יש ללמוד ממנו באופן ברור, שעדים קרובים פסולים לגמרי לענין גירות, שהרי הוא פוסל את עדות עצמו כשבא ואומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, אע"פ שהוא מילתא דעבידא לגלויי משום "אדם קרוב אצל עצמו ועדים הקרובים פסולים מגזירת הכתוב" וכו'. א"כ בודאי שיש ללמוד מדבריו הברורים שטעה בית הדין בפ"ת וביה"ד הגדול שסברו וקבלו את העדים שהם קרובים ופסולים מן התורה ומדרבנן לעדות, כגון העד בומפלק שהוא שני בשני לגב' חוה לנגר והעדה ריסטר שהיא ראשון בראשון לנ"ל וראשון בשני לאח והאחות, זוהי אחת הטעויות החמורות בפרשה זו, שהיא ממש טעות בדבר משנה וחוזר.

גם לפי הדיוק הנ"ל ברמב"ם, אין לחוש לספק גר ללא עדים לחומרא, אלא במי שבא ואומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני. כמו שכתב הרמב"ם והרי"ף, וכמו שדן בזה הנודע ביהודה הנ"ל, משום שזהו "מילתא דעבידא לאגלויי דלא משקר בה אינשי", וכמו שמפרש הקרן אורה במסכת יבמות שם שלכן ס"ד דברייתא בגמ' להאמינו משום דהוי מילתא דעבידה לאיגלויי וכתב שם דהיינו טעמא דסגי בעדים שאמרו שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני (לפי הגירסא שלנו), אע"פ שלא הוי עדות גמורה כה"ג. ולר' יהודה אין צריך להביא ראיה כלל והיינו משום דמילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי, כמבואר במסכת בכורות דף (ל"ד ע"א) נאמן הכהן לומר בכותן זה נתן לי ישראל במומו, מ"ט כל מילתא דעבידא וכו'. אבל בא ואמר נתגיירתי בבי"ד מבלי להזכיר ב"ד של פלוני אינו נאמן כלל, ולית ביה בית מיעוץ משום שאין זה מילתא דעבידא לאיגלויי, כמפורש במסכת דמאי פ"ד ומייתי לה בבכורות (ל"ו א'): האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעשר, אינו נאמן. ושואלת הגמ' אמאי נימא כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי? ומשני: שאני התם דאית לי לאשתמוטי, אבל בסיפא כיון אית ליה תובע מירתת. ופרש"י שם: מאיש פלוני דהזכיר לו משלח שם הנאמן הרי זה נאמן השליח, דחייש שמא יתבענו ונמצא משקר.

ה. הנאמנות מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי

ואין צריך לטעם זה, אלא כדי לדחות ראייתו משם לדברי רב יהודה אמר רב, שאמר שבכל מקום אומרים כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. אבל לדין דקיי"ל כרב יהודה שמא מספיק הטעם דמילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי כדי להאמינו לחומרא. כמו שפסק הרמב"ם בפ"ב מהל' בכורות הי"ט: וכן נאמן הכהן לומר על בכור מום בכור זה נתנו לי ישראל במומו, ולא נפל ברשותי כדי לחוש לו שמא הוא הטילו שהדבר עשוי להגלות והוא מתיירא שמא ישאלו בעליו ויאמר תמים היה בעת שנתנוה לו (ועי"ע בר"ה כ"ב ב' וביבמות צ"ג ב' וקט"ו א' ואינו ענין לכאן פרט לבכורות הנ"ל).

וכבר כתב הרא"ש והטור ביו"ד סי' שי"ד שצ"ל ישראל פלוני, והביאם הש"ך בס"ק ח' ועיי"ש בבאור הגר"א ס"ק ח' שהביא את שתי השיטות החולקות בזה, אם צ"ל פלוני דווקא או לא. ואע"פ שלהרמב"ם בבכור א"צ שיזכיר פלוני, מודה שבכ"מ שכתוב פלוני בלי זה לא מועיל משום שאינו יכול להשתמט. ולכן נאמן הוא יותר משום מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. ואצ"ל לדעת הט"ז שם, שזה גם לדעת הרמב"ם. הוא הדין לנידון דידן, מסתבר לומר כיון שהרמב"ם מזכיר במפורש בבי"ד של פלוני, שיש בו לומר כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. וגם אם נאמר שמ"מ נאמן לחומרא, אין אומרים שמאמינים לו לחומרא אפילו ללא עדים, אלא כשאומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני דלית ליה לאשתמוטי, אבל אם אינו מזכיר שם הב"ד, הו"ל כאומר קח לי ממי שהוא נאמן או ממי שהוא מעשר, שאינו נאמן. כמוש"כ הרמב"ם בפי"ד מהל' מעשר ה"ו שאם אמר לו קח לי מפלוני ה"ז נאמן לומר ממנו לקחתי, שהרי מתיירא שמא ישאלנו. אבל כבר הוכחנו מדברי הנוב"י שגם לחומרא אינו נאמן משום שלענין גירות בעיני עדות גמורה.

לדעת ה"נימוקי"יוסף" גם הפה שאסר וכו' אינו מועיל אלא מטעם עבידא לאיגלויי

ואע"פ שהנימוקי-יוסף ביבמות בפ' החולץ כתב: אבל אם בא ואמר ישראל אני, או גר אני, נאמן וסומכין על פיו לכל דבר דמילתא דעבידא לאיגלויי הוא ולא משקר. הרי שהוא מסתמך ע"ז גם מבלי להזכיר בבי"ד של פלוני, ברור שהנמו"י מדבר כאשר לא נודע שהוא נכרי שעיקר הנאמנות שלו הוא מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר, כמו שיתבאר להלן שהרי מביא שם ראייה מההוא עכו"ם דסליק ואכל פסחים בירושלים בפ"ק דפסחים (ג' ב'), והתם בודאי שלא ידעו שהוא נכרי כמוש"כ בתוס' בשם ר"ת וכ"כ כל הראשונים, ואין לומר דהנמו"י אומר כן לדעת ר' יהודה דס"ל בחו"ל אין צריך להביא ראייה ועל זה מספיק הטעם כל מילתא דעבידא לאיגלויי בלי פלוני, כי דברי הנמו"י מוסבים על המעשה באחד שבא לפני ר' יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי והשוו זאת הראשונים לסוגיא בפסחים שהנכרי בא לא"י ושם האמינו לו לדעת הנמו"י מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי ובא"י הרי גם לדעת ר' יהודה אינו נאמן, כמפורש ביבמות ובת"כ פ' קדושים פ"ח הנ"ל. אלא בודאי שהנמו"י אינו מסתמך רק על טעם זה כאשר אינו אומר בבי"ד של פלוני, אלא גם על הטעם של ר"ת ושל שאר הראשונים מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר ולכן כתב שם שנאמן וסומכין על פיו לכל דבר גם מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי.

אבל כל שידוע כנכרי, בודאי שאינו נאמן, אפילו אם אומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, שהרי כן פסק הרי"ף להדיא דלא מהימן עד דמייתי סהדי, ואיך יפסוק הנמו"י להיפך, אלא בודאי כמו שכתבנו שהמדובר כאשר לא ידוע שהוא נכרי שלדעת ר"ת מספיק הטעם של "הפה שאסר הוא | הפה שהתיר", אבל לנמו"י צריך גם לצרף הטעם של כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי.

ו. בא ואמר נתגיירתי בלי לומר בבי"ד של פלוני - גם לרמב"ם אין חוששין לו

מכל זה ברור, שכל שהיה ידוע כנכרי ובא ואמר נתגיירתי ולא אמר בבי"ד של פלוני, בודאי שאין נאמן לשום דבר ויש להעמידו על חזקתו, ואם קדש אשה אין חוששין לקידושין. אבל אם אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני לכאורה יתכן, שיש להסתמך על לשון הרמב"ם ולומר שחוששין לדבריו להחמיר ולא להקל, מטעם כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. אבל מהרי"ף ומהטור משמע שגם בזה אינו נאמן לגמרי ואין חוששין כלל לדבריו, ולאחר דברי הנוב"י הנ"ל בסי' כ"ז ג', גם לדעת הרמב"ם אין חוששין לו כלל אפילו אם אמר בבי"ד של פלוני.

וראיתי בספר משפטי עוזיאל ח' יו"ד ס' ב' שהעלה בפשטות שכל שאין עדים על הגיור, כל שהוחזק לגוי, אפילו אם ראינו אותו נוהג בדרכי ישראל ועושה כל המצוות, אם נשא ישראל, אע"פ שקדש אותה כדת משה וישראל, קדושין בטלין, כדין עכו"ם שקידש. אבל מלשון הרמב"ם לא משמע כן, אלא שאם נהג בכל המצוות כישראל עם טבילה בתורת דת יהודית מאמינים לו פרט לענין נשואין, משום מעלה ביוחסין.

ומדאיתא לידן נימא בה במילתא בדברי הרא"ש הנ"ל שסובר כי מה שאמרו בגמ' אם העידו העדים שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני, נאמנים. היינו דוקא אליבא דר' יהודה דמיקל ואמר בחו"ל אין צריך להביא ראיה, אבל לרבנן דאמרי, בין בארץ בין בחו"ל, אינו נאמן, לא מהני אם אמרו שמענו שנתגייר. וכבר תמה שם בקרבן נתנאל נימא מדרב' יהודה נשמע לרבנן, כשם שלר' יהודה בארץ צריך להביא ראיה ובעדי שמיעה סגי, הוא הדין לרבנן, בין בארץ ובין בחו"ל, למה לא סגי מפי השמועה. ונדחק שם בעל קרבן נתנאל בתירוץ.

חכמים עדי גר יש עליהם תורת עדות ממש

ונראה לומר שהמחלוקת בין ר' יהודה לחכמים היא בטיבה של העדות שצריכים אצל גר מכיון שצריכים לשם דרשה מיוחדת על מי שבא ואמר נתגיירתי שאינו נאמן ובעדים נאמן. אם היא ככל עדות שבעולם שצריך שיהיה עליה תורת עדים, ככתוב "והוא עד או ראה או ידע" (ויקרא) בעדות המתקיימת בראיה בלא ידיעה ובידיעה בלא ראיה הכתוב מדבר, כמבואר במס' שבועות (ל"ג ב'). אבל לא עפ"י השמועה עד מפי עד, שאין עליה תורת עדות כמבואר שם בדף (ל"ה א') או שמא אין עליהם תורת עדות, ואין צורך אלא בהוכחה או באומדנא בעלמא. ויש לצרף את עדות עצמו של הגר להוכחה כדי להאמינו מטעם מילתא דעבידא לגלויי, כמו שכתב הנוב"י הנ"ל. דבר זה תלוי במחלוקת ר' יהודה וחכמים, שלר' יהודה הסובר כי בחו"ל אין צריך להביא ראיה מהכתוב "בארצך", ש"מ שאין עליה תורת עדות. ובא"י אין צורך אלא להוריד החשש שמא נתגייר משום שבחא דא"י, כמוש"כ רש"י שם. ולכן גם בחו"ל מועילה עדות מפי השמועה, ואע"פ שאין עליה תורת עדות כי אם תורת הוכחה, אבל לרבנן דלא דרשי "ארצך" להכי, אלא בכל מקום צריך להביא ראיה שנתגייר. ס"ל שצריך שתהי' עליה תורת עדות כמו בכל עדות בעלמא. ולכן אם אמרו מפי השמועה שאין זו כי אם הוכחה ללא תורת עדות לא מהני, ויש עוד לדון בסוגית הגמ' במסכת שבועות (ל"ד א') לענין אומדנא בדיני נפשות ובדיני ממונות ואין כאן מקומו.

ז. כללי הנאמנות לגרים ללא עדים

עד כאן ביררנו את הדרך הראשונה להוכחת גרות של אדם שהוחזק כגוי ונוכחנו לראות כי:

א) לדין דקיי"ל כרבנן, אפילו להרא"ש צריכים שני עדי ראיה ממש, ועדים שמעידים מפי השמועה לא מהני ואין צריך לומר לפי גירסת הרמב"ם והמאירי שמפורש כן לכולי עלמא.

ב) אם בא ואמר נתגיירתי בביד של פלוני אינו נאמן. ולרמב"ם יתכן אולי אם קידש חוששים לקידושין מטעם כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי ביה אינשי. והנוב"י כתב שגם להרמב"ם לא מהימן כלל וכן משמע מהרי"ף ומהטור ומשאר פוסקים שגם בדיעבד אין חוששין לקידושין ולא מהני בזה הטעם כל מילתא דעבידא לאיגלויי וכו', משום שצריכים בה תורת עדות. כמו שהעלה הנוב"י בסי' כ"ז אהע"ז הנ"ל.

ג) אם אמר נתגיירתי בב"ד ולא אמר בב"ד של פלוני, שאין לומר שם כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי, משום דלא מרתת, כמבואר במשנה דמאי ובמסכת בכורות הנ"ל. בודאי שגם לדעת הרמב"ם אין בה בית מיחוש ואם קידש ישראלית אין חוששין לקידוש, ואין לחוש לדבריו לא לקולא ולא לחומרא.

ד. מהנוב"י יש ללמוד שגם אם אמר נתגיירתי בב"ד של פלוני והוא יודע שהב"ד אינו קיים עוד, כי ביה"ד אינם בחיים מעין מה שקרה עם יהדות פולניה ר"ל, שאין לומר מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי, ולכן בודאי שאינו נאמן אפי' לחומרא גם אם הזכיר בב"ד של פלוני, והוא נידון כאילו לא הזכיר בב"ד של פלוני. אבל אין זה נוגע לדין לדינא, משום שהנוב"י כתב שבכל גווני אין חוששין לדבריו.

ח. התנהגות האדם כיהודי עושה אותו לגר מטעם איתחזק

הדרך השניה להוכחת גירותו של אדם שהוחזק לפני כן כנכרי היא לפי שיטת הרמב"ם הנ"ל ע"י התנהגות אישית מתמדת כיהודי ושמירת אורח חיים יהודי גמור זמן רב. אם רואים אותו מקיים המצוות הרגילות והמקובלות ביהדות, ע"י כך הוא נעשה "מוחזק" כיהודי, כמוש"כ הרמב"ם בפ"ג מהל' איסורי ביאה ה"ט: *גירות שראינוה נהגת בדרכי ישראל תמיד כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצ"ב, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל מצוות, הרי אלו חזקת גרי צדק, ואע"פ שאין שם עדים שמעידים לפני מי שנתגייר. ואע"פ כן, אם באו להתערב ישראל אין משיאין אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבול בפנינו הואיל והתחזקו עכו"ם, עכ"ל הרמב"ם.

שיטת הרמב"ם הזאת מבוססת על שתי סוגיות במסכת יבמות. על הסוגיא בדף מ"ה ב' ההוא דהו קרו לי בר ארמייתא, אמר רב אסי מי לא טבלה לנדותה, ההוא דהו קרו לי בר ארמאה. אמר ריב"ל מי לא טבל לקריו. וכבר נתקשו המפרשים בפירוש הסוגיא הזו כמו שיתבאר להלן. והרמב"ם צירף אותה כנראה עם האמור שם בדף מ"ו ב' בברייתא שבת"כ: מי שבא ואמר גר אני, יכול נתקבלנו? ת"ל "אתך, במוחזק לך". בא ועדי עמו מנין? ת"ל "וכי יגור אתך גר בארצכם". ומכיון שעדים כבר מתרבים להלן מ"וכי יגור אתך" וגו' מה רצו לומר מעיקרו במוחזק לך. לכן מפרש הרמב"ם שהכוונה כאשר אין לו עדים שנתגייר. אלא הוא מוחזק לך כיהודי ע"י חזקת יהדות שהוא מקיים אורח חיים יהודי ושומר מצוות. מכאן זה אמר רב אסי וריב"ל לעיל מינה מי לא טבלה לנדותה וכו' שטבילה זו אינה טבילת גרים, כי אם בתור קיום מצוות של יהדות. כן פירש את דברי הגמ' לפי הרמב"ם בעל "חמדת שלמה" חלק יו"ד סי' צ"ט והוא נכון מאד. וכן הדברים נראים משיטת הרמב"ם, מאחר שאינו מסתפק בטבילת נדה או טבילה לקריו בלבד, כמו שאר המפרשים בדברי הגמ', אלא מחייב שמירת כל המצוות יחד עם טבילה לנדתה ולקריו, כמו שיתבאר. משמע שמטעם חזקה אתינן עלה. וזהו מה שדרשינן בגמ' "אתך" - במוחזק לך". דהיינו שנתחזק אצלך שהוא יהודי ע"י התנהגותו ונתאמת אצלך שהוא יהודי.

ט. חזקת יהדות ללא "נתגיירתי בבית-דין של פלוני" אינה מועילה לדעת השו"ע ולדעת הרמב"ם - מועילה

והנה הרמב"ם אינו קושר הלכה זו של חזקת יהדות עם האמור בהלכה ז' הנ"ל. שם מדובר במי שבא ואמר נתגיירתי בבית דין של פלוני, שאינו נאמן. וכאן כתב בסתם גירות שראינוה נהגת וכו' וכן גר שנוהג בדרכי ישראל וכו' הרי אלו בחזקת גרי צדק. משמע, שעל סמך ההתנהגות של הגר בלבד, כל שהתמיד בזאת וקיים אורח חיים של יהודי שומר תורה ומצוות דינו כגר צדק, פרט לנשואין. אמנם גם איסור החיתון ככהאי גוונא הוא ג"כ מטעם ספק איסור דאורייתא, שהרי כאן אינו אומר הרמב"ם שהוא מעלה ביוחסין כמו בהלכה י' שאחריה. משמע שכאן האיסור מטעם ספק תורה, שאין החזקה משמשת תזליף לעדים מן התורה. וצ"ע מה יהיה הדין במקרה כזה לענין היתר לפקח עליו את הגל בשבת. אולם השו"ע ביו"ד סי' רס"ח סעיף י' צירף את שתי ההלכות כאחת, וכתב: כותי או כותית שבאו ואמר נתגיירתי בבית דין של פלוני כראוי, אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים. ואם ראינום נוהגים כדרכי ישראל ועושים כל המצוות, הרי אלו בחזקת גרי צדק, ואע"פ שאין שם צדים שמעידים בפני מי נתגיירו. מלשון זה של השו"ע משמע שהחזקה אינה מועילה אלא

כאשר הגר בעצמו אומר: נתגירתי כראוי והוחזק ביהדות וגם הוא מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי, דהיינו כאשר אומר נתגירתי בבי"ד של פלוני. משמעו הא אם אין שם אלא חזקת יהדות בלבד, מבלי לומר נתגירתי בבי"ד של פלוני אינו נאמן.

י. האם חזקת יהדות זקוקה שיאמר נתגירתי בבי"ד של פלוני

ולכאורה מסתבר שלהרמב"ם אין צורך שיאמר נתגירתי בפני בי"ד של פלוני בהחזק ביהדות. אבל מכל מקום צריך לפחות לומר נתגירתי בפני בי"ד כראוי, שאל"כ הו"ל כחזקה שאין עמה טענה, שאינה חזקה, כמו ששנינו במסכת ב"ב (מ"א א'). ואע"פ שאפשר לשאול מה ענין חזקת גירות לחזקת ג' שנים אצל שדה, כבר שאלו כע"ז בירושלמי ברכות פ"ג הל"א, אין תימא אין למדים אזור מברכה ואנן חזינן רבנן קיימין בסוכה וילפינן מטיט הנרוק, וכו' עיי"ש היטב. הוא הדין בנידון דידן, יש ללמוד חזקת יהדות לענין גר מחזקת ג' שנים. כמו ששם אם בא בכח החזקה ללא טענה מוציאה אותו מידו. משום שאין בכח החזקה אלא לאמת את הטענה שלו, ואין לה תוקף בעלות לעצמה. הוא הדין לענין גירות אין בכחה של חזקת יהדות לעשותו כגר, כי אם לאמת את דבריו שאכן הוא נתגיר כהלכה. ולכן כל שטען נתגירתי בפני בי"ד כראוי שפיר דמו, ומאמינים לו. אבל כל שאינו בא מחמת טענה נתגירתי בפני בי"ד כראוי, אין בכח חזקת היחדות שלו שהתנהג כיהודי לעשותו גר.

וידיד דגול אחד מגדולי ראשי הישיבות בארץ איש אמת וישר העיר את תשומת לבי שכן כתב הנהיבות בח"מ סי' ע"ח ס"ק א' והביא כדבר פשוט את אותו הדמיון מחזקה שאין עמה טענה לענין חזקת ג' שנים לכל חזקות שבעולם ואפילו לחזקת הגוף צריך שיאמר ברי, שאל"כ הו"ל ליה חזקה שאין עמה טענה. דהנה בשו"ע סי' ע"ח סעיף א' כתב: הקובע זמן לחבירו, ותבעו תוך הזמן, ואמר לו פרעתוך, אינו נאמן, דחזקה אין אדם פורע בתוך זמנו וכו', וכתב ע"ז במשה"א ביאורים לגאון ר' יעקב מליסא. ולפענ"ד נראה דבשמא ושמא לא אמרינן חזקה, דהא חזקת הגוף אלים טובא במש"כ הרמב"ן ואפילו הכי לא אמרינן חזקת הגוף בטענת שמא, כמבואר בכתובות ע"ו גבי מנה לאבא בידך ובכמה דוכתי, ומכל שכן בחזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, דהיא חזקה בינונית דלא מהני בטענת שמא, וכן חזקת ג' שנים דהיא חזקה אלימתא, ואין מוסרין אותו לשבועה, כמבואר בס' ק"מ ואין מועיל בטענת שמא דהוי חזקה שאין עמה טענה, וא"כ הוא הדין הכא בשמא ושמא לא מהני וכו'. עכ"ל בעל הנהיבות.

יא. חזקה הנמשכת מילדות אינה זקוקה לאמירה, אבל חזקה שנתחדשה זקוקה לאמירה

וכן הוא בודאי בנידון דידן לענין חזקת יהדות דלא אלימא כ"כ, שהרי מידי ספק לא יצא, כמו שהוכחנו מהרמב"ם. בודאי ובודאי שבשמא לא מועילה החזקה, אלא צריכים שיבוא בטענה לפחות שנתגיר בפני בי"ד כדת וכדין, שאם לא כן, לא מועילה חזקת יהדות לבדה לעשותו גר. משום שכל חזקה אינה באה אלא במקום עדות, והיא נותנת לו נאמנות, אבל כל שאינו טוען ברי שנתגירתי איזה נאמנות יש לתת לו. כמו שכתב בעל הנהיבות לכל שאר החזקות שבתורה. וזה פשוט למבין.

ראיה מהשו"ע באהע"ז, שחזקה הצריכה לקבוע דין או מהות - זקוקה לאמירה

והביא לי רב גדול אחר ראיה לדברינו מדברי השו"ע באהע"ז סימן יט, סעיפים א-ב, דנים שם בשני סוגי החזקה, שסוקלין עליהם. בסעיף א' שם כתוב: מי שהוחזק בשאר בשר, דנים עפ"י חזקה זו - אע"פ שאין שם

ראיה ברורה שזה קרוב ומלקין וחונקין וסוקלין על חזקה זו. בסעיף זה לא נזכרת כלל אמירה של המוחזקים, שיצטוו להכריז עליהם שהם קרובים. לעומת זאת בסעיף ב' שם, המבוסס על דברי הירושלמי במס' קידושין (פ"ד, ה"י) (שם מפורשת הלכה זו ובניגוד לביאור הגר"א ס"ק ב' המציין את הגמרא ב"ב (קס"ז, ב) כמקור לדברי השו"ע) איש ואשה שבאו ממדינת הים, היא אומרת: זה בעלי והוא אומר: זו אשתי, אם הוחזקו בעיר ל' יום שהיא אשתו, הורגין עליה. כאן הצריך השו"ע אמירה דווקא וכבר העיר על-כך הט"ז על-אתר, ששאל והא דלא הזכיר בסעיף א', אלא חזקה סתם שם מיירי שנתגדלו בבית מקטנותם אבל אם הקרוב באמירתה תלוי שאומרים כן זה על זה - לא מועיל עד ל' יום, הן לענין אישות הן לענין קרוב דתולדה. ובהחזקה נידה בשכנותיה דאמריגן בגמ' בפרק עשרה יוחסין קידושין דף פ' דבעלה לוקה עליה משום נידה, דהיינו אם עשתה מעשה כגון שראוה שלבשה בגדי נידותה - מעשה זה הווה במקום אמירה דכאן עם ל' יום וכו' עיי"ש בט"ז. נראה ברור מדבריו, שאם החזקה נמשכת מקטנות ולא נולדה, אין צריך באמירה, מאחר שאין החזקה באה לחדש ולעקור חזקה קודמת, אבל כל שבאו ממדינת-הים שהחזקה צריכה כעת לקבוע דין, או מהות, זקוקה היא החזקה לאמירה יחד עם חזקת ל' יום כמבואר בירושלמי ובלי אמירה לא מועילה חזקה כדברינו. זהו לדעת הרמב"ם לפי שאינו קושר חזקת יידות עם הטענה שבהלכה הקודמת שצריך לומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני - אבל נתגיירתי בבי"ד צריך לומר בכל אופן. ולהלן נביא את דברי ה"חמדת-שלמה" בהגדרת חזקה זו של חזקת יידות כחזקה דהשתא.

לדעת השו"ע שאמר התגיירתי בפני בי"ד של פלוני

אבל לדעת השו"ע ברור, שיחד עם החזקה צריך שיטען ויאמר התגיירתי בפני בי"ד של פלוני, כדי לצרף טענה של "מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי", לחזקת יהדות. לעומת זאת יש הבדל אחר בין הרמב"ם לשו"ע. כי מהרמב"ם משמע בברור שכתנאי לקבוע את חזקת היהדות צריכה שתהיה גם טבילה ואפילו לקריו סגי, ואם זו אשה צריכה שתהיה טבילה ואפילו לנדתה סגי, כמו שכתב הרמב"ם אצל גירות שראינוה נוהגת בדרכי ישראל תמיד, כגון שתטבול לנדתה וכו'. ואצל גר שנוהג בדרכי ישראל, שטובל לקריו ועושה כל המצוות וכו'. ואם כי המ"מ כתב שם "וטבילה לאו דוקא" מיד חזר בו וכתב "ואפשר ג"כ שרבינו סובר שצריך ג"כ שיודע ודאי שטבול לאיזה דבר, לפי שהטבילה אחד מעניני גרות". ולהלן יתבאר מהגמ' ומפי הפוסקים האחרים שטבילה של יהדות מעכבת בה בהוכחת גירות כזאת שבאה מכח חזקה, אלא שהטבילה יכולה להיות למטרה אחרת של תורת היהדות ולא כטבילת גר.

יב. לדעת הרמב"ם חזקת-יהדות אינה מועילה ללא טבילה כל שהיא ואפי' לא לשם גירות

אבל בשו"ע לא נזכרות כלל טבילה בגירות חזקה, לא באשה ולא באיש. אלא בסתמא כתב ואם ראינום נוהגים כדרכי ישראל ועושים כל המצוות הרי אלו בחזקת גרי צדק. משמע שאין הטבילה מעכבת בהוכחה כזאת המבוססת על חזקת יהדות שיש עמה טענת נתגיירתי בפני בי"ד של פלוני. ואם כי כבר ביררנו לעיל שגם להרמב"ם טענה של נתגיירתי בפני בי"ד מיהא בעי, בכל זאת יש צורך שבחזקת היהדות תכלול גם טבילה, באשה טבילת נדה ובאיש טבילת קרי. אבל ללא כל טבילה לא סגי, כמוש"כ המ"מ. וכן מצינו בתשובות מהר"י נ' לב כלל שני סימן י"ב, שכתב על דברי הרמב"ם הללו וההבדל שיש בינו לשיטת הרי"ף וזה לשונו: "ונראה שאין חילוק ביניהם, אלא שלדעת הרמב"ם אינו מספיק במה שיטבול לקריו לחוד להוראה שטבול כראוי, אלא צריך שנראה אותו מתנהג בשאר מצוות וגם שטבול לשם קרי וכמו שכתב המגיד משנה ז"ל ואפשר ג"כ שרבינו סובר שצריך ג"כ שיודע ודאי שטבול לאיזה דבר וכו' כנ"ל. ולדעת האלפסי לא נצטרך לראות אותו מתנהג בשאר המצוות" עכ"ל. וכן כתב להדיא בשו"ת הר"א ששון סי' כ', לאחר שהביא את דברי מהר"י נ' לב הבין גם הוא בדברי הרמב"ם שצריך שתהיה טבילה עם קיום המצוות וזה בלא. זה לא מהני, גם כשיש לו חזקת יהדות בכל שאר המצוות, אינו מועיל להחזיקו בגר ללא טבילה בתורת יהדות.

ובעל "חמדת שלמה" ח' יו"ד סי' כ"ט ג"כ מביא את שיטת הרב המגיד בזה הסובר דצריך טבילה דוקא דהוי מעין גירות, וא"כ לא מהני החזקה רק אחרי שראינו אותו טבל לקריו עכ"ל. משמע שהוא סובר שזוהי השיטה הנכונה בדברי הרמב"ם ו"בחמדת שלמה" מתרץ את קושיית הרמב"ן על הרמב"ם בזה, למה נקט רק הפרשת תרומה מעיסתה וטבילה, ולא שאר מצוות לענין חזקת יהדות. וכתב משום דשאר מצוות שייך גם בגוי מטעם שאינו מצווה ועושה, ואין בזה הוכחה על יהדותו, משא"כ טבילה דאין גוי מתטמא ע"י קרי, ועיסתת של נוכרית פטורה מן החלה, ואין בזה כלל משום קיום מצווה, ואפילו לא כאינה מצווה ועושה, ולכן אינן יכולות להחזיקם ביהדות.

כמו כן חידש שם בעל "חמדת שלמה" בחזקה זו של יהדות "דחזקת גרות שראינוהו נוהג בדת ישראל דע"כ מחזקין ליה שמסתמא נתגייר היא חזקה דהשתא, והיא בירור גמור ועדיפה על חזקה דמעיקרא, שאינה אלא מטעם גזירת הכתוב להעמיד דבר על חזקתו" ע"כ, ודברי פי חכם חן.

עכ"פ ברור גם ממנו שמפרש בדברי הרמב"ם שאין חזקת יהדות מועילה בלי טבילה גל שהיא כמו שכתב המ"מ וכמו שמורה לשון הרמב"ם אע"פ שהשו"ע לא הביא זאת כתנאי לחזקת היהדות. הרי השו"ע סובר שכתנאי לחזקת יהדות צריך שיאמר "נתגיירתי" בפני בי"ד של פלוני כנ"ל, וא"כ כל שהוחזק ביהדות ולא ראינוהו טובל לקריו וגם לא אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, לדעת כולם אינו גר, אליבא דרמב"ם משום שלא טבל ולשו"ע משום שלא אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני.

יג. לדעת הרי"ף והרמב"ן אין מועיל כלל חזקת יהדות להחזיקו כגר

ברם, ביחס לחזקה שיש עמה טענה, שכתבנו לעיל שצריכים גם לדעת הרמב"ם, אנו נכנסים בזה למחלוקת גדולה בין המפרשים. כי הרי"ף כתב על דברי רב אסי וריב"ל דלעיל, שאמרו מי לא טבלה לנדותה ומי לא טבל לקריו, ואי קשיא לך ההיא דר' יוחנן דאמר: גר צריך שלשה, מ"ט? "משפט" כתיב ביה וקיי"ל דהלכתא היא. ולא קשיא, הא דרב אסי ודריב"ל דיעבד הוא דלא פסלינן לבריה הואיל וטבל לשם קריו. דאי לאו גיורא הוא לא היה טובל לשם קריו, והא דר' יוחנן לכתחילה, דלא נהגינן בה מנהג גר, ולא מנסיבנן ליה בת ישראל עד דטביל בפני ג' עכ"ל הרי"ף. משמע שהרי"ף מפרש שאין המדובר כאשר בא מחמת טענה נתגיירתי בפני בי"ד והבעיה אם להאמין לו או לא. אלא שזוהי הטבילה שלו גם לגרות, אלא שבדיעבד עולה לו טבילה זו שלא בפני ג', כדי להכשיר בניו. אבל אינה עולה להכשיר אותו לבוא בקהל. וכן הבין הרמב"ן בדבריו, שההלכה שגר צריך שלושה אינה אלא להכשיר אותו, אבל בניו שהם נחשבים תמיד כבדיעבד, לכן כשרים גם כשלא היתה טבילה בפני בי"ד. ותמה עליו הרמב"ן מכמה סוגיות ולבסוף מפרש כשיטת התוס' שבי"ד של ג' מעכב רק בקבלת המצוות אבל לא בטבילה.

לפי"ז קשה על המ"מ לאחר שהביא את דברי הרי"ף כתב וקרובים דבריהם לדברי רבינו וכן החרה החזיק אחריו מהר"י נ' לב הנ"ל עיי"ש ואין זה מובן כלל. כי מהרמב"ם משמע שהמדובר כאשר חזקה יש עמה טענה שטוען נתגיירתי כראוי כנ"ל, כמפורש להדיא בשו"ע והאיסור נשואין שלו אינו אלא מחמת ספק לחומרא, ולא בגלל ההבדל ההלכתי בין לכתחילה לדיעבד לענין בי"ד של שלושה. מה שאין כן לדעת הרי"ף והרמב"ן, שאין המדובר בבא מחמת טענה שהוא נתגייר בבי"ד כדת וכדין, אלא שטבל שלא בפני שלושה, שאז הגירות היא רק בדיעבד, שלא לפסול את בניו אבל לכתחילה להשיאו אשה לא.

יד. שיטת הירושלמי כשיטת הרי"ף, שחזקה לא מועלת

יוצא, שאין שום דמיון בינו לר"ף כי הרמב"ם מצריך שיתחזק בשמירת כל המצוות משא"כ הר"ף, והגירור שלהם לפי הרמב"ם הוא מחמת גיור וטבילה קמייתא בפני בי"ד כפי שטוען הגר. משא"כ להר"ף הגירור הוא מחמת הטבילה דהשתא, ולא מיירי לדידיה בבא מחמת טענה שנתגייר בפני בי"ד כשר.

וכבר העיר על דברי המ"מ הר"א ששון הנ"ל והאריך בקביעת ההבחנות שבין כל השיטות הראשונים בסוגיא זו עיי"ש, אולם הרשב"א כתב ששיטתו של הרמב"ם להבדיל בין קבלת עול מצוות | לבין המילה וטבילה באה להסביר את שיטת הר"ף. ולכאורה יתכן שצדק המ"מ מאחר שגם לדעת הר"ף חייבים להוכיח שקבל עול מצוות בפני בי"ד, ולרמב"ם שמירת המצוות וחזקה היהדות באה במקום העדות הזאת. בתנאי שתבוא החזקה מחמת טענה שנתגיירתי בפני בי"ד, אלא שגם לפי"ז אין דמיון בין הר"ף לרמב"ם בשום צד, כי הר"ף המ"מ בעצמו הביא את שיטת הרמב"ם כשיטה נפרדת מהר"ף ומהרמב"ם לכן צריכים דברי המ"מ עיון.

וכבר כתב הרמב"ם שם שמדברי הירושלמי במסכת קידושין פ"ג ה"י משמע כשיטת הר"ף ודלא כהרמב"ם דאומר שם הירושלמי: אלא ריב"ל כהדא דתנא בר קפרא דתנא בר קפרא גר שמל ולא טבל הר זה כשר שאין גר שלא טבל לקריו. והקשה ע"ז הירושלמי: וקשיא עלת לו טומאה קלה מטומאה חמורה? ותרץ ר' יוסי בי ר' בון: כיון שזו וזו לשם קדושת ישראל עלת לו, משמע שטבילה זו היא טבילת הגירות ועיין עוד בב"ח על הטור ובט"ז יו"ד רס"ח ס"ק ז' שדחה דבריו.

טו. כמה מצוות צריך לקיים כדי שיתחזק בתור גר

והנה מהרמב"ם ומהשו"ע ברור שלא מספיק שיקיימו מצוה אחת כדי להחזיקם כגרים, ולא מועילה טבילה לנדתה או לקריו בלבד, אלא צריכים להיות מוחזקים בקיום כל המצוות, שכן בגר כתב הרמב"ם שטובל לקריו ועושה כל המצוות הרי אלו בחזקת גרי צדק, ואם כי אצל גיורת כתב כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצא בזה, ברור שאין לחלק בין גר לגיורת, אלא משום שגיורת אינה מצווה על מצוות עשה שהזמן גרמא, ולכן לא ניכר בה כ"כ קיום המצוות, ואין הרמב"ם מדבר כלל על קיום המצוות ל"ת. מאחר ואין זה אלא בשב ואל תעשה וכמה בטלני איכא בשוקא ולא ניכרת מזה היהדות כמו מקיום מצוות עשה. והרי בעל השו"ע כתב על שניהם גם יחד, ואם ראינום נוהגים כדרכי ישראל ועושים כל המצוות, הרי אלו וכו'.

לכן יש לתמוה על דברי הרמב"ם ביבמות שכתב על שיטת הרמב"ם הלזו: ודברי תימא הם דא"כ הו"ל למימר מי לא שמר שבת אחת, ולא לימא מי לא טבל לקריו, דיותר היה לו קל לידע ששמר שבת או נהג מצות מן הטבילה שהרבה שלא טבלו לקריו מעולם, משמע שהבין בדעת הרמב"ם שאין צריך להתחזק בכל המצוות והטבילה אינה נוספת על קיום המצוות בניגוד למש"כ המ"מ והר"ף י' לב שהטבילה היא אחת מעניני הגיורת. עכ"פ אין שום מקום לגטות מלשוננו הברור של הרמב"ם כפי שפירשוהו הראשונים והפוסקים ביניהם גם הר"ף י' לב והר"א ששון שכתבו להדיא שלדעת הרמב"ם צריך שנראה אותו מתנהג בשאר המצוות וגם שטבל לשם קריו וכמו שכתב המ"מ, ויתכן גם להרמב"ם אליבא דהרמב"ם לפרש כן למסקנה.

טז. האם חזקת יהדות בשמירת המצוות מספיקה ללא אמירת נתגיירתי בפני בית-דין של פלוני

באשר לבעיה שבין הרמב"ם לשו"ע אם צריך גם שיאמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, כבר האריך בנושא זה הגאון ר"ח מוולאזין בספרו "חוט המשולש" בסימן ה' שם הוא דן בשאלה שנשאל עליה הגרע"א והיא בתשובותיו סי' קכ"א, והוא מביא את שיטת הרמה המובאת בתולדות אדם וחוה, לרבינו ירוחם ח"ד נתיב כ"ג שכתב, הא דאמרינן שצריך ראייה שנתגייר בפני בית דין, דוקא דלא איתחזק אבל איתחזק לא בעי ראייה אלא די בחזקה, ודבריו של רבנו ירוחם מובאים גם בב"י בסימן רס"ח. מכאן למד הגר"ח מוולאזין שלדעת הרמ"ה

באיתחזק כגר לא בעינן אפילו שיאמר נתגירתי בבי"ד של פלוני בניגוד לאמור בשו"ע. ולמד את זאת מעובדיה דר' יהודה באחד שבא לפני ר' יהודה וכו' ביבמות (מז, א) שהרמ"ה מפרש שהמדובר כגון דאיתחזק כגר ואפי"ה מחזקין ליה בחזקת גר כשר אי לא משום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא. וגם זה בניגוד לשו"ע שמפרש שהמדובר במוחזק בישראל ולא כגר. עכ"פ הגר"ח מוולאזין מאמת את שיטת הרמ"ה דבאיתחזק בלחוד סגי דמאי שנא מכל החזקות דסוקלין ושורפין עליהם. ויותר מזה יש להוכיח מהרמ"ה שמפרש דברי ר' יהודה נאמן אתה לפסול וכו' שהוחזק כגר כמו שיתבאר להלן.

יז. שיטת "החוט המשולש": חזקת יהדות אינה צריכה כלל אמירה

יש להוכיח מהמאירי כוונתה דרמ"ה והחוט המשולש, שלא רק שאין צריך כשיש חזקת גרות לומר נתגירתי בבי"ד של פלוני, אלא אין צריך לומר נתגירתי בבי"ד כלל. שהרי כתב המאירי ביבמות (מ"ז א') באחד שבא לפני ר' יהודה ואמר לו נתגירתי ביני לבין עצמי וכו'. שהוא היה מוחזק לנו כגר ובא ואמר נתגירתי ביני לבין עצמי, והרי עדים לא היו שם שאל"כ לא היתה קיימת כל בעיה. וגם לא אמר נתגירתי בבי"ד כלל, שא"כ האין יכול לבוא כעת ולהכחיש את עצמו ולומר נתגירתי ביני לבין עצמי, ובכל זאת דנים לפי החזקה שבידינו שהוחזק כגר, ומכשירים את בניו, וגם הוא לא נפסל אלא מטעם דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, וכן כתב ופירש בתוס' חד מקמאי על הגליון ביבמות על ההוא ברייתא דר' יהודה: פ' לא היו מוחזקים בר שהוא עכו"ם דא"כ היה צריך להביא ראיה עליו ועל בניו. אלא היו מוחזקים בו שהיה גר ושאל לו ר' יהודה יש לך עדים וכו', שמע מינה, שכל שהוחזק כגר גם אם לא אמר נתגירתי בפני בי"ד שפיר דמי.

ברם, מהרמב"ן ומהרשב"א מתברר ההיפך, כי הם מפרשים עובדיה דר' יהודה שהיו מוחזקין בו שהיה ישראל והוא אמר גר אני, ונתגירתי ביני לבין עצמי, כלשון הרמב"ן, וכן הרשב"א כתב ובמוחזקים בו שהיה ישראל. ונשאלת השאלה ולמה לא כתב שהוחזק כגר, כמו שכתב המאירי? אלא ש"מ שבלי עדות עצמו שנתגיר בב"ד לא מהניא חזקה, וכן משמע מהתוס' ומהרא"ש שכתבו שהמדובר כשלא הוחזק כנכרי וצ"ל שהוחזק כישראל, שאל"כ למה לא מהימן, הלא יש כאן הפה שאסר ואין כאן הפה שהתיר כי לא התיר עצמו, ומי התיר את הבנים. כי לא מפורש שמישהו העיד על הבנים. ואם כתב החוט המשולש שיש לכונן גם דברי התוס' והרא"ש כדברי הרמ"ה, הרי מהרמב"ן ברור שבגר אין סומכין על החזקה בלבד ללא עדות עצמו, כמפורש בשו"ע. וכן משמע מתשובות רע"א סי' קכ"א שחזקה של גירות עם אמירה שלה הוא דמהני, כי שם היה לה גם כתבים וראיה על גירות, ובכל זאת פקפק בזה הרע"א שלא להאמין לדבריה, על אחת כמה וכמה בחזקה ללא אמירה בודאי שאין מועיל.

אם כי שיטה זו הולמת לכאורה את שיטת הרמב"ם, שלא הזכיר כלל שצריך גם לומר נתגירתי בב"ד של פלוני, אינה הולמת גם אותה, לאחר שכבר נתברר שלדעת הרמב"ם לא מספיקה חזקת יהדות בלבד, אלא צריך גם טבילה עמה, ואפילו טבילה לנדתה או לקריו. ולדעת הרמ"ה למה לו טבילה כלל מ"ש מכל חזקה דעלמא שסוקלין ושורפין על החזקות, כמו ששאל הגר"ח מוולאזין. ברם אין זו קושיה חזקה על הרמב"ם והשו"ע, כפי שיתבאר להלן.

יח. מה בין איתחזק ליהדות לבין שאר חזקות דעלמא

ונראה לחדש ולומר שאין לדמות כלל חזקה זו של חזקת יהדות לסוקלין ושורפין על החזקות, כפי האמור במסכת קידושין פ' א' ובירושלמי שם פ"ד הל"י (שקבע את הזמן של ל' יום. ומהירושלמי למד הרמב"ם זאת בפ"א מהל' איס"ב הל' כ"א ולא מהבבלי במס' ב"ב (קס"ז ב') כפי שכתב המ"מ עיי"ש. ובאהע"ז סי"י י"ט, ובבאור הגר"א שם ס"ק ב', וצ"ע למה לא הביאה מהירושלמי הנ"ל | שמפורש כן להדיא), ונראה לומר, כי

אימתי אמרו שסוקלין ושורפין על החזקות? מעין אלו שהתחזקו ע"י מנהגם במשך ל' יום, כאשר חזקה זו לא באה להפקיע אותם מחזקה דמעיקרא, משום שבידם לשנות החזקה דמעיקרא וכיון שאין חזקה דמעיקרא סותרת לחזקה דהשתא, הולכין אחר החזקה דהשתא. ומתחזקים האנשים או הדברים בחזקה דהשתא. ואע"פ שהבאנו לעיל בשם "החמדת שלמה" שחזקת יהדות עדיפה מחזקה דעלמא שהיא חזקה דמעיקרא, משום שחזקה דהשתא היא בירור. שכן הוא הדבר. משא"כ חזקה דמעיקרא אזלינן בתרה מטעם גזרת הכתוב. אינו ענין לכאן, כי במפורש אמרו במסכת יבמות (פ"ח א') שאם איתחזק איסורא ואין בידו לתקן את האיסור, אין עד אחד נאמן בזה, ולא הבעלים נאמנים על כך, וע"ז לא אמרו עד אחד נאמן באיסורין, ואפילו כשאין זה דבר שבערוה, כמו שמוכח שם ממה שאמרו מידי דהוה אטבל הקדש וקונמות וכשמו"כ בתוס' בד"ה "מידי".

לכן, כאשר איתחזק איסורא מעיקרא ובאו עכשיו ע"י מנהג שהם נוהגים אחרת, להפקיע החזקה דמעיקרא ולהתיר האיסור, בודאי שאין בכחם לעשות זאת ואין הולכין בתר חזקה דהשתא, כגון זו הנוצרת באופן שרירותי ע"י הנהגה של בני האדם הנוגעים בדבר כי גם חזקה דהשתא טבעית, שאין חשש להערמה אין בכחה להפקיע החזקה דמעיקרא, משום דחזקה דמעיקרא עדיפה מחזקה דהשתא בכל מקום, כמבואר במסכת עירובין (ל"ו א') ובחולין (י' ב') ובמסכת קידושין (ע"ט א') ובריש מס' נדה וכו', ובכולי תלמודא. על אחת כמה וכמה חזקה שרירותית, ע"י מעשה בני אדם והנהגתם כדי לשנות את החזקה דמעיקרא, בודאי שאין בה ממש נגד החזקה דמעיקרא אלא א"כ בידו של האדם לשנות את החזקה דמעיקרא גם כאשר איתחזק איסורא, כאמור במסכת יבמות הנ"ל.

שיטת ה"נודע ביהודה" דגר הוה כאיתחזק איסורא

א"כ בחזקת יהדות, שם הרי מדובר כאשר ידוע שהיה גוי לפני כן, ואיתחזק בחזקת גוי, שאל"כ אין צורך כלל בחזקה של יהדות, כי הוא נאמן מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר, כמבואר בראשונים וברמב"ם בהל' איס"ב פ"ג ה"י, וכמו שיתבאר לפנינו באריכות, וכיוון שיש לו חזקת נכרי איך יכול לעקור את החזקה דמעיקרא דאיתחזק איסורא ע"י הנהגה חדשה שלו כיהודי, הרי אין זה בידו להתגייר, כמבואר במסכת קידושין (ס"ב א') "גר נמי לאו בידו, דא"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן גר צריך שלושה" וכו', וכמו שיתבאר להלן עפ"י הראשונים, וכיון דאיתחזק איסורא של גוי וגם אין בידו להתגייר, אין ערך לחזקה דהשתא ללא הפה שאסר הוא הפה שהתיר וללא עדים, ביחוד כאשר החזקה דהשתא אינה ריעותא טבעית בחזקה דמעיקרא כי אם שרירותית ע"י הנהגה של האדם. ונוסף על כך, התורה הפקיעה הנאמנות של האדם לענין גירות מטעם "אתך" - במוחק לך שפירשו חז"ל דהיינו בעדים או בחזקה של גרות.

וכן כתב הנוב"י אעה"ז סי' כ"ז דגר מיקרי איתחזק איסורא ולכן אינו נאמן על עצמו להחזיקו כגר כל שידוע מעיקרא כגוי, שכן כתב שם כנ"ל לתרץ הקושיא מהסוגיא דיבמות (ע"ז א') הנ"ל, דמקשה בגמ' ומי מהימן והאמר ר' אבא אמר רב כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו. ומתרץ, שאני הכא דהא שמואל ובית דין קיים, ופירש"י ומילתא דעבידא לגלויי הוא ולא משקר בה. ובתוס' בד"ה "אם" אר"ת דהיינו דוקא היכא דהוא עצמו נוגע בדבר כגון יתרא שהיה צריך לאותה הוראה שהרי בת ישי נשא וכו'.

והקשה הנוב"י מהסוגיא דיבמות מ"ז גבי פלוגתא דר' יהודה ורבנן גבי גר אם צריך ראייה, ופסק הרמב"ם והרא"ש שאפילו אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני לא מהמינינן ליה עי"ש. אע"פ שזה מילתא דעבידא לגלויי אם אמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני ואעפ"כ אינו נאמן, ותירץ הנב"י וצריכים אנו לחלק דבשלמא גר דהיה מוחזק בנכרי והוי איתחזק איסורא אינו נאמן על עצמו אפילו במילתא דעבידא לגלויי וכו', הרי ראייה מהנוב"י שגר הוא איתחזק איסורא ואינו בידו, שאל"כ למה אינו נאמן כמבואר ביבמות פ"ח א' ועי' גם בנו"ב סי' נ"ה מה שכתב בזה.

ברור איפוא שאין לבוא כאן בענין חזקת יהדות בכח סוקלין ושורפין על החזקות, כי כאן הוא (א) איתחזק איסורא כגוי, (ב) אין בידו להתגייר, (ג) הרי בא כאן להתיר ולהפקיע עצמו מאיסור לבוא בקהל יהודי, (ד) החזקה היא שרירותית ותמיד קיים חשש שמא יש בזה משום הערמה. ואין זה דומה לכל אלו שהובאו במסכת קידושין פ' שסוקלין ושורפין עליהם, שם מתחילה אין כל סיבה לפקפק בנאמנותם של הדברים, ולכן אומרים כיון שהוחזק הוחזק, משום שאין שם חשש שבאים בערמה לשתול עצמם בענין זה, כי אין לזה כל סיבה סבירה ואין להם שום נגיעה לרמות בזה.

ואע"פ שאצל קידושין אמרינן במסכת קידושין (ס"ה ב') דאין אומרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי משום "דקא חייב לאחרני", כבר פירש הרמב"ן שם את הסוגיא שאין זה אלא דין בחלות הקידושין, כיון שמעשה חלות הקידושין מחייבי לאחרני זקוקים הם לעדים שיקיימו את הדבר, אבל אין זה דין בנאמנות האשה או הבעל מאחר שהם רשאים לאסור עצמם על אחרים.

לענין גירות גילתה התורה במפורש, שאין להאמין למי שבא ואמר: גר אנוכי

(ה) לענין גירות התורה קבעה במפורש שאין להאמין למי שבא ואומר גר אני. אי משום שאנו חוששים שמא יש לו נגיעה בדבר, כגון לשם אשה וכיוצ"ב, וקיי"ל כחכמים כמפורש בברייתא בגמ' יבמות (מ"ז א') שבין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה, משום שאינם נאמנים על כך. או משום גזרת הכתוב - "'אתך" - במוחזק לך". וכל שאין לבעל החזקה נאמנות בתחילה על הדבר, גם כשהוחזק על כך זמן רב אין הולכין אחר חזקה זו.

אי לזאת מכל חמשת הטעמים הנ"ל, אין להקיש מכל חזקות דעלמא שסוקלין ושורפין עליהם לחזקת גירות, משום שאינה נקבעת כחזקה בעלת תוקף, אלא לפי התנאים המיוחדים שקבע הרמב"ם והשו"ע, כחזקה מיוחדת לענין גירות, שלפי הרמב"ם חייבת להיות מלווה עם טבילת מצווה ולשו"ע אין לסמוך עליה אלא בצירוף עדות של המתגייר האומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, שע"י כך יש תוקף לחזקה, וממילא נפל היסוד של בעל "חוט המשולש" נגד הרמב"ם והשו"ע ונשארת שיטת הרמ"ה כשיטת יחיד נגד הרמב"ם והשו"ע, שאין לפסוק על פיה, כי אם לפי הרמב"ם ומרן מחבר השו"ע זצ"ל שמפיהם אנו חיים.

יט. שיטת החזון איש באיתחזק ליהדות

והנה החזון אי"ש ביו"ד הל' גרים סי' קנ"ח חולק גם על "החוט המשולש", ביחס לשיטת השו"ע וסובר שחזקה זו היא ככל חזקות דעלמא, כמו סוקלין ושורפין על החזקות, ואין צריך שום אמירה - אלא שאימות הדבר בלב הרואים שאינם מסתפקים בכך שמא זו הערמה ואמתלא, אם נמשכה חזקה זו ל' יום דנין ע"י חזקה זו, וכתב על דברי הגר"ח מוולאזין המפרש את דברי השו"ע שצריך גם אמירה עם החזקה: "וזה תימא אם הוא חזקת הנהגה - אמירה למה לי? ונתגיירתי סתם למה לא סגי, ומנלן לחידוש כזה שלא נזכר בגמ' ומלשון הרמב"ם והשו"ע אין הכרח כלל לזה אלא הם בחזקת גרים אף בלא אמירה, וכדי לאמת דעתו זו פירש החזון אי"ש גם הסעיף י"א בשו"ע, בעובדיה דר' יהודה שבא אחד ואמר נתגיירתי ביני לבין עצמי ואמר לו ר' יהודה נאמן אתה לפסול את עצמך וכו', שדייקנו מהרמב"ן ומהשו"ע שרק חזקת ישראל מהניא, ולא חזקת גירות משום שהיא בלי אמירה ולא מהני כשהיה מוחזק קודם לכן כגוי, כתב ע"ז החזון אי"ש "נראה דהאי בישראל ר"ל שנתגייר כדין או שהוא עתה ישראל ואינו מוחזק ביחוסו אם גר אם ישראל והגר"ח לא פירש כן" - עכ"ל. אולם דבריו ופירושו בלשון הרמב"ם והשו"ע דחוקים מאוד, וכבר נוכחנו לראות שאין זה ככל חזקה דעלמא, ואין לדמותה לסוקלין ושורפין על החזקות כאשר הוחזק מקודם לגוי, מכיון דאיתחזק איסורא ואין בידו לתקן, אינו נאמן להפקיע עצמו מחזקתו. וגם מהרמב"ן, שתמה על הרמב"ם בחזקה זו, ג"כ ברור שאין זו כשאר חזקה דעלמא ואין כאן לבוא מכח חזקה דעלמא, ביחוד לאור זה שהוכחנו מהראשונים ומהפוסקים

המגיד משנה, הר"י ן' לב, הר"א ששון ו"החמדת שלמה", שלדעת הרמב"ם והשו"ע צריך שתהיה גם טבילה עם החזקה, ולא כחלק של קיום המצוות של החזקה, אלא כגורם מיוחד של גירות, כמוש"כ המ"מ, הר"י ן' לב וסיעתו. וכן משמע משאר הראשונים. וכן מוכח מהברייתא שביבמות (מ"ו ב') שזקוקים לחזקה זו דרשה מיוחדת של "אתך" במוחזק לך, ש"מ שאין כחה של חזקה זו כמו חזקות דעלמא שסוקלין ושורפין עליהם.

גם ר' עקיבא אייגר סובר, שיש צורך באמירה לחזקת יהדות

מה שהסתמך הגאון החזון אי"ש זצ"ל על תשובת הגרע"א בתשובה קכ"א, שלכאורה מוכיחים דברי הגרע"א ההיפך מדברי החזון אי"ש, כי בתשובה זו פקפק הגרע"א אם יש לדון עפ"י החזקה זו, על אף שהיתה עם אמירה שלה ועם כתב ראיה שהיה בידה על גירותה, ועל אף שכבר הוחזקה כגירות כמה שנים ולבסוף קיבל הגרע"א חזקה זו בקושי רב, כסעד וכסניף לטעמים אחרים.

ובודאי שלא היה מקבל חזקה של ל' יום ללא אמירה וללא כתב, אלא התנהגות בלבד כיהודי כדי לעשותו כגר, והגרע"א כתב שם במפורש "ה"ה בנידון-דין כאן דנתחזקו בעיר כמה שנים לגרים אף בבא מכח דבורה וכו'". וא"כ עכ"פ בצירוף האומדנות שזוכרים שהיה לה כתב על גירותה וגם הגביית עדות דמכוון על האשה כזאת וכו', שבאה עם בעלה לעיר סערהייה בצירוף כל אלה, יש צד גדול להתיר לענ"ד". עכ"ל הגרע"א שם.

ש"מ שעל סמך חזקה של התנהגות כיהודי בלבד למשך שלושים יום, כאשר היה מוחזק מוכר כגוי לפני כן, לא היה הגרע"א מקבל אפילו להתיר על פיה איסור מדרבנן.

נוסף על כך הרי החזון אי"ש מאמן את החזקה מטעם שבידו לטבול ולהתגייר שכן כתב שם "לכן נאמן שנתגייר כדין דלמה יערים שלא לטבול כדין כיון שהוא בידו" ובזה כבר הביאו הראשונים ראיה הפוכה מהגמ' במסכת קידושין (ס"ב א') כנ"ל שאמרו גר נמי לאו בידו, דאר"ח בר אבא א"ר יוחנן גר צריך שלשה" מ"ט? "משפט" כתיב ביה, ומצינו שחת"ס בח' יו"ד סי' ש"ח נמי סותר את היסוד הזה של בידו אצל גר, שכן כתב שם מ"ש מעלתו בסוגיא דהחולץ (מ"ז ע"א) למה צריכים עדיו עמו, נאמינהו הואיל ובידו לגייר עצמו. לפנינו קיצר במקום שהיה לו לפרש וכו'. דלרבנן לא קשה מידי, דכיון שצריך להטיף דם ברית ובמקום צערא דגופיה, לא אמרינן הואיל ובידו, אם לא בגיורת. מ"מ לר' יהודה בזכר, ולרבנן בנקבה, נמי לא קשיא מידי דש"ס, אמר בקידושין מי יימר דמזדקקי ליה הני תלתא. ולמ"ד בעי מומחים אתי שפיר בפשיטות, ואפילו למ"ד הדיוטות סגי לא קשה מש"ס שבת (מ"ו ע"ב), די"ל הכא קשים גרים לישראל לא יזדקקו לו, מכל מקום קושית מעלתו לא קשה מידי. עכ"ל החתם סופר.

מ"הנודע ביהודה" מוכח דלא כהחזון אי"ש

ראיה מכרעת נגד החזון אי"ש זצ"ל הם דברי הנוב"י אעה"ז תשובה כ"ז הנ"ל כבר פעמיים שהרי כתב שם דבשלמא גר דהיח מוחזק בנכרי והוי איתחזק אסורא אינו נאמן על עצמו אפילו במילתא דעבידא לאיגלווי. ולהלן שם כתב עוד דבשלמא גר דבעינן עדות גמורה שהרי אפילו מעיד לו עד אחד שאינו נוגע בדבר, מ"מ אינו מועיל עד שיעידו לו שני עדים ככל עדות שבתורה וכו'. הרי שקובע הנוב"י שגר הוא איתחזק אסורא, ואפי' עד אחד אינו נאמן משום שאין הדבר בידו, וצריכים מן התורה שני עדים כשרים. איך תועיל חזקת יהדות דהשתא שאין עמה כל אמירה, וראיה מן התורה.

ממילא נפל היסוד של החזקה, מאחר שאין הדבר בידו ואתחזק מעיקרא כגוי, אינו נאמן להפקיע חזקתו כנ"ל מהסוגיא ביבמות פ"ח. ועוד שמא עילא מצא כדי להערים על הב"ד והולך ומחזיק עצמו לגר ל' יום כדי

שיעשוהו כגר. לכן גם רואים מהרמב"ן עד כמה היה דברי הרמב"ם חידוש בעיניו שסומכים בזה על חזקת יהדות, גם כשהיכירוהו כגוי לפני כן. ונראה שאין גם לסמוך על האמור "בחוט המשולש", שהדבר תלוי במחלוקת בין הרמ"ה לשו"ע, אם דיה חזקה בלי אמירה או שצריך גם אמירה שיאמר נתגירתי בפני ב"ד פלוני, כפי המבואר בשו"ע כדי שתהיה שם נאמנות נוספת מטעם מילתא דעבידא לאיגלווי. ורק אז נאמן לעקור חזקתו דמעיקרא שהיה נכרי, כי גם הרמ"ה צ"ע לפי"ז במה יכול לעקור חזקת הגוי דאיתחזק איסורא ואין בידו. ויתכן מאוד שגם הרמ"ה לא התכוון לומר שנאמן עפ"י החזקה ללא שום אמירה. ולא בא אלא לומר שא"צ עדים ועובדיה דר' יהודה ביבמות מ"ז א' מדובר כשאשתו אמרה התגירנו בפני ב"ד והוחזקו כלם על ידה. וכן משמע מהרמ"ה כמובא גם בב"י בסי' רס"ח.

כ. איסור עצמו בעד אחד יוחזק

אין לבוא כאן בכוח חזקה של איסור עצמו בעד אחד יוחזק שכתב הרמב"ם בפט"ז מהל' סנהדרין ה"ו בזה"ל: "אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה, אבל האיסור עצמו בעד אחד יוחזק"; וכן כתב בפ"ג מהל' שגגות ה"ב לענין חלב. ובהל' נזירות פ"ט ה"ז לענין חזקת נזירות עפ"י עד אחד, שאם שתה יין והתרו בו אח"כ לוקה, אע"פ שעיקר הנזירות בעד אחד. מקור הלכה זו הוא בירושלמי סוטה פ"ק הל"ב ובירושלמי נזיר פ"ח הל"א כמו שציינו לנכון המל"מ והאור שמח כל אחד על סוגיא נפרדת בירושלמי.

אין כוחה של חזקה זו יפה על גרות לומר שמכיון שהוחזק כיהודי עפ"י עצמו או עפ"י עד אחד, סגי, שא"כ למה כתב הרמב"ם בפשיטות בפ"ג מהל' איס"ב הנ"ל עפ"י הגמ' ביבמות מ"ו והת"כ "עד שיביא עדים, ולא כתב שגם עפ"י עד אחד שהחזיק אותו לגר סגי. וגם בגמ' מצינו "בא ועדיו עמו מנין", משמע שצריך שני עדים; כמו בדבר שבערוה שאין פחות משנים, וגם החזקה שכתב הרמב"ם שם בה"ט כבר התברר לעיל, שרק בתנאי החזקה המיוחדים, דהיינו הוכחת יהדותו בפועל ע"י שמירת כל המצוות, כולל טבילת מצוה של נידה ובעל קרי, הם שמחזיקים אותו כגר, ולא ע"י עדותו של עד אחד על ידי אמירתו אינו מתחזק כגר, וכן משמע מהנוב"י אעה"ז סי' נ"ה, שדבריו הובאו כבר לעיל.

גם לפי שיטת השב שמעתתא בשמעתתא ר' פרקים י"ב-י"ב שחידש כי גם חזקה של איסור עצמו בעד אחד יוחזק, זקוקה לזמן של שלושים יום, כמו סוקלין ושו"רפין על החזקות שבמס' קידושין דף פ' א'. בכל זאת לא תועיל חזקה זו בגר משום שכאן גילתה תורה בדרשה מיוחדת שצריך שני עדים כמו שדרשו בברייתא הג"ל ביבמות מ"ו: "אתך במוחזק לך". ופירשוהו בגמ' דהיינו בא עדיו עמו, ולא כשבא ועד אחד עמו. ועוד כמו שנתבאר לעיל עפ"י הסוגיא ביבמות פ"ח שכל שאינו בידו ואיתחזק איסורא אין עד אחד נאמן. וכאן נתבאר עפ"י הנוב"י שהוא כמו איתחזק איסורא כגוי, ואין בידו להתגיר, לכן אינו נאמן לשנות את החזקה קמייתא ולהתחזק כגר, לא הוא בעצמו ולא עפ"י עד אחד, אלא עפ"י שנים עדים כשרים כמוש"כ הנוב"י הנ"ל.

כא. "איסור עצמו בעד אחד יוחזק" אינו חל אלא על חייבי מלקות בלבד

אולם, לא רק מסיבה זו, אלא גם מתוך זה, שברור מסוגיית הירושלמי הנ"ל ומלשון הרמב"ם, שאין חזקה זו עפ"י עד אחד מועילה אלא לענין מלקות בלבד ולא לענין מיתה. כי כל הדוגמאות שנתן הרמב"ם בהל' סנהדרין, ארבע במספר, כולן הן איסורי-מלקות וכן בהל' שגגות ובהל' נזירות, בכולם המדובר באיסור מלקות. וכן שתי הסוגיות בירושלמי והדוגמאות שם כולן באיסורי מלקות משתעי. והטעם לזה הוא משום שלדין מלקות לאו במקום מיתה קאי, כמבואר בסנהדרין (י' א') וברמב"ם סנהדרין פ"ה ה"ד. לכן, מלקות שדנין בבי"ד של ג בעד אחד סגי. אבל של מיתה, שאין דנין אלא בסנהדרין, לא מועיל עד אחד בכלל.

נוסף על כך, אם כחה של חזקה זו עפ"י עד אחד יפה גם לעונשי-מיתה, למה דילג הרמב"ם על כל פרקי חייבי מיתות ב"ד שבהל' סנהדרין שלו כגון פרקים י"ד ט"ו שלפני כן, ולא הביא הלכה זו, שאיסור עצמו בעד אחד יוחזק אלא בפט"ז העוסק בעונש מלקות. הרי הפרקים של עונשי מיתה בהל' סנהדרין ברמב"ם קודמין בסדר לפרק זה. אלא בודאי, שאין כחה של חזקה זו, אלא בעונש מלקות בלבד, כמו שכתב הרמב"ם: "אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה" וכו'. אבל לענין מיתה אין האיסור מתחזק בעד אחד בלבד.

כב. ישוב קושיית ה"שב שמעתתא"

בזה יש לתרץ קושיא חמורה שהביא ה"שב שמעתתא" בשם ה"פני-יהושע" על הרמב"ם, שכתב בפ"א מהל' איס"ב בהל' כ"ג: "האב שאמר בתי זו מקודשת היא לזה, אע"פ שהוא נאמן ותנשא לו, אם זינתה אינה נסקלת על פיו, עד שיהיו שם עדים שנתארסה בפניהם". והקשה עליו הפנ"י מההלכה הנ"ל שברמב"ם, שפסק איסור עצמו בעד אחד יוחזק, וא"כ אמאי אין סוקלין עפ"י עדות האב, שהאמינה לה תורה, וכבר הוקבע איסור אשת איש על ידו קודם שזינתה, כמו עפ"י חזקת עד אחד. ו"הפני יהושע" כתב: "ולדעתי היא קושיא עצומה וחזרת על כמה צדדין לישיב ולא עלה לי כהוגן". כתוצאה מקושיא זו הסיק ה"שב שמעתתא", שגם בעד אחד צריכים שיוחזק האיסור ל' יום, כמו שקבע הירושלמי לענין סוקלין ושורפין על החזקות. וכן באב, אם תוחזק באו כאשת איש על פיו ל' יום, יסקלו על ידו. ו"השב שמעתתא" מאריך שם להוכיח שכן הוא עפ"י הרמב"ם, אבל אין לו ראייה אחרת מחוץ לזו.

ברם, לפי הנ"ל ברור שהקושיא מעיקרא ליתא, שאין חזקה זו מועלת אלא במלקות ולא באיסור מיתה, לכן אין סוקלין עפ"י עדות האב. לבסוף, נודע לי מפי אחד הרבנים הגדולים, שכבר חידש כך הגרע"א בתשובותיו בסוף סימן ק"ז, שהשיב כן לשאר בשרו הרב ר' מאיר וייל ראב"ד בברלין, וכתב בקיצור נמרץ "אבל אפשר לומר על קושיית הפנ"י לחלק בין מלקות למיתה" וברוך שכוונתי לדעת הגדול שבדורות רבים. אמנם, הגרע"א אינו נותן טעם וסיבה למה יש לחלק בין מלקות למיתה לענין זה, אבל כבר הסברנו זאת לעיל.

ממילא אפשר לומר, שגם לענין גירות לא מועילה חזקת עד אחד, משום שהדבר קשור עם איסורי מיתה, אם יחלל שבת ויעבור על איסורי-מיתה אחרים שישארים מזהירים עליהם ולא עכו"ם, וכן קשור הדבר עם דבר שבערוה אם מותר לו לבוא בקהל ישראל, או שקנאים יפגעו בו, והרי זה כעונש מיתה. ולפחות יש בו כרת מדברי קבלה, כמו שכתב הרמב"ם בפ"ב מהל' איס"ב הל"ו. ולכן אין עד אחד יכול לקבוע חזקת גר באמירה בעלמא, אלא עפ"י כללי החזקה המיוחדת והמבוארים ברמב"ם בפ"ג הל"י ט"ה הנ"ל הנקבעת ע"י מעשים של הגר המוכיחים שהוא יהודי ולא ע"י אמירת עד אחד. וגם חזקה מיוחדת זו למדנו ממקרא מיוחד "אתך - במוחזק לך", כמו שנתבאר לעיל עפ"י ה"חמדת-שלמה" ואחרים.

כג. שיטת המרדכי והמאירי שוה לשל הרמב"ם

והגה גם המרדכי הולך בדרכו של הרמב"ם אלא שלצורך חזקה זו ליהדות, משמע ממנו, שמספיק טבילה של נדה ובעל קרי, ואין מדובר כשבא מחמת טענה שנתגייר בב"ד כדן, שכן כתב ע ההיא דרב אסי וריב"ל מי לא טבלה לנדוה וכו'. ודוקא שהיו רגילין לנהוג בתורת יהדות בפרחסי מקרי טבילת נדה וקרי. ואותם היו רגילים לטבול לנדה ולקרי, אבל לא נהג בתורת יהדות, ד אמר לקמן מעשה באחד, שאמר נתגיירתי ביני לבין עצמי וכו', עד לדבריו עכו"ם אתה. משמע אפילו בדיעבד גמי לא. ומדבריו יש סיוע לשיטת המ"מ שכתב, כי שיטת הרמב"ם קרובה לשיני הריף". והיוצא מדבריו הוא, שכל שנהג בתורת יהדות בפרהסיא ובתוך ההנהגה הזאת היתה כלוי טבילה בתורת יהדות, אע"פ שלא טבלו בפני ב"ד ואין שום עדות שקבלו עליהם את המצוות בפ

בייד, ההנהגה בפרהסיא, בתוספת הטבילה, עושה אותם בדיעבד כגרים גמורים, ולדעת המרד שם, כשרים לא רק הבנים אלא גם ההורים, כמו שמוכיח מן האמור בגמ' "יכילנא לאכשורי <> | ובברתה".

על כל פנים ברור גם מהמרדכי, שההנהגה בתורת יהדות בפרהסיא ללא טבילה אין בה ממ, ואינה משמשת בתורת עדות גם כשיש עמה טענה שנתגיירה בפני בי"ד, לאחר שנתברר לד הרמב"ם, השו"ע והמרדכי וסיעתם, שאין לבוא כאן בכח חזקות דעלמא, כמו סוקלין ושורי על החזקה כמו שנתבאר לעיל, וכן מוכח מכל הראשונים, פרט לרמ"ה הנ"ל, שהוא יחיד בזה | כל הראשונים. וכתבנו, שיתכן, שגם לדידיה צריכים גם אמירה נתגיירתי בפני בית דין וב אמירה כזאת אין בדבריו כלום. ולדעת השו"ע צריך שיאמר דוקא נתגיירתי בפני בייד של פלו אבל בלאו הכי אין ממש בדבריו. .

גם המאירי הולך בשיטת הרמב"ם הסובר, שההנהגה העצמית בתורת יהדות הכוללת טבילה אין תוקף של גירות כשלעצמה כי-אם מהווה אימות לטענתו אם טוען שנתגייר בפני בי"ד של שלו?; ומהמאירי יש ללמוד, שחזקת יהדות גם אם באה יחד עם הטענה נתגיירתי בפני מי"ד, שא מועילה לענין בשואין כמוש"כ הרמב"ם, אין זו חומרא בעלמא, אלא איסור מן התורה ובדי; אם נישאת מוציאין אותה ממנו, כמו בשאר איסורי-תורה לענין חיתון. משום, שמן התורה מועילה חזקה לבד ללא עדים. אבל מ"מ אין הדבר ברור די צרכו אם האיסור הוא מן התורה,

ישנם גם איסורי-דרבנן שאמרו בהם "אם נשאת, תצא" כמו שביררנו בתשובה אחרת בעניני עגינות. ויתכן, שגם כאן גזרו חכמים ועשו סייג להחמיר עליו כמו בד"ת, שלא לסמוך על החזקה, שאכן הוא התגייר בפני ג, ואם נישאת לו בדיעבד תצא. כי בכה"ג יתכן שהחמירו חכמים בדבריהם כמו בדברי-תורה, אבל כל עוד שאין לנו ראיה לכך, אין לנו אלא מה שכתוב. שמשמע שמן התורה אין להחזיקו ודאי בתור גר, כל עוד שאין לו עדי ראיה וחזקה לא מידי מששא אית ביה כודאי גר.

אם כי קשה לרדת לסוף דעתו של המאירי, בענין החובה לקיים כל המצוות יחד עם טבילה כמבואר ברמב"ם ובשו"ע, הרי מסתבר גם ממנו, שבלי טבילה אין תוקף לחזקת היהדות שלו, שכן כתב שם המאירי במסכת יבמות.

מהמאירי משמע, שחזקת יהדות אין לה תוקף מן התורה

ומ"מ נראה מלשונם שכן היא כוונתם, דלכתחילה אפילו ראינוהו נוהג מנהג ישראל, הואיל וכבר הוחזק בגוי, אע"פ שהוא אומר שנתגייר בפני ג', אינו נאמן לכתחילה שנשיאהו בת ישראל, עד שיביא עדים. ואע"פ שבלא עדים סומכים על דבריו לענין איסורין ושאר דברים, לענין נשואין דוקא עד שיברר, אפי' כנס מוציאין כל שלא הוליד. הרי שגם מהמאירי ברור שמן התורה אין לסמוך כאן על חזקה דעלמא, כי לענין נשואין גם החזקה טובה ליהדות ואמירה אינה מועילה. ואם כנס מוציאין אותו ממנו, כמו בכל איסורי-תורה.

ומסיק שם המאירי: ומאחר שראינו את אביו טובל לקריו, או את אמו טובלת לנדותה, מחזיקים אותו שכבר נתגייר בפני ג'. ולדעת זה ה"ה בשאר הנהגות. ומתוך כך נראה לי, שכתבו בה גדולי המחברים גיורת שראינה נוהגת בדרכי ישראל וכו' וכן גר שראינהו נוהג בדרכי ישראל, כגון שטובל לקריו ועושה המצוות, הרי אלו בחזקת גרי צדק וכו'.

אין לדעת אם השמטת המלה "כל" שבנוסח המאירי יש לה משמעות הלכתית. שמנוסח הרמב"ם ברור שצריך לקיים את כל המצוות ולא מספיק מקצת מן המצוות שיראה כיהודי. אבל לנוסח שבמאירי לכאורה אין צורך בקיום כל המצוות. וגם צריך להבין את דבריו שכתב: "ולדעת זה ה"ה ההנהגות", האם כוונתו לומר שלא מספיק שתטבול לנדתה, אלא צריכה להתנהג גם בשאר המצוות כיהודי ולהוכיח עצמה גם בהן, או דילמא

כוונתו הפוכה, שלא רק מצות טבילה היא הוכחה ליהדות, אלא הוא הדין שאר המצוות בלבד ג"כ שפיר דמי, ואז ברור שלכל היותר מקצת מן המצוות סגי. אבל ממה שמביא כסמך לדבריו את דברי הרמב"ם, משמע שבא לומר שלא מספיקה טבילה לבד, אלא חייבת להוכיח עצמה כיהודיה גם בקיום שאר המצוות, כמו שמוכיחים דברי הרמב"ם, המרדכי והשו"ע. וברמב"ם הרי כתוב במפורש, שצריך לקיים כל המצוות יחד עם טבילה כדי להתחזק ביהדות.

כד. עשרת המסקנות בחזקת יהדות

שיטת הרמב"ם: גוי שבא ואמר שנתגייר בפני בי"ד, טבל ושמר כל המצוות - נחשב כגר צדק

(א) להרמב"ם מי שהיה מוחזק כנכרי ובא ואמר שנתגייר בפני בי"ד, אם נהג בפרק זמן סביר כיהודי (לא פחות מל' יום), ושמר על כל המצוות כיהודי שומר תורה ומצוות, עד שנחשב והוחזק כיהודי וגם ראינו אותו טובל, אם זו אשה שטבלה לנדתה, ואם זה איש שטבל לקריו, דינו כגר צדק. מטעם חזקה שהחזקנו אותו כיהודי ולומדים זאת ממקרא מיוחד הנאמר אצל גר "אתך" - במוחזק לך.

החזון איש : חזקת יהדות כשאר חזקות לעניני עריות

(ב) לדעת החזון אי"ש דינה של חזקת יהדות כשאר חזקות לעניני עריות וכל שיוחזק שלושים יום כיהודי במקומו, דיו כדי להפוך זאת לחזקה מהימנת ויהא נידון כגר. אלא שזאת תלוי בדעת בני העיר, אם מאמינים שהוא גר צדק והתאמת הדבר אצלם.

אסור להשיא גרים מוחזקים בחזקת גרות עד שיעידו עדם כשרים

(ג) אלו שהוחזקו כגרים ע"י חזקת יהדות אע"פ שנחשבים כגרי צדק, אין להשיאם אשה יהודיה, ואם זו אשה אין להשיאה ליהודי, עד שיביאו עדים כשרים שיעידו על גירותם בפני בי"ד של שלושה, או שיטבלו עתה בפני בי"ד של שלושה.

איסור הנישואין על סמך חזקת-יהדות היא מן התורה

(ד) איסור זה שלא יתערבו בישראל, על סמך חזקת יהדות מסתבר, שהוא מן התורה. ואם כנס יהודיה מוציאין אותה ממנו. אע"פ שיתכן אולי לומר שהיא חומרא מדרבנן, אבל לא נראה כן מהראשונים ומהרמב"ם.

דעת הרמב"ם: חזקת-יהדות ע"י שמירת המצוות וטבילה מספיקים

(ה) לדעת הרמב"ם, חזקת יהדות ע"י שמירת המצוות מספיקה כדי להחזיקו כגר, ואין צריך שיאמר התגיירתי בפני ב"ד של פלוני, אבל מ"מ צריך שהחזקה תהיה עמה טענה, שיאמר שאכן הוא התגייר לפני ב"ד כדת וכדין. כי הרמב"ם אינו קושר הלכה זו של חזקת יהדות עם האמירה נתגיירתי בפני ב"ד של פלוני.

דעת השו"ע: אין חזקת יהדות מועלת לגירות ויש צורך באמירה

(ו) לדעת השו"ע אין חזקת יהדות לגירות מועלת ואפילו שמר על כל המצוות עם טבילה, עד שיאמר גם נתגיירתי בפני ב"ד של פלוני. ואז הוא נאמן מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי, כמו שצריך טעם זה "הדרישה" לשיטה שבטור יו"ד רס"ח, שאפי' לא אמרו העדים אלא שמענו שנתגייר בב"ד של פלוני נאמן, וכתב "הדרישה" משום שהוא מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי אינשי, וכן קיי"ל אצל בכור לדעת הרא"ש, הטור, ורבנו ירוחם כמו שהביאם הש"ך ביו"ד סי' ש"ד ס"ק ה'. שרק אם מזכיר ואומר בכור זה נתנו לי ישראל פלוני במומו נאמן, בניגוד לרמב"ם, ואצל דמאי לדעת כולי עלמא רק אם מזכיר את פלוני, נאמן מטעם מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי.

הפוסקים להרמב"ם : אין חזקת יהדות מועלת אלא כאשר ראינום טובלים טבילות מצוה

(ז) לדעת המ"מ, הר"י ן לב והר"א ששון, אין חזקת יהדות מועלת לדעת הרמב"ם, אלא כאשר יחד עם קיום המצוות ראינום שטבלו טבילות מצוה כל שהיא, ואפילו ביחיד ובלילה. אבל חזקה ללא טבילה אינה מועלת כלל. וכן נראה מהראשונים אחרים כגון המרדכי, המאירי ומפוסקים אחרונים, כגון בעל "החמדת שלמה".

לדעת הרמ"ה מועילה חזקת יהדות כמו כל יתר החזקות שבתורה ה"רן

(ח) לדעת הרמ"ה כפי שמובא בב"י וברבנו ירוחם בתואד"ו מועלת חזקת היהדות ע"י קיום מצוות כמו כל חזקה דעלמא, כשם שסוקלין ושורפין על החזקות כך גם נעשה גר צדק על סמך חזקה, ואין צריך שיאמר נתגיירתי בפני ב"ד פלוני ולא לשום צירוף נוסף של נאמנות. אבל יתכן, שגם לדידיהו אין חזקה זו מועלת אלא כספק גר מן התורה ולא כודאי גר, כמו להרמב"ם.

התורה שללה נאמנות אדם על עצמו לענין גירות

(ט) ביררנו הטעם למה אין לבוא לפי הרמב"ם והשו"ע לענין גרות בכח סוקלין ושורפין על החזקות, משום דאיתחזק איסורא של גוי, ואין בידו לגייר עצמו כמו שכתב החתם סופר וכן משמע מהנוב"י לכן אינו נאמן על כך, כמו שאמרו ביבמות (פ"ח א'). ועוד, שבמפורש שללה התורה הנאמנות של האדם על עצמו לענין גרות והחזקה שלו בכח ההתנהגות כיהודי ללא צירוף נאמנות אחרת, ואין כחה יפה להתזיקו כגר, מאחר שגילתה התורה ואמר "אתך" - במוחזק לך", ש"מ שאין זו חזקה ככל חזקות דעלמא, לסמוך עליה מן התורה.

(י) לדעת החזון אי"ש מועילה חזקה זו של התנהגות בתורת יהדות לפחות ל' יום, כמו כל חזקות דעלמא, ובניגוד גמור גם לדעתו של הגר"ח מוואלזין, והחזון אי"ש סובר שגם לדעת השו"ע מספיקה חזקה זו לענין גרות גם בלי כל אמירה נתגיירתי בפני ב"ד של פלוני, אבל כבר נתברר שבאיתחזק איסורא ואין בידו לתקן אין עד אחד, או הבעלים נאמנים כמבואר ביבמות והוא הדין כאן שאינו נאמן לומר נתגיירתי סתם.

ה. הנאמנות השלישית מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר

כעת עלינו לברר את האפשרות השלישית שקיימת לפי ההלכה כדי להתקבל כגר, והוא: כאשר לא מכירים אותו כגוי ובא ואומר גר אני, מאמינים לו מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר, כמו שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' איס"ב ה"י: "אבל מי שבא ואמר שהיה עכו"ם ונתגייר בבי"ד, נאמן. שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. בד"א? בארץ ישראל ובאותן ימים שחזקת כל שם בחזקת ישראל, אבל בחו"ל צריך להביא ראיה ואח"כ ישא ישראלית. ואני אומר שזו מעלה ביוחסין". וכן מפורש בשו"ע יו"ד סי' רס"ח ס"י: "אבל מי שבא ואמר שהוא עכו"ם ונתגייר בבי"ד, נאמן. שהפה שאסר הוא הפה שהתיר". וכן כתב שם בבאור הגר"א: "הכל הוא מדברי הרמב"ם ולמד זה מירושלמי הביאו מ"ע (מגדל עוז) שם: חביבה א"י שמכשרת גרים, האומר בא"י גר אני, מקבלין אותו מיד. ובחו"ל אין מקבלין אותו, אלא אם כן היו עדיו עמו. ולכאורה, זה הירושלמי סותר הגמ' שלנו דקיי"ל בין בארץ וכו' ולר' יהודה הוא להיפך, ופי' הרמב"ם, שהירושלמי מיירי בכה"ג והטעם דמעלה עשו ביוחסין וכמ"ש ברפ"ד דקדושין דכל הארצות עיסה כו' וסי"ל לירושלמי במ"ד שם דאף בבל עיסה לא"י, וע' תוס' יבמות נ"ז א' ד"ה במוחזק". עכ"ל הגר"א. לא נכנס כאן לפרש את כל דברי הגר"א בהלכה זו, שאינו ענין לבעיתנו. וע' במגדל עוז על הרמב"ם שהאריך בזה והמו"ל הוסיף כנראה מי המחבר של מס' גרים.

גר הבא מכח הפה שאסר וכו' נאמן יותר בא"י מאשר בחו"ל

מה שכתב הגר"א שזה בירושלמי אין זה בתלמוד ירושלמי שלפנינו, כי אם בסוף מסכת גרים ומשם הביאו המגדל עוז על הרמב"ם, ורבים מן הראשונים מכנים את המטכות הקטנות שמחוץ לש"ס "מסכתות ירושלמיות". וקושית הגר"א היא השגת הראב"ד על הרמב"ם. וכבר תירץ קושיא זו בטוב טעם המ"מ על אתר. לפי דעתו, יש לחלק בין אם היה ידוע כנכרי ובא ואומר גר אני, שאז נאמן יותר בחו"ל מאשר בא"י, משום שבא"י חוששין שאומר כך משום טיבותא דא"י כמו שאמרו ביבמות, משא"כ בחו"ל. אבל כל שאין מכירין אותו כגוי והוא בא מכח "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", בודאי שעדיפה א"י על חו"ל, משום שבא"י כל הבא לפנינו בחזקת יהודי מאמינים לו. ואם המדובר בזמן שרוב א"י נתונה ביד ישראל, בודאי שחלוקה זו של הרמב"ם נכונה. דבר זה תלוי במחלוקת בין ר' לעזר לר' יוחנן בירושלמי מס' דמאי פ"ב הל"א: אם רוב א"י נתונה ביד ישראל, או רוב א"י נתונה ביד עכו"ם, עיי"ש בירושלמי. ומסתבר, שהמחלוקת נוגעת רק לתקופה שלאחר החורבן בזמן המשנה והתלמוד ולא לכל שנות הגלות שאחרי כן. כי א"י חרבה והישוב היהודי נתדלדל, ובקושי החזיקו מעמד בארץ מתי מספר מירושלם, כמו שמתאר זאת הרמב"ם באגרת שלו לבנו שכתב מירושלים "ומה אגיד לכם בענין הארץ כי רכה העזובה גדול השממון וכו'".

הלכה זו מצינו בכל הראשונים, ביניהם רבנו תם בתוס' יבמות (מ"ז א') בד"ה: "במוחזק" דדוקא בדידעין דהוה עכו"ם מעיקרא, דאי לא הוה ידעין מהימן מגו דאי בעי אמר ישראל אני דמהימן כדמשמע בריש מס' פסחים (ג"ב) וכו'. וכתבו שם בתוס' עוד: ואין לומר שאני התם דהוה סמכי ארובא דהוה ישראל, דהא בכל מקום נמי איכא רובה, דרוב הכאין לפנינו בתורת יהדות ישראל הם. והרמב"ם ביבמות ג"כ הביא הלכה זו, אלא שלא חילק בין א"י לחו"ל. ולענין יוחסין אם מותר להסתמך על הפה שאסר הוא הפה שהתיר להשיאו אשה, תלה הדבר במחלוקת שבין ר"מ לחכמים בקידושין ע"ו ב', אם כל המשפחות בחזקת כשרות הן עומדות או לא.

הריטב"א: הנאמנות של הפה שאסר היא מטעם מילתא דעבידא לגלויי

אם כן, כל הראשונים ביססו הלכה זו על המשנה בכתובות (כ"ב א'): "האשה שאמרה אשת איש הייתי, גרושה אני, נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר". ולמדה שם מקרא, הרי הריטב"א מוסיף על טעם נוסף למה נאמן בכה"ג באמרו: כל שבא ואמר ישראל אני, או גר אני, נאמן וסמכין על פיו לבל דבר דמילתא דעבידא לאיגלויי הוא ולא משקר, וכן מעשים בכל יום. הרי שמסתמך בזה על "מילתא דעבידא לאיגלויי" וכן כתב בנמוק"י. וכיון שלא כתבו, שצריך שיאמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני משמע, שגם בבי"ד סתם יש לומר מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקר. והטור ביו"ד שם כתב: אבל לא הכרנוהו שהיה נכרי ובא לאמר נתגיירתי בבי"ד פלוני, נאמן. וכן העתיק דבריו בש"ג, משמע מהטור דלא מספיק הטעם של הפה שאסר הוא הפה שהתיר, אלא צריך גם שיאמר בבי"ד פלוני, כדי שנוכל לומר בו "מילתא דעבידא לאיגלויי וכו'", כמו שכתב הריטב"א להדיא. אע"פ שלא הצריך הריטב"א שיאמר בבי"ד פלוני כנ"ל. וכן העתיק הב"ח והש"ך בס"ק כ"א דברי הרמב"ם, שאומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני. אבל בתשובות הרשב"א ח"ב סי' ט"ז משמע שמספיק אם אמר נתגיירתי בבי"ד בלבד עיי"ש.

והנה הגרע"א בתשובותיו סי' קכ"א מחדש, שהנאמנות הזאת מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר כשלא הכרנוהו כגוי, אין בכחה לעשותו לגר כי אם להתירו לקהל. אבל כל מה שאסור על ישראל, אסור גם עליו. שכן כתב שם ביחס לגירות דנאמנת במגו ומדין הפה שאסר וכו', ונשארה מותרת בקהל ולא בתורת גירות דוקא. רק בתורת שאינה נכרית, ומעיקרא לא מהימנא שהיא גירות לענין להקל יותר מישראלית כגון להנשא לממזר וכדומה. עכ"ל.

באשר לבעיית ההיכר של נכרי כדי שלא תהיה לו נאמנות מטעם הפה שאסר וכו', הנה השואל מהרב אב"ד דק"ק האזענפוט שבתשובות הגרע"א הנ"ל, נראה שכל מי שאינו יודע לשון יהודית יש להחזיקו לנכרי. וממילא אין לומר אצלו הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ואם כי הגרע"א לא התייחס לזה, הרי הגר"ח מוולאזין "בחוט המשולש" מסתמך על כך להדיא.

החזון אי"ש ביו"ד סי' קנ"ח כתב, שאין זה אלא במקומו ושעתו של הגר"ח. אבל אי אפשר לכלול כללא בזה, דהרבה יהודים שכיחים בשפה אחרת ורוב הבאים בתורת יהדות ישראל הם בכל לשון.

כו. הנאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" כאשר ידוע שיש עדים כאן או בחו"ל שמכירים אותו כגוי

כעת עלינו לחקור מה הדין בנכרי שבא לפנינו מחו"ל, מקום שגרים שם יהודים, ולא הכרנוהו כאן בפני בי"ד כגוי, אבל הוא יודע ואנו יודעים שיש בארץ או בחו"ל עדים שמכירים אותו ובא ואמר נתגיירתי בפני בי"ד. האם יש עליו דין של "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", או לא. מאחר שהוא יודע שלא היה יכול לשקר ולא יכול לחיות כאן בתור יהודי ממש, כי אנשי העיירה שלו היו מכירים אותו והיה נתפש בשקר, או שמא מכיון שב"ד אינם מכירים אותו כאן, אין חוששין שמא אחרים יודעים עליו, ויש להאמין לו מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר.

בעיה זו יש לפתור עפ"י הגמ' במסכת קידושין (י"ב ב') ששאלו: הא איכא סהדי באידית וכו' ומשני: השתא מיהא הא ליתניהו קמן. ואסיקו שם: אביי ורבא, לא סבירא להו להא דרב חסדא, אם הקילו בשבויה וכו' נקל באשת איש. ועיי"ש בתוס' בד"ה "הא" ובד"ה "והאיכא". דאין לפרש דניחוש לשמא איכא סהדי, דא"כ אין לדבר סוף, אלא כפי הר"י, שיצא הקול, שיש עדים במקום אחר.

על סמך זה כתב הב"ש באהע"ז סי' קנ"ב ס"ק י"א, לענין אשת איש הייתי וגרושה אני. אם הקול יצא, שיש עדים, שהיא אשת איש - אינה נאמנת. וכ"כ בב"ש בס' ז' ס"ק י"ד, שבאיסור נכרים לא הקילו לדעת התוס' שם. ובכתובות (כ"ג א') בד"ה "עדי", דלמסקנא אין הבדל בין איסור לאו למיתה. יוצא שגם לענין גירות, כל שידוע שישנם עדים בארץ או בחו"ל המכירים אותו כגוי, אין צריך לומר אם ישנם בארץ אנשים שמכירים

אותו כגוי, בודאי שאין להאמינו מטעם הפה שאסר וכו', אלא גם אם אנו יודעים שישנם בחו"ל אנשים המכירים אותו כגוי, אין להאמין לו על סמך הפה שאסר וכו', כי לא היה יכול להופיע בפנינו כישראל משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי. בנוסף על כך, באשת איש פסק הרדב"ז ח"א סי' ח"א דאם נשאת על סמך הפה שאסר וכו', ולבסוף באו עדים שהיתה נשואה דתצא ובניה ממזרים, והובאו דבריו ב"פתחי תשובה". על אחת כמה וכמה בנידון דידן, שיודעים שישנם עשרות עדים מן העיירה שלו בארץ, ואפילו בת"א ישנם רבים מאד שמכירים את בולק בורקובסקי כגוי מימי נעוריו, בודאי שאין להאמינו מטעם הפה שאסר.

קטע שני מעדותו של מר אליעזר שפילפויגל. תוכן עדותו - ראה עמוד 76.

פרק ששי: בורקובסקי לא התגייר מעולם כדין

א. נתונה הבעיה שלפנינו בדבר גיותו של בורקובסקי לאור הברור ההלכתי הנ"ל

לאחר שביררנו וניתחנו את כל שלשת דרכי הקביעה של גרים, עלינו לברר דינו של האיש הנדון בולק (או אברהם) בורקובסקי, בעלה הראשון של חוה גינזבורג, על סמך מה אפשר לדון אותו כגר, כדי שאשתו הראשונה תחשב כאשת איש לפני מתן הגט.

א) לא באו שום עדים לא כשרים ולא פסולים, שיכולים להעיד בברור על כך, שבורקובסקי התגייר אי פעם כדין בפני ב"ד של שלושה רבנים. הכל מתבסס אצלו על שמועות סותרות ללא כל ביסוס כפי שנתבאר לעיל, שאפ' לא היה בזה ענין של גירות, שכבר נתבאר, שאינה מתקיימת אלא בעדים שמעידים עפ"י ראייה ולא משמועה, אינם כשרים. מה גם, שהעדים בעלי השמועות פסולים הם להעיד, אי משום שהם קרובי משפחה מן התורה, ואם משום שהיו קטנים בעת התרחשות המאורע בלוקוב, או שהם נשים וקרובות גם יחד ועד אחד סותר את השני.

עד כה אין יודעים היכן נימול בורקובסקי. הוא טוען שנימול בביתו של המוהל. וטוען, שבעת המילה היה נוכח כירורג. אולם, לעומתו העידה הגב' לנגר, שהוא נימול בבית חולים ציסטה בוורשא. וכן הצהיר בנו של א' בורקובסקי, יהודה-אריה-מאיר בורקובסקי, בשמו של אביו וכבא כחו, בהצהרתו בכתב לבית הדין בתשובה לתובעים: חנוך ומרים לנגר, מיום ט"ו אב תשכ"ז 2.8.67, שאביו "עבר ברית מילה בבית חולים ציסטה בוורשא ע"י המוהל בשם פרנט".

הצהרה זו של בנו אינה משל הבן כי אם משל האב, כי חתם עליה בתור בא כחו הרשמי של אביו שהצהרתו מחייבת את אביו, כפי שנרשם בפרוטוקול של ישיבת בית-הדין מתאריך ט' אדר ב' תשכ"ז, שבא-כוח המבקשים אמר בבית ה"ד "אולם אם הבן מופיע כטוען לא אתנגד לכך, אולם לא אסכים שאח"כ יופיע כאן ויטען מידיעתו האישית". ואם כי יתכן ואין זה בר תוקף מבחינת ההלכה.

ב. סתירה בין בורקובסקי לבנו והעדים היכן נימול

לישיבת ביה"ד מתאריך ט' אייר תשכ"ט הופיע שוב הבן יהודה במקום אביו, בהצהירו בביה"ד "אני אמרתי לאבי לא לבא היום, ואני אייצג אותו". בא-כוח המבקשים עו"ד מודעי התנגד לכך, באמרו "אין לבן כל מעמד כאן ולא היה לו רשות לומר לאביו שלא יופיע ואני מתנגד לנוכחותך כאן".

אבל בית הדין קיבל את הבן כמייצג את אביו ככתוב בפרוטוקול: "ביה"ד מוצא לנכון שהבן אריה-מאיר (יהודה) בורקובסקי יהיה נוכח". לא רק להיות נוכח, אלא איפשרו לו להופיע כבא כחו של אביו ולחקור את העדים. ואכן, הבן הזה חקר את העדים וכפי שמופיע בפרוטוקול הרשמי של ביה"ד שם. ובודאי, שהצהרתו בכתב, שחתם עליה בא-כוח אברהם בורקובסקי יש להתחשב בה כאילו נחתמה ע"י אביו א' בורקובסקי.

(כדאי לציין כאן, שעל אף, שבכל העדויות בביה"ד הצהיר א' בורקובסקי, שהוא התגייר בוורשא, וכן בהצהרת בנו ושאר בעלי השמועות שהעידו בביה"ד, הרי בעצרת ההסתה והשיסוי, שנערכה בבני ברק במלון וגשל, במוצאי שבת אור לכ' בכסלו תשל"ג, הופיע בולק (אברהם) בורקובסקי והצהיר בזה הלשון "גייר אותי לפני 50 שנה הרב של העיר ליקוה מפולין". הצהרה זו ניתנה בפני כל הנוכחים והיא פורסמה בשמו בעתונים. ראה "הצופה" מתאריך כ"ז כסלו תשל"ג גליון 11260 עמ' 2.)

על כל פנים, גם האמור לעיל מוכיח, שעדותו של א' בורקובסקי, אין בה ממש ואין לסמוך על עדותו ועל דבריו, כפי שיווכח להלן מהתנהגותו במשך כל חייו. הבן גם אישר בהצהרתו בכתב הנ"ל, שאכן הטבילו את בנו הבכור בכנסיה וברור ללא כל צל של ספק, שהבן נולד לאחר זמן הגיור כביכול והחתונה היהודית שלהם, כפי שנתברר לעיל ועוד יתברר להלן בהמשך חיבור דברים זה.

נחזור לעדות של א' בורקובסקי בביה"ד. על השאלה אם היו שם עוד רבנים ענה, שהיה רופא כירורג כדי להרדים אותו בשעת המילה ויתכן מאד שגם הכירורג לא היה יהודי. ואם היה יהודי, ספק אם היה כשר ושומר שבת כי אם לא, אינו מצטרף לבי"ד אפי' בדיעבד. גם אם הכירורג היה יהודי כשר (מה שלא מסתבר כלל באותם הימים בוורשא), חסר עדיין השלישי לבית דין של שלוש, שחייב להיות בשעת המילה. ואם כי אין זה מעכב בדיעבד את הגירות לפי השו"ע, בניגוד לדעת הרמב"ם והרי"ף כמבואר ביו"ד סימן רס"ח ס"ג.

מכל מקום זה יכול לשמש הוכחה שלא בית דין מוסמך ולא רב מוסמך טיפל בגר הזה (אם בכלל היתה שם גירות), מכיון שלא יתכן הדבר שבי"ד מוסמך בוורשא, או בכל מקום אחר, יסדרו גירות מבלי לדאוג להעמיד שלשה רבנים או בעלי הוראה כשרים כבית-דין בשעת המילה. ועליהם לדעת שהם עומדים שם כבית דין לגיור, שאל"כ יתכן ואין זה נחשב לבית דין אם לא התכוונו להיות בית דין. ויש לדון בנושא זה בסוגיית הגמ' במס' בבא בתרא (ק"ג ב') ברשב"ם ובתוס' שם ובמקומות אחרים ואיכ"מ לברור זה.

ג. העדות של בורקובסקי אין בה ממש מבחינת ההלכה

ב) העדות שלו על קבלת מצוות בפני בית דין, גם לפי הדיוק שלנו בלשון הרמב"ם, שרק לקולא אינו נאמן ללא עדים, אבל לחומרא חוששין לו עפ"י עדות עצמו, אין לה ערך כאן, כי לא אמר בורקובסקי "נתגיירתי בפני בית דין פלוני". גם לא טען בעצמו שהופיע בפני בית דין לצורך זה, אלא לשאלת בית הדין ברבנות בוורשא לפני זה? ענה "כן". וכשנשאל: "דברת אתם בנוגע לגיור?" ענה "כן" רק לאחר שנשאל. לשאלה "אם קיבל עליו היהדות ברבנות?" ענה "בטח".

כגון זה "פתח פיך לאלם הוא", שאין זו אמירה של עדות וניכר שלא זכר מעצמו שום דבר. רק הבין מתוך השאלות איך עליו לענות, אם לא התכוון לכך לפני כן. השאלות היו איפוא מודרכות למטרה מסויימת של תשובות ולכן אין ממש בדבריו כלל ועיקר.

מי שעובר על השאלות של בית הדין לבורקובסקי מרגיש בעליל, שחיפשו כל הזמן דרך איך אפשר לאסור אותם וכשלא מצאו עדים כשרים הכשירו פסולים, וכשלא מצאו רחוקים, קבלו קרובים, וכשלא היו להם נמוקים, אסרו ללא כל נימוק.

גם אם היה אומר עדות מלאה והיה נוקב שם בית דין שם נתגייר, לא היתה לעדות זו כל ערך מבחינה הלכתית, כפי שנתבאר לעיל באריכות, שאינו נאמן בעצמו לומר שנתגייר. וביארנו מהפוסקים, שגם אם היה מקדש אשה לא היו חוששין לקידושין, וגם לפי הדיוק שלנו ברמב"ם, שיתכן לומר שחוששין לקידושין על סמך עדות עצמו, אין זה אלא אם היה בא ואומר נתגיירתי בבי"ד של פלוני, שאז שייך לומר מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי, כמו שהוכחנו ממס' דמאי ובכורות, וביחוד לשיטת הרא"ש, הטור ורבנו ירוחם. אבל בנידון דידן, מר בורקובסקי הזה לא אמר בפני איזה ב"ד שהתגייר, ובקושי ענה על השאלה אם היה בב"ד לפני זה בכלל. לכן ברור שגם לכל השיטות, אין כל ממש בעדותו של בורקובסקי על גירותו, ואין אפילו מקום לחשוש לחומרא על סמך עדות זו.

ד אין שום עד כשר שיעיד שראה את הגירות ואין על זה שום מטמך אלא הכל לפי השמועה

באשר לעדים אחרים אף אחד מהם לא העיד, שראה את הגירות של בורקובסקי בתור עד ראייה, כי אם בתור עד שמיעה, וגם על זה אין עדות ממשית. ברור שאין הבן מעיד על אביו, ובעצמו אמר בפני בית הדין, שהוא רק יודע מפי השמועה שאבא התגייר, ומנין לו לדעת זאת - הרי נולד זמן רב לאחר מכן.

גם העדות של אחות הגב' חוה לנגר, הגב' חנה רוסטר, אין בה ממש מארבעה סיבות: (א) מפני שהיא אחות. (ב) מעידה על פי השמועה. (ג) משום שהיא אשה. (ד) לא אמרה היכן עשו את הגרות ומי עשה. גם לא אמרה שעשו את הגרות, היא מעידה על המילה, ועל הגרות ענתה יתכן ובעיר אחרת עשו אותה. ועדותה על הרב של לוקוב שאמר שהוא גר, היא עד מפי עד ומפי השמועה, כי גם הרב מלוקוב לא היה בוורשא בזמן הגירות אם היתה כזאת. ואם אמר גם הוא אמר כן עפ"י השמועה ולא לפי עדים או עפ"י כתב מוסמך.

מפי אנשי לוקוב שהעידו, מתקבל שאין אמת בזה שהרב של לוקוב, הראשון או האחרון, יגעו במעשה מכוער כזה של גירות. שום ב"ד לא היה עושה זאת אם הוא מכבד עצמו וכל שכן שהרבנים של לוקוב, שהיו משכמם ומעלה מאחרים, לא עשו את זאת כפי העדות בזה.

העד שמאי בומפלך, גם עדותו אין בה ממש מכמה סיבות: (א) הוא העיד מפי השמועה ("ואח"כ אמרו שהוא התגייר") ומפי השמועה גם שני עדים אין בהם ממש, לפי הרמב"ם, המאירי, הרא"ש וכל הפוסקים האחרים כנ"ל. (ב) לא אמר כל פרטים על הגירות היכן ועל ידי מי בוצעה הגירות, שהיה שאפשר לומר עליו לפחות מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. (ג) הוא שני בשני עם הגב' חוה לנגר, ולפי ההלכה: שני בשני פסול אפילו דרך נשים, כמבואר בחו"מ סי' ל"ג ס"ב, אלא שלפי הי"א שם ברמ"א, יתכן שאין פסולו אלא מדרבנן לדעת הרמב"ם. ומכיון שכסף הקידושין ג"כ אינו להרמב"ם אלא מדברי סופרים, בא זה וביטל את זה, שאם כן אם פסולי עדות מאם פסולים מדברי סופרים, שהוא מי"ג מדות לפי הרמב"ם, ממילא בטלו קדושי כסף שלהם שגם אינם של הרמב"ם אלא מדברי סופרים, כמו שכתבו המפרשים.

ה. עריכת הברית בבית החולים בוורשא היתה כדי לטהר את הכתם מהמשפחה ולזה קראו גיור

אמנם, הוא מעיד שהיה בחתונה שלהם, שהייתה בבית דודו, וחוה לנגר היתה בהריון בזמן החתונה. אבל אין בעדות של החתונה כדי להוכיח על הגירות מבחינת ההלכה. יתכן מאוד, שהכל נעשה ע"פ השמועה שהפיץ ר'

יוסף גינצבורג שבורשא גיירו אותו. ויתכן מאד, שלברית בלבד קראו גירות כדי להוריד הקלון מהמשפחה, כפי שמסתבר ממסמכים שבידינו, ומהעדויות של אנשי לוקוב, או משום חוסר ידיעה, או משום שלא היתה להם ברירה אחרת. כי אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, וכיון שאין שום עדות בת סמכא לפי ההלכה מה לנו להכנס להשערות, שמא בכל זאת התגייר כדן, וע"ז אמרו יקוב הדין את ההר, מאחר ולפי ההלכה אין שום ראיה על גירות.

ו. ניכרים דברי שקר

אי האמינות של העד ניכר בזה שהוא מעיד, שהדוד סיפר, שהיה ברית בורשא. ושהרבי מרדזמין היה סנדק בברית. אין להאמין בשום פנים, שהרבי מרדזמין יסכים להשתתף בגיור מפוקפק כזה, כאשר כל הפרשה היתה קלון לכל המשפחה כולה. גם אם ידע הרבי מרדזמין את פרטי האסון ועזר בעצתו, לא יתכן שהוא בעצמו יבוא להיות סנדק בברית של אדם מבוגר כל כך, עם עבר כזה. מעולם לא שמענו על סנדקאות בברית של גר גדול בגיל 27 ומעלה, זה פשוט מעורר צחוק. ואמנם בית הדין, בנמוקים שלו ששלח לבית הדין הגדול, שינה כנראה לפי הצורך את העדות וכתבו במקום זה "שהרבי מרדזמין טיפל בזה."

חוץ מעדים אלו, שאין באף אחד מהם ממש, אין כל עדות אחרת על הגיור שלו ולא על הברית שלו, אם נעשה כדן או לא, ואם היו שם ב"ד של שלשה. והרי לאו מפיו של בורקובסקי אנו חיים, וגם פיו הכשיל אותו בעדותו, שלא ידע מעצמו להגיד שום דבר, פרט לזה שמלו אותו בבית המוהל פרנס ולא ידע בעצמו היכן מלו אותו בבית המוהל או בבית הרופא כפי שאמר בביה"ד.

על השאלה "אם המילה היתה אצל המוהל בבית?" ענה: "כן, או בבית הרופא", מה שמסתבר וכמעט ודאי הוא שכל דבריו שקר וכזב, וכדי לכסות על החרפה של המשפחה, לקחו אותו לבי"ח בורשא שם נימול ותו לא. חזרו ללוקוב והוציאו קול שהוא התגייר, בו בזמן שמעולם לא הופיע בפני בי"ד ולא קיבל עליו עול מצוות, לא שמר אותן מעולם ולא הפסיק ללכת לכנסיה ונשאר בדתו הנוצרית.

והשמועה שהוא נתגייר הופצה ע"י המשפחה עצמה. ומכיוון שנימול דרכם של בני אדם לקרוא לזאת כאילו נתגייר, אע"פ שלא הופיע בפני בי"ד ולא קיבל עול תורה ומצוות, ובודאי שלא הטבילו אותו במקוה, וצודקת אשתו שטענה, שלא הלך למקוה ולא שמעה על זאת מעולם. הוא לא סיפר לה על כך ולא אביה הזכיר זאת מעולם.

ז. שני עדים כשרים מלוקוב מכחישים חתונתו של בורקובסקי

באשר לחתונה, ברור שהרב מלוקוב לא ערך להם את החופה וקידושין, כמו שהעידו על כך כל אנשי לוקוב, הרחוקים ללא יוצא מן הכלל. עד אחד בשם שפילפויגל, שהיה בן בית בבית יוסף גינצבורג העיד, שהוא יכול להישבע שהחתונה שלהם לא היתה בלוקוב, ואין לומר כאן "אין לא ראינו ראייה", כמבואר במשנה בזבחים (ק"ג ב') ובכתובות (ס"ג א') "לא ראינוה אינה ראייה", כאן ראייה וראיה היא, שהרי בעדותו אמר מר שפילפויגל שזוכר כ"שחזרו מורשא הם טענו שעשו להם ברית ונערכה להם גם חו"ק בורשה", כן אמר הוא שהיה ותיק בלוקוב, וכן מר הוברמן שמואל, המזכיר של עולי לוקוב מעידים בסגנון אחד, מבלי שאחד ידע מהשני, ששני הרבנים של לוקוב שכיהנו זה אחר זה, הרב בראון ואחרון הרב פרייברג (שהיה הדוד של אשתו של מר הוברמן) לא היו שמים את היד על דבר כזה. וגם מר הוברמן טוען "לא שמעתי שנערכה להם חו"ק בעיירה". אין גם אצלו לומר 'לא שמעתי אינה ראייה', משום שהמקרה הזה היה מפורסם כ"כ בלוקוב, שכל העיירה ידעה הכל מה שמתרחש שם.

עד נוסף, חסיד קוצק וסופר סת"ם מלוקוב, העיד גם הוא לפנינו כי "לא שמעתי כלל בעיירה שבולק הנ"ל נתגייר". הוא מכיר את בולק ברקובסקי באופן אישי, ואם הוא לא שמע על כך הוה אומר, לפחות, שגירותו לא היתה ידועה. ועדותו הרי היא ללא דופי, אינו קרוב והיה גדול בהיותו אז בלוקוב, ומספר ממה שהוא שמע ויודע, ובדאי בעיירה כזאת אי שמיעה כשמיעה דמיא, כי אם לא שומעים על משהו הוי אומר שזה לא קרה, בעיירה קטנה כזאת, שכל אחד יודע מה שמתרחש אצל השני, בפרט טרגדיה גדולה כזאת בבית איש אמיד (ראה עדותו בצלום כנספח).

לאור זה ברור שאין כאן כל עדות בת תוקף מבחינת ההלכה על הגירות עצמה, ולכן על סמך עדויות אין כאן לא גיור ולא בית מיחוש, כי גם שני עדים כשרים, אם מעידים מפי השמועה אינם נאמנים, לדידן דקיי"ל כחכמים להרא"ש, או לפי הרמב"ם ולגירסת המאירי, שגם לר' יהודה אין מקבלים אותם לענין גירות. וכבר קבע הנודע ביהודה בסי' נ"ה הנ"ל שלדידן אין עדה מפי עד כשר לענין גירות, על אחת כמה וכמה, שאין כאן אפילו עד כשר אחד שיעיד על כך שהתגייר כדן, בודאי שאין כאן אפילו חשש שיש להחמיר מחמתו אפילו מדרבנן.

ה. האם היתה לבורקובסקי חזקת יהדות ע"י שמירת מצוות

כעת עלינו לעבור לאפשרות השניה, של הוכחת הגירות ע"י חזקת היהדות כפי שהוא טוען, שהוחזק כביכול מר בורקובסקי כיהודי בשמירת המצוות, כפי שבאו והעידו עליו בבית הדין ומחוצה לו.

יש בידינו כעת להוכיח מבחינת ההלכה:

אין ספק שבורקובסקי הטביל את בנו לנצרות לאחר שנימול

א) שמר בורקובסקי לא שמר כלל על מצוות, היה אוכל טרף וחזיר ואכל ביום הכפורים. היה הולך באופן קבוע לכנסיה וגם היה לוקח לשם את בנו הקטן יהודה, וזאת לאור המסמכים החדשים האותנטיים ביותר שנתגלו בידינו לפני שנתיים ונתווספו עליהם כעת ואשר לא היו לפני כן לפני שום הרכב של בתי הדין הרבניים. כמו כן מתברר, ללא ספק כל שהוא שאכן בורקובסקי האב הטביל את בנו הבכור יצחק לנצרות לאחר נשואיו היהודיים כביכול עם חוה לבית גינצבורג בפולין, דהיינו לאחר שהתגייר כביכול (אם התגייר). כך, שאף פעם לא הוחזק כיהודי שומר תורה ומצוות והעדות ע"ז פסולה ואין בה ממש.

כבר נתברר מכמה עדים, שהבן הבכור נולד לו לאחר הנשואין היהודיים כביכול, כי היא נכנסה לחופה כשהיתה הרה ממנו ולא היתה לה אפשרות אחרת, כמו שאמרה אחותה של חוה לגנר, גב' חנה ריסטר בעדותה, כי לפני יצחק לא היו להם שום ילדים שמתו כי אם אחרי כן וכן אישרה גם שאביו ניסה לעשות אותו גוי בפולין. גם העד בומפלק השני הכשר, שלא הופיע בבי"ד כי אם אצלינו אישר, שבורקובסקי המשיך בימי ראשון ללכת בלוקוב לכנסיה וזה היה אחרי הגיור שלו כביכול ואחרי הנשואין.

ב) גם אם היה מוחזק בשמירת מצוות, מכיון שלא היתה עם זה טבילה במקוה, אין החזקה מועילה להחזיקו כיהודי וכגר מבחינת ההלכה, לאחר שבררנו, שלפי הרמב"ם, המרדכי והשו"ע, המ"מ, הר"י נ' לב והר"א ששון וסיעתם, חזקת יהדות ללא טבילה אין בה ממש, ואינו נידון כגר על סמך חזקה זו.

ג) לדעת השו"ע וסיעתו, אין חזקת יהדות מועילה אלא בצירוף אמירה "נתגיירתי בבי"ד של פלוני", שאז יש לומר מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי, ובנידון דידן לא היתה עדות כזאת מפיו של הנידון. ואם

כי הגר"ח מוולאזין בספרו ה"חוט המשולש" מכריע כהרמ"ה, שחזקת יהדות בלבד סגי, ואין צריך אמירה, אין בכחו להכריע את דעת השו"ע המפורשת להיפך, ביחוד לאור ההוכחות מהתלמוד המסייעות לשו"ע ואין בכחו לאסור מישוהו בקהל, בניגוד לשו"ע ורק על סמך דעת יחיד של הגר"ח מוולאזין, שמכריע כהרמ"ה. לאחר שבררנו שזה כמו דיני נפשות, כמוש"כ בירושלמי בתשובות הרמ"א ובתשובות הגרע"א (עיין לעיל פרק ראשון בענין הברור ההלכתי, שהדיון בפסול ממזרות חמור כבדיני נפשות).

ט. שיטת החזון אי"ש נוגדת את החתם סופר והנודע ביהודה

שיטת הגאון החזון אי"ש זצ"ל בזה, הסובר כי חזקת יהדות המתבססת על שמירת המצוות, דינה ככל חזקות דעלמא, כמו סוקלין ושורפין על החזקות, קשה מאד ונסתרת מהסוגיא במסכת יבמות דף פ"ח א', בסיוע הגמ' במס' קידושין דף ס"ב א', דגר לאו בידו להתגייר, ושיטתו של הגאון החזון אי"ש נוגדת את דברי החת"ס בתשובתו והנוב"י הנ"ל. לכן ברור, שאין לדון כאן עפ"י חזקה בעלמא. כי אם לפי התנאים המיוחדים שקבע הרמב"ם והשו"ע לחזקה זו, מה שחסר אצל בורקובסקי.

ה) לדעת הרמב"ם והשו"ע כדי להיות מוחזק ביהדות ולהיות נחשב כגר צריך שיקיים את כל המצוות, ולא שיראו אותו מקיים רק חלק מהן. ולפחות צריך לקיים כל מצוה שמקובל לקיימה בין היהודים שומרי תורה ומצוות. וכאן שגם לפי עדותו היחידה של מר משה אלפרט, גבאי בית הכנסת רמב"ן, אין כלל עדות לקיום כל המצוות, כי בפועל לא ראה אותו מקיים שום מצוות, פרט לזה שהיה רואה אותו לפי דבריו - בא בשבת לבית הכנסת, מבלי לדעת אם הוא היה מתפלל או לא. כי מה ששמע מפי (או יותר נכון מה שלא שמע מפי) חותנו, אין בה ממש. אין זה אלא עפ"י השמועה של קרוב ונוגע בדבר, שאין לו נאמנות. כי גם לעדות חזקה זו יש צורך בראיה ממש ולא מפי השמועה, כמו שכתב הרמב"ם והשו"ע: "גירות שראינוה נהגת בדרכי ישראל תמיד". וכאן - אין כאן ראיה כלל ולא תמיד, כי יש כאן רק עד אחד עפ"י שמיעה מפי קרוב עם נאמנות מפוקפקות ביותר, מאחר וברור, שכדי לחפות על קלון המשפחה ניסה חותנו לחפות עליו עד כמה שאפשר.

ו) מלשון הרמב"ם ה"ה יש סתירה גם לדברי החזון אי"ש שמספיק גם כאן חזקת ל' יום כמו בכל חזקות דעלמא, כי הרמב"ם מדגיש ואומר ש"נוהגת בדרכי ישראל תמיד", ברור שבא למעט את השיעור המקובל של ל' יום בחזקה דעלמא, כי כאן צריך יותר מזה, ויתכן שאפילו שנים עד שגויותו תשתכח מן הבריות.

ז) העדות של מר אלפרט נסתרת ע"י הבעל דבר בעצמו, דהיינו ע"י מר בורקובסקי, שלא ידע מה זו "קריאת שמע" ולא לסיים אפילו את ההמשך של "שמע ישראל", כמו כן לא ידע איך מניחים תפילין מה קודם למה. ולא כמה פעמים מגוללים את הרצועה, ולא לברך עליהן וכיוצ"ב. איך יתכן שאדם שמתפלל עשרות בשנים, ובא לפחות לפי דבריו, כל שבת לבית הכנסת ומניח תפילין כל יום - כפי עדותו, שלא יידע להגיד "שמע ישראל", ולא ידע מה זה "קריאת שמע", והרי לפי דבריו של בורקובסקי גם בזמן הופעתו בבתי הדין עדיין המשיך ללכת כל שבת לבית הכנסת ולהתפלל (ראה הגלופה מפרוטוקול ישיבת ביה"ד תשובותיו של בורקובסקי, עמוד 40).

יוצא מזה, או שעדות הגבאי אלפרט לא נכונה, כי "האיך מעידים על אשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה", כמו ששנינו במס' ר"ה (כ"ה א'). או שבאמת היה בא לביהכ"נ בחייו של חותנו מפני הפחד ממנו, מבלי שהתפלל וגם לא ידע אף פעם להתפלל, כפי שנראה משאר העדים שנוכחו בבר מצוה של נכדו, וגם אז יוצא העד אלפרט וידידו על ראשו, משום שהוא הודיע בעדותו, שבורקובסקי ידע לברך על התורה, והנה מתברר, שלא היו דברים מעולם, ומכיון שלא נאמן בדבר אחד, שוב אין לו נאמנות על השאר.

פרק שביעי כשרותם ופסילתם של עדים שהופיעו במהלך הדונים

א. שני העדים שהרשיעו את עצמם באכילת טרף ואת בורקובסקי בהליכה לכנסיה, באכילת חזיר, וביום הכיפורים ואשר נפסלו בבית הדין - כשרים לעדות וחייבים לקבלם

הופיעו בפני ביה"ד שני עדים, אחד בשם יוסף מרינגר והשני אריה שטיינברג והעידו על בולק בורקובסקי שהוא מתנהג כגוי, הוא הולך לכנסיה בימי ראשון, אוכל חזיר וטרף, והוא מקובל כנוצקרי, הוא נקרא בפיהם בולק, שהוא שם של נוצרי, ולא אברהם.

מרינגר הודיע שהוא גר עם בורקובסקי כשנתיים בחדר, והעיד שהמטבח אצל בולק בורקובסקי טרף. הוא מעשן בשבת, אינו הולך לבית הכנסת. הוא ראה בעצמו את בורקובסקי אוכל חזיר. ראה אותו הרבה פעמים להכנס לכנסיה ביום ראשון, והוא אומר, שבורקובסקי מקובל כנוצרי. בבית הדין העיד העד על עצמו שהולך בר"ה וביוב"פ לבית הכנסת. ביה"ד לא קיבל את עדותו משום שהודיע שאשתו קתולית, הוא הביא אותה מפולין ועומד להתגרש ממנה. לכן קבע בית הדין שאינו כשר לעדות.

העד השני אריה שטיינברג, העיד גם הוא בבירור, שמכיר את מר בולק (כך קורא אותו גם הוא בשם הנוצרי), 14-15 שנה הוא מכיר אותו כגוי, בביתו של בורקובסקי טרף והוא כיבד את העד בחזיר, והעד אומר, שאכל אצל בורקובסקי חזיר. כמו כן מעיד, שבורקובסקי הצטלב בביה"ק הנוצרי בזמן לווייתו של חבר שלו הנוצרי.

הוא מעיד, כמו כן, שאכל עם בורקובסקי יחד ביום הכפורים טריפות. העד מעיד שבולק בורקובסקי סיפר לו שיש לו בן בשם יעשייק שהטביל אותו בכנסיה לנצרות בילדותו. הוא לא ראה אצל בורקובסקי שום דבר יהודי. הוא היה מספק תרנגולות מתות לבית בורקובסקי. העד אומר, שמאמין באלקים ורק במקרה אכל חזיר. (לאחר מכן נראה שעדות זו של העדים בדבר הליכתו של בורקובסקי לכנסיה, מתאשרת ע"י כמה מסמכים אחרים ועדים רבים נאמנים ביותר).

בית הדין לא קיבל גם עדות זו, משום שהוא הרשיע את עצמו, בזה שאמר שהוא בעצמו אכל חזיר ואכל ביום הכפורים טריפות.

חבר אחד של בית הדין הגדול בנמוקיו לאסור בפעם הראשונה, כותב על שני העדים הללו "ואטו שלהם ניקו ונסמוך לבטל מעשה בית דין הנ"ל" דברים אלו כמובן אין להם שחר משום שעפ"י דין, עדים אלו, ולפחות אחד מהם, בודאי כשר משום פלגין בדיבורא כמו שנתבאר להלן ואם הורגין על פיהם נפשות, האם אין בכחם לבטל מעשה בית דין? אטו מעשה בית דין קדושא עילאה אית ביה שאין כח בעדים לבטלו, ואפילו במקום שדינו כפקוח נפש, כמו שנתבאר עפ"י הירושלמי וכתשובות הגרע"א, אין זה נימוק הלכתי אלא כדברי נבואה שהטעם לאי קבלת העדים הכשרים לפי ההלכה משום ביטול מעשה בית דין. בשלמא אם יוכיח שהם פסולים לעדות ניהא, אבל לא הוכיח את זאת ובודאי שהם יותר כשרים מאשר ראשון בראשון ושני בראשון שקבלו אותם לעדות.

ברור ששני העדים הללו כשרים היו לעדות, על אף שהרשיעו גם את עצמם. הרי הלכה רווחת בישראל "פלוני רבעני לרצוני", הוא ואחר מצטרפין להורגו, כדברא דאמר רבא "אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע", כמבואר במסכת יבמות דף כ"ה ב' ובסנה' ט' ב'. וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' עדות ה"ב: "אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו. כיצד? הרי שבא לבית דין ואמר שגנב או גזל או הלוא ברבית, אע"פ שמשלם על פי עצמו אינו נפסל וכו'. לפיכך ראובן, שהעיד עליו שמעון שהלוא ברבית והעיד לוי ואמר לי הלוא ברבית, הרי ראובן נפסל בעדות שמעון ולוי, אע"פ שהרי הודה לוי שלוא ברבית אינו משים עצמו רשע, ונאמן על ראובן ואינו נאמן על עצמו, וכן מי שהעיד שפלוני רבעו בין באונסו של נרבע בין ברצונו הוא

ואחר מצטרפין להרגו. וכן הוא בחו"מ סי' ל"ד סע' כ"ו: לזה שהעיד על מלוה שהלוה לו ברבית ויש עד אחר עמו, מצטרפין לפוסלו אע"פ שעושה עצמו רשע פלגין דיבורא ומאמינים אותו לגבי מלוה ולא לגבי עצמו.

ב. כשרות העדים מטעם "פלגין דיבורא"

לפי הלכה ברורה זו, למה לא נקבל את שתי העדויות הנ"ל. נימא גם כאן פלגין דיבורא, ונאמין להם על מה שמעידים על בורקובסקי, שאכל חזיר וטרף וביוהכ"פ, ולא נאמין להם על עצמם, משום דאדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע. ואם העדים כשרים לדיני נפשות, להרוג את הרובע משום פלגין דיבורא, על אחת כמה וכמה לענין איסורים - בודאי שיש להאמין להם, והרי כאן לא באו להתנצל על עצמם ולא נתפסו בעבירות אלו העדים הללו, ע"י חקירת בי"ד. כך, שגם לשיטת המהר"ם מלובלין בתשובותיו סי' פ"א, כפי שהביא בשם הגאון מוהר"ר פייבוש ג"כ כשרים כאן העדים הללו (ע' בפ"ת חו"מ סי' ל"ד ס"ק מ') וכ"כ הגר"א בבאורו לאהע"ז סי' ג' ס"ק י"ב אלמא לאחרים אע"ג שפוסל עצמו אינו אפילו ספק, שהרי קטלינן על פיו עכ"ל הגר"א.

ואין צריך לומר, שחייבים להאמין לפי ההלכה הברורה הזאת לעד השני אריה שטינברג, שאצלו זוהי עדות פשוטה, שיש לומר בה "פלגין דיבורא". אלא גם העד הראשון, יוסף מרינגר כשר לעדות. באשר יש לומר גם עליו: אין אדם משים עצמו רשע ופלגין דיבורא, ונאמין לו מה שאומר על בורקובסקי, ולא על עצמו שהוא חי עם אשה קתולית. ואע"פ שיתכן, שהדבר מפורסם בקלאָ לא פסיק וידועה בציבור שהיא אשתו, אין בזה כדי לפסול עדותו מכמה סיבות דלהלן:

ג. כשרות העדים מטעם פלגין דיבורא או מטעם שהוא לפני הכרזה

א) ה"דרכי משה" פסק בחו"מ סי' ל"ד אות ד': "הבא על הכותית לא מפסל לעדות רק מדרבנן, דהא אינו אלא מגזירת ב"ד של חשמונאים, כמוש"כ באעה"ז סי' י"ו. וכן הביא בסמ"ע בחו"מ שם ס"ק ד' בשם המרדכי בפ' זה בורר. ואם כי כתב שם הסמ"ע "אבל בב"י משמע דבועלי כותיות פסולין מדאורייתא", אין הדבר מוכרע ומכללא איתמר, ואין זה מפורש כלל בב"י. אולם, כשאנו מעינים במרדכי עצמו מפורש שם ההיפך, ממה שכתב הסמ"ע בשמו. שם מפורש בשם רב האי גאון דבועלי נכריות פסולין לעדות, וצ"ל דטעות נפלה בדברי הסמ"ע בחו"מ הנ"ל. ולא עוד, אלא שדעת המכשירים לענין הבא על הנכריות לעדות, אינו ענין לנידון דידן אם נלך בשיטת הרמב"ם, מאחר שהם מכשירים אותו לעדות מן התורה משום שהיא מגזירת חשמונאים. והרי הרמב"ם פוסק בפ"ב מהל' איס"ב הל' א-ב, שרק הבא על הנכרית דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מדברי-סופרים. אבל דרך אישות לוקה מן התורה, שנאמר לא תתחתן בו. ובנידון דידן, אם לא נאמר "פלגין דיבורא" הרי העיד על עצמו שעבר על "לא תתחתן בו" מן התורה, וממילא נפסל לעדות גם לפי המכשירים הנ"ל.

ברם, זה אינו אלא לדעת הרמב"ם. אבל יש חולקין בזה וסוברים, שאפילו חיתון ממש אינו אלא מדרבנן מגזירת חשמונאים, ולא מן התורה. כמו שהביא הרמ"א באעה"ז סי' ט"ז סעיף א' בשם הטור. וכן משמע מבאור הגר"א שם, שמבסס שיטה זו של הטור, שאינו לוקה אלא מדרבנן, וכיון שכך גם בחיתון אינו נפסל לעדות אלא מדרבנן, כמו שכתב הסמ"ע בשם הפוסקים.

ב) אם האיסור שהודה בו העד שהוא נשוי לנכריה, אין בו מלקות מן התורה כי אם מדרבנן, הרי קי"ל דפסול לעדות מדבריהם "צריך הכרזה, לפיכך כל עדות שהעיד קודם שהכריזו עליו מקבלין אותו, כדי שלא לאבד זכות העם, שהרי לא ידעו שהוא פסול ואין פסולו אלא מדבריהם" (לשון הרמב"ם בפ"א מהל' עדות ה"ה).

וכן בשו"ע חו"מ סי' ל"ד סע' כ"ג. ומשמע משם, שלא מועיל מה שהעבירה מפורסמת, כי אם חייבים להכריז עליו בציבור או להעניש אותו בציבור על עבירה זו. רק אז הוא נפסל לעדות. ובנידון דידן לא הכריזו עליו ולא נענש בציבור על כך, לכן אין סיבה לפוסלו לעדות אפילו לפי דבריו.

ד. גם העד שהודיע בבי"ד כי הוא נשוי לנכרית ועומד לגרשה - כשר עפ"י דין לעדות

ג) מאחר שהתנצל על כך והתודה בפני בית דין ואמר שהוא עומד לגרשה, הרי גם לפי דבריו הוא חוזר בתשובה, ואינו רשע יותר, וכשר לעדות לכולי עלמא, משום "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". והרי כל הפוסקים חולקים על הר' פייבוש הנ"ל שבתשובת מהר"ם מלובלין, ולכן, גם במקרה כזה אמרינן "פלגינן דיבורא" וכשר לעדות (עיי"ש בפתחי תשובה בחו"מ סי' ל"ד ס"ק מ'). וזה דומה לאמור בבכורות מ"ה בנושא נשים בעבירה פסול לעבודה עד שידירנה הנאה ושנינו שם בבביתא: נודר ועובד יורד ומגרש, הוא הדין כאן לאחר שהוא כבר בתהליך גירושין אי אפשר כעת לפסלו.

ד) גם אם הדבר ידוע, שהוא חי עם נכריה, אינו נפסל לעדות עפ"י עצמו, כמו שמבואר בחו"מ סי' ל"ד סע' כ"ה: "אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו אלא על פי עדים שיעידו עליו, שאין אדם משים עצמו רשע". וכתב שם הסמ"ע בשם הרא"ש דאינו נפסל עפ"י הקול ואפילו בקלא דלא פסיק כשר לעדות. וכיון שלא באו עדים להעיד על העד הזה שהוא פסול לעדות, נשאר בחזקת כשרות ואי אפשר לפוסלו עפ"י הרשעת עצמו בשום פנים ואופן.

נמצא, שגם עד זה כשר לעדות. הרי לפנינו שני עדים שהם כשרים מן התורה ומדרכנן, המעידים על בולק בורקובסקי שהוא עברייני על כל התורה, הולך לכנסיה, מצטלב בבית הקברות של הנוצרים. אוכל חזיר וטרף ביום הכפורים. מעשן בשבת, והוא מחזיק את עצמו וכל חבריו מחזיקים אותו כגוי. בודאי שאין לו שום חזקות יהדות. אדרבה, על ידי העדים הללו ושאר העדים והמסמכים החדשים שהוכחו להלן, המצורפים לתיק, שנמצאו על ידינו לאחר שבת-הדין דנו בתיק הזה ואשר מוכיחים כמאה עדים שבולק בורקובסקי היה מתנהג כנוצרי. יש לר' ע"י כך חזקת גוי וחייבים אנו לדון אותו כנוצרי, ולהעמידו על חזקתו הראשונה שנולד גוי, מאחר שלא באו שני עדים להוציא אותו מחזקתו הנוכרית.

גם לשיטת הגאון החזון אי"ש ביו"ד סי' קנ"ח, שכתב שעיקר החזקה שעל ידה הוא נקבע כגר, צריכה להיות ע"י שיתאמת בלב הרואים ובין אנשי מקומו ע"י ההנהגה שלו שהוא יהודי. אבל אם נהג בדרכי ישראל ל' יום, ואין הדבר מאומת בין אנשי מקומו כתב החזון אי"ש, נראה דלא מהני כלל. בנידון דידן כיון שהעדים והמסמכים מעידים שהוא היה ידוע בין חבריו כגוי, וכך הציג את עצמו, וגם לא נהג כיהודי בשמירת חמצות אין אצלו כל חזקת יהדות, כי אם להיפך נקבעה אצלו חזקת גוי.

ה. שני עדים חדשים המפקיעים את בורקובסקי מחזקת יהדות

יש בידינו שני עדים חדשים ללא כל פגם בכשרותם, שהעידו בפני שלושה רבנים (ולא הופיעו בפני בתי הדין האיזוריים): עד אחד בשם דוד קיהן מת"א, שהיה עד הקידושין של הגב' חוה לנגר עם בעלה השני אוטו לנגר, שנערכו אצל הרב לויצקי ז"ל בגבעת רמב"ם. כפי ששמו רשום בתעודת הנשואין שלהם מתאריך א' אייר תש"ד. הוא ממשפחה דתית מאד ובעצמו שומר מסורת.

הוא מספר שהיה גר בפינת רחוב רמב"ם-התבור, בשכנות עם האמא של הגב' חוה לנגר, שם גר בעלה הראשון בורקובסקי בולק, והוא מעיד "ושמעתי תמיד שהוא גוי, דהיינו שלא התגייר". וכן אומר "שמעתי עליו כמה

פעמים מפי השכנים שברחוב גר גוי ההולך לכנסיה והוא אוכל חזיר, זאת שמעתי מהשכנים ומכל אנשי הרחוב."

ו. יתכן שעדות להעמדת אדם על חזקתו הקודמת כגוי כשרה עפ"י השמועה

אמנם אפשר לבוא ולטעון הרי גם עדות זו היא מפי השמועה ואין בה ממש. התשובה היא שבענין חזקה, התלויה בעיקר איך מחזיקים אותו שכיניו ומכיריו, כלשונו של החזון אי"ש הנ"ל, שאם אין יהדותו מאומתת בין אנשי מקומו לא מהניא חזקה לעשותו כגר. לכן חשובה דוקא לענין זה, כאשר אנו רוצים לבוא עליו מכח חזקה, שהחזק כביכול ביהדות, כפי שקבע בית הדין הרבני הגדול לענין זה כחה של עדות זו מפי השמועה, ששמע משכיני הרחוב בו גר בולק, מה הם חשבו עליו, האם הכירו אותו כגוי או כיהודי שומר תורה ומצוות, יפה ובעלת תוקף.

והנה בא העד ואומר שכל שכיניו הכירו אותו כגוי ההולך לכנסיה ואוכל חזיר. שמע מינה שלא היתה אצלו חזקת יהדות כלל, אלא אדרבה הוא הוחזק כגוי בין שכיניו ומכיריו ויש לו חזקה דמעיכרא שהיה גוי מלידה, ע"י כל אנשי העיררה לוקוב הנמצאים בארץ וגם ע"י משפחת גינצבורג.

ז. הרב לויצקי ז"ל מגבעת רמב"ם חיתן את הגב' חוה עם לנגר על סמך עדות שבורקובסקי גוי

העד הזה, מר דוד קיהן, לא גילה זאת רק בעדות זו שלפני, אלא בכח מה שידע ומה ששמע אודותיו, בזמן שגר בשכנתו של בולק בשנת 1940, הלך והעיד בפני הרב לויצקי ז"ל שבולק בורקובסקי, בעלה הראשון של חוה גינצבורג, הוא גוי, ולכן איננה זקוקה לגט.

יש להתחשב עם זאת שהרב לויצקי ז"ל היה רב חשוב בזמנו, ויש ת"ח שמכירים אותו וזוכרים אותו לטובה, ולאחר שמתברר מן העד הזה שהרב לויצקי ידע על נשואיה הראשונים של הגב' חוה לבית גינצבורג, ואע"פ כן חיתן אותה עם בעלה השני מר אוטו לנגר, בודאי שלא היה סומך רק על עד זה מר דוד קיהן כדי להתיר אשת איש לעלמא.

אלא כנראה שהיו לפניו עדים אחרים או ראיות שהעידו שבעלה הראשון היה גוי. ומכיון שצירף את העד הזה שלפנינו לעדי הקידושין, שמע מינה שחשב אותו לעד כשר ובר סמכא. והקידושין שסידר היה על סמך שחשבו את בעלה הראשון אברהם בורקובסקי כגוי.

אמנם עדות זו נוגדת את דברי חוה לנגר, שהעידה כי לא סיפרה לרב לויצקי על בעלה הראשון, כי אמרו לה שאיננה זקוקה ממנו לגט, משום שהוא גוי. אין בזה כדי להוכיח שהרב לויצקי לא ידע שהיתה נשואה לבורקובסקי.

לאור דבריו של עד הקידושין מר קיהן, גם לא מתקבל על הדעת שאשה כבת ארבעים באה להירשם לנשואין אצל רב מכובד, שלא יבקש ממנה תעודת רווקות כחוק, כפי שכל רושמי הנשואין נוהגין. שאם היה נוהג כך תמיד, היה נכשל יום יום בחיתון אשת איש ופסולי חיתון וכיוצ"ב. אלא ברור שיש להאמין לעד, שאכן הרב לויצקי ידע על בעלה הראשון, אלא שחשב אותו לגוי ולכן השיא אותם.

ח. סדור הקידושין של הרב לויצקי ללנגר סותרת את הזקת היהדות של בורקובסקי

צא איפוא שעריכת הקידושין לגב' חוה הזו עם בעלה השני, כאשר ידע הרב מסדר הקידושין שהיא נשואה לבעל אחר ולא קיבלה ממנו גט, סותרת את חזקת היהדות של בורקובסקי.

עצם הפעולה הזאת מוכיחה שלא היתה למר בולק בורקובסקי הזה שום חזקת יהדות. דהיינו שלא היה ידוע ומוחזק כיהודי אלא היה מוחזק כגוי, והרי סדור קידושין זה נערך זמן רב לפני סדור הנט שבבית הדין, ולפי הכתוב בנימוקי ביה"ד הגדול הוא סמך גם על הגט וקבע את חזקת היהדות של מר בורקובסקי ועכשיו מתברר שלא היתה קיימת חזקה זו מעולם. וסדור הקידושין לפני כן על סמך שבורקובסקי הוא גוי קבע במעשה, שלא היה לבעלה הראשון חזקת יהדות, מכלן שהקידושין השניים שלה נערכו על סמך עדות שבורקובסקי גוי.

ט. עד כשר לכל הדעות מעיד על בורקובסקי שלא נהג כיהודי

עד שני כשר וחשוב ביותר שהעיד בפנינו "במותב תלתא" ולא הופיע בפני בתי הדין הקודמים, הוא מר יהודה ויטרק, תושב ת"א. הוא מעיד על עצמו שהוא שומר מצוות ובבית שלו כשר. והילדים מקפידים בשמירת המצוות. גם הוא מעיד על מר בורקובסקי כשנקלע לביתה של הגב' גינצבורג הזקנה כדי לקנות שמיכות, ראה את בורקובסקי עם עוד גוי מבשל חזיר באמבטיה, ששימש לו כמטבח בביתה של חותנתו. הוא יצא החוצה ושאל אשה מהשכנים "איך יתכן שהאמא כל כך אדוקה הולכת עם קופקה ובבית מבשלים חזיר? האשה ענתה שהוא היה בעלה של הבת, שברחה ממנו והוא גוי.".

כששאל "איך זה יכול להיות ככה?" ענו לו "הוא גוי והיא התחתנה אתו בחו"ל ולכן הוא מתנהג ככה."

עדותו היא עד ראיה וגם עד שמיעה. הוא ראה שהוא מבשל חזיר, וזוהי הסיבה שהיה לו מטבח מיוחד בביתה של חותנתו, כי היא לא רצתה לתת לו לבשל במטבח שלה טרף, כפי שגם אחרים העידו עליו. זה מוכיח שלא הוחזק בשמירת המצוות ולא היתה לו חזקת יהדות, כי גם הוא. מעיד על כך שהשכנים שלו החזיקו אותו לגוי.

י. עדות אשה מהימנת ביותר (לא עפ"י דין)

כן יוצא מעדותה המהימנת והברורה, של הגב' דעסוי, שהעידה בפנינו ב"מותב תלתא", שהגב' גינצבורג הזקנה היתה מספרת לה את מר לבה, איך שבורקובסקי מקיים מטבח טרף ולא יכלה לעבור דרך שם כי היה מבשל חזיר, היה משתמש בביטויים נוצרים-דתיים, והיה הולך לכנסיה. עדה זו, אע"פ שהיא של אשה, חשובה בגלל שניכרים בה דברי אמת, כי היא אינה יודעת פולנית (היא משווייץ ומדברת 4 שפות), ואת המלים היחידות שזוכרת הן אלו הקשורות לנצרות של בורקובסקי.

מכיון שביה"ד בפ"ת קיבל עדות אחות כדי לאסור, בודאי שכנגדה אפשר לקבל עדות אשה מהימנת כדי להתיר, ולקבוע חזקה התלויה בשכנים שהן גם הנשים. מעדויות אלו ברור שבורקובסקי לא נחשב ליהודי כלל בין שכיניו ומכיריו, דבר שהוא העיקר לפי החזון אי"ש זצ"ל הנ"ל, ביחס לקביעת חזקת יהדות, כמו בכל חזקה דעלמא, שצריכה להתאמת ע"י הכרת השכנים במקום.

יא. עדות הגבאי על יהדותו של בורקובסקי הוכחשה ע"י בורקובסקי עצמו ואין בה ממש

כעת עלינו לברר את טיבה של העדות העקרית, עליה הסתמך לבסוף בית הדין בפ"ת לאסור את ילדי חוה לגר לבוא בקהל. הוא הגבאי של ביהכ"ג "רמב"ן" ברחוב רמב"ם, מר משה בן ישראל איסר אלפרט. הוא העיד שמכיר את מר בורקובסקי אברהם מלפני מלחמת העולם השנייה.

הוא מעיד עליו שהיה בא להתפלל כל שבת בבית הכנסת שלו, כל זמן שחותנו היה חי. והיה עולה לתורה ואני הייתי קורא לו לתורה בתור גבאי. וגם הבנים (שני בנים) עשו בר מצוה אצלי בביהכ"נ. הוא מעיד שהיה אומר את הברכה לתורה כמו כל יהודי. "לפעמים יהודים אחרים לא אומרים כל כך טוב את הברכה". "אחרי שחותנו נפטר הוא לא בא להתפלל כלל והפסיק להתפלל בביהכ"נ שלנו".

העד אומר שחותנו של בורקובסקי אמר לו שגייר אותו, ובא הנה עם כל המשפחה. אבל אינו יודע היכן גייר אותו. הוא לא הרגיש שום דבר שמתנהג לא כיהודי. על השאלה מה הוא אומר על מה שספרו ש"בורקובסקי התנהג אח"כ כגוי גמור", ענה העד "לא שמעתי על זה ולא ראיתי זאת", אלא להיפך הוא טען שגם אחרי פטירת חותנו היה רגיל להכנס לבית חותנתו ולא הרגיש בשום שינוי אצל בורקובסקי, רק שהפסיק לבוא לביהכ"נ.

עדות זו אין לה ערך מהסיבות דלהלן:

(א) הוא רק עד אחד "ולא יקום עד אחד באיש". וראינו מהרמב"ם, השו"ע ומכל הפוסקים, שבעדות גר צריכים, מהתורה, שני עדים, והנוב"י בסי' נ"ה כתב שעדות על גר נדונה כדבר שבערוה, שאינה פחות משנים ולא מועילה בה עד מפי עד ולא מפי השמועה, דלא כרב ששת כפי שהובא לעיל. והוא הדין כשבאים לקבוע את גרותו של גוי לפי חזקת יהדות, שבודאי צריכים שני עדים.

אין כאן לבוא בכח ההלכה שברמבי"ם הל' סנהד' הל"ה: "אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה, אבל האיסור עצמו בעד אחד יחזק. כיצד אמר עד אחד חלב כליות הוא זה וכו' ואכל וכו' הרי זה לוקה."

(1) אין זה אלא כשבא העד להעיד על ההוה כדי להחזיק את האיסור מכאן ולהבא. אבל בנידון דידן העד בא להעיד על העבר להחזיקו כיהודי למפרע, כדי להכשיר את הקידושין שלו עם חוה גינזבורג. בזה לא מועיל עד אחד.

(2) נוסף על כך הרי הרמב"ם מסיים שם את ההלכה הזו: "במה דברים אמורים שלא הכחיש העד בעת שקבע האיסור, אבל אם אמר אינו חלב וכו', אינה לוקה עד שיקבעו האיסור שני עדים". וברור שלא דוקא הכחשת הבעל דבר עצמו מועילה לבטל את העדות של עד אחד באיסורין, אלא הוא הדין כשעד אחר מכחיש אותו אין ממש בדבריו.

בנידון דידן דברי העד מוכחשים ע"י עדים רבים שהוזכרו לעיל, שהעידו על בורקובסקי שהיה מתנהג כגוי והיה מוחזק כגוי. ועד אחד בהכחשה לאו כלום הוא, כמפורש במסכת קידושין ס"ה ב': "עד אחר בהכחשה מי מהימן". וכן מפורש ברמ"א יו"ד ס' קכ"ז סע' א' בשם הרשב"א, דעד אחד בהכחשה לאו כלום הוא. עיי"ש בש"ך באריכות.

יב. יתכן שבורקובסקי ניהל חיים כפולים כיהודי בבית חותנו וכנוצרי בכנסיה

ואם נאמר שאין כאן הכחשה ביניהם כלל, כי על מה שהעיד זה לא העיד זה, הגבאי אלפרט העיד שהיה רגיל לבוא לביהכ"נ כשהיה חותנו חי ואח"כ הפסיק. והם העידו על זה שהיה הולך לכנסיה ואוכל חזיר וכו'. גם אם שניהם מעידים על אותה תקופה ועל אותן השנים יתכן ששניהם צודקים, שבפני חותנו התחזה כיהודי והיה בא

לבית הכנסת. אבל שלא בפניו התנהג כגוי ועבר על כל העבירות שהוזכרו ע"י העדים הנ"ל. ועדים אחרים שהודיעו שלא היה בא כלל לביהכ"נ, יתכן שמדברים על זמנים שונים.

ומה שהעיד הגבאי הזה שגם לאחר פטירת חותנו לא הרגיש שום שינוי בבית, אין זה אלא מפני שלא נכנס העד אף פעם לחדרו של בורקובסקי, כי אם למשפחתו זה מראה שהיה צבוע בהתנהגותו. בפני חותנו התנהג כיהודי כשר, ושלא בפניו עשה כל דבר האסור ובודאי שאין להתחשב רק בעדות זו להחזיקו כיהודי (בעדותו בביה"ד ישנה כאן מחיקה בעלת משמעות רבה. על סמך זה מוכיח כעת העד, שהוא לא נכנס כלל לבורקובסקי ואין יודע איך הוא התנהג. ובבית הדין ערכו מחיקות ותיקונים בניגוד למה שאמר).

יג. עדות הגבאי אלפרט מוכחשת ע"י בורקובסקי עצמו

ב) העדות של הגבאי אלפרט מוכחשת ע"י הבעל-דבר, מר בורקובסקי בעצמו, כפי שכבר הוכחנו לעיל שאיך יתכן אדם שמעידים עליו שמתפלל ומניח תפילין כל יום, במשך עשרות בשנים ובא כל שבת לבית הכנסת, ואינו יודע להגיד "שמע ישראל", ושלא ידע מה זה "קריאת שמע" ולא סדר הנחת תפילין.

כיון שהעד קבע שגם לאחר פטירת חותנו לא ראה כל שינוי בהתנהגותו, והביא ראיה שעשה לשני הבנים שלו את חגיגות הבר מצוה בבית הכנסת, בו בזמן שהאיש אין לו מושג מינימלי ביהדות, הרי זה שוב עד אחד בהכחשת הבעלים, כי ההכחשה היא כאן במעשה ולא בדבור. וכבר הזכרנו לעיל את ההלכה שבגמ' ושב"מב"ם שכל עד אחד המוכחש ע"י הבעלים אין ממש בעדותו. אין לתרץ עדותו של הגבאי אלפרט בזה, שמאז שכח בורקובסקי את הכל ביהדות, גם זה אינו, כי בורקובסקי טוען בביה"ד שלא הפסיק להתפלל ולא שינה ממנהגו. אלא שעדיין מתפלל כמו לפני כן בבית הכנסת אחר ופיו הכשילו בזה, שאין להתלות בשינוי הזמנים, מאחר ולפי עדותו וגם לפי עדות הגבאי הזה לא חל שום שינוי בבורקובסקי, אין לנו אלא להניח בודאות שהוא לא דיבר אמת או ששיבשו את דבריו בבית הדין ע"י מחיקות וכיוצ"ב ויש לנו הוכחה לזה.

יד. עדים על התנהגותו הגויית של בורקובסקי בבר מצוה של נכדו

באו שני עדים אחרים אליהו הריס בן משה, וישראל סלומון והעידו בביה"ד הרבני שהיו נוכחים בבר מצוה של הנכד של בורקובסקי, וראו שבורקובסקי התנהג שם כמי שאינו יודע מה עושים שם בכלל. לא התפלל, ולא החזיק אפילו סדור ביד, וכשקראו לתורה לא ידע כלל מה לומר ועמד לפי עדות אחת כסמטיסט.

גם עדות זו מהווה סתירה חמורה לעד הנ"ל, משה אלפרט. ואם כי עברו שנים רבות מאז התפלל בביהכ"נ שברחוב רמב"ם, מכל מקום הרי מר בורקובסקי העיד בעצמו לאחר תאריך זה בביה"ד, שעדיין מתפלל כל יום ומניח תפילין והולך להתפלל כל שבת בבית הכנסת הגדול. איך יתכן שלא ידע כלל את סדר התפילות ואיך עולים לתורה.

טו. עדות על הליכת בורקובסקי לכנסיה בלוקוב לאחר הנשואין

ד) עד כשר בשם שמאי בומפלד (לא זה שהעיד בביה"ד בפ"ת) העיד בפנינו במותב תלתא, שאחרי הגיור כביכול, הוא המשיך ללכת בלוקוב בימי ראשון לכנסיה, וזה היה אחרי הגיור שלו ואחרי הנשואין, והוא זוכר שאביו אמר שכל הגרות שלו היתה פיקציה, וגם במשפחה דיברו על זה שיסעו לארץ כדי למנוע ממנו הליכה

לכנסיה בלוקוב שבפולין. א"כ היכן היתה לו חזקת יהדות לאחר שהתברר שגם בלוקוב המשיך ללכת לכנסיה לאחר הגירות שלו כביכול.

טז. מסמכים אותנטיים משנת תש"ח ואילך מעידים כי בורקובסקי התנהג כנוצרי וסחף גם את בנו לנצרות

בנוסף על כל זה, ועל כל העדויות המכחישות את העד היחיד הגבאי משה אלפרט, השגנו מסמכים מזעזעים, אותנטיים ומוסמכים ביותר מאת המחלקה הסוציאלית של עיריית ת"א משנות 1947-1948, שהם רלוונטיים לחלוטין לעדות זו, וחופפים את התקופה עליה אנו דנים. המסמכים הם מערכת צילומים של המחלקה הסוציאלית בעיריית ת"א שבדקה את משפחות בורקובסקי-גינזבורג, כדי לברר את מצבו של הילד הקטן ... שלהם, ולמה אינו בא לבית הספר.

הדו"ח הם אובייקטיביים לחלוטין, ונערכו לאחר בדיקות וחקירות בלתי תלויות בבית בורקובסקי את מצבו של הילד ... שלא היה מבקר בבית הספר והיה מפגר בלימודים. זוהי הסיבה שהמח' הסוציאלית החלה לחקור את המתרחש בבית בורקובסקי, והיא המשיכה לטפל בו זמן רב אחרי כן כפי שמעידים המסמכים האחרים של המחלקה הזאת.

פרק שביעי: כשרותם ופסילתם של עדים שהופיעו במהלך הדיונים

יז. מסמך מהימן ביותר על בורקובסקי

מסמך אחד חשוב שטרם ראה אור, הוא גליון הטפול של המחלקה לעבודה סוציאלית מתאריך 1.3.48. האומר: "הילד ... בלי כל טפול והשגחה, ילד רחוב, נתון לכל השפעה רעה, הוריו נפרדו, אביו גוי נוצרי, אמו נשואה שנית יש הכרח לסדרו למוסד", וכו'. ראה תוכן המסמך וצילום מקורי ממנו בעמודים 65-66.

נשאלת השאלה האם אפשר להטיל ספק במהימנות מסמך תמים כזה של מחלקה, שאין לה כל ענין להציג צד אחד של הזוג, וכי כל כך עלינו להיות חשדנים ביחס לעובדי המח' הסוציאלית המסיחים לפי תומם, וכי אם היו שומעים רק צד אחד בלבד, ולא את האבא היו משקיעים כוחות וכספים רק על סמך רכילות של האם. אלא ברור שעובדי המחלקה הסוציאלית חקרו ומצאו שאכן כן הוא המצב ביחס לילד ולאביו, וכי בכל מקום שיש ריב בין בני זוג שומעת המח' הסוציאלית רק צד אחד ופועלת לפיו?

המסמך החשוב השני הוא חיומן של המחלקה הסוציאלית מתאריך 7.3.49 הנושא את שם המשפחה "בורקובסקי אברהם", הדן שוב במצבו של הילד. הוא מבוסס כנראה על שיחה עם האח הבכור. המסמך אומר:

"האם של הילד עברה לגור לירושלים. אחיו כעת בתפקיד בעיר העתיקה שם. אביו גר (הנוצרי) מתנגד לסדרו במוסד. אבל לפי בקשתו של האח, המעוניין שאחיו יתחנך בין יהודים, ויהיה ליהודי ולפי זאת שגם אנו מעונינים שיגדל ליהודי, לשחררו לגמרי מההשפעה של האב וחבריו הנוצרים פולנים שסוחפים אחריהם את הילד. וחתום על זה ר' ב' (לא העובדת הסוציאלית ב' פרוינד). ראה המשך וצילום מקורי ממנו בעמודים 66-67.

מהמסמך הזה ברור שהוא נכתב על דעתו של האח הבכור, והאינפורמציה שבמסמך וקוי הפעולה נקבעו על פי רצון האח ולפי המידע שהוא מסר, דהיינו שיש להוציא את הילד מרשותו של האב וחבריו הנוצרים פולנים שטוחפים אחריהם את הילד.

יח. עובדי המחלקה הסוציאלית ערכו ביקורים בבית בורקובסקי

גם הקטע במסמך הקודם, שראה אור בחוות דעת שלנו הקודמת, הוא נכון אמתי ומוסמך ביותר, כי אין לחשוש שהעובדת הסוציאלית עשתה מלאכתה רמיה ולא בדקה את כל האמת, וכנראה שהתרשמה מנסיבות המקרה, כשהילד לא היה מבקר בבית הספר כמצויין בדו"ח, שאכן זהו המצב האובייקטיבי בבית.

המסמך מתאריך 3.1.47, שהוא הראשון המטפל במשפחה זו, אומר: "יש להוציא את הילד מהבית, יותר נכון מהרחוב, אינם מתעניינים בו, נמצא כל היום עם האב הגוי בחגיגות נוצריות וכיוצ"ב". ועוד כתוב שם בדו"ח על הבן ... "בן 10, אינו מבקר בקביעות בבית-ספר. נמצא כל היום עם אביו, אשר מכניס אותו לאוירה נוצרית בכפר סומל, כנראה יש לו שם עוד חדר. כי הוא נשאר לגור באותו מקום שגר עם אשתו."

עוד אומר הדו"ח: "שני הילדים עוזבים לנפשם וקיימת גם סכנה שהאב יכול לחזור לפולניה עם הילד". ראה צילום מקורי של המסמך בעמוד 79.

יט. ארבעת המסמכים של המחלקה הסוציאלית הורסים לגמרי את חזקת היהדות של בורקובסקי

מכיון שלפנינו לא דו"ח אחד ולא מתאריך אחד, אלא מערכת שלמה של מסמכים החופפים פעילותו של כשנה ורבע, באותו נושא, ברור הדבר כשמש בצהרים, שהם משקפים את המצב האמתי של האב בורקובסקי, של הילדים והבית, וכל מי שבא לרנן או לערער על אמת אמפירית זו אינו אלא טועה ומטעה ומסבב בכחש.

מכל זה ברור כשמש שמר בורקובסקי חי בארץ כנוצרי. היה הולך לחגיגות הנוצרות של הפולנים וסוחב אתו את בנו, והיה מכניס אותם באופן קבוע לאוירה וסביבה נוצרית. מסמכים אמיתיים אלך תואמים לגמרי את דברי העדים שנפסלו בבית הדין הרבני בפ"ת, שהעידו עליו שהוא מוכר כנוצרי והולך לכנסיה ומכריז על עצמו כנוצרי. מסמכים מזעזעים אלו מכחישים מכל וכל את עדותו של הגבאי משה אלפרט הנ"ל, שכ"כ השפיע בעדותו, עדות יחיד, על בית הדין, כאילו בורקובסקי הזה הוא כליל תכלת ומתנהג כיהודי ירא שמים, שומר תורה ומצוות, גם אם אינו יודע לומר "שמע ישראל" ומשחמש בנוסח הקתולי של שמע ישראל, כפי שנוכחנו לדעת מהמכתב שהגיע אלינו מארצות הברית, מהרב ברקוביץ. והנה לנו מה שאומרים הדו"חות המסיחים לפי תומם מאותן השנים שהוא חי כנוצרי ומעביר לשמד גם את בנו הקטן בן ה-10.

כ. אמינות הדו"ח הראשון של המחלקה הסוציאלית

אמנם בדו"ח הראשון מתאריך 1.3.47 עצמו, ברישום הפורמלי של הפרטים האישיים של האם, כתוב "האב גר פולני" אבל אין בזה כלל משום הוכחה על גירותו האמיתית מאחר שהוא נימול בוורשא, וקיבל סרטפקט על סמך סיפורו זה, שהצהיר על עצמו כגר, מבלי שיהיה לו שום מסמך בעל תוקף לגיור. כי גם הדו"ח הזה עצמו של המח' הסוציאלית כמו אחרים, מכנה אותו האב הגוי.

ולאחר מיכאן בא בדו"ח הסיפור של האשה חוה עליה מסתמכת כאילו העובדת הסוציאלית. היא כותבת: "לדבריה, כשהפולנים הגיעו ארצה, התחיל להתיידד עמהם והיא ראתה בו את הגוי". "גם דרש ממנה לחזור לפולניה". היא מספרת בדו"ח כי "זמן קצר אחר נשואיהם בפולניה עזב אותה. וזה קרה כמה פעמים היא חשבה שבארץ הוא ישתנה". ברור שיש להאמין במה שכתוב בדו"ח, משום שהעובדת הסוציאלית מסיחה לפי תומה, כדי לעזור לילד וכמסיח לפי תומו אפילו קרוב ואשה נאמנים, כמבואר באהע"ז.

לאור מסמכים מקוריים מפתיעים אלו ולאור העדויות הנאמנות הנ"ל, המתחזקות ע"י המסמכים, ברור שבורקובסקי זה לא שמר בארץ על המצוות. הוא התנהג כנוצרי והתרועע איתם ולא היתה לו חזקת יהדות כלל בארץ. לכן אין לבוא כאן בכח חזקה שהיה מוחזק כיהודי. כי לצורך זה עליו לקיים את כל המצוות המקובלות, כמו שקבע הרמב"ם והשו"ע.

כא. החשש שבורקובסקי ניהל חיים כפולים

האיש הזה, לא רק שעבר על כל המצוות כפי שקבעו העדים, אלא גם המשיך לחיות כנוצרי. וכדי לא לעשות לגמרי את העד הגבאי אלפרט כשקרן, יתכן שבבית חותנו לא גילה את דעתו האמיתית, וחי חיים כפולים, כל עוד חותנו היה בחיים, אתו היה הולך לביהכ"נ מבלי שידע אפילו להתפלל ושלא בפניו היה הולך לכנסיה.

אדם כזה העושה את מלאכתו כנוצרי במטמונות בסתר ולא בפרהסיא, חמור יותר מאשר עבריין בפרהסיא.

כפי שמצינו בתוספתא דמאי פ"ב ובמס' בכורות ל"א א' ובמס' ע"ז ז' א' לענין גר: ר' יהודה אומר חזרו במטמוניות, אין מקבלין אותן, בפרהסיא מקבלין. ומפרש שם ר"ת דקאי ארישא דקתני בתוספתא דמאי כו' גר שקיבל עליו דברי תורה כו'. כהן שקיבל עליו כהונה כו', והדר קתני וכולן שחזרו בהן, כלומר שחזרו לסורם וקלקלו מעשיהם אין מקבלין אותן עולמית. ר' יהודה אומר במטמוניות, כלומר שחזרו לסורם במטמוניות, ובגלוי נזהרים על דברי חבירות אין מקבלין אותן, שגונבין דעת הבריות ואין עושין אלא לפנים. אבל אם לגמרי קלקלו מעשיהם אף בפרהסיא, מקבלין אותן כשישובו.

הוא הדין בנידון דידן, לאחר שנברר ללא כל צל של ספק שמחויץ לבית חותנו המשיך לחיות כנוצרי, נשאר בחזקת גוי לכל דבר. ע"י כך מובנות כל העדויות שנראו כביכול כסותרות זו את זו. בעיקר מתישבת קצת הסתירה שבין עדות הגבאי משה אלפרט לבין שני העדים, יוסף מרינגר ואריה שטיינברג, מאחר שכל אחד מהם מדבר על התנהגותו במקום אחר, ובזמן אחר.

כב. עדות ומסמך אותנטי משנת 1933 שאכן הטביל בורקובסקי את הבן הבכור לנצרות לאחר שנימול והתגייר כביכול

בנוסף לזה יש לנו עוד מסמך המחזק את הטענה של אשתו הראשונה, הטוענת בכל העדויות שלה כי בעלה לאחר שהתחתן כביכול חתונה יהודית בלוקוב, הטביל את בנו בכנסיה והוא הפך לנוצרי. עובדה חמורה ומזעזעת זו מתאשרת ע"י הצהרתו הרשמית לבית הדין בפ"ת של הבן יהודה בהאשימו על כך את אמו, אלא שהוא טעה בחשבו שזה קרה לפני תקופת הגיור והנשואין היהודיים, בו בזמן שיש לנו עדויות מוסמכות ביותר שלא כן היה אלא לפני זמן הגיור בכלל לא נולדו להם ילדים, כי אמם נכנסה לחופה כשהיא בהריון מבורקובסקי וכן מתאשרת עובדה זו מעדותו של מר שפילפויגל מלוקוב המספר שלאחר שבורקובסקי חטף את הילד הביא הסבא אנשים מן העולם התחתון ושלם להם כסף כדי לחטוף את הילד חזרה, וללא ספק שאז הטביל האב את בנו לנצרות.

· כג. הוכחה ללא ספק הטבלת בנו הבכור של בורקובסקי לנצרות

עובדה חמורה זו קבלה סיוע מעדותו הברורה של אריה שטיינברג הנ"ל, שהעיד בפני בית הדין כי בולק בורקובסקי סיפר לו שיש לו בן בשם יעשי'ק שעוד בילדותו לקח אותו לכנסיה והטביל אותו לנצרות. והרי כבר נתברר לעיל שהעד הזה כשר לעדות מטעם פלגין דיבורא. עובדה זו קיבלה משנה תוקף בגלל המסמכים החדשים של המחלקה הסוציאלית הנ"ל משנת 1947-1948, המעידים שהאב הגוי הביא את הילד לחגיגות נוצריות ושהוא מכניס אותו לאוירה נוצרית. ואם עשה זאת בא"י בתוככי ת"א, בודאי שחשוד היה לעשות זאת בפולניה כשהיה בחיק משפחתו ועמו הקתולי.

כז. מכתבה של חוה (לבית גינזבורג) מפולין מרמז על חטיפת הבן והטבלתו לנצרות

מסמך שני מצאנו בתיק של הסוכנות היהודית משנת 1933 הוא התיק של הסרטפיקט לאברהם בורקובסקי ולאשתו. לתיק הזה מצורף מכתב באידיש מאת חוה לבית גינזבורג להוריה בארץ, המתאר את המצב הנורא בו הם נמצאים בלוקוב. והיא כותבת להם: "כל מחשבותי לארץ ישראל הן שבגני יהיה יהודי ויהיה כמו סבו ושהוא יחנך אותו. אלו תקוותי ורצוני, אולי תוכל לבקש שלא יאריכו זאת כל כך הרבה זמן ... אבא אתה יודע מה שהיה עם בני ..." דברים אלו באים במכתב לאחר תיאור הסכנה שלהם, אם לא יעלה לא"י.

כאן יש לנו שוב מסמך מסיח לפי תומו ובו רמז ברור מה שעבר על הבן הבכור שלהם בפולניה, שהוא הוטבל לנצרות ולא רצו לתת עבורו סרטפיקט. זה תואם את אשר הגב' לנגר העידה בפני בית הדין ותואם את העדות של מר אריה שטיינברג, וכן הצהיר בכתב בנם הקטן יהודה בביה"ד כי הטבילו את אחיו בכנסיה לפי רצונה.

יש לנו איפוא עדויות ומסמכים ברורים ונאמנים המעידים, שעוד בפולניה אחרי שנולד להם הבן הבכור, לקח האב והטביל אותו בכנסיה לנצרות. ברור איפוא שגם שם לא היתה לו חזקת יהדות, ואף פעם לא שמר תורה ומצוות אלא הכל מה שעשה (אם עשה) בקשר ליהדות היה רק אחיזת עינים, למען אביה ומשפחתה, ובסתר נשאר נוצרי לכל דבר בעוד חיי חיותו של אבי אשתו. כפי עדותו של ש' בומפלך הנ"ל הכשר לעדות ומעיד שבלוקוב היה הולך לכנסיה בימי ראשון גם לאחר תקופת הגירות כביכול.

כה. בתי הדין הרבניים שדנו עד כה בתיק לא היו בפניהם המסמכים והעדויות החדשות

כל זה בכחו להפקיע את ההסתמכות בקביעת הגירות של בורקובסקי, על חזקת היהדות שלו וקיום המצוות, כפי שעשו חברי בתי הדין בדרגים השונים. יתכן שגם בתי הדין חששו לגרותו, לפי שבעת שדנו לא היו בידם כל המסמכים והעדויות שהובאו בפנינו, בעיקר שני העדים החדשים שהכירו אותו כגוי וראו אותו מבשל חזיר. אחד מהם שהיה עד בנשואין השניים של חוה לנגר. כמו כן, לא היו בידי בתי הדין העובדה החשובה שהרב לויצקי ז"ל, שחיתן את הגב' חוה לנגר, עשה זאת מתוך ידיעה ועל סמך עדויות שבעלה הראשון הוא גוי, וזה כבר מערער את חזקת היהדות שלו, לפני מתן היתר הנשואין לבורקובסקי.

כן לא היה לפני בתי הדין המסמכים הנאמנים הנ"ל של המח' הסוציאלית מתחילה, המעידים כמאה עדים שהוא היה הולך לכנסיה והיה מעביר גם את הבן הקטן שלו לנצרות.

הסיבה למה לא התאמתה בפני בתי הדין בכל הדרגים עובדת הטבלת הבן הבכור שלהם לנצרות, לאחר שהוא נימול והתגייר כביכול ונשאו זה לזה בטכס יהודי, משום שלא היה לפניהם המכתב המסיח לפי תומו של הגב' חוה לבית גינזבורג משנת 1933 מפולין. בית הדין לא האמין לדבריה של הגב' חוה לגר ולא לעד המסייע לה בזה, אע"פ שגם הבן שלהם העיד כך בבואו לקטרג על אמו שהיא הסכימה להטבלת בנה לנצרות.

כו. ההסתמכות על נאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" אינה בתוקף כאן משש סיבות

כעת נשאר לנו לסתור את האפשרות השלישית לקביעת גירותו של בורקובסקי ללא עדים וראיה, על סמך "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". אם לא הוכר בורקובסקי לפני כן כגוי, אלא על פיו. כי ראיתי שבית הדין הגדול לערעורים מסתמך גם על יסוד זה (עיי' בתשובת הרשב"א ח"ב סימן ט"ז שדן בנידון זה).

אולם מיד יתברר שגם יסוד זה של נאמנות אין בו ממש במקרה זה שלפנינו, מהטעמים דלהלן:

(א) יש בידינו גבית עדות מפי עדים כשרים מלוקוב הנמצאים בארץ המעידים כי הם בעצמם, וכל היהודים בלוקוב הותיקים כמעט ללא יוצא מן הכלל, הכירו וזוכרים את בולק בורקובסקי זה כגוי בן גויים, היה ידוע מאד בלוקוב וכולם הכירו אותו כגוי. בארץ לבד חיים כאלף יהודים מלוקוב שיכלו להעיד עליו שהוא נולד גוי. לכן אין זה גרוע מאילו יצא קול שיש עדים בלוקוב המכירים אותו כגוי, שלא היה נאמן, כמו שכתב הב"ש הנ"ל, והרי זה כמו "עדים בצד אורית ותאסר" לפי התוספות במסכת קידושין הנ"ל. ורק באיסור שבוייה לכהן הקילו ולא כאן שהנידון הוא איסור חיתון עם גוי.

(ב) עקב הטרגדיה הזאת עם הבת של משפחת גינזבורג והתחתנה בכנסיה, הכירו כל יהודי לוקוב את הגוי הזה, ולא היה יכול בשום פנים להעזיז ולומר שהוא יהודי מלידה.

(ג) כל המשפחה שלה הכירו אותו ואת כל עברו. ביניהם יהודים חסידים יראי שמים, בודאי שלא היו מניחים לו להסתתר מאחורי שקר שהוא יהודי מלידה. ואע"פ שהם פסולים לעדות משום שהם קרובים, לענין זה לבטל את כח "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" יתכן גם עדות קרובים מועלת בנידון זה.

בנוסף על כך ישנם קרובים שאינם נכללים בין הפסולים לעדות, ואצלם הוחזק לגוי והם לא היו נותנים לו לבוא ולשקר ולחיות בתור יהודי. לכן לא קיימת אצלו כלל הנאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". ואם אצל היהודים יצא קול שהוא התגייר, אין לדון אותו כיהודי עפ"י הקול מטעם הכתוב "אתך - במוחזק לך".

(ד) מסתבר שגם הנאמנות של "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" אצל גר, שהוא מן התורה לא הקילו בו חכמים כמו לענין שבוייה, לכן כל שבאו לאחר מיכאן עדים ומעידים שהם מכירים אותו כגוי מתבטלת הנאמנות שלו, כמו אצל "אשת איש הייתי וגרושה אני", שפסק הרדב"ז הנ"ל בתשובותיו שאם באו לאחר מכן עדים ומעידים שהיתה אשת איש, נאסרת למפרע ובניה ממזרים.

כיוון שבאו לפנינו עדים רבים המכירים אותו כגוי ואין מכירים אותו כגר, גם אם היתה לו נאמנות בשעתו מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", מתבטלת נאמנות זו למפרע ע"י העדים, מכיון שגם נאמנות לא נכונה על הגירות, גוררת אחריה איסורי מיתה וכת. כך, שהעדים שבאו אפילו כעת והעידו על ראשיתו הגויי, מבטלים למפרע את הנאמנות שלו שהתגייר על סמך הפה שאסר וכו'.

(ה) שיטת הטור, השלטי-גבורים והן הב"ח והש"ך שהעתיק ממנו, מכולם משמע שאין "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" מועיל בגר, אלא א"כ אמר "נתגיירתי בביד של פלוני", מטעם מילתא לאיגלווי לא משקרי ביה

אינשי. ובלי צירוף טעם זה אינו נאמן לעשותו כגר. ובנידון דידן הרי לא אמר בשום עדות "נתגיירתי בב"ד של פלוני", וממילא אין בו משום מילתא דעבידא לאיגלווי וכו'. וראויים הם פוסקים אלו לסמוך עליהם בשעת הדחק, כדי לא לעשות בניה של אשתו ממזרים.

אמנם מהרשב"א בתשובותיו ח"ב סי' ט"ז הנל משמע שנתגיירתי בב"ד סגי בנאמנות על סמך הפה שאסר, אבל ראויים הם הפוסקים הנ"ל להתחשב בהם ולסמוך עליהם במקרה של דיני נפשות מעין הנדון שלפנינו.

(ו) נאמנות זה של הפה שאסר וכו', לא היחה יפה אלא אם היה בא מתחילת בואו לארץ ישראל לפני ב"ד ואומר גר אני. אז בלי כל הריעותות דלעיל היו אולי מאמינים לו, אם היה יכול לשקר ולומר ישראל אני מבלי שיבואו להכחישו, ולטפח לו השקר על פניו.

אבל בנידון דידן שנתברר אצלינו עפ"י עדויות רבות ומסמכים שהיה כל הזמן נוהג כגוי ומתחבר עם הנוצרים שהולך לחגיגות שלהם, מתרועע אתם, ומכריז על עצמו כנכרי. איך אפשר לאחר מכן להאמין לו שהוא גר מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", הרי התנהגותו ואורח חייו במשך שנים הסגירו אותו וקבעו אותו כגוי ואין לומר כלל מיגו.

גם אם נאמר שבזה מיגו למפרע אמרינן כמו שכתבו בפסק של ביה"ד, הרי הוא בעצמו הסגיר את עצמו לנוצרים, וחשף את עצמו שלא יוכל לשקר ולומר ישראל אני.

היוצא מדברינו שאין כלל לקחת בחשבון כל שהוא להתבסס על "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". שאין דבר פשוט מזה שאין זה תופס בנידון שלפנינו שכל העיירה ידעה והכירה אותו כגוי ואת כל משפחתו.

כו. כל שלושת דרכי הנאמנות על גירות נפלו כאן

לכן ברור שגם דרך זו של נאמנות מטעם "הפה שאסר הוא הפה שהתיר" אינה קיימת במקרה זה. נפלו איפוא כל שלושת יסודות הנאמנות שנתנה התורה לגר להוכיח על גירותו, וממילא אין תוקף לקידושיה של אשתו הראשונה. והיתה מותרת להינשא לבעלה השני אוטו לנגר, כפי שחשב ועשה מעשה הרב לויצקי ז"ל מגבעת רמב"ם. וממילא בניה מבעלה השני כשרים לבוא בקהל, ואין עליהם אפילו ספק איסור ממזרות. כי אין לדיין אלא מה שעיניו ראות, ומכיון שלא הצליח להביא שום הוכחה בת תוקף הלכתי, על מעשה הגירות שלו בוורשא או בכל מקום אחר.

לא הוכח בעדים, לא במסמכים ולא ע"י הנהגה יהודית שלו, ולא ע"י נאמנות אישית, מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר שהתגיר, אין לנו רשות להחמיר על סמך חששות וקול בעלמא, לאסור על שני הילדים התמימים, שלא חטאו ופשעו והם את עוונות הוריהם סובלים, מלבוא בקהל. יש שוב להזכיר שדנים בזה דיני נפשות, כאמור בירושלמי בסנהדרין ובתשובות הרמ"א והגרע"א ומצווים אנו לחפש, למצא ולנצל כל פתח או שיטה של היתר, וכאן ההיתר ב"ה מרווח מכל הבחינות, וכל המלעיזים המרננים, והמקטרגים, עתידים ליתן את הדין.

כה. היתר הנשואין לבורקובסקי בניגוד להלכה

לעומת זאת יש להתפלל על בית הדין הרבני האזורי בת"א, שנתן היתר נשואין עם אשה שניה למר אברהם בורקובסקי. הרי לכל הדעות ולכל השיטות, גם אם מסתמכים על חזקת היהדות שהיתה לו לפי דעת בית הדין,

(כי ההיתר מטעם הפה שאסר וכו' מגוחך כאן ואין לו על מה שיסמוך) וא"כ הרי הלכה מפורשת היא ברמב"ם, בשו"ע ובכל הפוסקים שאין נאמנות זו על גירות מספקת להשיאו אשה. כמוש"כ הרמב"ם בפ"ג מהל' איס"ב ה"ט, "ואעפ"כ, אם באו להתערב בישראל, אין משיאין אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבלו בפנינו, הואיל והוחזקו עכו"ם". וא"כ למה לא הטבילו את בורקובסקי לפני מתן היתר הנשואין. ואם הם סמכו על "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", הרי בחו"ל גם ע"י נאמנות זו צריך להביא ראיה ואח"כ ישא ישראלית, כמוש"כ הרמב"ם שם בה"י. וקשה לומר מכיון שהוא נמצא בארץ, דנו אותו לפי שיטת הרמב"ם בא"י. כי גם הרמב"ם מגביל היתר זה בא"י ואומר "בד"א? בא"י ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל", וכי אפשר לומר שגם בזמנינו הדין כן? שהכל כאן בחזקת ישראל? סוף דבר היתר נשואין זה למר בורקובסקי לאשתו השניה ללא טבילה, היה בניגוד להלכה מכל הבחינות.

הפקעת גרותו של בורקובסקי לאור ההלכה

כט. האפשרות לחלופין - הפקעת הגירות מעיקרא בגלל שחזר לסורו והתנהג כנוצרי

ישנה דרך אלטרנטיבית למקרה שנחשוש שמא בכל זאת הוא התגייר כדין בוורשא, או בכל מקום אחר. גם אם אין בכחו להוכיח זאת, כי אז תפסו קידושיה של הגב' חוה לבית גינצבורג וממילא בניה ממר לנגר אסורים לבוא בקהל. אמנם יכולים הבנים לבוא ולטעון אין בכחכם לאסור אותנו אלא עפ"י עדים נאמנים, או עפ"י מסמכים בני תוקף, וכאן מכיון שאין בידכם לא זאת ולא זאת אתם מה לכם עלינו. אם לבכם נוקף אתכם, אנו דורשים "יקוב הדין את ההר", ודונו לנו דין תורה ולא לפי חששות שבלב. אבל כדי למנוע כל חשש ופקפוק, שמא בכל זאת התגייר ולא באו עדים להעיד על גיורו, בכל זאת כשרים הם הילדים לקהל, כי יש בכח העדויות והמסמכים הנ"ל - והמצורפים לספר זה, כדי להפקיע את הגרות מעיקרא, גם אם היתה גירות בתחילה בפני בי"ד של שלשה.

כי הנה הרמב"ם פסק בפ"ג מהל' איס"ב הל' ט"ו: "לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה, בימי דוד שמא מן הפחד חזרו ובימי שלמה שמא בשביל המלכות וכו', שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינר מגרי הצדק, ואע"פ כן היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה, בפני הדיוטות והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכ"מ, ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם." עכ"ל.

אלמא מי שהתגייר בגלל תועלת אישית, ולא לשם שמים בגלל שנמשך אחרי האמונה היהודית, מעמדו תלוי ועומד עד שתראה אחריתו. והיה אם מתנהג כשורה וכיהודי שומר תורה ומצוות, גרותו בתוקף מאז כניסתו ליהדות. אבל אם אינו שומר מצוות לאחר הגרות, חי כגוי וחוזר לסורו ולדתו הקודמת, גרותו פוקעת למפרע וכאילו לא היה גר. כך מורה לכאורה לשון הרמב"ם.

ביתר בירור מגלה הרמב"ם שיטה זו בהלכה שאחריה שהזכרנו, דהיינו בהל' ט"ז שם כתב: "ולפי שגייר שלמה נשים ונשואן וכן שמשון גייר ונשא והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר, ולא עפ"י ב"ד גיירום, חשבן הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדין, ועוד שהוכיח סופן על תחילתן שהן עובדות כוכבים ומזלות שלהן ובנו להן במות וכו'."

ל. להרמב"ם אומרים הוכיח סופו על תחילתו כדי להפקיע הגירות

נמצינו למדים גם מזה, שכל שהגירות עצמה היתה שלא לשם שמים כי אם בשביל תועלת אישית של המתגייר, אם הוכיח סופן על תחילתן שממשיכים לעבוד ע"ז נחשבים לפי התורה כגויים.

אמנם בהלכה שאחריה דהיינו בהל' י"ז כתב הרמב"ם לכאורה וזה לשונו שם: גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות ועונשן ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקתו. ואפילו חזר ועבד כוכבים ומזלות, הרי הוא כישראל שקידושיו קידושין.

משמע לכאורה שאין הגירות פוקעת אם חזר לסורו ועבד ע"ז, גם כשהגירות היתה פגומה ביותר, ונמצאים דבריו סותרים אלו את אלו. מצד אחד "חוששין לו עד שיתבאר צדקתו", ומאידך: "אפילו חזר ועבד עכו"ם הרי הוא כישראל". וכו', וא"כ למה כתב בהלכות הקודמות שלא מקרבין אותם עד שתראה אחריתם?

לא. בעל ה"צפנת פענח" קובע בדעת הרמב"ם שהגירות שהיתה לתועלת כשחזר לסורו פוקעת למפרע

אולם לא כן הבינו המפרשים והפוסקים את דעת הרמב"ם, שכן מצינו בספר "צפנת פענח" על הרמב"ם בפ"ג מהל' איסורי ביאה הל' י"ד שכותב על דברי הרמב"ם הנ"ל: "ומדברי רבינו כאן משמע דאם אח"כ עובד ע"ז, בטלה הגירות מעיקרא והוה כמו הוכיח סופן על תחילתן". ועי' תוס' ב"ק ל"ח ע"ב וכו', ולכך אמרין בבכורות דף ל' ע"ב דגבי גר: "הוה מומר לדבר אחד, מומר לכל התורה לכולי עלמא וכו'". עיי"ש.

הרי שהוא מפרש את דברי הרמב"ם להדיא שהגירות בכה"ג שהיתה מתחילה שלא לשם שמים תלויה ועומדת עד שתראה אחריתם ויתבאר צדקתם, ואם חזר לסורו ועובד ע"ז פקעה הגירות למפרע, ואם מתנהג כיהודי הגרות תופסת. אבל אין זה אלא כאשר נתגייר לשם אישות וכיוצ"ב שלא לשם שמים, כמו שמוכיחים דברי הרמב"ם שבוזה הוא דן. אבל כל שנתגייר לכתחילה לשם שמים מבלי כל תועלת אישית, בודאי שאם חזר לסורו קידושיו קידושין, והרי הוא כשאר ישראל מומר.

וכן כתב בשו"ת אמרי יושר להגאון ר' מאיר אריק זצ"ל בס' קע"ו, שהביא את הגהת מרדכי בענין זה כמו שמובאים דבריו להלן, וכתב עליו באמרי יושר דמוכח דסובר דגם בדיעבד שכבר גיירוהו הדבר מיתלא תלוי וקאי בתהלוכותיו אח"כ, אם מתנהג בדת יהודית הוי גרות ואם לאו לא הוי גרות כלל. וממשיך שם באמרי יושר לדעת הרמב"ם: "אלא שכת"ר כתב שהגהות המרדכי יחיד בדבר זה, וזה אינו שבאמת גם הרמב"ם ז"ל סובר כהגהות המרדכי, והעתיקו בשו"ע ס' י"ב שז"ל: "אפילו נודע שבשביל דבר הוא התגייר ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתברר צדקתו וכו'". עיי"ש.

לב. גם השו"ע סובר כהרמב"ם בזה

בשו"ע יו"ד סי' רס"ח סעיף י"ב, אע"פ שקיצר את לשון הרמב"ם, כתב: "אפילו גר שנודע שבשביל דבר הוא מתגייר, הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקתו. ואפילו חזר ועבד אלילים, הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין". ונמצאים גם דבריו לכאורה בלתי מובנים מיניה וביה. וצריך לפרש שמש"כ ואפילו חזר ועבד אלילים וכו', כוונתו אם כבר נתברר צדקתו, אז אם חזר לסורו וקידש, קידושין קידושין. או בגר שנתגייר לכתחילה לשם שמים, כדמוכח מסוגיית הגמ' ביבמות מ"ז ב', כי כל הסוגיה מדברת שם על גר שנתגייר לשם שמים ועבר את נוהל הגרות הרגיל והוכיח שמתגייר לשם שמים, ואין הסוגיא עוסקת שם כלל במי שנתגייר לשם תועלת אישית כמו בפ"ב דיבמות (דף כ"ד ב'), לכן אמרו שם "טבל ועלה, הרי הוא כישראל לכל דבריו. למאי הלכתא? דאי הדר ביה ומקדש בת ישראל, ישראל מומר קרינן ביה וקידושיו

קידושין". אבל לא במי שנתגייר שלא לשם שמים, אזי יתכן שאם חזר לסורו פוקעת הגירות כדמשמע מלשון הרמב"ם, וכמו שפירש כן להדיא בצפנת פענח הנ"ל.

לג. שיטת המרדכי זהה עם השיטת הרמב"ם בדבר הפקעת הגרות שלא לשם שמים כשחזר לסורו

וכן מצאתי מפורש במרדכי ביבמות בפ' החולץ, שדן שם בדברי הגמ' ביבמות דף כ"ד ב': "א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, הלכה כדברי האומר כולם גרים הם". בכל זאת מסיק שם המרדכי: "אלמא להדיא מן התורה שצריך להיות בטוח שסופו יהיה לשם שמים. ואע"ג דפסק לשם הלכה כולם גרים גמורים, י"ל לאחרי כן כשאנו רואים שמישרים דרכיהם, אע"פ שמתחילה עושים לשם אישות. והא דפריך אי הכי לכתחילה נמי, רוצה לומר כשמתכוונים ג"כ לשם שמים ומוסיף ע"ז בהגהות המרדכי פ"י "שרואין שנוהג דרך ישרה."

ומסיים המרדכי שם "ויותר נראה לי כן מלומר שהאמורא יפסוק דלא כברייתא דר' נחמיה". ומוסיף בהגהות פירוש על המרדכי ואומר: "דקתני אין מקבלין גרים אלו ואמורא פסק שכלם גרים הם ולכך מחלק הספר בין דיעבד לכתחילה. פי' בין שכבר נהגו דרך ישרה לעדיין לא נהגו, ואיכא למיחש שלא נתגיירו אלא לתועלת" עכ"ל ההגהות.

הרי לפנינו חידוש גדול בדבר ההלכה של רב שאמר כולם גרים הם, אינו בניגוד לשיטת ר' נחמיה ואינו בא לחלוק על ר' נחמיה. הוא גם לא מחלק בין לכתחילה לדיעבד, בזמן קבלת הגר. אלא לדעת כולם הגרות של זה שנתגייר לשם תועלת, תלויה ועומדת והוא נעשה גר רק כשרואים שנוהג דרך ישרה. אבל לפני שמוכיח את עצמו, קיימים דברי ר' נחמיה שהיה אומר אחד גרי אריות ואחד גרי חלומות וכו', אינן גרים עד שיתגיירו כבזמן הזה.

כן מצינו שם בהגהה שניה שעל המרדכי שכתב זאת במפורש וזה לשונו: "והנה הספר מפרש שר' יצחק אינו פוסק דלא כר' נחמיה, אלא מיירי אם ג"כ מתכוונים לשם שמים. ומה שמשני בגמ' הא איתמר עלה, נמי פירשו הכי איתמר עלה כו'. א"כ צריכים לחלק בזה דלא תימא דפוסק דלא כר' נחמיה.

וא"כ קושיתנו במתני נמי מתורצת הכי, דמתנ' נמי מיירי בהכי שנתכוונו לשם שמים וכו', עכ"ל. ואם אין כאן מחלוקת בין ר' נחמיה לר' יצחק, משמע שהגרות של זה שנתגייר לשם תועלת תלויה ועומדת. ומה שאמר ר' נחמיה אינן גרים, זה לפני שהוכיח את עצמו שמתנהג בדרך ישרה ומתכוין לשם שמים. ומה שאמר ר' יצחק שהלכה כולם גרים הם, זה לאחר מכאן כשרואים שמישר דרכיו ונוהג מנהג יהדות בכל דבר.

הרי לפנינו שיטה מפורשת הסוברת שגרות כזאת שהיתה שלא לשם שמים תלויה ועומדת. ובע"כ מה שאמרו בגמ' בדף מ"ז ב' שאם חזר בו קידושיו קידושין, אינו אלא במתגייר לכתחילה לשם שמים ואחרי כן חזר. ממילא יש לפרש גם את הרמב"ם כך, שגם בדיעבד הגירות תלויה ועומדת "עד שתראה אחריתם", "וחוששין לו עד שיתבאר צדקתו". ומש"כ אחרי כן ואפילו חזר ועבד כו"ם הרי הוא כישראל, ברור שכוונתו שעשה כן לאחר שכבר נתברר צדקתו, וכבר בקבעה גרותו לגמרי, אז אם חזר בה ועבד כו"ם הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין, ולא לפני שתבררה צדקתו.

בזה עולים דבריו של הרמב"ם בקנה אחד עם דברי המרדכי ועם שתי הסוגיות במסכת יבמות בדף כ"ד ב', העוסק במי שנתגייר שלא לשם שמים, הדין שאם חזר לסורו אינו נידון כישראל, ובדף מ"ז ב' שם לא עסקין בגר שנתגייר לשם תועלת. לכן קתני דאי הדר ביה קידושיו קידושין.

לד. דעת פוסקים אחוים שהמתגייר שלא לשם שמים וחזר לסורו ועובד ע"ז פוקעת הגירות

והנה בעיה זו של הפקעת הגירות של אלו המתגירים שלא לשם שמים, איש מחמת אשה ואשה מחמת איש וכיוצ"ב, אם מתגלה שגם אחרי כן לבם רחוק מיהדות, וממשיכים לחיות כנכרים, כבר דנו בה גדולי הפוסקים והוכיחו עפ"י הרמב"ם, השו"ע והפוסקים שכל שהגרות לא היתה לשם שמים, וחזר הגר לסורו ועבד ע"ז, אומרים הוכיח סופו על תחלתו ובטלה הגירות מעיקרא. כמוש"כ בשו"ת "חזון נחום" סי' צ' לדעת הרמב"ם שדינו כאילו לא בא מעולם לכלל ישראל.

ו'החזון נחום' מסיק שם שזה שאמרו בגר שחזר לסורו שאם קידש קידושיו קידושין, אינו אלא מדרבנן ולחומרא. אבל מן התורה, אין קידושיו תופסין, מטעם הוכיח סופו על תחילתו, ובשו"ת "מנחת יצחק" סי' קכ"ב מביא ג"כ בשם שו"ת אבני צדק, שדן במי שנתגייר שלא לשם שמים דאמרינן דמ"מ גר הוא, היינו דוקא אם באמת ידענו אח"כ שגם בצינעה מחזיק בדת משה וישראל ומקיים המצוות. אבל אם בצינעה אינו מתנהג כדת משה ואינו שומר כלל מצוות אע"פ שנתגייר, נידון כגוי.

וכתב דהא דאמרינן בגמ' יבמות מ"ז ב' וכן ברמב"ם ובשו"ע הנ"ל שאם חזר לסורו הוי ישראל מומר, היינו אם הוחזק להיות גר צדק, אז אם אחר כך חזר לסורו הוי כישראל מומר. אבל אם לא הוחזק מעולם לא, כמו דמשמע מהרמב"ם והשו"ע הנ"ל. וכן משמע מהתוס' חולין ג' ב' בד"ה "קסבר" לענין כותים שהקשו למה הם גרי אריות, הרי אמרינן ביבמות כ"ד ב': "אחד גרי אריות ואחד גרי חלומות, כולם גרים הם". ותירצו "היינו כשמתגייר לגמרי מפחד אריות, אבל כותים לא נתגיירו לגמרי כדכתיב במלכים ב' י"ז "את ה' היו יראים ואת אלוהיהם היו עובדים", וכן כתבו בתוס' ב"ק ל"ח ב' בד"ה "גרי".

והריטב"א ביבמות כ"ד ב' ג"כ הביא בשם התוס' שהכותים, למ"ד גרי אריות הם, לא נתגיירו מעולם ובלב שלם מכיון שהמשיכו לעבוד ע"ז ולכן אינם גרים, ובספר "מנחת יצחק" שם בסי' קכ"ב מאריך מאד להוכיח שכל שעבד ע"ז וחזר לסורו בכה"ג שהגירות לא היתה לשם שמים, אומרים "הוכיח סופו על תחילתו" ופוקעת הגירות מעיקרא. "והוית כנכרית גמורה ובנה נכרי גמור והאשה שנשאה לו כאילו נשאה לנכרי בחו"ק דמותה להנשא לאחר חוץ מכהן", עכ"ל.

לה. מהר"י קצבי קובע באריכות שכל גר שחזר לסורו פוקעת הגירות למפרע

ומצינו תשובה ארוכה בענין זה בשו"ת מוהר' יוסף קצבי בסימן י', ודעתו נוטה לגמרי לקולא בענין, שכן כתב שם:

"ובפרט בכיוצא בנדון דהוי גר שחזר לסורו דאגלאי מלתא למפרע דלא היה שלם לבו עם ה' והו"ל קדושי טעות וסמך לדבר ראיתי בספר פרישה טור יו"ד סימן רס"ח. שכתב על דברי בה"ג דגר שחזר לסורו יינו יין נסך וכו'. כתב בפרישה ז"ל יש מקשין פשיטא, לא יהא אלא מומר דכתב הב"י לעיל בסי' קכ"ד דיינו יין נסך. ומפרשין דמה שאמר הבא דיינו יין נסך רצה. לומר דאסרינן יינו למפרע אפילו מה שעשה קודם שחזר לסורו" ע"כ.

ואע"ג דהטור ז"ל כתב שם: "ונראה דלאו לכל מילי קאמר דהוי כגוי, שהרי אם קדש בת ישראל קדושיו קדושין, אלא לענין להרחיקו קאמר" ע"כ. אנן לדעת הנהו רבנותא הנז"ל עסקינן, דסבירא להו אפילו במשומד דאין קדושיו קדושין. אלא משום חומרא בעלמא.

וממשיך שם מהר"י קצבי ואומר: "ומה שאמרו בפרק החולץ בגר שחזר לסורו דקדושיו קדושין, היינו משום חומרא כדברי רבינו שמשון ורבנו חננאל. ואפשר לומר דהטור ז"ל נמי אע"ג דפליג התם גבי ישראל שנשתמד דקדושיו קדושין מן הדין, משום דאע"פ שחטא, ישראל הוא, בגר שחזר לסורו והוא עובד ע"ז כבתחלה מודה להו דאין קדושיו קדושין מן הדין אלא משום חומרא בעלמא."

הר"י קצב"י: גר שחזר לסורו קידושיו מופקעין

אחרי כן מביא מהר"י קצבי את המהרשד"ם, שדעתו ג"כ נוטה כן דסבירא ליה בדעת הרמב"ם והטור ז"ל ג"כ, דאפילו בישראל שנשתמד לע"ז לא אמרו דקדושיו קדושין אלא להצריכה גט מספק, ודאי דגר שחזר לסורו לע"ז אין קדושיו קדושין אלא משום חומרא בעלמא.

ולמד מזה הר"י קצבי, וכיון שכן נראה לענ"ד דאף שנתקדשו ממנו קודם שחזר לסורו דאינה נדונת כאשת איש ישראל גמורה לא לענין עונשין ולא להחמיר עליה משום חומר דבר שבערוה, דאגלאי מלתא דקדושין אלו גריעי טובא מן הטעם הנז"ל וכו', וכן מסיק שם להלן: וא"כ מן הראוי היה לומר דאף הקדושין שקדש קודם שחזר לסורו הופקעו למפרע. כיון שאמר בשעת הקדושין כדת משה וישראל.

ועם כל זה לא באנו לומר שתהיה מוחרת בלא גט ח"ו אלא כונתינו לומר דאתרעו קדושיו טובא מכל צד, עד שכמעט היה עולה על הדעת לומר דהופקעו הקדושין לגמרי, וא"כ אף כי אין בידינו לפוטרה בלא גט מדעת עצמינו, מכל מקום הא מיהא פשיטא לן דאין להחמיר עליה, וכו'. ע"כ

הרי לפנינו שיטה ברורה של מהר"י קצבי התולה עצמו באילנות גדולים, שהם רבנו שמשון ורבנו חננאל, הסוברים שגר שחזר לסורו גם אם קידש אשה קודם שחזר לסורו הופקעו הקדושין למפרע משום שאמר בשעת קדושין כדת משה וישראל "הו"ל כאילו קדשה על מנת כן". או משום שהגירות פקעה למפרע כמוש"כ בפרישה לענין דאסרינן יינו למפרע.

וכל שכן כאשר הגירות לא היתה לשם שמים, שאז אפשר לצרף את שיטת הרמב"ם והמרדכי הסוברים שהגירות בכהאי גוונא תלויה ועומדת עד שתראה אחריתם ואם חוזר לסורו מתבטלת הגירות למפרע, ולא אמרו שקדושיו קדושין אלא משום חומרא בעלמא.

הוא הדין בנידון דידן מכיון שלפי התנאים והמאורעות שהביאו אותו לידי גיור, מוכח בודאי שלא עשה זאת בכנות ומרצונו החפשי אלא מתוך הכרח וחוסר ברירה והוא מתוך אונס וכפיה, לאחר שפחד מאשמת חטיפת קטינה ובעילתה המהווה עבירה פלילית והרי זו גרות מאונס ממש ואין לומר כאן אגב אונסא גמיר וקביל עליו עול מצוות, כמו שכתב הריטב"א ביבמות כ"ד ב' "כיון דנתגיירו וקבלו עליהם, חזקה הוא דאגב אונסייהו גמרו וקבלו. ואע"ג דמחמת האונס הוא גרות הוא אליבא דרבנן" עכ"ל. כי כבר הקשה עליו "הבית יצחק" בחלק יו"ד הל' גרים סי' ק': מי אנסם, הרי נתגיירו מרצונם, אך לתועלת אחר. ואיזה אונס יש בדבר? ותירץ בעל "הבית יצחק" דכוונתו של הריטב"א עפ"י מה שאמרו בכתובות (נ"ז) (צ"ל נ"ג א') מוכרת כתובתה (לבעלה) (צ"ל לאחרים) יש לה כתובת בנין דיכרין, מ"ט זוזי אנסיה. אף דמוכרת ברצונה.

גירות בכפיה אין בה ממש

וה"ה הכא נימא כיון שהתועלת אנסוה לא הוי קבלה ברצון ולכן כתבו דאגב אונסייהו גמרו וקבלו. ואף דאם היה באמת אונס ודאי לא מהני הגירות. מ"מ כיון דהוא גופיה עביד כן מחמת תועלת מהני. וכן אמרו במס' ב"ב מ"ז ב' "דלמא שאני אונסא דנפשה מאונסא דאחריני" אבל בנידון שלפנינו הרי זה אונס גמור שהתגייר מפחד של העמדתו לדין בפלילים ובודאי הגירות בטילה ומבוטלת.

והנה ה"בית יצחק" מאריך בזה בזה, ומסיק "דעכ"פ עיקר יסודי הדת שלא לעבוד ע"ז ושלא לחלל שבת ודאי בעי קבלה בלב, דזולת זה לא הוי גר כלל, ולא אמרינן בזה דברים שבלם אינם דברים. דבודאי גם הכותים אמרו בפיהם שמקבלין עול מצוות ומ"מ לא מהני הגיור."

הוא הדין בנידון דידן, הרי ברור שהוא התגייר בגלל אשתו וההטבות שהבטיח לו חותנו שבזבז עליו את כל רכושו, כפי שנודע לנו מפי עדות שמצאנו בענין זה בנוגע לחותנו משנת 1933. ואם היה מתנהג כיהודי ושומר תורה ומצוות היה נחשב בדיעבד לגר.

אבל לאחר שנוכחנו לראות שעבר על כל העבירות החמורות שבתורה, והמשיך לחיות כנוצרי, המשיך גם בלוקוב ללכת לכנסיה לאחר שנתגייר כביכול הטביל את בגו בכנסיה בפולין, וגם בארץ המשיך בזאת.

יש לסמוך על המהרשד"ם המהר"י קצב"י וסיעתו ועל דעת "הבית יצחק" ועל דעת הרמב"ם שסופו מוכיח על תחילתו. כמבואר במסכת חולין ל"ט ב'. וגם החולקים שם וסוברים שאין אומרים סופו מוכיח על תחילתו, כאן בודאי יש לומר כך, כמו שכתב הרמב"ם הנ"ל: "ועוד שהוכיח סופו על תחילתו שהן עובדות כו"מ. הרי שהוא פוסק שבנידן זה יש לומר סופו מוכיח על תחילתו."

ועי' עוד בתשובות אחיעזר להגר"ח"ע גרודינסקי ח"ג סימן כ"ו שדן בגיור שלא לשם שמים בארוכה, ומביא כמה שיטות בזה עיי"ש.

ובודאי כל שמיד אחרי הגירות הולך ומטביל הבן בכנסיה כולי עלמא מודים שיש לומר בזה סופור מוכיח על תחילתו.

ואין כאן לומר דברים שבלב אינן דברים ולא הוי כקבלת המצות, שהרי התוס' בקידושין מ"ט ב' בד"ה "דברים" כתבו שם בשם הר"י דיש דברים שאפילו גילויי מילתא לא בעיא לפי שאנו אומדין שכך היה בדעתו, וזה כמו אנן סהדי. והוא הדין כאן אם מיד אחרי כן חוזר לכנסיה אין כאן קבלת מצוות.

ובתשובת "חלקת יעקב" סי' י"ג האריך בבעיה זו ומסיק שבכה"ג בטלה הגירות לגמרי. וכבר הביאו בס' "מנחת יצחק" סי' קכ"ב וכתב, דעד כאן לא התירו גיור כזה אלא כאשר לא עבד ע"ז לאחר מכן, אלא שאומרים שלא התנהג בדת ישראל ועבר איסורים, שאז הוא עדיין בחזקת גר. אבל אם מיד אחרי הגירות חזר לסורו ועבד ע"ז כגוי והגירות מעיקרא היתה שלא לשם שמים, כולי עלמא מודים שאין ממש בגירות זו והיא בטלה מעיקרא.

לו. הגירות של בורקובסקי פקעה כשחוזר לסורו

הוא הדין והוא המעשה וביתר תוקף הוא בנידון דידן, לאחר שנתברר ללא ספק שלא הסכים להתגייר אלא בקשיים רבים ובכסף רב שהוציא חותנו. והמסמכים והעדים מעידים ללא ספק שהוא המשיך ללכת לכנסיה. וזמן קצר לאחר הגירות כשנולד לה הילד הלך והטביל אותו בכנסיה, וקרא לו בשם יו"ז, כמו שנתברר לנו עפ"י עדות האם ועדים רבים אחרים, ומסמכים אותנטיים מסיחים לפי תומם מאז התקופה הראשונה של חייהם בלוקוב ובארץ, וכמו שנתברר כבר לעיל כל זה, וכן נודע גם מפי הבן השני שמסר על כך הצהרה בכתב לביה"ד הרבני האזורי בת"א בתור קטיגוריה על האם, שנולד להם ילד שהוטבל בכנסיה ברצונה. ונתברר שהבן הבכור נולד להם לאחר הגירות, כפי שמוכיחות העדויות, וגם נימול בבית הוריה של חוה כדת. גם בתוך התיק ישנו עד שביה"ד האזורי סומך על מהימנותו, המעיד בביה"ד שחוה היתה בהריון בזמן שנכנסה לחופה וזהו הבן הבכור יצחק שהוטבל בכנסיה וקרא לו יעש'ו ואם זה היה גם ברצונה של האם או לא.

אין זה משנה את הדבר כלפיו, כי אין להעלות על הדעת שעשתה זאת מרצונה ולא מתקבל על הדעת כלל שעשתה זאת בניגוד לרצונו של בעלה הגר. וכיון שזה קרה לאחר הגרות ברור כי הוא המשיך לחיות כנוצרי גם בפולניה לאחר הגרות. וההכחשה שלו למעשה זה, של הטבלת הבן בכנסיה, בעדותו לפני ביה"ד, היא בהחלט לא נכונה.

כמו"כ כבר נתברר בודאות כי גם אחרי כן המשיך לחיות בארץ כנוצרי, הלך לכנסיות וחי באוירה נוצרית יחד עם בנו הקטן, ועבר לפי העדים על כל העבירות החמורות שבתורה. אכל חזיר ביוהכ"פ, עישן בשבת והצטלב על קבר חבירו הגוי. בזה בודאי שיש לומר לפי התשובות הנ"ל "הוכיח סופו על תחילתו", שגם אילו התגיר כדין בטלה הגרות מעיקרא מכל וכל, והגירות לא היתה אלא אחיזת עיניים בפני חותנו, כדי להמשיך לחיות עם אשתו ועל חשבון חותנו כשהיו בלוקוב.

כבר כתב שם בשו"ת "מנחת יצחק" סי' קכ"ב, שלפחות אילו היתה הגרות בפני בי"ד ידוע וכשר היינו חייבים לומר שאין חוששין לבי"ד טועין והב"ד בחן היטב בשעת מעשה וראה שמקבל את היהדות בלב שלם.

אבל בנידון דידן שאין יודעים בכלל בפני מי נעשתה הגרות, אם בכלל נעשתה, וכל הענין אינו אלא חשש והעבירות שהמשיך לעבור אותן הן חמורות ביותר, כי ההליכה לכנסיה והטבלת הבן לנצרות היא שמד וע"ז גם יחד, בודאי שיש מקום רב להתיר את אשתו ואת בניה מבעלה השני כמו שמסיק בתשובה הנ"ל ב"מנחת יצחק" "והאשה שנישאה לו כאילו נשאה לנכרי בחופה וקידושין דמותרת להינשא לאחר חוץ מכהן". וראויים הם כל הפוסקים הנ"ל הרמב"ם, המרדכי, המהרשד"ם, מהר"י קצבי, והצפנת פענח וכו' לסמוך עליהם בשעת הדחק של הצלת שתי נפשות.

לו. האם היתה לחוה, אם הילדים, חזקת אשת איש

בעיה נוספת היא הוכחת האישות של חוה לבית גינזבורג עם אברהם בורקובסקי. לכאורה זה מתברר לפי העדויות דלהלן:

א) לכאורה שניהם מודים כי נישאו בלוקוב כדת משה וישראל, לאחר שנימול בוורשא, והופיע בחזרה כגר. היא טוענת שהחתונה נערכה בבית הוריה במטבח, בנוכחות שנים שלשה אנשים וללא מנין, וקדש אותה בפני אנשים אלו, ולא עשו שבע ברכות. והוא טוען שהרב של לוקוב ערך להם את החופה וקידושין. ומאידך יש לנו שני עדים מלוקוב שהעידו שהרב מלוקוב לא היה עורך חופה כזו בכל מחיר, וכי הקול יצא שהם התחתנו בוורשא.

ב) אחותה של הגב' חוה, חנה רוסטר העידה על האונס, ושהרב מלוקוב ערך את החו"ק ביניהם בבית הוריה. אבל היא פסולה לעדות, הן מטעם אחות והן מטעם אשה ומטעם עד אחד. ובודאי שאין להאמין לה שהרב של לוקוב ערך את החו"ק במטבח.

ג) העד הקרוב, שמאי בומפלך, העיד גם הוא שהיה נוכח בחתונתם של חוה ואברהם בורקובסקי, שהיתה בבית הדוד שלו - הוריה של חוה, אבל אינו זוכר מי סידר את החו"ק. גם הוא פסול לעדות מטעם קרוב. כי הוא שני בשני עם חוה לבית גינזבורג. ולכן אין כאן עדים כשרים שיכולים להעיד על זה שהיא אשת איש. ואם הרב של לוקוב ערך את החו"ק בודאי שהיה זוכר זאת העד הזה, ולא היה נמנע מלומר זאת בביה"ד.

לח. אין עדים כשרים המעידים על חזקת אשת איש של הגב' לנגר

אמנם כששניהם מודים שקידש אותה בפני שני עדים, גם מבלי לומר "בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים" (כמבואר במסכת קידושין דף ס"ה א'), האשה בודאי נאסרה לקהל מטעם "שויה אנפשה חתיכה דאיסורא", וכן הוא נאסר בקרובותיה מטעם זה. כמבואר שם בקידושין. אבל אין שוקלין ושורפין אחרים על דבריהם בלבד ללא עדים כשרים, כמפורש בירושלמי קידושין פ"ד הל"י: "איש ואשה שבאו ממדינת הים, הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא, אין נהרגין עליהם משום א"א". וכדמוכח מהשו"ע אהע"ז הל' אישות סי' י"ט סעיף ב', ומהרמב"ם פ"א מהל' איס"ב הל' כ"א וכמו שיובאו להלן דבריהם.

והוא הדין שאי אפשר לפסול ילדיה מהבעל השני על סמך עדותם בלבד, מפני שכל עוד שאין לו חזקת שלשים יום כבעל ואשה ואינה מוחזקת כאשת איש שלו, אין לו דין יכיר יכירנו לאחרים, כדמוכח ממה שנלמד מהמקרא "כי את הבכור בן השנואה יכיר" (דברים כ"א י'). מכאן אמר ר' יהודה נאמן אדם לומר זה בני בכור וכו', כך נאמן לומר זה בני בן גרושה וכו'. כמבואר בקידושין עד א' וש"נ ובספרי פ' תצא פיסקה רי"ז.

כי רק לאב שהוא בעל לאשת איש, האמינה תורה לומר על אחד מהבנים שאינו בנו ולעשותו כממזר. לפי השיטה שגם בכה"ג יכול להכירו כממזר, אע"פ שע"י אמירתו שוב אינו בנו, כי זה שנתנה לו תורה רשות להודיע שאינו בנו ממילא נעשה ממזר, כמוש"כ בתוס' ביבמות מ"ז א' בד"ה "נאמן", ובקידושין ע"ד א' בד"ה "כשם", במס' ב"ב קכ"ז ב' בד"ה "כך", ולפי השיטה שנאמן אפילו בלי הכרת בכורה. וכבר נתבררה בעיה זו בתשובת הגרע"א סי' קכ"ח, הביאו בפתחי תשובה אהע"ז שם סי' ד' ס"ק ל"ז. ועי"ע בתשובות הגרע"א פי' רכ"א ובפ"ת שם ס"ק מ'. ובנידון דידן זה פשוט שכל עוד שלא הוחזקה האשה כאשתו, אין לו דין נאמנות על הבנים לעשותם ממזרים ע"י שיאמר שאינם בניו, אע"פ ששניהם מעידים על עצמם שהם בעל ואשה.

לט. האם יש להם חזקת בעל ואשה על סמך חייהם המשותפים

לעומת זאת, לכאורה, בנידון דידן יש לבוא מכח ההלכה של סוקלין ושורפין על החזקות, בקידושין פ"א א', שכבר עסקנו בזה בספר זה כמה פעמים. כי הרמב"ם פוסק להדיא בפ"א מהל' איס"ב הנ"ל: "איש ואשה שבאו ממדינת הים, הוא אומר זאת אשתי והיא אומרת זה בעלי, אם הוחזקה בעיר ל' יום שהיא אשתו הורגין עליה, אבל בתוך הל' יום אין הורגין עליה משום אשת איש". וכ"ה בשו"ע אהע"ז סי' י"ט סעיף ב' כנ"ל.

וכבר הביא בח"מ שם את הגהות האלפסי שציין את המקור להלכה זו מהירושלמי. והגר"א בביאור שם ס"ק ב' ציין כמקור את הגמ' במסכת ב"ב קס"ז ב'.

וכבר כתבנו, שהנכון הוא מהירושלמי קידושין פ"ד הל"י שם מפורשת הלכה זו שברמב"ם ובשו"ע כנ"ל: "תני איש ואשה שבאו ממדינת הים וכו', הוחזקו, הורגין עליהן משום אשת איש. עד כמה היא חזקה, ר' יונה ר' בא ר"ח בשם ר' יוחנן עד שלוש יום. והנה שני אלו חוה ואברהם בורקובסקי חיו יחד כבעל ואשה כ"ז שנים עד שעזבה אותו בארץ בגלל שחזר לסורו, כפי טענותיה. ואם יש בכח חזקה זו לעשותה כאשת איש לענין דיני נפשות, לכאורה היא בעלת תוקף לפסול בניה מהשני.

אין בכח היותם חיים ביחד להחזיקה כאשת איש לאחר שהתחתנו בכנסיה

אולם מאחר שנשואיהם תלויים בגרות של בעלה אברהם בורקובסקי והם באו כביכול לאחר שבעלה היה ידוע כגוי ונישאו מקודם, לפי כל העדויות, הן של הבעל והן של האשה, בכנסיה, וגם כאן בארץ לא הוחזק בעלה

כגר, כפי שנתברר עד כה שהגרות שלו היתה ידועה בעיירה רק מפי השמועה, וללא ודאות. אבל גם אם היה מוחזק כגר אין לה חזקת אשת איש, לאחר שהתחתנו לפני כן בכנסיה וחיו ביחד.

לכן אין בכח חזקה זו שהם גרו ביחד במשך שנים בלוקוב וכאן בארץ כבעל ואשה, לעשותה כאשת איש מן התורה. מכיון שמקודם הוחזקה כמותרת וכנשואה לגוי עפ"י הדת שלהם. מי הוציא אותה מחזקה קמייתא שלה, וכי בגלל זה שגרו בבית הוריה, נהפכו הנשואים שלהם כנשואי דת משת וישראל? הנימוקים לכך הן כדלהלן:

(א) אימתי הורגין על חזקת אשת איש? כמו שמבואר בירושלמי הנ"ל ברמב"ם ובשו"ע, רק כאשר לא היתה להם מעיקרא חזקה הנוגדת לחזקה זו שהחזיקו את עצמם כעת כשכבאו ממדינת הים, ואין חזקה זו באה להפקיע מחזקה אחרת בעלת תוקף. כמו שהסביר בטוב טעם בעל "הנודע ביהודה" בחלק אהע"ז מהד"ק בסי' נ"ד בד"ה "והנה ראיתי" (השני) דשלש חזקות יש:

(א) האחת "חזקה בשעתה" ואנו רוצים לסתור חזקה זו בשעתה, כמו חזקה שאין אדם פורע תוך זמנו וכד'.

(ב) "חזקה חוץ לשעתה", דהיינו שהיה מוחזק באחים והחזקה שיש לאחים חזקת חיים, וכשאנו אומרים שמתו אין אנו סותרים החזקה בשעתה וכו'.

(ג) ויש "חזקה שהיא בשעתה, אבל לא אלים כראשונה", דהיינו אשה שיושבת תחת בעלה כאורח כל ארעא, ומתנהגין באישות, אף שאין כאן עדים שנתקדשה מוקמינן לה אחזקה שהיא אשתו, ועל כיוצא בזה אמרו סוקלין ושורפין על החזקה וכו', עיי"ש בנוב"י שם.

אבל כאן אין כאן כלל חזקת אשת איש, משום שחיהם ביחד התחילו בתור נוצרים. כשהתחתנו בכנסיה, ולכן גם כשראו אותם לאחר מכן חיים ביחד בתור יהודים כביכול, גם אם היו עדים שהתגייר, ואין כאן עדים כשרים שנישאו לאחר הגרות כדת משה וישראל, אין ממש בחזקת האישות שלהם ביחד. דשם חיים הם על סמך הנשואין האזרחיים שנערכו בכנסיה והם יחד גם עכשיו.

כן מפורש בשו"ע אהע"ז הל' קידושין סי' כ"ו סעיף א' ברמ"א בשם הריב"ש ות"ה: "מומר שנשא מותרת בנימוסיה ונתגיירו אח"כ, אין כאן חשש קידושין כלל ומותרת לצאת ממנו בלא גט, אע"פ ששהה עמה כמה שנים, אינו אלא כזנות בעלמא". וגם החולקין על זה אינו אלא כאשר המירו דתם באונס, כמוש"כ שם הח"מ. אבל בנידון דידן שהמירה דת ברצון כפי שנתברר לנו עפ"י מסמכים ועדויות, אין לומר עליה אין אדם עושה בעילתה בעילת זנות. וגם לא עליו, גם אם נתגייר. (וכבר הביא הנוב"י שיטת הריב"ש הללו במהד"ת אהע"ז סי' נ"ד אות י"ז).

מ. שו"ת פני יהושע מאשר השיטה שאין כאן חזקת אשת איש

וכבר האריך בזה בשו"ת "פני יהושע" אהע"ז ח"א סי' א' ולאחר שהביא את דברי הריב"ש כתב שם: "וכי תימא דשאני התם כיון שהתחיל לקדשה בנמוסי הגויים ודאי קידש אח"כ קדושין גמורים. דוגמא דפליגי רב ושמואל בהמדיר גבי קטנה שלא מיאנה והגדילה ונשאת, אי אמרינן ע"ד קידושין הראשונים בועל וכו'. ולבסוף מסיק שם אלא ש"מ דלחזקה כזו לא חיישינן כיון דידעינן דנתחברו יחד בתחילה בלא קדושין, אע"ג דהיו ביחד כמה שנים, אמרינן דיצרם תקפם, וזנות קעבדו ומעלימים דבריהם, ואע"פ שאמרו שהן איש ואשתו, כיון שנותנים אמתלא לדבריהם נאמנת".

הביא שם בעל "פני יהושע" ראייה לכך מתשובת הרמב"ן ז"ל ס' קל"ח, הביאה הב"י ס' קמ"ט: "למשודך שנתייחד עם משודכתו יומם ולילה עד שיצא הקול שנשאת לו, ולא אסרה הרב מטעם חזקה וכו'", והוא מוסיף שם ואומר: "ולענ"ד דזהו לשון סוקלין ושורפין על החזקות, ר"ל שאין החזקה אחרת לפנינו כ"א כאשר הוחזקו כן נשאו זה לזה מעולם. אבל אם יש חזקה איפכא, כגון זו שנתחברה אצלו בלא נשואין, מוקמינן לה אחזקה קמייתא דעדיין היא אצלו בלא נשואין".

הוא הדין בנידון שלפנינו מכיון שנישאו מקודם לפי דתם בכנסיה, אין לבוא אחרי כן בטענה של חזקה, דשמא על דעת הנשואין הראשונים הם ממשיכים לחיות ואין עליה חזקת אשת איש.

גם ביה"ד בפ"ת חיפש ולא מצא עדים שהיא אשת איש

חשיבות רבה יש לבעיה זו, לאור זה שבית הדין האזורי בפ"ת במשך ישיבות רבות דרש וחזר ודרש להביא עדים, שמר בורקובסקי אברהם היה בשוי עם אם המבקשים או היודעים שהם היו מוחזקים כבעל ואשה, כלשון ההחלטה של ביה"ד בכ"א אלול תשכ"ז, וכן הוזכרה דרישה זו בישיבת ביה"ד ב"ב תשרי תשכ"ח, בה הודיע ב"כ המבקשים "לא מצאנו כל עדים בקשר לזה שהם היו מוחזקים נשואין", ובישיבת ביה"ד ביום כ"ו טבת תשכ"ט שוב החליט ביה"ד להזמין את בורקובסקי ... "כן לציין שעליו להביא עדים שהוא ואשתו לשעבר חוה היו מוחזקים בת"א כבעל ואשה."

וכן אנו מוצאים בנוסח ההזמנה לבורקובסקי מתאריך א' שבט תשכ"ט: "עליך להביא עדים שאתה ואשתך לשעבר חוה הייתם מוחזקים בתל-אביב כבעל ואשה". ולבסוף לא הצליחו להביא כלל עדים על כך, לא עדים שיכולים להעיד על זה שהם נישאו כדת משה וישראל, ולא שני עדים כשרים שהעידו על החזקה שהם בעל ואשה, ובכל זאת אסרו לבסוף את האח והאחות מבלי למלא את הדרישה החיונית הזאת, ומבלי להביא עדים כלל על היות האם נשואה לבעלה הראשון כדרישות החוזרות ונישנות של אותו בית הדין.

אולם לאור הפוסקים הנ"ל יוצא שאין חזקה זו מעולה אצלם כלל. כך שגם אם היו באים עדים והיו מעידים שהם הוחזקו כבעל ואשה, אין זה מועיל כלום, לאחר שהם נישאו לפני כן וחיו על סמך נשואין אלה כבעל ואשה, זמן מה אין בחייהם המשותפים אחרי כן כבעל ואשה כדי להחזיק אותם כזוג נשוי כדת משה וישראל. כמוש"כ הריב"ש וה"פני יהושע" להלכה ולמעשה.

מא. לאור זה שחייהם ביחד היו המשך לנשואיהם הקתוליים אין לה חזקת אשת איש

עכ"פ ברור, שאין לבוא כאן בכח חזקה שהוחזקו כבעל ואשה. וברור שאם היתה הבעיה אצלם אם לדון את הנואף כבא על אשת איש, אי אפשר לסמוך כאן על חזקת האשת איש שלה, מאחר שכבר הוחזקו כבעל ואשה לפי הדת הנוצרית, ומי יימר שהוא התגייר והם נישאו כדת משה וישראל. שמא הכל היה רק כדי לכסות על קלונה וקלון המשפחה לכן עשו מה שעשו, ומלו אותו ואמרו שנישאו כדת מו"י, מבלי שיש בזה ממש. מכיון שאין לנו אפילו עד אחד כשר שיכול להעיד שהוא ראה את הקידושין שנערכו בפני עדים כשרים.

החזקה, אין בה ממש לאחר שהיא באה כהמשך לנשואיהם הקתוליים הקודמים. ואין לנו עדים או ראייה שאכן איתרע חזקה קמייתא בודאות והחלו לחיות כיהודים כשרים, כי לא מספיק בנידון זה גם אם יתברר שאכן הוא התגייר כדין, מכיון שהוחזקו כבעלי עבירה לפני כן וגם אחרי כן, אי אפשר לומר אצלם אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות כנ"ל.

וממילא אין כל ראייה ולא חזקה מקויימת שהיא אשתר מזה שחיו ביחד 17 שנה, כי שמא בהפקירה ניהא להן כמו לפני כן בהיותם נשואין כגויים, כמו שכתב הריב"ש וה"פני יהושע". ולא מפיו אנו חיים שאומר כי אכן נישאו כדת מו"י בלוקוב, כדי לפסול את בניו מהשני, כי אשה אין לה נאמנות מטעם יכיר כמפורש באהע"ז סי' די סעיף כ"ט, בנוסף על כך שהיא גם לא אמרה שהיו קידושין בפני עדים כשרים, והוא נאמן רק כאשר הוא מוחזק כיהודי וכבעל לאשה, ולא כאשר הוא בא להחזיק עצמו בשניהם ולפסול את הבנים ממנה. על זה אינו נאמן.

אי לזאת יש לצרף גם עובדה זאת כסעד חשוב שלא לפסול את בניה מהבעל השני, מאחר שלא הוכח שאכן נישאו לאחר שנימול והתגייר כדת משה וישראל. וחזקת אשת איש אינו תופס אצלה. אע"פ שחיו 17 שנה ביחד כבעל ואשה. משום שחיים אלו באו כהמשך לנשואיהם הנוצריים, לכן אין ממש בחזקת איש ואשה שלהם.

נוסח הגט של אברהם בורקובסקי נכתב כמו של גר שחזר לסורו

ראיה חשובה אחרת נוספה לאחרונה ע"י אחד מדייני ישראל, מומחה לגיטין, שבכוחה להוכיח, כי בזמן שנתן אברהם בורקובסקי את הגט לאשתו חוה, בתאריך ג' באלול תשי"א, נחשב ע"י ביה"ד כגר שחזר לסורו וכמומר, כי חברי-בית-הדין, שסידרו את הגט לאברהם בורקובסקי, ובראשם הראב"ד דת"א-יפו ר' יוסף צבי הלוי זצ"ל, החזיקו את אברהם בורקובסקי כמומר, שכן לא כתבו בגט את שמו "אברהם בן אברהם", כי אם "אברהם הגר". כי בש"ע אהע"ז ס' קכ"ט סעיף כ"ו נאמר "בגט כותב פלוני בן אברהם הגר" וכן כתב ב"דרכי"משה" בסימן קכ"ט סעיף כ"ז בסדר גיטין. דלא כתוב אברהם סתם אלא פלוני בן אברהם אבינו וכן בגיורת, ולא יכתבו "גר" משום סכנה. ובספר תורת גיטין סימן קכט "ואין לחוש שמא יאמרו שהמגרש הוא שהמיר, דעל זה לא היו וכתבין בן אברהם אבינו דבקהל כזה ודאי לא יוחד כבודו, דאין מיחסין מומרים אחר אברהם אבינו. וכן כתב בשמו ב"קב ונקי" סימן כ"א, דבגט של גר שחזר לסורו כותבין רק שם הגר לבד, דבקהל בזה ודאי לא ייחד כבודו וכו'.

וכן העיד הספרא דדיינא מבית-דינו של הרב ר' יוסף צבי הלוי, שהוא היה מקפיד על כך שגר שאינו שומר שבת, תורה ומצוות לא לכתוב בגט שלו "בן אברהם אבינו" כי אם אברהם הגר בלבד. ומכיוון שבגט של בורקובסקי כתוב "אברהם הגר" ולא "אברהם בן אברהם אבינו" כפי הכתוב בשו"ע וכל הפסוקים, שמע מינה שחשב אותו למומר, או לפחות למחלל שבת בפרהסיא. לכן שינה את נוסח הגט וכתב רק "אברהם הגר" כפי שנהוג עפ"י "תורת-גיטין" הנ"ל.

זוהי ראייה חשובה ומכרעת נוספת שמר בורקובסקי לא שמר על המצוות, חזר לסורו והוחזק במומר בעת כתיבת הגט.

בנספחים לספר זה מובאת תשובה שלמה של הדיין הזה, שהוא גדול בתורה ובהוראה. דיין זה חידש עוד יסוד חדש וחשוב על פיו מותרים האח והאחות לבוא בקהל, מכיוון שנחשב למומר אזי הגט שנתן לאשתו הראשונה חוה אינו בר תוקף מן התורה ככל גטין דעלמא כי אם מדרבנן משום כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקענהו רבנן לקידושין מיניה. כדעת בעל העיטור באות קידושין ב בזה הלשון: "והלכתא גיטיה נמי גיטא היא דמקדש אדעתא דרבנן מקדש". וכן כתב התשב"ץ בח"ג ענין מ"ג ויוצא שהיתה פנויה למפרע בשום שהגט עקר את קידושיה למפרע. ויוצא שהקידושין שלה עם אוטו לנגר כשרים הם וילדיה, שהם האח והאחות, מותרים לבוא בקהל. ודברי פי חכם חן. שיטה זו של הדיין מתבססת ע"י תשובת מהר"י קצבי המובאת כאן בספר ויותר ממה שכתוב כאן - ישנו בתשובה עצמה המחזקת את הדעה הזאת, שהגט של מומר אינו אלא מדרבנן, מטעם כל דמקדש וכו'. דהיינו הפקעת הקידושין למפרע ונמצאים הילדים כשרים.

סיכום דרכי ההיתר

מצאנו איפוא חמשה יסודות להיתר:

א. אין כל הוכחה בת תוקף, שהבעל הראשון נתגייר וכל שלושת הדרכים של ההלכה לקביעת גיורו של נכרי אינם קיימים בנדון שלפניו. אין עדים, אין מסמכים, לא חזקת-יהדות - ושכן לא קיים המצוות כדין, ולא טביל טבילת יהדות לשיטת הרמב"ם וסיעתו, ולא הפסיק מעולם להתנהג כנוצרי - אין כאן "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", משום שהכירוהו כגוי לכן הקידושין, אם היו עם חוה לא תפסו ולא היתה אשת-איש בזמן שנישאה ללנגר, לכן הבנים ממנו כשרים.

ב. גם אם התגייר הבעל הראשון של הגב' חוה לנגר, הרי היתה זו גרות לתועלת אישית ולנישואין. ולאחר שהתברר שמיד חזר לסורו, הטביל את בנו לנצרות, הלך באופן קבוע לכנסיה בלוקוב ובארץ ולא קיים מצוות התורה - פוקעת הגירות שלו לדעת הרמב"ם, ה'צפנת-פענח', המרדכי, מהר"י קצבי ופוסקים אחרים, כלשונו של גאון ישראל בעל ה'צפנת-פענח' על הרמב"ם - הוא הגאון הרוגאצובי הרב ר' יוסף ראזין מדווינסק זצ"ל. וזה לשונו בפרק יג מהלכות איסורי-ביאה, הלכה יד:

"ומדברי רבינו (הרמב"ם) כאן משמע, דאם אחר כך עובד עבודה-זרה - בטלה הגררות מעיקרא והוה כמו הוכיח סופן על תחילתן ועיין תוספות בבא קמא דף לה, עמוד ב ולכך אמרינן בבכורות דף ל עמוד ב דגבי גר הוה מומר לדבר אחד - מומר לכל התורה לכולי עלמא.

ג. אין עדות בת-תוקף שאכן נישאה חוה עם בעלה הראשון כדת משה ישראל ואין לה חזקת אשת-איש בת-תוקף הלכתי, לאחר שלפני כן התנצרה האשה והתחתנו שניהם בכנסיה, כפי שקבע כן הריב"ש בתשובותיו והגדיל לעשות בשו"ת "פני-יהושע" שקבע, שלאחר נישואין אזרחיים אין על האשה חזקת-אשת-איש מכל וכל.

ד. הוכח שהבעל הראשון של גב' לנגר הסכים להחזיר את אשתו לחיק אביה ולימול בכפיה ובאונס תוך מאבקים קשים ואלימים. כשלקחו ממנו את אשתו שחטף אותה ובעל אותה בהיותה קטינה בת 15, ולאחר ביזבוז הון רב של אבי אשתו. לאור זאת ודאי, שהגרות (אם אכן התגייר), לא היתה בת תוקף, כי לא קיבל עליו עול מצוות כלל וכל גיורו היה באונס, וגרות מאונס אינה גרות ודינו ככותים למאן דאמר גרי אריות הם.

ה. יסוד חמישי להיתר הוא על-פי בעל העיטור באות קידושין ב הקובע שגטו של מומר הוא מטעם "כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש" ולא מן התורה וזה תואם את שיטת הרמב"ם בפ"ג מהל' גירושין הל' טו שכתב שמומר אינו כשר לכתוב את הגט ולדעת בעל העיטור גם קידושיו אינם קידושין כמבואר בטור אהע"ז סימן מד בבית-יוסף שם.

לכן, תוקף הגט של מומר אינו מן התורה כי אם מטעם הפקעת הקידושין למפרע ע"י כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש.

מכיוון שנתגלה, ללא צל של ספק, שבורקובסקי חזר לסורו, הלך לכנסיה והטביל את בנו לנצרות וכו', הרי הגט שנתן לאשתו חוה לנגר לא חל אלא בתוקף הפקעת הקידושין למפרע משום "דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש". יוצא, איפוא, שבניה חנוך ומרים כשרים משום שבטלו קידושיה למפרע.

עיינ בנספת המצורף בסוף הספר המבאר יסוד זה להיתר.

החלטה

אי לזאת, בהסכמת תשעת אבות-בתי-הדין ודיינים ביניהם גדולי-תורה ותיקים בהוראה היושבים עשרות בשנים על מדין, לאור הנימוקים שנתנו בחתימת ידיהם המפורטים בתחילת ספר זה, החלטנו ביום י"ג בכסלו תשל"ג להתיר לאח ולאחות חנוך ומרים לנגר לבוא בקהל ה' ולהנשא לכל ישראל כדת משה וישראל.

(-)הרב שלמה גורן

אב בית-הדין

לאחר שהכלות היו מוכנות מבחינת ההלכה להנשא באותו ערב, הוריתי כרב ראשי לתל-אביב-יפו לרשום אותם לנשואים. בהתאם להוראה זו נישאו חנוך לנגר עם כלתו יהודית קויספון; ומרים לנגר עם חתנה דני לוי אור לי"ד בכסלו תשל"ג בתל-אביב-יפו כדת משה וישראל ובשעה טובה ומוצלחת.

שלמה גורן

הרב הראשי לישראל, נשיא בית-הדין הרבני הגדול בירושלים

הרב הראשי וראש אבות בתי-הדין בת"א-יפו

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

נספחים

נספח א: פסק-הדין של ביה"ד הרבני

נספח ב: עדותו של מר שרגא פינגריק

נספח ג: ביסוס היסוד הששי להיתר

נספח ד: השתלשלות המאורעות בפרשת האח והאחות

נספח א: פסק-הדין של בית-הדין הגדול לערעורין בירושלים

כדי לתת אפשרות לדורשי אמת, צדק ויושר, לבחון את הליכי פרשה רבת-תהפוכות זו על כל צדדיה ההלכתיים והעובדתיים. אנו נותנים בזה במלואם את נימוקי פסק הדין של בית הדין הרבני הגדול בירושלים, מתאריך כ"א בתמוז תשכ"ח של האוסרים ושל חבר בית הדין הגדול שנטה להיתר.

בביאלה הם הנימוקים ההלכתיים היחידים שניתנו ע"י בתי הדין השונים שדנו כשמונה עשרה שנה לסירוגין בתיק זה.

בית הדין הרבני הגדול בירושלים

ערעור תשכ"ח/26

בפני כב' הדיינים:

הרב יוסף-שלום אלישיב

הרב סלמאן חוגי עבדי

הרב שאול ישראלי

המערערים:

1. חנוך לנגר

2. מרים לנגר

ב"כ עו"ד מודעי

פסק דין

יוסף-שלום אלישיב:

בכ"ח חשון תשט"ז הוציא בית הדין האזורי בתל-אביב, תיק מס' 2388/טו, החלטה דלהלן:

"להודיע למחלקת הנשואין שהילדים חנוך ומרים בניה של המבקשת ... ופסולים לבוא לקהל, הואיל ובזמן שנולדו היתה עוד נשואה לאברהם בן אברהם בורקובסקי הגר, ולפי דברי בורקובסקי הנ"ל הילדים חנוך ומרים אינם שלו, וגם המבקשת מודה בזה."

פסק דין נוסף ביתן בנדון בדיון החוזר שהתקיים בפני בית הדין האזורי בפתח תקווה ביום ה' חשון תשכ"ח: תיק מס' 2193/כו, בו נאמר:

"אחרי שמיעת הטענות והעדויות והעיון בדבר אין ביה"ד מוצא שאפשר לשנות את ההחלטה שניתנה ע"י ביה"ד הרבני בת"א ביום כ"ח חשון תשט"ז שלפיו המבקשים חנוך ומרים לנגר אסורים לבוא בקהל."

אחרי מעשה בית דין כנ"ל הובא הדבר להכרעתנו בצורת הגשת ערעור - על פסיד הנ"ל - ע"י המבקשים. בערעור הם מבקשים לבטל את פסקי הדין שיצאו בנדון, ולהתיר להם לבוא בקהל.

והנה גופא דעובדא - לפי החומר שבפנינו.

בכ"ח מנ"א ה'תש"א הוגשה לביה"ד בת"א בקשה משותפת לסדור גט ע"י אברהם וחוה בורקובסקי. בשאלון לסדור הגט כתוב: "השם הפרטי של הבעל: אברהם הגר. מקום הנשואין: פולניה. הזמן: ל' כסלו ה'תרפ"ו. להם שני ילדים: יצחק בן 25 נשוי, יהודה בן 16גר אצל האב. שניהם נמצאים בארץ 18 שנה. סיבת הגרושין: האשה יושבת כבר עם איש אחר."

צורף לבקשה הנ"ל אישור בחתימת שני עדים "המעידים שהם מכירים את הזוג הנ"ל באופן אישי בשמם ובתור איש ואשה."

בכ"ג אלול ה'תשי"א הופיע הזוג הנ"ל בביה"ד.

"האשה: אני כבר חיה עם אחר, כשבע שנים יחד אני גרה אתו יחד בחדר אחד כל הזמן. שמו אוטו לנגר, ברחוב ר"ת בת"א. הבעל: אני גר, התגיירתי בוורשא לפני החתונה ואחרי זה התחתנתי איתו. אני יודע שהיא חיה כבר עם אחר. התגיירתי בבית-דין כדת והתחתנתי אצל רב.

החלטה.

לסדר גט לצדדים מיד ללא דיחוי והאשה חוה ... אסורה אחרי הגט להתחתן עם אוטו לנגר וכן תהי' אסורה לחזור ולהתחתן אחרי הגט עם בעלה אברהם בורקובסקי."

סודר גט ביניהם בכ"ג אלול ה'תשי"א, ובגט כתוב "אנא אברהם הגר."

אברהם בורקובסקי הנ"ל התחתן שנית - בלשכת הרבנות בת"א - עם אשה יהודיה (רוזה שכנר) בי"א כסלו תשי"ב.

בי"ב אדר תשט"ו הוגשה בקשה לביה"ד בתל-אביב ע"י חוה הנ"ל לתת לה היתר נשואין, היות ובעלה הקודם, אברהם בורקובסקי, היה גר, ולא רצה לגרש אותה, והואיל והיה גר וחזר לסורו, אמרו לה שאיננה צריכה ממנו גט, ובשנת 1943 (בעודנה נשואה לאברהם הנ"ל) התחתנה אצל הרב בגבעתיים עם אוטו לנגר, והעלימה מהרב בגבעתיים שהיא אשת איש. יש לה שני ילדים מלנגר: חנוך נולד ב- 1945 ומרים ב- 1947. אוטו לנגר מת ועל כן היא מבקשת היתר נשואין.

בית הדין הזמין את אברהם בורקובסקי והוא אישר את דבריה: "הילדים הללו - חנוך ומרים - הם לא שלי. הם נולדו לפני הגט. באותן השנים שהמבקשת הרתה משני הילדים וילדה אותם לא הייתי אתה."

בהתאם להאמור הוציא ביה"ד ההחלטה האמורה לעיל שהם פסולים לבוא בקהל.

ב-תשכ"ו הוחזר הענין לביה"ד בפתח תקוה לדיון חוזר, בטענה שההחלטה אשר הוחלט ב-כ"ח חשון תשט"ז, לפסול אותם לבוא בקהל, ניתנה מבלי שהובאו בפני ביה"ד העובדות והראיות שהיה בהן בכדי ללבן את הנדון.

ביה"ד שמע את אם המבקשים, ואת גירסתה על גיור של בעלה הקודם. לדבריה אחרי שהם חיו יחד כבעל ואשה, - הציע בעלה לשעבר - שהוא מוכן להתגייר, אבא שלה שהי' יהודי דתי מאד נסע אתו לוורשה לגייר, נכנס לביה"ח ועשו לו ברית מילה. לא ידוע לה אם הלך למקוה. אח"כ נסעו בחזרה לליקובה. אביה הזמין כמה אנשים, כשנים ושלשה אנשים ומניין לא היה, וקידש אותה בפניהם. לא עשו אח"כ שבע ברכות (יש לציין שבזמן שהופיעו בביה"ד בת"א לסידור גט ובעלה אמר בנוכחותה שהם התחתנו אצל רב, לא הגיבה האשה ע"ז כלל. גרו אח"כ אצל הוריה, לא היה מעיז להדליק בשבת, אך לדבריה הי' צוחק מכל המצוות, בעלה הי' נוכח בברית מילה כשנולד להם הבן, כשאביה נסע לארץ התחיל לאכול חזיר ולהדליק בשבת. כשבאו לארץ גרו בבית אביה".

בעלה הנ"ל אחרי שגירש אותה התחתן ברבנות עם אשה אחרת. האשה ההיא סיפרה לה שהוא הולך לכנסיה של נוצרים.

ביה"ד הזמין גם את אברהם בורקובסקי. לדבריו התחתן עם חוה הנ"ל אצל הרב מלוקובה והוא סידר להם חו"ק.

"התגיירתי בוורשה בערך לפני 3 שנה. הייתי ברבנות ורשה לפני הגירות והם דיברו אתי בקשר לגיור. הלכתי למקוה והיו נוכחים רבנים. המוהל פרנס מל אותי בבית, הי' שם רופא כירורג כדי להרדים אותי בשעת המילה."

אח"כ אמר שאיננו זוכר אם הי' עוד אנשים בשעת המילה.

"ש. קבלת עליך את היהדות בכנות?"

ת. בטח, שמרתי דיני יהדות, שמרתי את השבת. אם לא הייתי מתנהג כיהודי לא הייתי בא ארצה. כל יום הלכתי להתפלל לביה"כ"נ והייתי מניח תפילין נשארתי בפולין כ- 9-10 שנים. כאן בארץ אני ג"כ שומר שבת ואני הולך להתפלל בשבת בביה"כ"נ. בפולין גרנו יחד עם הורי אשתי.

כשנה לפני שהתגיירתי התחתננו אצל הכנסיה. אינני זוכר מתי הי' המילה אם לפני המקוה או אח"כ. הייתי פעמיים במקוה. למדתי להתפלל בסידור, ידעתי לקרות עברית ולמדתי גם לעשות קידוש. יש לי שתי מערכות כלים בשריים וחלביים. אני קונה בשר באטליז כשר.

ש. מתי מתפללים?

ת. בשחרית מנחה מעריב.

ש. מתי ואיך מניחים תפילין?

ת. בבוקר ובימות החול. על יד שמאל.

ש. כמה פעמים אתה כורך את הרצועות על היד?

אין תשובה.

ש. איך מניחים תפילין?

ת. קודם של ראש ואח"כ על היד.

ש. אתה יודע את ההמשך לשמע ישראל?

ת. ד' אלוק' מלך העולם".

נתקבלו בבית"ד עדים.

העד יעקב-אהרן קופרברג מעיד:

"אני מכיר את בולק, קראו לו גם אברהם בורקובסקי, בערך שש שנים. הוא סנדלר בת"א ברח' התבור. שמעתי שפעם הי' נוצרי והתגייר. אני יודע שהוא לא עובד בשבת וביום ראשון הוא כן עובד. לא ראיתי אותו אף פעם ללכת להתפלל. הוא הולך בכסוי ראש. הייתי אצלו בפסח וראיתי מצה, לחם לא ראיתי אז אצלו."

הופיע יוסף מרינגר:

"גרתי בחדר אצלו בין השנים 58-59.

ש. איזה מטבח מתנהל אצלו?

ת. איני יודע. הוא מעשן בשבת, אוכלים בביתו חזיר הוא מקובל כקתולי, אשתי היא קתולית ואני מלווה אותה עד הכנסיה וראיתי אותו נכנס שם."

בורקובסקי:

"זה הכל שקר, שיישבע על כך. הוא רב אתי ולכך הוא שונא שלי."

העיד ארי' שטיינברג:

"אני מכיר את בולק כ- 15-16 שנה לא בתור יהודי, אני יודע שהוא גוי, כך הוא בעצמו אמר לי שהוא לא יהודי."

ש. מה ראית עליו שהוא גוי?

ת. בביתו מתנהל בית טרף, הוא הי' מכבד אותי בחזיר.

ש. ואתה היית אוכל אצלו את החזיר?

ת. כן. אשתו סיפרה לי שבעלה נכנס לכנסיה הרוסית. פעם נכנסתי אליו ביוהכ"פ לפני חמש שנים ואכלנו ביחד עם בנו טריפות. פעם ראיתי אותו בבית הקברות הנוצרי והוא הצטלב שם."

אברהם בורקובסקי: הכל שקר. איני אוכל חזיר. לא הצגתי עצמי לפניו כגוי, רק כיהודי. לא הלכתי בארץ אף פעם לכנסיה. אני הולך כל שבת לביהכ"ס.

הופיע מר גינזבורג, אחי אם המבקשים. הוא מוסר:

"שמעתי אני שאבי נסע עם בעל אחותי לוורשה לגייר אותו. אבי לא היה מרשה להכניס לביתו אדם שאיננו יהודי. כל זמן שאבינו הי' חי, מר בורקובסקי התנהג די בסדר. היו תקופות שהוא אפילו הלך להתפלל, ביוהכ"פ הי' הולך עם אבי לביהכ"נ. אבי נפטר בשנת 1942. לא שמעתי שהוא גוי, שמעתי דבר זה רק בזמן האחרון מאחותי."

ביה"ד שמע גם את בנו של בורקובסקי. לדבריו הוא למד בבית ספר דתי בתל-אביב, בביה"ס תחכמוני משנת 34-41. שמר על השבת. אביו בא להתעניין עליו בביה"ס. בסביבה הי' גם ביה"ס אחר, ביה"ס אליאנס. אבי אמו, יוסף גינזבורג, היה אדם דתי מאד. גרו אצלו בבית, אביו הי' הולך לביהכ"נ, לא שמעתי ספיקות שיחזיקו אותו ללא יהודי."

אם-המבקשים מאשרת כי בעלה אברהם בורקובסקי השתתף בחגיגת בר-מצוה של בנם הבכור.

ומעתה נחזי אנן. הנה ז"פ במקרה והי' מתברר שא' בורקובסקי הנ"ל התנהג בדרכי היהודים, כי אז דינו כיהודי לכל דבריו. ורק לגבי לישא אשה, אין משיאין משום מעלת יוחסין. כמבואר ברמב"ם פ"ג מהא"ב ה"ט: "גירות שראינוה נוהגת בדרכי ישראל תמיד, כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצא"ב, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצוות, הרי אלו בחזקת גרי צדק."

זה גם באופן שהוחזקו פעם לגוים, כדמסיק שם הרמב"ם: "ואעפ"כ אם באו להתערב בישראל, אין משיאין אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבלו בפנינו, הואיל והוחזקו עכו"ם". וכ"ה בשו"ע יו"ד סי' רס"ח ס"י: "כותי או כותית שבא ואמר נתגיירתי בבית דינו של פלוני כראוי, אינו נאמן לבוא בקהל עד שיביא עדים. ואם ראינום נוהגין בדרכי ישראל ועושים כל המצוות, הרי אלו בחזקת גרי צדק."

ואין צורך שיאמר נתגיירתי בב"ד פלוני, וכדמסיק הגר"ח מוולוז'ין בשו"ת חוט המשולש סי' ה' עפ"מ"ש הרמ"ה (הו"ד בר"י נתיב כ"ג ח"ד, וכן הביאו הב"י ביו"ד סי' רס"ח) "הא דאמרי' שצריך ראייה שנתגייר בפני בית-דין דוקא דלא אתחזק, אבל אתחזק לא בעי ראייה אלא די בחזקה."

ואם כי הגר"ח ז"ל מפרש דעת השו"ע דלא מהני מוחזק במצות אלא באומר נתגיירתי בב"ד של פלוני. אבל להלכה הכריע כהרמ"ה: "וכן בדין דמ"ש מכל החזקות דסוקלין ושורפין עליהן - ולכן בהוחזק בגירות לא בעינן ראייה כלל". ובחזו"א יו"ד הלכות גרים סי' קנ"ח תמה על הגר"ח ז"ל על מה שהשיא את כוונה השו"ע לכוונה אחרת, דאם הוא בחזקת הנהגה אמירה למה לי, ונתגיירנו סתם למה לא סגי ומנ"ל לחדש כזה שלא נזכר בגמ'."

עכ"פ להלכה נקטינן דהתנהגות בדרכי היהדות סגי גם בלא אמירה "נתגיירתי בב"ד פלוני", והטעם הוא מכיון שהתמיד להתנהג בדרכי היהדות חזקה עליו שהתגייר [ואף שהגירות לא מיקרי בידו, משום דמי יימר דמזדקקו ל' תליתא כדאיתא בקידושין ס"ב, נהי דגר לאו בידו הוה לגבי דשלב"ל, כבידו לתלוש פירות מחוברים שהנו תלוי בדעת אחרים, מ"מ האפשרות קיימת].

ויל"ע במ"ש הרמב"ם "ראינוה נוהגת בדרכי ישראל, כגון שתטבול לנדתה ומפריש תרומה מעיסתה, וכן גר טובל לקריו ועושה כל המצות, במה הא מתחזק אם בכולהו או בחדא מהן". והנה המקור

לדברי הרמב"ם הוא ממ"ש בגמ' "מי לא טבלה לנדתה מי לא טבל לקריו", כמ"ש הראשונים וא"כ משמע דבחדא סגי. [אלא דבשו"ת משיב דבר ח"ד סי' פ"א כתב שלדעתו ז"ל המקור לדברי הרמב"ם הוא מגוף הברייתא (דמ"ו ע"ב): "מי שבא ואמר גר אני יכול תקבלנו? ת"ל ""אתך" - במוחזק לך". ולשון "במוחזק לך" משמעו במה שהוא אתך ואתה רואה אותו נוהג בישראל, הרי הוא מוחזק לך שכן הוא". אכן ממה שנקט הרמב"ם כגון "שתטבול לנדתה" ו"טובל לקריו" נראה כדעת הראשונים דהמקור הוא ממ"ש בגמ' מי לא טבלה כו'].

ומ"ש הה"מ שם: "מי לא טבלת - היכי אפשר לחוש שלא נתגיירו כראוי והרי הם נוהגים בכל המצות כישראלים גמורים וטובלים מטומאתן וטבילה דנקט לאו דוקא", י"ל דאין כוונתו לומר שכל עוד לא נוכחנו לדעת שהוא מקיים כל תרי"ג מצות שבתורה אין להעמידו בחזקת גר, אלא אם ראינוהו מקיים ולא ראינוהו מזלזל במצות, הרי יש להניח דבודאי התגייר כדן.

וכ"נ ממ"ש המאירי יבמות מ"ה, זל"ש: "ומאחר שראינו את אביו טובל לקריו או את אמו טובלת לנדתה, מחזיקים אותו שכבר נתגיירו בפני ג', ולדעת זה הוא הדין בשאר הנהגות ומתוך כך נ"ל שכ' גדולי המחברים גיורת שראינוה נוהגת בדרכי ישראל כגון טובלת לנדתה ומפרשת תרומה ומעשרותיה וכיוצ"ב וכן גר ... שטובל לקריו ועושה המצות הרי אלו בחזקת ג"צ."

ונראה עוד, בהא דנוהג בדרכי ישראל אין בזה כללים קבועים. ויש לשקול כל דבר לפי הענין והזמן. ומלפנים בישראל כשראינוהו טובל לקריו וכיוצ"ב, ויחד עם זה הוא עובר על אחת ממצות ד' אשר לא תעשה: גם אם זה דבר מדברי סופרים, נ"פ שזה היה מהוה ריעותא בחזקה (אם לא כשיש לתלות בחסרון ידיעה). אך בזמנינו יש לדון שהתנהגות בדרכי היהדות שעל ידה נקבעת הגרות, לובשת קצת צורה אחרת. ואם ראינוהו מתנהג כדרך שהיהודים - אשר הוא שוכן בתוכם - מתנהגים, כגון שהוא מבקר בביהכ"נ בשבתות ויו"ט, לוקח באטליו כשר, לא עובד בשבת, וכיוצ"ב, י"ל דע"ז מחזיקים אותו לגר, גם כשעובר על דבר מדברי סופרים.

והנה לפי האמור א' בורקובסקי הוא תושב תל-אביב עשרות בשנים. לדבריו היה מבקר בביהכ"נ בשבתות והיה מוכר כיהודי, ולא הופיעו בביה"ד אלא שני עדים - שאחד נשוי נכרית. והשני מעיד בפני ביה"ד שהוא בעצמו אכל חזיר וטרף ביוהכ"פ, והם אשר באו לקבוע כי בורקובסקי לא היה מוכר כיהודי. ואטו עליהם ניתו ונסמוך לבטל מעשה בית-דין הנ"ל (וגם בזה שתתחתן בלשכת הרבנות עם אשה יהודיה הוחזק לכאורה בביה"ד כיהודי). כל עוד והדבר לא יתברר עפ"י עדים נאמנים והוכחות חותכות על מעמדו האישי של א' בורקובסקי על התנהגותו, ואיך הוא מוכר לאנשי הסביבה, הרי אין בידנו להכריע בנדון.

גם לא מצאנו רמז בחומר שבנדון איך הוא רשום בתעודות הזהות שלו: ומה היה כתוב בתעודות שלו בזמן עלותו ארצה.

והנה במקרה ולא היה רשום שהוא גוי, הרי קיי"ל ביו"ד סי' רס"ח סעי' י' "אבל מי שבא ואמר שהוא גוי ונתגייר בבית דין, נאמן. שהפה שאסר הוא הפה שהתיר" וכ"ה לשון הרמב"ם פ"ג מאיסו"ב. ואף שיש חילוק בין "ארץ ישראל באותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל, אבל בחו"ל צריך להביא ראיה ואח"כ ישא

ישראלית" כ"ז הוא רק מעלה ביוחסין כמבואר שם, אבל מן הדין הרי הוא כישראל גמור. והטעם הוא דאף בחו"ל הוה רובא "דרוב הבאים לפנינו בתורת יהדות ישראל הם" (כמ"ש התוס').

וההבדל הוא בא"י באותן הימים כ"א עומד בחזקת ישראל ואי בעי הוה שתיק, כאומרת אשת איש, אני וגרושה אני, ונאמנותו הוא מדין הפה שאסר וכו', ובזה"ז אנו זקוקים לאמירה דיליה שאומר שהוא יהודי או גר, ונאמן משום מגו ועי' תוס' יבמות מ"ז, ולכן לגבי יוחסין החמירו כשנאמנותו הוא מדין מגו.

מ"מ נראת דאף דנאמנותו הוא מדין מגו, נאמן גם למפרע ואין בזה משום חסרון מגו למפרע, כבעל שאומר גירשתי את אשתי למפרע דא"נ, שהרי אין אנו באין להכשירו מטעם מגו דבידו להתגייר, אלא דאי בעי הוה אומר יהודי אני. ועוד החידוש שחידשה תו' "כי יגור אתך גר - במוחזק לך" דא"נ לומר גר אני אם אין עדי עמו, זה דוקא כשידענו בו שהיה גוי, אבל כשאין אנו מכירין אותו שהיה גוי, אין צורך בעדים, והוה מילי דאיסורא ובזה אם הי' פעם בידו נאמן (וכמ"ש הש"ש ש"ו פ"א דדוקא גבי דבר שבערוה א"נ אפי' בידו ומשום דאית לי' כל דין תורת ממון ואינו אלא משום מגו גבי ממון ומגו למפרע לא מהני).

ולכאורה י"ל דדבר זה במחלוקת שנויה. ולדעת רש"י והרמ"ה, הו"ד בטור אה"ע סי' ב', דלא אמרינן דכל המשפחות בחזקת כשרות הם, לדידהו ז"ל י"ל דאין נאמן לומר נתגיירתי. וזה לשון הטור שם: "אבל רש"י פו': איש שבא לישא אשה, צריך לבדוק אחריו קודם שישאיהו". וכ"כ הרמ"ה: "ופירוש הא דאמר כל המשפחות בחז"כ, היינו מאן דאית לי' חז"כ, א"צ לבדוק אחריו. אבל מאן דלית לי' חז"כ, כגון שאין משפחתו ידועה צריך ראייה ליוחסים ... אם בא לישא ישראלית, לא שבקינן עד דמייתי ראי' שמא עבד הוא". ובמהרי"ט ח"א סי' קמ"ט: "ולי' נראה שלא הצריך הרמ"ה ז"ל לבדוק משפחות, בודאי כל משפחה שאנו מכירין בה ואבותיה בחז"כ עומדת. אלא לא בא אלא לאפוקי אדם אחד שבא לפנינו שאין משפחתו ידועה, שיש לחוש שמא עבד הוא". ולפי"ז לשיטתייהו אין לו מגו, וא"נ לומר גר אני.

אך מלבד שרוה"פ חולקים וסוברים דמעמידים לכל המשפחות בחז"כ, י"ל דאף לפי שיטתם אין זה אלא משום מעלת יוחסין, אבל מן הדין בחז"כ הוא עומד. ועיין מ"ש הב"מ סי' ב', ז"ל: "ויש ללמוד זכות על מנהגינו שאין בודקין כלל, היינו עפי"ד רש"י יבמות מ"ז צריך להביא ראייה שמא גבעוני מהול הוא, משמע הא לא"ה הוה המילה סימן גירות. וידוע האידנא גבעונים אינם מצויים וישמעאלים אינם פורעים. ועבדים מהולים אינם מצויים לכן לא חיישינן."

וממ"ש ברמב"ם ושו"ע "ואמר שהוא גוי ונתגייר בבית דין נאמן" מבואר דנאמן - כשאין אנו מכירים אותו בכלל - גם כשאיןנו אומר נתגיירתי בבי"ד פלוני. וכ"מ במרדכי פ' החולץ "אבל אם לא נודע לנו שהי' עכו"ם, סמכינן עליה דהפה שאסר כו'. אבל אם לא נודע לנו כו', משמע אם אומר נתגיירתי בבית דין היה נאמן בלא ראייה". [ועי' נובי"ק אה"ע סי' כ"ח שהסביר למה באמת אינו נאמן כשהוחזק לגוי באומר נתגיירתי בבי"ד פלוני כמ"ש ברמב"ם הא הוה מילתא דעבידא לגלויי, הואיל וגבי גר שהוא דאורייתא ואיתחזק איסורא איסור נכרי דהרי איירי שהוא מוחזק לנכרי קודם לכן משום כך א"נ אף דהוה מילתא דע"ל. ועי' שו"ת משיב דבר ח"ד סי' פ"א].

אך ממ"ש הטור יו"ד סי' רס"ח משמע להיפך: "אבל לא הכרנוהו שהיה נכרי ובא ואמר נתגיירתי בבית דין פלוני, נאמן" משמע דוקא באומר נתגיירתי בבי"ד פלוני הוא דנאמן. וכ"ה ברבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ד: "וכ' ר"ת דוקא שמכירין אותו מתחלה שהיה גוי, אבל אם אין מכירין אותו מתחלה, נאמן מגו דנאמן לומר ישראל אני נאמן לומר נתגיירתי בבי"ד פלוני", וכ"כ בשלטה"ג יבמות פ' החולץ, ויש להתפלל על שלא העירו בזה נושאי כלי השו"ע.

ולפי"ז לשיטת הטור וסיעתו בנ"ד, אף שלדבריו נסע מליקובה לוורשה לשם גיור והתגייר בביה"ד בוורשה, אמנם לא נקב בשם ביה"ד שסידר את הגירות, אך בזה שהוסיף שבבואו לליקובה סידר להם הרב דליקובה

חו"ק. ה"ז כאומר נתגיירתי בב"ד פלוני, שאלולא ידע הרב שהתגייר כדת לא ה' מסדר נלו חו"ק, מ"מ מילתא דעבידא לאיגלווי לא הוה דבזמן שמסר את דבריו נשמדו עירות פולין ולא נשאר בהם שריד.

אך יש מקום לומר דביסוד הדבר אין חילוקי דעות בין הראשונים, וכו"ע לא פליגי דבלא הוחזק לגוי, נאמן לומר שהוא יהודי, כמ"ש התוס' משום דרובא הבאים לפנינו בתורת יהדות ישראלים הם. ויש לו לפי"ז מגו ונאמן לומר נתגיירתי בבית דין, אף כשאיננו אומר בב"ד פלוני, אלא דפליגי במ"ש הרמב"ם לחלק בין ארץ ישראל לחו"ל דבחו"ל, משום מעלת יוחסין אינו נאמן להשיאו אשה אא"כ הביא עדיו עמו. והטור חולק ע"ז וכמ"ש הב"ח דאין מחלק בין א"י באותם הימים ובין בזה"ז דלעולם נאמן אף להשיאו ישראל, ואמנם חיליה דהרמב"ם היא מהא דמס' גרים פ"ד וכמ"ש במ"ע, חביבה א"י שמכשרת גרים. האומר בא"י גר אני, מקבלין אותו מיד, ובחו"ל אין מקבלין אותו אא"כ היו עדיו עמו. וע"כ דמיירי כשאיננו מוחזק לגוי. וי"ל דהטור ודעימי' ס"ל דדוקא באומר גר אני אינו נאמן להשיאו אשה אא"כ הביא עדיו עמו, אבל באומר נתגיירתי בב"ד פלוני דהוי מילתא דע"ל נאמן אף ליוחסין.

לאור הדברים האמורים לעיל, לדעתי יש להחליט על החזרת הדיון לכב' ביה"ד האזורי ע"מ להשלים את הברורים וההוכחות בדבר מעמדו האישי של א' בורקובסקי, ולפסוק בהתאם לברורים.

כאמור גם פרט זה אם א' בורקובסקי הוחזק לגוי בזמן בואו לארץ לא נתברר בביה"ד.

סלמאן חוגי עבודי

אני מצטרף לדעת הרב אלישיב שליט"א להחזיר את הדיון לביה"ד האזורי, כנ"ל.

שאלו ישראל

אני מסכים למסקנא של כב' הדר"ג שליט"א להחזרת הדיון לכב' ביה"ד האזורי ע"מ להשלים הברורים וההוכחות וכו'. ברם בכמה מנקודות ההלכתיות שכב' הדר"ג נוגע בהם, נלע"ד אחרת, וכדלהלן

(א) מביא מש"כ הגר"ח ב'חוט המשולש' דמחלוקת היא בין הרמ"ה לבין מה שהובא בשו"ע לענין מי שהוחזק בעכו"ם ושוב ראינוהו נוהג כדרכי ישראל, דלפי השו"ע ל"מ הא דהוחזק אלא באומר נתגיירתי בב"ד פלוני, והגר"ח ז"ל מכריע כהרמ"ה דמ"ש מכל חזקות דסוקלין ושורפין עליהם" וכן הביא מהחזו"א שפירש גם כוונת השו"ע דסגי בחזקה גרידא.

לענ"ד דיוקו של הגר"ח בדעת השו"ע הוא הכרחי, דחזינן דשינה מלשון הרמב"ם שכ' הלכה זו של הוחזק באופן נפרד: "גיוורת שראינוהו וכו' וכן גר וכו'". ואילו בשו"ע הביאה במצורף למי שבא ואמר נתגיירתי בב"ד פלוני, של פלוני. ובדברינו להלן בקונטרס המצורף יתבאר בע"ה שזה הכרחי להלכה עפ"י מש"כ בש"ש ומוכח גם מהתוס', עיי"ש, ואדרבא מינא עפ"י הנ"ל דגם הרמ"ה לא יחלוק ע"ז, כי לא כ' אלא דל"צ ראייה בהוחזק

ו"ראיה" היינו עדים, כמבואר בברייתא יבמות מ"ז שדנה בענין. אבל אמירה מיהא בעי וכרישא דברייתא "מי שבא ואמר גר אני", והיינו שאומר נתגייר בבי"ד של פלוני, כמשנ"ת בדברינו בקונטרס המצורף.

(ב) בא"ד כ' "עכ"פ להלכה נקטינן דהתנהגות בדרכי היהדות סגי וכו' והטעם הוא מכיון שהתמיד להתנהג בדרכי היהדות חזקה עליו שנתגייר וכו'")

במטותא, הטעם שנתן ב"חוט המשולש" מצד דסוקלין על החזקות, הוא מגדרי חזקה דהוחזק שנתבאר ברמב"ם פ"א מאי"ב ה"כ, בעוד שהנימוק של כב' הדר"ג ש"מכיון שהתמיד להתנהג בדרכי היהדות חזקה עליו שנתגייר" נראה שהוא מגדר הוכחה. וכן בהמשך דבריו מסמיכם למש"כ ה"מ שכ' "היכי אפשר לחוש שלא נתגיירו כראוי והרי הם נוהגים בכל המצוות כישראלים גמורים וכו' וזהו מגדר הוכחה. והם נימוקים שונים (וי"ל דגם נפ"מ מזה להלכה, דבתור הוכחה לא סגי אי נוהג באיזה מהמצוות, שיתכן שנגרר אחרי בני המקום והסביבה. ומבואר מזה בקונטרס המצורף).

ומה שמעכתר"ה כותב שמסתבר שבענין זה ד"נוהג בדרכי ישראל אין כללים קבועים וכו'") בזמננו יש לדון שהתנהגות בדרכי יהדות שעל ידה נקבעה גירות לובשת קצת צורה אחרת. ואם ראינוהו מתנהג כדרך שהיהודים אשר הוא שוכן בתוכם מתנהגים, כגון שהוא מבקר בביהכ"נ בשבתות ויו"ט, לוקח באטליז כשר, לא עובד בשבת וכו'") ב, י"ל דעי"ז מחזיקים אותו לגר: גם כשעובר על דבר מדברי סופרים", עכ"ל. הנה נתן דבריו לשיעורים, שהרי יתכן לצערנו גם ששוכן בין יהודים שאינם מבקרים בביהכ"נ בשבתות ויו"ט וכו', וחללו ודאי לא ידרשו מהגר הגר בתוכם בכדי להחזיקו כיהודי שיבקר בביהכ"נ בשבתות ויו"ט! ומה בדבר הנחת תפילין או נטילת לולב וכל היו"ב והאם ההבחנה תהיה בזה אם מדקדק במה שהוא חיוב מה"ת לבין חיוב מדברי סופרים. אתמהה.

ובחזו"א בסי' שציין כב' הדר"ג כ' דכוונת ההוחזק היא שרואים שהנהגתו בתור יהודי היא כנה ומשוכנעים שאין בה רמאות, שאז ודאי לא היה נבצר ממנו גם טבילת גירות, וכוונתו ודאי שמאחר שרואים שנוהג כדרכם של ישראל כשרים לא היה בי"ד מונע עצמו מלקבלו לגר, וע"כ נאמן עלינו שודאי באמת התגייר כהלכה, כי מה מעכב בעדו.

אכן לפ"ז ודאי המדובר שנוהג כיהודי כשר לכל דבריו, ולא רק שמחזיק במצוות מסוימות "כדרך שהיהודים אשר הוא שוכן בתוכם", שאל"כ הרי אין כל ערובה שבי"ד יקבלוהו לגירות, מאחר שמצד הדין - עכ"פ לכתחלה - ודאי צריך לקבל על עצמו כל מצוות יהדות, כולל גם בדקדוקי סופרים. וא"כ אין הבדל בין זמננו לזמן הגמרא והפוסקים בזה.

(ג) דן בכוונת הרמב"ם במי שראינוהו נוהג בדרכי ישראל "במה הוא מתחזק אם בכולהו או בחדא מהם". בקונטרס המצורף הבאתי מה שהשיג הרמב"ן על הרמב"ם, וביארנו בע"ה כוונת הרמב"ם בשני דרכים, ובכל אופן קשה לומר שדוגמא זו שבגמרא (שהיא מקור הרמב"ם) היא רק דוגמא מקרית, ונ' שזוהי גם כוונת המאירי במש"כ "הוא הדין בשאר הנהגות". דהיינו - דבכל ימה שמזדמן נוהג כיהודי. וכל הענין כולו, כולל גדרי הנאמנות מצד מילתא דעל"ג, יתבאר בע"ה באריכות בקונטרס המצורף.

א. בנאמנות האדם לומר נתגיירתי

בגמרא יבמות מ"ו: "ת"ר מי שבא ואמר גר אני יכול יקבלנו ת"ל אתך - במוחזק לך וכו'. וחכ"א, בין בארץ בין בחו"ל, צריך להביא ראיה וכו'. אר"ח ב"א אר"י הלכה בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה וכו'". ומבואר בתוס' (ד"ה במוחזק) ושאר ראשונים שהמדובר במוחזק לעכו"ם. ולא נתבאר בגמרא, אם במקרה שלא הביא ראיה אינו נאמן לגמרי (חוץ מלענין שאחז"א), או שרק לדברים מסוימים מצריכים להביא ראיה.

ולכאורה אינו נאמן לשום דבר מהדברים, כיון שהוא ידוע בתור עכו"ם, במה יוציא עצמו מחזקתו. ובריש פ' האשה רבה נסתפק בגמרא לענין ע"א באיסורים היכא דאיתחזק איסורא, והכא שהוא ידוע לנו בתור עכו"ם, וכן אין בידו להתגייר כמבואר בקידושין (ס"ב:) "מי יימר דמזדקקי ליה הני תלתא", אין שום יסוד להאמינו בשום דבר. אכן ברמב"ם פ"ג מאי"ב ה"ז: "בא ואמר נתגיירתי בבי"ד של פלוני והטבילוני, אינו נאמן לבוא בקהל עד שיביא עדים."

נראה מדבריו שרק ענין לבא בקהל הוא שאינו נאמן, אולם לשאר דברים, כגון לאכול משחיטתה, נאמן. וצ"ע מנליה הא, וגם פשטיה דקרא דכי יגור וכו' נראה שלכל דבר צריך ראיה. ועי' ב"ח יו"ד סי' רס"ח ד"ה "גר" שכ' וז"ל: "וכ"כ סמ"ג דמעשים בכל יום שאורחים באים ואין אנו בודקים אחריהם ושותים אנו עמהם יין ואוכלים משחיטתן" עכ"ל. אבל הרמב"ם מחלק דעכשו צריך להביא ראיה ואח"כ ישא אשה שמעלה עשו ביוחסין וכו', עכ"ל הב"ח. ולפי הנ"ל, לענין לאכול משחיטתו גם באומר נתגיירתי ה"ה נאמן.

והנ' בזה, דהנה בלשון הרמב"ם "בא ואמר נתגיירתי בביי"ד של פלוני", לשון זה הועתק מהרי"ף, אולם בגמרא לא נזכר אלא "מי שבא ואמר גר אני". ולהלן ברמב"ם הי"א: "מי שבא ואמר שהיה עכו"ם ונתגייר בבי"ד וכו'", לא הזכיר שאמר שנתגייר בבי"ד של פלוני. וההבחנה ברורה, כי באומר שנתגייר בבי"ד של פלוני הוה מילתא דעבל"ג. משא"כ אם אינו אומר באיזה בי"ד (וה"ה באומר שנתגייר בבי"ד של הדיוטות בלתי ידועים שלא ניתן לברור מי הם) אין זה עבל"ג. ולזאת בה"א שהנאמנות מצד הפה שאסר וכו' כמבואר שם בדבריו, אי"צ שיאמר דוקא ב"בי"ד של פלוני", דגם אם אומר נתגיירתי סתם (או בבי"ד הדיוטות בלתי ידועים) נמי נאמן. וזהו כשלא הוחזק עכו"ם לפני כן. משא"כ בהל"ז שמדובר בהוחזק בעכו"ם, במדויק הודגש באומר שנתגייר בבי"ד של פלוני להשמיענו דאע"ג דהוי מילתא דעבל"ג אפ"ה אינו נאמן.

והנה בנאמנותו לומר גר אני בשלא הוחזק עכו"ם, דנימק הרמב"ם כנ"ל מצד הפה שאסר וכו', כ"נ גם מהתוס' (בסוגין ד"ה במוחזק לך) וכ"ה ברמב"ן. אכן בריטב"א בתי' קושית ר"ת אמאי אינו נאמן במיגו דישאל אני כ' וז"ל: "ותי' דהכא מיירי בדמוחזק לן שהוא עכו"ם, הא לא"ה כל שבא ואמר ואמר ישראל אני או גר אני, נאמן, וסומכים על פיו, דמילתא דעבל"ג היא ולא משקר וכו'" עכ"ל.

וכונתו ודאי למסקנא דמילתא, שנאמנותו בכה"ג שלא הוחזק ואומר גר אני, דנאמן, הוא מאותו נימוק עצמו שנאמן לומר שהוא ישראל, שהכל הוא מטעם דהוי מילתא דעבל"ג, דמאחר שנאמנותו לומר ישראל אני, הוא לא מצד רוב כדפירשו התוס', אלא מצד דעבל"ג, בע"כ גם באומר גר אני אינו נאמן אלא בגונא דהוי עבל"ג, והיינו כנ"ל שאומר שנתגייר בבי"ד של פלוני, דאי באומר נתגיירתי סתם ל"ש להאמינו מצד הפה שאסר וכו', דהרי מירתת לומר שהוא ישראל מצד דהוי עבל"ג, ומאחר שכל נאמנותו אלא בעבל"ג דהייגו באומר שנתגייר בבי"ד של פלוני, ממילא אי"צ להפה שאסר וכו', דהרי כאן קיים אותו הטעם עצמו שבגללו נאמן כשאומר ישראל אני, וז"פ. וכ"ה מפורש בנמוק"י בסוגין שלא הזכיר להפה שאסר וכו' כלל אלא כ' בסתמא: "אם בא ואמר ישראל אני או גר אני, נאמן וסומכים על פיו לכל דבר, שמילתא דעבל"ג הוא ולא משקר וכו'", והוא כנ"ל.

מתבאר דהבדל ישנו בנימוק הנאמנות בשלא הוחזק עכו"ם, דלהתוס', הרמב"ן והרמב"ם באומר ישראל אני, הוא לא מצד דעבל"ג אלא מצד רוב, כמבואר בתוס', ואשר ע"כ באומר גר אני, נאמן, מצד הפה שאסר וכו' הוי נמי בגונא דלא הוי עבל"ג, דהפה שאסר וכו' מיהא איכא. ואילו לריטב"א והנמוק"י הנאמנות בישאל אני הוא מצד דעבל"ג דוקא, וע"כ באומר גר אני נמי דוקא בגונא האומר שנתגייר בבי"ד של פלוני הוא דנאמן, אבל באומר נתגיירתי סתם, אי"נ, דלא הוי עבל"ג ואין הפה שאסר וכו'.

ויל"ע בדעת הני ראשונים שלא פירשו הנימוק דנאמן לומר ישראל אני מצד דעבל"ג אלא מצד רוב (דנפ"מ מזה כנ"ל באומר נתגיירתי סתם דנמי נאמן לדידהו בדלא הוחזק עכו"ם מצד הפה שאסר וכו'), אי דהוא משום דס"ל דלגבי נאמנות האדם על עצמו לא סגי בהא דעבל"ג לא משקר, וע"כ בהכרח שהנאמנות לומר ישראל אני הוא רק מטעם רוב, או דהוא משום דס"ל דרוב הבאים לפנינו ואומרים שהם ישראל - ישראל הם, לא גרע

ממילתא דעבל"ג לא משקר, שהוא ג"כ מגדר רוב, וע"כ גם באומר נתיירתי בגוגא דלא עבל"ג מ"מ הפה שאסר וכו' איכא.

והנה בתוספ' (יבמות צ"ג ד"ת ע"א ביבמה) כ' וז"ל: "וממאי דהיא גופא נאמנת לומר מת בעלי להתייבם לא בעי למיפשט להא לישנא וכו'". וקושייתם היא דממה שהיא נאמנת, בע"כ הוא מצד מילתא דעבל"ג, נראה מזה דמילתא דעבל"ג וכו' שייך גם באדם כלפי עצמו. וברמב"ם סוף ה' גירושין מפרש גם אליבא דאמת עיקר הנאמנות באשה שמת בעלה שלא עפ"י ב' עדים שהוא משום "דבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה ואין יכול העד להשמיט אם אין הדבר אמת וכו' לא הקפידה תורה עליו שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר וכו'", והרי שם הנאמנות היא גם באשה שמעידה שמת בעלה. ולא נתן הרמב"ם בזה נמוק אחר, מצד דודאי דייקא ומינסבא בכה"ג ולא תשקר במזיד. נראה מזה דגם באשה על עצמה סגי בנימוק זה דהוי עבל"ג לא משקר.

נ' מזה דגם הני ראשונים מודו בעיקר היסוד דהיכא דעבל"ג אדם נאמן על עצמו, אלא דסברי כנ"ל דהנאמנות באומר ישראל אני הוא גם מצד דאיכא רובא בכה"ג, וע"כ גם באומר נתיירתי סתם יש להאמינו מצד הפה שאסר וכו' וכו'.

והנה בהחזק עכו"ם דפוסק הרי"ף והרמב"ם דאינו נאמן גם בגוגא שאומר שנתגייר בבי"ד של פלוני אע"ג דהוי מילתא דעבל"ג, נראה דיצא לו הרי"ף זה מתוך סוגית הגמרא דילן דאוקי הא דבא ועדיו עמו נאמנים דהיינו בשאומרים "שמענו שנתגייר בבי"ד של פלוני", ונאמנותם היא מצד דהוי "גילוי מילתא בעלמא" כדכתב הרא"ש, וביאר בפרישה (רס"ח אות ל') דהיינו משום דהוי מילתא דעבל"ג, ואפ"ה אין הנאמנות אלא בעדים שאומרים כן, ואילו הוא עצמו גם בכה"ג אי"נ, הרי דכל היכא שהחזק עכו"ם לכל הדעות אי"נ להחזיק עצמו כגר ואפילו באומר שנתגייר בבי"ד של פלוני.

ונ' עוד מהגמרא דלא איצטריך קרא למעוטי דאינו נאמן אלא בכה"ג, ואע"ג דהוי מילתא דעבל"ג, ואילו באומר נתיירתי סתם, מסברא ידעין דאי"נ לאפוקי עצמו מחזקת עכו"ם, דאל"ה הרי יתכן דהכתוב לא בא למעט אלא באומר נתיירתי סתם, א"ו כנ"ל, וא"ש שלא הזכירו הרי"ף והרמב"ם דאינו נאמן אלא בכה"ג שאומר שנתגייר בבי"ד של פלוני, דבאומר נתיירתי סתם, פשוט דאי"נ, דמה"ת להאמינו להוציא עצמו מהחזקה.

והנה בחזקה זו דמילתא דעל"ג לא משקר אינש, נראה דעת הרמב"ם דנאמן גם נגד חזקה, דבפ"ד מחליצה הל"א הנ"ל פירש כן הא דאמרו בגמרא דלענין ההכרה בחליצה אי"צ לדיני עדות הוא משום "שזה דבר העשוי להגלות הוא, אפשר לידע אמיתות הדבר שלא מפיהם, בענין שביארנו בסוף ה' גירושין" (והא דהם עצמם אינם נאמנים על עצמם, צ"ל שהוא רק מצד מעלה בעלמא). וזה שלא כהרי"ף, שמפרש מ"ש שם גילוי מילתא בעלמא הוא, היינו משום שאמרו זאת לפני כן, שלא בקשר עם החליצה (עי' הגה"מ סוף ה' גירושין).

והא דלענין התרת עגונה צריך לתקנ"ח, עי' סוף ה' גירושין ולח"מ שם, צ"ל דהוא רק מצד התרת "ערוה החמורה" דהיינו איסור א"א, דלענין זה לא הוי סמכין אחזקה זו אם לא מצד תקנ"ח.

ועפ"י ביאור דברי הרמב"ם שלפנינו, שנראה ממגו כנ"ל, שרק לענין לבא בקהל הוא שאינו נאמן. כי מאחר דהמדובר בגוגא דאומר נתיירתי בבי"ד של פלוני דוקא, דהוי מילתא דעבל"ג ובזה נאמן גם נגד חזקה, דממה שנפקינן מקרא ד"אתך" דאינו נאמן הוא רק לענין לבא בקהל, שבזה החמירה תורה, משא"כ לשאר דברים, וכגון לאכול משחיטתו, באמת נאמן, ומכח חזקה הנ"ל, כיון דהוי עבל"ג ולא משקר, וא"ש הדגשת הרמב"ם "אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים", דרק לענין זה הוא דנתמעט דלא נסמוך על החזקה, משא"כ לשאר דברים יש לו תו"נ.

ובהנ"ל יתיישב מה שיש להעיר, מה שסתם הרמב"ם ושו"ע דאינו נאמן עד שיביא עדים, והיינו עדים שיעידו שנתגייר בבי"ד ולא סגי בעדות מפי השמועה, וזהו עפ"י הרא"ש ש"כ דהא דאמרו בגמרא דגם עפ"י השמועה

נאמנים אינו אלא אליבא דר' יהודא, כמבואר בטור וב"י שם, אולם הרא"ש לא כ' זאת אלא בלשון "אפשר" והיינו שנסתפק בפירוש דברי הגמרא אי הוא רק אליבא דר"י או שגם רבנן מודים בזה מצד שאינו אלא "גילוי מילתא בעלמא", ובפסקי הרא"ש כ' דנאמנים גם מפי השמועה. א"כ מה שהטור כ' בשם הרא"ש דאין נאמנים, היינו משום דהרא"ש לא הכריע ספיקו. ע"כ מספק יש להחמיר וכמש"כ הב"ח שם. וכן הבין כנראה הב"י בכוונת הט"ור, שהעתיק ע"ז מש"כ הרא"ש "ואפשר", והיינו כנ"ל שלא הכריע ויש להחמיר מספק. אולם כיון שאינו אלא מצד ספיקא לחומרא, הרי אם קידש אשה תצטרך גט לחומרא, דשם גם רבנן מודו לר"י דנאמנים גם מפי השמועה, א"כ איך סתמו להלכה דאינם נאמנים, ולא כתבו שהוא רק היכא דהוי לחומרא לא במקום תצא מזה קולא, וכנ"ל לענין קידושין.

אכן לפי הנ"ל, הרי לענין חומרא ל"צ לעדותם של העדים, כי בזה שהוא עצמו אומר שנתגייר בב"ד פלוני ג"כ נאמן הוא לענין זה דצריך גט מספק, דכנ"ל רק לענין להקל עליו לבא בקהל הוא דאינו נאמן, משא"כ לשאר דברים. א"כ פשוט דלענין קידושין מצד דבריו גרידא נמי נצריכה גט. א"כ דברי העדים בזה אינם מעלים ואינם מורידים, וא"ש דסתמו דלענין לבא בקהל אינו נאמן עד שיביא עדים, והיינו עדים שמעידים שנתגייר דוקא, דעדות מפי השמועה אינם כלום בנידו"ד.

מסקנת הדברים: מי שהוחזק עכו"ם ואומר שנתגייר בב"ד דליכא למיקם עלה דמילתא כגון שנתגייר בב"ד הדיוטות בלתי ידועים אינו נאמן לגמרי לאפוקי נפשיה מחזקה, וגם להחמיר לא נקבל דבריו כלל, חוץ מלענין שאחד"א.

אולם באומר שנתגייר בב"ד של פלוני (וה"ח בעדים שאומרים כה"ג מפי השמועה) נאמן הוא לענין יינו ולענין לאכול משחיטתו, דהוי מילתא דעבל"ג לא משקר. אך להתירו לבא בקהל אינו נאמן מה"ת, וזה נלמד מן הכתוב "אתך".

ב. בדינא דהוחזק לענין גירות

כ' הרמב"ם (פי"ג מא"ב ה"ט): "גירות שראינוה נוהגת בדרכי ישראל תמיד, כגון שתטבול לנדותה ותפריש תרומה מעיסתה וכיו"ב, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצוות הרי אלו בחזקת גרי צדק, ואעפ"י שאין שם עדים שמעידים לפני מי שנתגירו, ואעפ"י"כ אם באו להתערב בישראל אין משיאים אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבולו לפנינו הואיל והוחזר עכו"ם", עכ"ל.

והוא י"מ שמפרש כן מ"ש בגמרא (יבמות מ"ה:) מי לא טבלה לנדותה, מי לא טבל לקריו, דבזה אמרינן התם דהולדות כשרים, והיינו מצד דלענין הולדות הוי כדיעבד. ונ' דה"ה דלא נוציא אשתו ממנו בעבר ונשא ורק לכתחילה אין משיאין לו אשה, וכלשון הרמב"ם, ששינה ממש"כ לעיל בה"ז "אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים", ואילו כאן כ' "דאם באו להתערב בישראל אין משיאין אותם". וכן כ' בזה העצה "עד שיטבולו לפנינו" ואילו בה"ז לא הזכיר מזה, והיינו כנ"ל דהכא אינו אלא דין לכתחלה.

מפשטות הדברים נ' דהכא שמצד שהוחזק כישראל רואים אותו כישראל, הוא לא רק בגוונא שאומר שנתגייר בב"ד של פלוני, דגם מכוח דבריו הוי מילתא דעבל"ג, אלא גם באומר שנתגייר סתם (או בפני ב"ד הדיוטות בלתי ידועים, וכנ"ל) נמי מחזיקין אותם בישראל.

אכן בטור וכן בשו"ע הלשון (ס"ח ס"י): "כותי או כותית שבא ואמר נתגיירתי בב"ד של פלוני כראוי אי"נ לבא בקהל עד שיביא עדים, ואם ראינום נוהגים בדרכי ישראל ועושים כל המצוות הרי אלו בחזקת גרי צדק וכו'", עכ"ל.

מלשון זה נ' דאדלעיל קאי בדוקא, והיינו דאין המדובר אלא בכה"ג שאומרים שנתגיירו בבי"ד של פלוני, דגם בעצם דבריהם הוי מילתא דעבל"ג, בזה הוא דמהני החזקה, והיינו דעל דיבורם גרידא, הרי כנ"ל ילפינן מן הכתוב "אתך" דלענין לבא בקהל אינם נאמנים, וממילא דגם בניהם צריכים ראיה, וכן אם עבר ונשא מוציאים ממנו, משא"כ בכה"ג דנוסף עם מה שאמרו, הוחזקו נוהגים בדרכי ישראל.

ונ' מזה דאילו בשלא אמרו שנתגיירו בבי"ד של פלוני, דבכה"ג אין להם לגמרי תו"נ לשום דבר, חוץ מלענין מה שאחד"א, בזה גם מה שהוחזקו נוהגים בדרכי ישראל לא מהני.

ודבר זה יוצא ברור ממש"כ בש"ש (ש"ב פ"א) לענין מי שבא ואומר כהן אני, והוחזק עפ"י דבריו, דזה מהני כלפי עצמו, שאם נשא גרושה לוקה, אולם לא מהני כלפי האשה. והסביר בש"ש הטעם: "כיון דאין מעלים אותו לכהונה על פיו ואין קורא בתורה ראשון ואינו אוכל בקדשי הגבול, ואדרבא אצל כל העולם הוא בחזקת ישראל, והוא מובדל מקהל כהונה, לכן אין בו משום חזקה", עכ"ל.

ולכאורה הרי דבריו נסתרים מהלכה זו שלפנינו, שמה שהוחזקו הולכים בדרכי ישראל מחשיבים אותם כגרי צדק, ורק לענין להשיאו אשת לכתחלה הוא דמצריכים לו טבילה, והרי גם הכא לא היה נאמן קודם שהוחזק בדרכי ישראל שהרי היה לפני גן בחזקת עכו"ם ורק לענין שאחד"א היה צריך לנהוג בדיני ישראל, ואילו כלפי העולם כולו היה בחזקת עכו"ם ומובדל מקהל ישראל, וא"כ מה חזקה יש כאן?

אכן לפי הנ"ל מבואר, דהרי הלכה זו אדלעיל קאי, והיינו בשאמר שנתגייר בבי"ד של פלוני, דיש לו תו"נ גם לגבי דידן לכל דבר ושחיטתו כשרה וכן"ל ורק לענין לבא בקהל הוא שאינו נאמן. אבל כיון שלשאר דברים עכ"פ תורת נאמנות היה בדבריו, ולא רק מגדר שאחד"א, ע"כ בזה מועילה החזקה להחזיקו בישראל גם לענין יוחסין, ורק לכתחלה הוא שמחמירים. אכן אילולא שהיה אומר מקודם בפני איזה בי"ד נתגייר, בזה באמת החוקה שלו שהחזיק עצמו ע"י שהולך בדרכי ישראל ל"מ מידי, דאדרבא בענינו הוחזק כעכו"ם אעפ"י שנהג כישראל.

וכן יש להוכיח מהתוס' דאי אין מעיקרא תו"נ, גם הוחזק ל"מ, דהתוס' בסוגין (ד"ה במוחזק לך) הוכיחו ממ"ש בגמרא דאינו נאמן לפסול הבנים, מוכח שאם אמר ישראל הוא נאמן. ומנין להם זו והרי אפשר לפרש דהוחזק לפנינו בישראל (או בגר) אע"כ דאי אי"נ לומר שהוא ישראל, גם ההוחזק לא יעזור, דאעפ"י ששמר מצוות, מ"מ לגבי דידן לא החזקנוהו מעולם בישראל, והוא כמש"כ הש"ש הנ"ל.

אכן בתוס' חד מקמאי כ' בענין הא דא"ג לפסול הבנים שהמדובר "כשהיו מוחזקים בו שהיה גר" ולכאורה המדובר לפ"ז גם בשהוחזק עכו"ם לפני כן, דאל"כ למ"ל הא דהוחזקו בו, בל"ז נאמן מצד הפה שאסר וכו'. אכן נ' כוונתו, דהרי נראה שבשעה שבאו לכאן לא חקרו אותם בבי"ד, דרק אחר זמן בא ואמר דנתגייר בינו לבין עצמו. אלא שבא ונהג עצמו ביהדות בתור גר, דבזה מה שהוחזק בהתנהגותו כיהודי הוי במקום דיבורו בבי"ד.

והנה במש"כ הרמב"ם שחזקה זו היא דוקא "שטובל לקריו ועושה כל המצוות" השיגו הרמב"ן וז"ל: "ודברי תימה הם דא"כ הול"ל מי לא שמר שבת אחת ולא לימא מי לא טבל לקריו דיותר קל לידע ששמר שבת או נהג מצוות מן הטבילה, שהרבה לא טבלו לקרוין מעולם."

נראה שחולקים הם בצורת החזקה, דלרמב"ן סגי במה שרואים שנוהג באיזה מהמצוות כישראל (והיינו ודאי כשלא ראינו מצדו גם שבאיזה מצוות עובר) דסגי בהא להחזיקו כישראל, ואילו לרמב"ם שהדגיש שהחזקה היא כשראינוהו "עושה כל המצוות" נראה ברור דס"ל דמה שרואים שעושה מצוה מן המצוות אין זה מחזיקו בישראל, דשמא סיבה מסויימת יש בדבר, כשם שמזה שמל עצמו לא סגי דאמרינן "ערבי מהול וגבעוני מהול" כן לא סגי באיזה מהמצוות, ורק אי ראינוהו עושה "כל המצוות" הוא שמחזיקים אותו בגרי צדק. אולם תיקשי מה שיעור נתת בדבר, שהרי אין מזדמנות לו כל המצוות בזמן אחד, ולזאת קבעה הגמרא (לדעת הרמב"ם)

סימן בדבר - שטובל לקריו, והיינו שראינוהו מדקדק גם בדברים שבצנעא. שאין מי שיעיד עליו וידע שאכן הוא טמא וטעון טבילה, וכן באשה שטובלת לנדתה. וכן הפרשה מעיסתה דיכולה לומר שהפרישה (ודוגמאות אלה מצינו גם בענין עוברת על דת, שמשמשתו נדה ואינה קוצה חלה, והיינו שמוצאת לה בזה דרך להתחמק, כי קשה הדבר לברר). ואם ראינום זהירים גם בדברים אלה. מזה אנו למדים שעושים "כל המצוות".

ומכל מקום נ' שגם הרמב"ן מודה שאם ראינום שאינם זהירים אלא במצוות מסוימות ומזלזלים באחרות, דודאי אין בזה כדי להחזיקם בישראל, שהרי אדרכא ממה שאנו רואים שמצוות מסוימות אינם שומרים, ה"ז עילה להחזיקם בעכו"ם, ובשו"ע דסתם להלכה כלשון הרמב"ם "ועושים כל המצוות" נראה לכאורה דס"ל דרק בשרואים עושים כל המצוות. אך צ"ע הא דהשמיט שטובל לקריו, דלפי הנ"ל לרמב"ם הרי דוקא בכה"ג הוא שמחזיקים אותו בישראל. ואולי י"ל כהרמב"ן, אלא שהרי כנ"ל גם לרמב"ן הוא רק אם רואים שעושים כל המצוות שהזדמנו באותה שעה, שאם באיזה מהן מזלזל, גם לרמב"ן אי"ז חזקה, ע"כ כ' שראינום עושים כל המצוות, והיינו המצוות שבאותו זמן, דזה מחשיב שאנו רואים אותם בגדר שומרים כל המצוות. ול"צ להא דעושים גם מצוות שבצנעא דוקא, כהרמב"ם. אז אולי ס"ל דגם לרמב"ם לא נקט הני אלא לדוגמא, וכמש"כ הה"מ. עכ"פ שומעים אנו מהשו"ע דאם ראינום שאינם שומרים כל המצוות שבאותה שעה, שבזה ודאי אינו נעשה מוחזק כגרי צדק. [ולענ"ד היה נראה לפרש הרמב"ם באופן אחר ממה שנראה מהשו"ע, וכן"ל. דקאי אדלעיל והיינו בשאמר שנתגייר בבי"ד של פלוני דוקא, כי ברמב"ם לא באו הלכות אלו בזו אחר זו כמו בשו"ע, אלא הפסיק ביניהם בענין מי שאומר נתגיירתי ביני לבין עצמי, ולזאת היה נראה שהמדובר בהל"ט הוא באמת בשלא אמר שנתגייר בבי"ד של פלוני, אלא שראינוהו נוהג בדרכי ישראל. אכן אין זה מטעם שהוחזק, דכנ"ל לפמש"כ בשיש אין בכה"ג חזקה מועילה ולא מידי, כל שמעיקרא לא הי' כלל תו"נ על גרותו כלפי דידן, אלא כמו שפירש הה"מ בלשנא קמא "הכי קאמרי היכי אפשר לחוש שלא נתגיירו כראוי והרי הם נוהגים בכל המצוות ישראלים גמורים וטובלים מטומאתם", והיינו שזהו מגדר הוכחה דודאי נתגיירו כהלכה, כשם שרואים שעכשו מקפידים בכל המצוות] כן ודאי דקדקו שתהא הגירות באופן שאין בו פקפוק בזה שהוא מגדר הוכחה לא סגי אא"כ ראינום מדקדקים בכל המצוות. משא"כ בגוונ' דמהני מטעם חזקה, והוא כנ"ל בשאמרו קודם שנתגיירו בבי"ד פלוני, דיש להם מעיקרא תו"נ מצד עצם דיבורם דהוי מילתא דעבל"ג, בזה הוי סגי באמת במה שרואים שנוהג באיזה מהמצוות, כל עוד שאין לפנינו שמזלזל במצוות אחרות, והשגת הרמב"ן היא משום שמפרש שהמדובר כשאמר שנתגייר בבי"ד פלוני, וכפי שהעתיק דבריו בשו"ע וכן"ל. אולם, כאמור, י"ל דגם הרמב"ם מודה בכה"ג, אלא דמפרש הסוגיא לא מצד חזקה אלא מגדר הוכחה, וכן"ל. אכן לשון הרמב"ם: "גירות שראינוהו נוהגת וכו'", נראה באמת כהשו"ע דאל"כ מהו לשון "גירות" דנקט, מאחר שטרם שהוחזק, עדיין אין עליה תורת גירות לשום דבר.

מסקנת הדברים:

(1) דין הוחזק בגר, הוא רק אם אמר לפני כן שנתגייר בבי"ד של פלוני, שהיה לו תו"נ, אבל בשמעיקרא לא היה נאמן - אין ערך למה שהחזיק עצמו בשמירת המצוות.

(2) שמירת מצוות זו שמחזיקה אותו, הוא בתנאי שלא ראינו שמזלזל באיזה מהמצוות, ודעת הרמב"ם היא אולי, שצריך שיראו שמחזיק במצוות גם בדברים שבצנעא.

[(3) יתכן לדעת הרמב"ם, שאם רואים שנוהג במצוות כולן, והיינו גם בדברים שבצנעא, הרי זו הוכחה שנתגייר כדין, ובזה גם אם אמר שנתגייר בפני בי"ד בלתי ידוע, ג"כ רואים אותו כישראל, חוץ ממה שלכתחילה אין משיאין לו אשה עד שיטבול. אולם לכל הדעות בכדי שישמש הוכחה שנתגייר, ה"ז רק אם שומר כל המצוות. אבל אם לא ראינו אלא באיזה מן המצוות, ומכש"כ אם ראינוהו שאינו שומר אלא אי אלו מן המצוות: ובאידך מזלזל בהן ודאי שאין כאן הוכחה שנתגייר, וכיון שהיה מוחזק בעכו"ם. הרי הוא בחזקתו לכל דבר.]

ג. נידון שלנו לאור כל מה שנתברר לעיל

(הדברים הבאים הם לכשיתברר שעובדת היותו של מר בורקובסקי נכרי מלידה הוא דבר ברור ואינו ניתן להכחשה. באופן שאין כאן לדון מצד הפה שאסר וכו', רק בדין קביעת גירות במי שהוחזק עכו"ם.)

דברי מר א' בורקובסקי בפני ביה"ד שנתגייר נאמרו לראשונה בעת שבא להתגרש מהאשה. בתאריך י"ג אלול תשי"א, אז לא נחקר אם הגירות היתה כהלכה ואם היתה מילה וטבילה בפני ביה"ד. בדבריו, בתאריך ל' חשוון תשכ"ז, סיפר כי הופיע גם ברבנות בקשר לגירות: לשאלה ראשונה ענה שבשעת המילה נוכח רק הרופא והמרדים, ואילו אח"כ חזר בו ואמר שהיו עוד אנשים. ביחס לטבילה אמר שטבל פעמיים ואינו זוכר אם קדמה הטבילה למילה או להיפך. כן אמר שנהג ביהדות בפולין וגם בהיותו בארץ ואף עכשיו מבקר הוא בביהכ"נ.

האשה בדבריה בתאריך הנ"ל אישרה את עובדת היותו של מר בורקובסקי גר. אולם בנוגע לצורת התגיירותו אמרה שלא יודעת אלא שמל עצמו. ואילו ביחס לטבילה אינה יודעת. אשר להתנהגותו ביהדות לאחר הגירות, לדבריה לא הניח תפילין אלא פעם אחת בלבד, כן אמרה שהמיר את בנו לבת הנוצרית ונהג בעצמו כנכרי ולעג למנהגי יהדות. כן הביאה עדים שבארץ נהג כנוצרי. (אכן ביחס לכשרות העדים יש לפקפק, בפי שיש להוכיח מהפרוטוקול.)

והנה מצד דברי מר בורקובסקי הראשונים ואחרונים נראה שאין בהם ממש. מלבד הסתירות שבדבריו, שטוען שמבקר בקביעות בבית הכנסת, בעוד שלא יודע לומר פסוק שמע ישראל, וכן שמניח תפילין ואינו יודע דרך הנחתם, ועוד. הרי גם אילו לא זה אין להם גדר נאמנות: דמצד מילתא לעבל"ג צריך שיציין את ביה"ד שבפניו נתגייר. ואילו בדבריו - גם האחרונים - לאחר חקירת ביה"ד לא אמר אלא שהיו בפני ב"ד בוורשה, אבל לא ציין שם ביה"ד. וגם אילו היה מציין זאת, הרי הדברים נאמרו בזמן שהעיר וורשה חרבה על כל בתי הדין שבה ועל רבניה. אם כן אין כאן מילתא דעבל"ג. וזה נוסף למה שאין מתקבל על הדעת שבי"ד יורו לכתחילה לעשות המילה שלא בפני ג', כנדרש עפ"י ההלכה (רס"ח ס"ג). כן לא היתה הטבילה בפני ב"ד, שא"כ ודאי היה זוכר זאת ביתר דיוק. ואף בדבריו לא נאמר בנוגע לטבילה שהיתה בפני שלושה, כמו כן נראה תמוה מה שאומר שטבל פעמיים. טבילה כפולה זו מה טיבה? ומה שטוען שאח"כ קידש האשה בפני הרב המקומי, האשה הכחישה זאת, ואין זה ניתן לבירור מבחינת מילתא דעל"ג.

כן אין בדברי האשה לבסס יותר את ענין גירותו, שהרי אין לאשה תו"נ לענין לפסול הבנים, ואילו מגדר עדות אין כאן, בפרט שלפי דבריה לא יודעת אם טבל, א"כ אין כאן הודאה בגירותו, ויכולה לחזור בה אפילו ביחס לעצמה ממה שנרשם בשעת הגירושין שבעלה הוא, וגר הוא, שיש כאן אמתלא מספקת שטעתה וחשבה שזו גרות היא.

וכיו"ב בתש"ו הרא"ש, הובא בב"י וציינם בתשו' פני יהושע (א"ע א') דאם אמרה קדשני ולא אמרה בפני ב' עדים אין נאסרת, דיתכן שסברה שקידושין אי"צ לעדים וסיים שם הפנ"י דאף אם אמרה עליו שהוא בעלה אין בכך כלום "אפשר דקידשה בינה לבין עצמו סבורה שאשתו היא עד שתפרש דבריה."

אכן על יש לדון מצד דהוחזק ע"י האשה, והיינו שהחזיקו עצמם כבעל ואשה נשואים כדמו"י בחו"ק טרם שהלכה ממנו, שבגלל זה גם נתגרשה ממנו אח"כ בג"פ, דכלפי עצמה יש בזה משום שאחד"א ולאחר שהוחזקה הרי מהני גם לעונשין, דסוקלין על החזקות. ואף דאסקינן שמה שמר בורקובסקי החזיק עצמו כגר ל"מ כלפי אחרים, היא שהחזיקה עצמה יש לדון דמהני ביחס לולדות שילדה לאחר מכן, וכדלהלן:

הרמב"ם בפ"כ מא"ב הי"ג כ' וז"ל: "מי שבא בזה"ז ואמר כהן אני, אינו נאמן וכו', אבל אוסר עצמו בגרושה וזונה וחללה ואינו מטמא למתים. ואם נשא או נטמא, לוקה. והנבעלת (לו), ספק חללה." בהה"מ שם פי' הא דאוסר עצמו הוא מדין שאחד"א. ומסיק דזרעה הוי נמי ספק: שמא כהן הוא, שמא ישראל.

ובמל"מ שם לאחר שהסיק דהא דהכהן לוקה הוא לאחר שהוחזק, הקשה בדברי הה"מ וז"ל: "אלא שדברי הה"מ קשים הם בעיני וכו' ולפ"מ שפירשנו דבהחזק מיירי, נהי דאין האשה לוקה על פיו ממה שהחזיק הוא עצמו בכהן, דמהני מה שהחזיק הוא לגבי ידיה, מיהו זרעיה ליהוי חלל ודאי כברא כרעא דאבוה". עכ"ל

ובש"ש (ש"ו פ"א הנ"ל) תמה ע"ז טובא וז"ל: "לא ידעתי איה מצא סברא לו לומר בכגון זה ברא כרעא דאבוה, ובפ' החולץ גבי מעשה שבא אחד ואמר נכרי אני ונתגיירתי ביני לבין עצמי. וא"ל ר"י נאמן אתה לפסול עצמך ואין אתה נאמן לפסול בניך, עי"ש. ומבואר דאע"ג דהוא אסור בישראלית וכמש"כ התוס', אבל זרעיה כשר, ולא אמרינן דברא כרעא דאבוה" עכ"ל.

והנראה בכוונת המל"מ, דהנה שפתיו ברור מללו שדבריו בנוגע לזרע, הם דוקא במה שנולד לו לאחר שהוחזק כלפי עצמו בכהן, ולוקה ע"ז, כדכתב "ולפ"מ שפירשנו דבהחזק מיירי וכו'". א"כ לחלק יצא בין אלה שנולדו לו לפני שהוחזק, שבהם גם לדעתו אינם חללים, ורק לגבי אלה שנולדו אח"כ, כיון שהוא הוחזק במה שנוגע לעצמו בכהן ודאי, בזה הוא דנוקט המל"מ דיש לפסול מכוחו גם הולדות שנולדו לו, אזי דברא כרעא דאבוה.

ודבר זה, לא זו בלבד שאינו נסתר מהא דהחולץ דמייתי הש"ש, אלא נראה דמשם לקח המל"מ לפשיטותיה, דחזינן התם דשאל אותו ר"י "יש לך בנים", ולכאורה מאי נפ"מ אם יש לו או שעדיין אין לו ויולדו לו אח"כ, והיה לו לומר לו בסתמא, דאינו נאמן אלא כלפי עצמו ולא כלפי ולדותיו. אלא דאי דלהדגיש בא, דהנאמנות כלפי עצמו אמנם מהני גם לפסול הולדות שיולדו לו לאחר מכן, ורק אם יש לו ילדים בהוה, כלפיהם הוא דאי"נ. (וזה מוכח גם מתירוצ' הב' שם דרבינא פירש דשאל אותו אם יש לו בני בנים, דאם יש לה אי"נ גם כלפי הבנים, כדפרשו התוס' שם, ואילו אם אין לו אלא בנים, נאמן כלפיהם מדין "יכיר" ואז גם הבני בנים שיולדו להם אח"כ ג"כ פסולים, מדין "יכיר" שכבר חל על הבנים. הרי מכאן דהשאלה "יש לך בנים" מתיחסת בדוקא על הללו שכבר ישנם בעולם).

ומוכח מזה כהמל"מ דכל שהאב הוחזק, ואפילו אם אין זה אלא כלפי עצמו מדין שאחז"א, מ"מ לאחר שכבר הוחזק, וגם לענין עונשין מחזיקים אותו, במה שנוגע לעצמו כודאי, שוב גם ולדותיו כמותו, ויוצא שיש בזה גדר ברא כרעא דאבוה, שאעפ"י שכלפי אחרים אין כאן נאמנות, כלפי יוצאי יריכו לאחר שהוחזק, בתר אביהם גרידי.

וקושיית המל"מ היא על דברי הה"מ, אכן ברמב"ם לא נתבאר מה דין הבנים שנולדו לאחר שהחזיק עצמו בכהן, דיתכן באמת כהמל"מ שהם חללים מדין ודאי.

ומעתה לכאורה ענין זה שהולדות נגררים אחר אביהם לאחר שהוחזק, יש להחיל גם על הפסול דהאם לאחר שהוחזקה, דמ"ש זה מזה, וכשם שפסול האב עובר לולדות והם בגדר כרעא דאבוהון, כמו"כ פסול האם לאחר שהוחזקה עובר לולדות. והם בגדר ירך אמם לענין זה. ואעפ"י שלא נזכני מזה בפירוש, לא אדע לחלק ביניהם, לפי המל"מ.

אכן אעפ"י שבעניותנו טרחנו לבאר דעת המלימ, הגה לפנינו דעת הה"מ דלא כן, וגם לגבי הולדות לא משוי לה לודאי, אלא בס' חללות הם, וכמש"כ הרמב"ם לגבי האשה עצמה, וכן לפי המל"מ, הרי האשה חזרה וביארה דבריה שאינה יודעת אם טבל ומה שאמרה שנתגייר, היינו שחשבה דבזה סגי לגרות, א"כ הוי עכ"פ אמתלא. והרי לדעת הרבה מהפוסקים (עי' פד"ר כרך ד' עמ' 81 וכרך ו' עמ' 151) אמתלא מהני גם לאחר ל' יום. ובפרט, וזה העיקר, דנראה דבכה"ג עדיף מאמתלא שמבארת דבריה שחשבה שבמילה לשם גרות סגי והוא גר, וה"ז ממש כדברי הרא"ש בתשו' שהו"ל (כלל ל"ב, א) באמרה נתקדשה בסתם ולא אמרה בפני ב' עדים אין בדבורה כלום, והיינו דאטו כולוהו נשי דיני גמירי (ק"ד י"ג), ובזה ודאי גם לאחר זמן יכולה לפרש דבריה, וכהא דתשו' הרא"ש הנ"ל, והרי היא לפנינו אומרת כן באמת, א"כ אין כאן הוחזק כלל, ואפילו לגבי האשה עצמה, ומכש"כ לגבי הולדות.

ומה שמסתבר מתוך חקירת בעלי הדבר והעדים, שמר בורקובסקי לא התגייר מעולם, אלא הסכים לאחר לחץ למול עצמו, ולזאת נסע לורשה ונימול שם ע"י רופא שלא ברשות ב"ד כלל, וחזר והוציא קול שנתגייר כהלכה, ואבי האשה הסכים בדלית ברירה לזה לאחר שהאשה כבר התנצרה ואף ערכה טקס נשואין בכנסיה הקתולית, או אולי גם לא ידע ההלכה וחשב שמילה הוי גרות גם שלא בב"ד ושלא בטבילה. אכן אין זו אלא השערה, ברם, בכדי להוציאו מחזקתו שהיה עכו"ם הן יש צורך בעדים ממש וכנ"ל, כל עוד שאין בדבר משום גדר של מילתא דעבל"ג, מה שאין במקרה דנן.

ויש לנו לדון מצד שהחזק ביהדות בארץ, וכן שאולי החזק ביהדות באותה עירה שבה חיו בפולין. והנה למרות דבריו של מר בורקובסקי שנוהג ביהדות, לא הביא שום עדים על זה, והרי אין זה דבר גדול להביא עדים מכאן, אם באמת נוהג הוא ביהדות. העדים שהובאו מצד האשה העידו ההיפך. אמנם כאמור נראה, שעדים אלה פסולים הם, אך מאידך אין לנו שום עדות שאכן מתנהג הוא ביהדות. ומתוך החקירה הוברר שדברים יסודיים ביותר ביהדות אינם ידועים לו, ומוכח מזה שאף אם נהג באיזה מן המצוות, ודאי שמזלזל הוא ברובן של המצוות ואינו בכלל מה שכ' הרמב"ם "שנוהג בדרכי ישראל וכו' ועושה כל המצוות", שכנ"ל גם הרמב"ן יודה שאם מזלזל באיזה מן המצוות, גם אם שומר איזה מהן, אינו נעשה מוחזק עי"כ בישראל.

וה"ז דומה למש"כ בתשו' פנ"י הנ"ל בענין האשה שבאיזה מקומות אמרה שהיא א"א ולאיזה מהנשים אמרה דלא כן. וכי בזה "דכאן לא מיקרי חזקה כלל שאנחנו החתומים החזקנוה בא"א ושאר אנשים ונשים החזיקוה בפנויה כאשר אמרה תמיד בפני נשים, ואפשר דבעיני רוב העולם היתה כן."

(ויש גם להוסיף דשייך כאן הסברא השניה שהביא שם הפנ"י:

"דבעיני מי החזקה, ומי מכירה, ומי שאל עליה, וביחוד בקהל גדול לאלקים אשר רבו כמו רבו באים מד' כנפות הארץ פנויות ונשואות וזונות. ואין דורש ואין מבקש מי הם וכו.'"

וכמו כן בניד"ד מי הכירו ומי שאל עליו, והרי רבו כמו רבו הבאים. והם מכל סוגי אסורי קהל ואין חוקר.)

וגם אינו היה נוהג ביהדות בכל הענינים. כבר נתבאר ברמב"ם, וכפי שנתבאר לעיל דרך אמר לפני כן שנתגייר בב"ד של פלוני, דמעצם דיבורו כבר היה לו תו"נ, הוא דמהני מה שהחזק אח"כ, אבל לא באומר שנתגייר סתם, והרי אין שום עדות שאמר אי פעם באיזה ב"ד נתגייר, באותו זמן שבו היה עוד ניתן הדבר להתברר. בפרט, דנראה דכל הא דאמרו חכמים דמילתא דעבל"ג לא משקר זה נאמר רק כשאומרים זאת בב"ד, דאין אדם משטה בב"ד. משא"כ באומר הדברים בין אנשים סתם, אין כלל זה קיים כל ועיקר, שהרי גם במודה לחבירו, כל עוד שלא אמר אתם עדי יכול לומר משטה אני בך. א"כ מכש"כ כשאומר דברים בעלמא שאינם נוגעים

זרים כל כך. ומכיון שדבר זה ברור שלא אמר מאז בואו ארצה עד שהגיע זמן גירושין ברבנות תל-אביב שנתגייר בב"ד, כי "ימי מכירו ומי שואל עליו" (כלשון "י הנ"ל) אי"כ אין שום תוקף למה שיחזיק עצמו בדרכי ישראל, שזהו רק אם קרא היח תוינ על דבריו.

ים אלה, שאין כאן החזק ביהדות, כוחס יפה גם בנוגע לזמן שחיו בפולין ע"י דרו חוייק בעירה שלהם, דאפילו אם נהג באי אלו דברים ביהדות, כל עוד אין ה שאמר שנתגייר בבייד של פלוני, בחזקת עכויים הוא עומד (ולחשוש שמא נהג : כי ישראל בכל, אפילו לפמשייך בדברי הרמב"ם דבכה"ג מהזיקים אותו כגר צדק, י ההוכחה שנתגייר ודאי כהלכה, בחשש גרידא לא נוציאנו מחזקת עכויים, בפרט י דנים על הילדים, שמכוח חשש בעלמא אין לפוסלן

יף על כל הנייל, שגם אילו היתה לפנינו עדות ממשית שנתגייר כדת וכדין, אין | תו שהיתה לשם אישות גרידא, לחצ של משפחת האשה, אלא ספק גירות. וזה לשייך הריטב"א (יבמות כ"ד: דייה הלכה) בטעמא

דמילתא דגירות לשם אישות ן גירות : 'יחזקה הוא דאגב אונסייהו גמרו וקבלו, ואעייג שמחמת אונס הוא, הוא אליבא דרבנן.'

זא או שייכא אם העיכוב מלהנשא לו אלא ע"י שיתגייר כדו"ד הוא מצד האשה, דרוצה בה הוה אונס - ואגב אונסיה גמר וקיבל. משאי"כ בניד"ד שמצד האשה שלא היה עיכוב, שהרי נישאת לו לפני כן בכנסיה הנוצרית לאחר שקיבלה הנצרות, וא"כ דאונס היה רק מצד אבי האשה או משפחתה, ובזה אין לנו אומדנא דאגב אונסיה גמר ומקנה, דאונס זה אינו אלא זמני ועומד להסתלק, מספיק לגביהם מה שיקבל על עצמו גירות למראית עין, ולא מצינו אומדנא אלא עיכוב הוא מצד האשה שרוצה להיות עמה תמיד, וכן מוכרת הוא בגללה לנהוג כיהודי וגם בחדרי חדרים, בזה הוא דשייך לומר אגב אונסיה גמר וקיבל.

כתב באחיעזר בכל עניני גירות דאישות דגם לרבנן "אם באמת לא נתגייר בלב שלם לייה" (ח"ג סי' כ"ו). וכפי הגראה מההתנהגות שלו כל הזמן, שלא היה גירות בלב שלם. צלא ספק גירות דחוששין להחמיר.

כל הנ"ל יש לברר עפ"י קב"ע מה שניתן לברר על יהדותו של מר בורקובסקי ולדון לפל ההלכתיים שנתבררו לעיל בע"ה.

והנלע"ד כתבתי

מחליטים, איפוא, להחזיר את הדיון לבית הדין האזורי על-מנת להשלים את הבירורים חות בדבר מעמדו האישי של אברהם בורקובסקי, ולפסוק בהתאם לבירורים, הנ"ל.

יום כ"א תמוז תשכ"ח

נספה ב: עדותו של מר שרגא פינגריק

מר שרגא פינגריק, מחסידי קוצק וסופר סת"ם, יליד העיירה לוקוב מעיד בעדותו, שלא שמע כלל שבולק בורקובסקי התגייר,

ב"ה,

כ"ט שבט תשל"א

גביית עדות מפי שרגא פייבל פינגריק

נגבתה ע"י הרב הראשי לצה"ל אלוף שלמה גורן

אני מן העיירה לוקוב בפולניה ונולדתי שם. אני מעיד שאני מכיר את בולק בורקובסקי שהיה סנדלר גוי בעיירת שלנו לוקוב, ואני עברתי כל פעם דרך השוק ושמעתי שיש ענינים בין חוה גינצבורג ובולק בורקובסקי.

אני מכיר אותו טוב בתור גוי עד שנת 1925-1926.

לא שמעתי כלל בעיירה שבולק הג"ל התגייר. חוה גינצבורג היתה גרה בשכנות של בולק בורקובסקי הנ"ל והיו לו אופניים והיה לוקת אותה על האופניים. ובזה משך אותה.

שמענו בעיירה כי חוה הנ"ל ברחה עם בולק ואתרי כן חזרה ללוקוב.

אני חסיד קוצק וסופר סת"ם ושומר תורה ומצוות.

במותב תלתא כחדא הוינא.

ע"ז באתי על החתום.

פייבל פינגריק שרגא.

נספח ג: ביטוס היסוד הששי להיתר

חוות דעת של אחד מגדולי הדיינים המבסס את היסוד הששי של ההיתר על סמך נוסח הגט שסידר הגאון הרב ר' יוסף צבי הלוי ראב"ד בת"א לאברהם בורקובסקי וחוה לנגר.

ב"ה

לכבוד הגאון הגדול הרב הראשי לישראל רבי שלמה גורן שליט"א

שלום וברכה וכל טוב סלה.

טיפת שמן לתוך פך שמן מלא.

הנדון: הגט של אברהם בורקובסקי שנמסר לאשתו חוה גינצבורג ביום ג' אלול תשי"א במתא ת"א-יפו.

בגט כתוב אברהם הגר, לא אברהם בן אברהם אבינו כנהוג לכתוב בכל גט של גר, כמבואר באהעי"ז סימן קכ"ט. הנימוק הוא, משום שבשעת עריכת הגט בביה"ד הוא היה מוחזק כבלתי שומר מסורת וכנראה, שהוא היה מוחזק למומר לע"ז, ובגט כזה אין אנו מייחסים אותו אחרי אברהם אבינו, כמבואר בספר תורת גיטין בסימן קכ"ט אות י"א "דבקהל כזה בודאי לא ייחד כבודו ואין מייחסים אחר אברהם אבינו ע"ה". וכן איתא ב"פתחי תשובה" בסדר גיטין אות כ"א כהתו"ג וכן אנו נוהגין כיום בביה"ד לגיטין במתא ת"א-יפו, וכך היה נוהג האב"ד לגיטין באותה תקופה הרב ר' יוסף הלוי זצ"ל, שסידר גט זה לאברהם בורקובסקי בשנת תשי"א.

ולפי זה כדאי להעתיק את דברי בעל העיטור באות קידושין ב', האומר שם: "מומר גופי תפשי קדושי דגרסינן בבכורות בסוף גמרא דעד כמה גר שקיבל עליו דברי תורה ונחשד לדבר א' ואפי' נחשד לכל התורה כולה הרי הוא כישראל מומר למאי נפקא מיניה שאם קידש קדושי קדושין וכו' והלכתא נמי גיטי' נמי גיטא הוא דמקדש אדעתא דרבנן מקדש". יעוין בהמפרש שער החדש השואל ולא ידעתי למה לו זה. הא כיון דקדושי מד"ת קדושין אין הכי נמי דגטו גט. ואולי דלא נימא דלא אלים גיטי' בעת המרותו לאפקועי קידושי דיהדותו קמ"ל דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש ולכן אי לא הוי גיטו רק מדרבנן בעלמא הוי סגי וכ"ש כיון דמה"ת הוא כישראל גמור פשיטא דגטו גט ומועיל. פירוש הדבר שיש ספק גדול אם מהני גט של מומר מן התורה ואם לא מהני בכל זאת אשתו משתרי לעלמא על ידי גיטו דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש.

ובלשון זה מביע התשב"ץ בח"ג ענין מ"ג וז"ל: "דהא קיי"ל משומד שקידש קדושי קידושין דאורייתא וכו' ומדקידושי קידושין היה נראה דגטו הוי גט דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש וכו'", אולם בתשב"ץ מפורש שמומר לע"ז הוי בר כריתות ובר שליחות ולכן צריך עיון לשם מה זקוק הוא להלכה דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש וצ"ע.

ונראה לעניות דעתי שהתשב"ץ חילק את גט של מומר לשנים לפי שתי הסיעות החולקות זו על זו, לפי כת אחת. והם: הרמב"ם פ"ג מהל' גירושין הל' ט"ו-ט"ז ובתוס' סנהדרין ע"ב ב'. והעיטור בטור אהע"ז סי' מ"ד, הסוברים שמומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבריו ואיננו בר כריתות ואיננו בר שליחות. ולפי זה אפילו הגט שלו לאשתו לא אפשר להכשירו בין אם כתב סופר בשליחותו, בין אם הוא המומר כתב את הגט בידיו, הגט איננו גט כשר, דבעינן שיכתבנו בר שליחות ובר כריתות. ואיך מהני גיטו לאשתו. מוכרחים לבוא לכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש והתנו רבנן שאם יתן גט כהלכתו כדרך שכל בני ישראל כותבין ונותנין לנשותיהן היא מגורשת דעל ידי הגט אפקעינהו רבנן לקדושי ומוותרת לעלמא.

ולפי כת השני, המובאה בתשב"ץ שמומר הוא בר כריתות ובר שליחות אז גיטו גט מן התורה.

וכדברי מצאתי בספר גט פשוט סימן קכ"ג וז"ל שם: "בד"ה איברא?, דיש לחקור מומר שאינו-כותב גט מ"מ הוא כישראל לכל דבר, דהא לענין קדושין אעפ"י שחטא ישראל הוא ובר כריתות הוא וחוששין לקדושי ומגרש את אשתו כמבואר בדברי הפוסקים: וז"ל הרמב"ם בפ"ד מהל' אישות הל' ט"ו: "ישראל מומר שקידש, אעפ"י שעובר ע"ז ברצונו, הרי אלו קדושין גמורים וצריכה גט ממנו" עכ"ל וכו'". אך מהרשד"ם א"ה סי' יוד מפרש לדברי הרמב"ם דר"ל שהם קדושי ספק. ודייק לה מדקא מסיים הרמב"ם "וצריכה ממנו גט", נראה שר"ל הרי אלו קידושין גמורין למאי הלכתא להצריכה גט לבד. גם בספר פני משה ח"ב סי' ל"ח דף ס"ח ע"א מפרש דברי הטור על דרך זה. איברא דלסברת מהרשד"ם והרב פ"מ דס"ל דמומר שקידש הוי קדושי ספק משום דשמא חשוב כגוי ולית' בתורת קידושין אם כן קשה ישראל שקידש אשה ואח"כ נעשה מומר היכי מצי מגרש אפילו על ידו, והלא קידושין היו קדושי תורה וגירושיו ספק ומדברי כל הפוסקים משמע דמצי מגרש וכ"כ ה"ה סוף פ"ג דגירושין יעו"ש בדבריו, ושמא י"ל דכיון דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש אפקעינהו רבנן לקדושי מיניה על ידי גט זה שיתן עתה בעודו מומר.

ואיך שיהיה לדעת הני רבוותא טעמא דמומר לענין קידושין הוו קדושי ספק משום דחשיב כגוי ולית' בקידושין, גם דעת הרמב"ם היא כן. וא"כ כיון דמספקא דלמא לית' בגיטין ואינו בר כריתות והוא בעצמו ג"כ פסול לכתוב גיטו לאשתו דהוי כעכו"ם לכל דבר, לפי זה היו זקוקים בשעת גירושי אברהם בורקובסקי לבא לדין אפקעינהו רבנן לקדושין מיניה ממילא אין הילדים מבעלה השני ממזרים וכשרים לבוא בקהל אם ההפקעה היא למפרע לא מכאן ולהבא. (יעוין בספר דברי מאיר ח"א ענין הפקעת קדושין ע"י ביטול הנט).

ועוד יש לזקוף בחשבון שכל עצם קבלת הגירות בזמה"ז היא מדרבנן לפי דעת התוס', במס' יבמות מ"ז א' שהוא מטעם נעילת דלת בפני גרים, וגם לפי דעת הרמב"ן והרשב"א כל ענין פסקי הדין הוא רק מדרבנן דשלוחיתיהו דקמאי עבדינן הוא רק מדרבנן אם כן אין כאן עקירת לאו שלא יבוא ממזר בקהל ה' מן התורה. (בנוגע למה שאומר הרמב"ם לגבי מומר וצריכה גט לכאורה יש לומר מפני שאסורה להבעל למומר כמו שאסור להבעל לגוי).

המצפה לישועה,

חבר בית הדין הרבני

מילואים למכתב הקודם

ב"ה,

לכבוד, הגאון הגדול, הרב הראשי לישראל, ר' שלמה גורן שליט"א, שלום וברכה וכל טוב סלה.

הנדון: איך כותבין שמות של הגר בגט שלו

בש"ע אה"ע ז' סע' כ' איתא: "בגט גר כותבין פלוני בן אברהם אבינו". בב"י סי' קכ"ט מביא כמה פרטים בענין גט של גר. בדרכי משה על הטור איתא: "בסדר גיטין דלא יכתבו אברהם סתם אלא פלוני. בן אברהם אבינו, וכן בגיורת, והטעם משום דמיחזי כשיקרא שיחשבו שלא בעלה הגר גירש אותה כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואינו מתייחס אחר אביו הגוי, רק אחרי אברהם אבינו שה' אב המון גוים. ולא יכתבו בהגט את המילה "גר" משום סכנה". ודלא כתשובת הרשב"א סימן תקכ"ה דמשמע דאין צריך לכתוב "בן אברהם". הטעם של ה'דרכי משה' שלא יזכירו המילה "גר" בגט משום סכנה היינו משום שחוקי המדינה בימים ההם אסרו ללא יהודי לעבור לדת יהדות ואם יתפסו אותנו שהעברנו גוי על חוקם נהיה כולנו בסכנה. לכן הנהיגו לכתוב לכתחילה בגט של גר פלוני בן אברהם אבינו. ובזה מכירים שהמגרש הוא גר והוא בעלה של אשה זו. בספר קב נקי המקובל בכל תפוצות ישראל כספר המוסמך לעניני גיטין בסדר גט ראשון ושני וכו' בסי' כ"א כותב כי לגר כותבים שם של יהדות לבד. וכותבים לו בן אברהם אבינו ובפירושו שם למטה מוסיף: "אבל אם עדיין לא ניתן הגט ויוכלו לכתוב גט אחר בקלות, אז אפילו כתב פלוני הגר ולא כתב בן אברהם אבינו יש לכתוב גם אחר מאחר שנוהגין לכתוב לכתחילה בן אברהם אבינו". ומסיים שם: "ומיהו אם כתב פ' הגר בן אברהם אפילו אם לא נתן ויוכלו לכתוב גט בקלות, אין לכתוב גט אחר". הטעם הוא: משום שהדיינים קיימו את המנהג והזכירו שם בן אברהם וגם הזכירו שהוא גר ולא מיחזי כשיקרא.

ולענין בדיעבד אם כתבו רק פלוני הגר ולא הזכירו את אברהם אבינו\ בודאי הגט כשר. כך מובא בב"ש שם ס"ק ל"ט ובגט פשוט ס"ק קי"ב, דלא גרע מכל גט שלא הזכירו שם האב שהגט כשר, כמבואר בסי' קכ"ב סעי' ט'.

בתורת גיטין סימן קכ"ט אות י"א מחדש בגר שחזר לסורו והמיר דתו אז לא כותבין בן אברהם אבינו, וכך מובא בשמו בקב נקי סי" כ"א דבגט של גר שחזר לסורו כותבין רק שם הגר לבד דבקהל כזה ודאי לא ייחד כבודו ואין מיחסים מומרים אחר אברהם אבינו. והמסקנא היא כי לפי דעת בעל קב נקי ובעל גט מסודר המפורסם מובא בשער הראשון סי' ב' סעי' ד' כותבין בגט של גר פלוני בן אברהם אבינו, או פלוני הגר בן אברהם (אסור להשמיט את שם אברהם, אלא רק בדיעבד אם כתבו פלוני הגר לבד ולא הזכירו בן אברהם אבינו כשר. ובגר שחזר לסורו משמיטין את שם בן אברהם אבינו אפילו לכתחילה וכותבין פלוני הגר או שמו שהי' לו בילדותו בהיותו גוי טרם שהתגייר, דכשר בדיעבד גבי גר, כמבואר בתוספתא, אך כותבין שמו לבד שהי' לו בילדותו ולא גרע משאר גיטין אם השמיטו שם האב כגון שלא ידעו את שמו בדיוק משמיטין והגט כשר. בענין האיסור שלא להזכיר המילה "גר" בגט של גר משום סכנה כמובא בדרכי משה על הטור, הואיל והרמ"א לא חזר והזכיר איסור זה בשו"ע, משמע שחזר בו הואיל ולא נתקבל איסור זה שהיה רק איסור זמני. או יתכן שהוברר שאין צפויה סכנה מזה. דאם לא תאמר כן היו הפוסקים מביאים את האיסור להלכה ועכ"פ אם צפויה סכנה מן הזכרת "הגר" בגט אז ההיפך דוקא בגט של גר שחזר לסורו צפויה סכנה יותר אם יזכירו המילה "גר" בגיטו. ויתכן שבגר שחזר לסורו צריכים להזכיר שמו לבד ודי בכך כנ"ל. ואולי כותבים במקרה כזה שמו שהיה לו מלידה כדאיתא בחוספתא המובא במס' גיטין דף ל"ד ב' שבכל גר אם כתבו שם העריסה שלו כשר הואיל ולא קיבל את שמו ע"י הכומר כמו שמומר מקבל שם גוי חדש ע"י הכומר בשעת הטפת המים על גופו של המומר.

כמובן שבמדינת ישראל אין כל חשש להזכיר המילה "גר" בגט של גר אם יש צורך בכך באותן האופנים כנ"ל.

אלו הדיינים המתיחסים לכל דבר הנוגע לכשרות הגט בקלות הדעת ומחפשים את הבדיעבד לעשותו לכתחילה והתחילו לנהוג לכתוב בגט של גר רק "פלוגי הגר" ולפי דעת הפוסקים מרמז זה שהמגרש איננו ראוי להתיחס לאברהם אבינו ע"ה משום שהוא מחלל שבתות בפרהסיא או יותר גרוע מזה, יתכן שחזר לסורו הם עוברים על מנהג ישראל מקדמת דנא, ולדעתי עוברים הם על הרבה לאווין בתורה שהוזהרו על אונאת הגר. כי בארנו עד כה בראיות חותכות שלכתחילה חייבים להזכיר את שם אברהם אבינו או לכתוב פלוני הגר בן אברהם כנ"ל, אלא אם קורה שהגר הבא להתגרש הוא מחלל שבתות בפרהסיא וע"ז נעשה מומר לכל התורה כולה כמבואר בש"ס ופוסקים, וכל שכן אם חס ושלום חזר לסורו, אז בודאי חייבים להשמיט את שמו של אברהם אבינו בגט שלו. ולפי זה אם מוצאים גט של גר שנכתב על ידי מומחה לגיטין מן התקופה שקדמה מלפנינו וכתוב בגט רק פלוני הגר, יש חשש גדול שתפסו את הגר בשעת כתיבת הגט בעבריינות חמורה של מחלל שבתות בפרהסיא או שחזר לסורו, אבל אין לתלות בוקי סרוקי בהשמטת שם אברהם אבינו.

בכל הכבוד וההערצה, המצפה לישועה

חבר בית הדין הרבני

נספח ד השתלשלות המאורעות בפרשת האה והאחות

השתלשלות המאורעות

ה'תרפ"ג 1923-1924

חוה לבית גינזבורג מהעיירה לוקוב שבפולין ברחזה בהיותה בת ארבע-עשרה בערך, עם גוי בשם בולק בורקובסקי, בן עשרים ושבע בערך, שהיה שכן שלה ואח חברתה; התנצרה והתחתנה איתו בכנסיה נוצרית שבכפר.

התרפ"ד 1925

נולד הבן הבכור שלהם, יצחק, לאחר שאביו אברהם בורקובסקי נימול והתחתן עם חוה בהיותה הרה בטכס יהודי בבית.

בולק בורקובסקי חטף את בנם הבכור, לאחר נישואיהם היהודיים כביכול, הטביל אותו בכנסיה לנצרות וקרא את שמו יוז'ו.

התרצ"ב 1932

הוריה של חוה גינזבורג עלו ארצה.

ה'תרצ"ג 10/07/1933

חוה בורקובסקי כותבת מן העיירה לוקוב בפולין לאביה שבארץ-ישראל. במכתב היא מתארת את מצבה הנורא במסכת חייה המשותפים עם בולק בורקובסקי ומבקשת שיזרזו להשיג עבורם סרטיפקט, כי כן היא חוששת שהבן יצחק לא ישאר יהודי לאחר מה שהיה עם הבן (רמז להטבלתו לנצרות ע"י האב).

ה'תרצ"ג 1933

חוה ובולק בורקובסקי ובנם יצחק קיבלו סרטיפקט ועלו ארצה עם בנם יצחק. היו להם קשיים עם עליית הבן, שכן במסמכי השלטונות בפולין יהיה הבן רשום כנוצרי קתולי בשם יוז'ו.

ה'תרצה 1936

נולד להם בארץ הבן השני: יהודה.

ה'תש"ב 1942

יוסף גינזבורג, אביה של חוה, אצלו גרו בתל-אביב - נפטר.

חוה לנגר עזבה את בעלה בולק בורקובסקי ועברה לגור בחדר מרתף - זאת לאחר שנוכחה לדעת, שבורקובסקי חזר לנצרות גם בהיותו בארץ-ישראל, מקיים הוי-חיים נוצרי מובהק, מתחבר עם גויים והולך בקביעות לכנסיה ביפו.

ה'תש"ד 1944

חוה בורקובסקי, מכירה גבר יהודי, ששירת 14 בצבא הבריטי, בשם אוטו יהושע לנגר, עוברת לגור אצלו ללא גט מבעלה הראשון - בולק בורקובסקי.

א' אייר ה'תש"ד 24/04/1944

הגב' חוה נישאה בתופה וקידושין למר אוטו לנגר ע"י הרב יעקב לויצקי זצ"ל הרב של גבעת-רמב"ם ורושם הנישואין המורשה שלה

ה'תש"ה 16/04/1945

מנישואיה של חוה עם מר אוטו יהושע לנגר נולד הבן חנוך.

ה'תש"ה 03/01/1947

העובדת הסוציאלית מעירית תל-אביב-יפו בודקת את מצבה הסוציאלית של משפחת בורקובסקי וילדם ... בן האחד-עשרה וקובעת בהמלצותיה שיש להוציא את הילד מן האב הגוי הלוקח אותו לחגיגות נוצריות ומכניסו לאווירה נוצרית.

ה'תש"ה 16/04/1947

הבת מרים לנגר נולדה לחוה מנישואיה עם מר אוטו יהושע לנגר.

כ"ח מנחם-אב ה'תשי"א 28/08/1951

בולק בורקובסקי ואשתו הראשונה חוה הגישו בקשה לסידור גט פיטורין.

ג' אלול התשי"א 29/08/1951

בולק בורקובסקי וחוה מתגרשים בבית-הדין הרבני בתל-אביב, מבלי שבית-הדין הרבני יגבה עדות על גיורו ונישואיהם הראשונים.

ט' חשוון ה'תשי"ב 23/11/1951

בולק בורקובסקי מקבל היתר-נישואין מבית הדין הרבני בתל-אביב.

ל' חשוון ה'תשי"ב 29/11/1951

בולק בורקובסקי נרשם לנישואין ברבנות בתל-אביב עם אשתו השניה רוזה שטרנברג לבית שכנר.

ה'תשי"ב 1952

מת אוטו יהושע לנגר - בעלה השני של גב' חוה לבית גינצבורג.

כ"ב אדר התשט"ו 16/03/1955

חוה לנגר הגישה לבית-הדין בת-אביב בקשה להיתר-נישואין עם בעלה השלישי קוצ'ינסקי.

ב' אייר ה'תשט"ו 24/04/1955

דיון ראשון בבית-הדין הרבני בתל-אביב, בבקשה של חוה לנגר לקבל היתר-נישואין.

ט"ז אייר ה'תשט"ו 08/05/1955

ישיבה שניה של בית-הדין הרבני בתל-אביב לדיון בבקשת היתר-נישואין לחוה לנגר. בית-הדין הרבני החליט להתיר למבקשת להינשא בשלישית.

י"ט אלול ה'תשט"ו 06/09/1955

על סמך בקשת הגב' חוה לנגר להיתר-נישואין בשלישית, עדותה ועדות אמה בבית-הדין הרבני בתל-אביב, החלו לברר את כשרות הילדים חנוך ומרים לנגר. החלטת בית-הדין היתה: "בהתאם להחלטת בית-הדין מיום ט"ז אייר ה'תשט"ז, יתקיים דיון בתאריך שיקבע ע"י המזכירות בדבר כשרות הילדים של המבקשת: חנוך ומרים. להזמין את המבקשת לאותה ישיבה וכן את בעלה הראשון אברהם בורקובסקי.

כ"ח מרחשוון ה'תשט"ז 13/11/1955

דן בית-הדין הרבני-האזודי בתל-אביב, בהרכב הדיינים: א' גולדשמידט, י' בבליקי וש' קרליץ, בכשרות הילדים: חנוך ומרים לנגר. לאחר שמיעת דבריו של בולק בורקובסקי ודבריה הקצרים של אמם חוה לנגר, החליט בית-הדין: "להודיע למחלקת הנישואין שהילדים חנוך ומרים, בניהם של המבקשת, שלדבריה הם מאוטו בן יהושע לאנגר (לנגר), הם ממזרים ופסולים לבוא לקהל.

י כסלו ה'תשט"ז 20/11/1956

לאור פסק-הדין הנ"ל העביר הרב הראשי לתל-אביב-יפו דאז, הרב א' י' אונטרמן, הודעה למחלקת רבנות ושיפוט רבני במשרד הדתות ולכל רושמי הנישואין בארץ, כי חנוך ומרים לנגר פסולים לבוא בקהל.

ג' אייר ה'תשכ"ו 09/05/1966

חנוך לנגר וחברתו יהודית קריספין פונים למח' הנישואין ברבנות תל-אביב בבקשה לסידור נישואין. הם הופנו לבית-הדין הרבני, שכן שמם הופיע ברשימת האסורים לבוא בקהל.

י"ד אייר תשכ"ו 04/05/1965

חנוך ומרים לנגר פנו לבית-הדין הרבני האיזורי בבקשה לתת להם היתר-נישואין

כ"ז אייר תשכ"ו 17/05/1966

בית-הדין הרבני בתל-אביב, בהרכב הדיינים מ' שלזינגר, ל' וילנסקי ו-י' סורוצקין, התכנס לדיון בבקשת היתר-הנישואין של חנוך ומרים לנגר. בית-הדין החליט שלא להזדקק לבקשה כלל, מאחר ויש כבר מעשה בית-דין בנידון זה לאסור אותם לבוא בקהל. בסעיף אחר בהחלטה הוסיף בית-הדין שהמבקשים יכולים לפנות לשם בירור נוסף "לאחד מהרכבי בתי-הדין בו יושבים כב' הדיינים הנ"ל" (הכוונה ליושבים בדיון הראשון - המלב"ד), "או לבקש בביה"ד הגדול לערעורין להרשות לו לערער נגד ההחלטה."

כ"א סיון ה'תשכ"ו 09/06/1966

חנוך ומרים לנגר הגישו באמצעות עו"ד מודעי, ערעור לבית-הדין הרבני הגדול לערעורים על פסק-הדין של בית-הדין הרבני-האיזורי בתל-אביב.

כ' תמוז ה'תשכ"ו 11/07/1966

בית-הדין הרבני הגדול לערעורים החליט להעביר את הדיון בבקשה מבית-הדין האיזורי בתל-אביב לבית - הדין הרבני האיזורי בפתח-תקוה.

א' מנחם-אב ה'תשכ"ו 18/07/1966

בהתאם להחלטת בית-הדין הרבני הגדול לערעורים הועברו התיקים מבית-הדין האיזורי בתל-אביב לבית-הדין הרבני האיזורי בפתח-תקוה.

י"א תשרי ה'תשכ"ז 25/09/1966

בית-הדין האיזורי בפתח-תקוה בהרכב הדיינים קרליץ, זולטי ורובינשטיין, החל לדון בבקשת חנוך ומרים לנגר, שהוגשה באמצעות עו"ד מודעי. בית-הדין החל בשמיעת עדים ביניהם אם המבקשים גב' חוה לנגר.

כז תשרי ה'תשכ"ז 11/10/1966

בית*הדין הרבני-האיזורי בפתח-תקוה החליט להרשות למבקשים להביא עדים ולהזמין כעד את בעלה הראשון של חוה לנגר - בולק בורקובסקי.

ל' חשוון ה'תשכ"ז 13/11/1966

התקיימה ישיבה שניה בבית-הדין הרבני האיזורי בפתח-תקוה בהרכב הדיינים: ש' קרליץ - אב"ד, מ' זולטי ו- ש'-ת' דרובינשטיין. חנוך ומרים לנגר יוצגו ע"י עו"ד מודעי. בישיבה זו שמע בית-הדין את עדותו של מר בולק בורקובסקי.

כ"ט טבת ה'תשכ"ז 11/01/1967

נקבעה ישיבה שניה של בית-הדין, אך היא לא התקיימה עקב אי-הופעתו של בולק בורקובסקי בתואנה שהוא חולה.

י"ט שבט ה'תשכ"ז 30/01/1967

חנוך ומרים לנגר פונים לביה"ד בפ"ת במכתב אישי מרגש.

ט' אדר-ב ה'תשכ"ז 21/03/1967

ישיבה שלישית של בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקוה. בישיבה זו המשיך בית-הדין בשמיעת עדויות.

י"ט תמוז ה'תשכ"ז 27/07/1967

ישיבת בית-הדין הרבני האזורי בפתח"תקוה. בישיבה זו נשמעו עדויותיהם של שני הבנים: יצחק ואחריו יהודה-אריה-מאיר.

ד' אב ה'תשכ"ז 10/08/1967

עו"ד מודעי, בא-כוח המבקשים חנוך ומרים לנגר, הגיש לבית-הדין "סיכומים מטעם התובעים" ובו הערותיו על העדויות שנשמעו בפני בית-הדין.

ט"ו אב ה'תשכ"ז 21/08/1967

בנו של מר בורקובסקי, יהודה-אריה-מאיר בורקובסקי הגיש כבא-כוח אביו, הצהרה נגדית ובה התקפת מצח על אמו עם השמצות אישיות וחלק שני אינפורמטיבי על האירועים שנידונו בפני בית-הדין הרבני.

כ"א אלול ה'תשכ"ז 26/09/1967

בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקוה מחליט לשמוע, לפני הוצאת פסק-הדין, עדים שמר בולק בורקובסקי היה נשוי עם גבי חוה לנגר - אם המבקשים.

ה' חשוון ה'תשכ"ח 08/10/1967

בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקוה, בהרכב שלושת הדיינים הנ"ל, הוציא את פסק-הדין בנושא העתירה בזו הלשון: "... אין בית-הדין מוצא, שאפשר לשנות את ההחלטה שניתנה ע"י ביה"ד הרבני בת"א ביום כ"ח חשוון".

כ"א תמוז ה'תשכ"ח 17/07/1968

המבקשים עירערו על פסק-הדין בפני בית הדין הרבני הגדול לערעורין בהרכב הדיינים: יוסף-שלום אלישיב, סלאמן-חוגי עבדי ושאלו ישראל. בית-הדין, על-סמך ניתוח הלכתי, החליט להחזיר את הדיון לבית-הדין האזורי בפתח-תקוה כדי להשלים הבירורים וההוכחות בדבר מעמדו האישי של א' בורקובסקי ולפסוק בהתאם לבירורים.

ט' טבת ה'תשכ"ט 30/12/1968

בהתאם לפסק-הדין של בית-הדין הרבני הגדול לערעורים, החל בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקוה לדון שוב בתיק לנגר. בהרכב ישבו הדיינים: קרליץ, זולטי וקרייסמן. בית-הדין החליט להזמין עדים נוספים הנוגעים להתנהגותו הדתית של א' בורקובסקי וכן "עדים היודעים שהוא ואשתו לשעבר חוה לנגר היו ידועים כבעל ואשה בזמן שגרו בתל-אביב."

כ"ג טבת ה'תשכ"ט 13/01/1969

נקבעה ישיבה של ביה"ד הרבני האזורי בפתח-תקוה. לישיבה זו הופיע רק בא-כוח הגב' חוה לנגר ואילו מר בורקובסקי, או בא-כוחו, לא הופיע כלל.

כ"ו טבת ה'תשכ"ט 16/01/1969

החליטו בית-הדין לקבוע תאריך לדיון בי"א שבט ה'תשכ"ט ולהזמין שוב את מר בורקובסקי.

י"א שבט ה'תשכ"ט 30/01/1969

התקיימה ישיבת בית-הדין הרבני בפתח-תקוה. גם לישיבה זו לא הופיע מר בורקובסקי, רק שלח מכתב ובו הוא מציין שמות עדים ומבקש מביה"ד להזמיןם.

ט' אייר ה'תשכ"ט 27/04/1969

התקיימה ישיבת בית-הדין. מר בורקובסקי לא הופיע ובמקומו בא בנו אריה-מאיר-יהודה בורקובסקי. בישיבה זו נשמעה עדותה של הגב' חנה רוסטר, אחותה של הגב' חוה לנגר.

א' סיון ה'תשכ"ט 18/05/1969

זומנה ישיבת בית-הדין הרבני, שלא התקיימה משום שמר בורקובסקי ועדים שהוזמנו לא הופיעו.

ט"ו סיון ה'תשכ"ט 01/06/1969

התקיימה ישיבת בית-הדין הרבני ונשמעה עדותם של מר משה אלפרט - גבאי בית-הכנסת רמב"ם בתל-אביב; ומר שמאי בומפלד, מר אליהו הריס ומר ישראל סלומון.

יח סיון ה'תשכ"ט 04/06/1969

בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקווה נתן את פסק-הדין הסופי בו נאמר: "אחרי שמיעת העדים הנוספים שהופיעו בפני ביה"ד ואחרי עיון ודיון בדבר - אין בית-הדין מוצא שאפשר לשנות את פסק-הדין מיום ה' חשון תשכ"ח"

י"ג תמוז ה'תשכ"ט 29/06/1969

בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקווה, לפי פניית הרב הראשי לצה"ל, מתקן את החלטתו הקודמת ומחליט: "אם-כי בית-הדין לא מצא דרך להתיר למבקשים לבוא בקהל, אולם היות וזה ענין של דיני-נפשות למבקשים, בית-הדין מצא לנכון (לאחר שהתברר, שהמבקשים לא ביקשו זאת), להעביר את התיק לבית-הדין הגדול לערעורין בירושלים לשם עיון נוסף ומתן חוות-דעתם בענין.

כ"ד חשון ה'תש"ל 05/11/1969

בית-הדין הגדול לערעורין בירושלים בהרכב הדיינים: יוסף-שלום אלישיב, שאול ישראלי ועובדיה יוסף, מחליט להחזיר שוב את התיק לבית "הדין האזורי בפתח-תקווה" על מנת לנמק על סמך מה ביסס את פסה"ד האחרון."

כ"ב טבת ה'תש"ל 31/12/1969

בית-הדין הרבני האזורי בפתח-תקוה שולח לבית-הדין הרבני הגדול בירושלים את נימוקיו לפסק-הדין שלו, שניתן ב-י"ח סיון ה'תשכ"ט, לפיו אסורים חנוך ומרים לנגר לבוא בקהל. לפי נימוקי פסק-הדין יוצא, שהאיסור מסתמך בעיקר על עדותם של מר משה אלפרט גבאי, ביהכ"נ רמב"ם ומר גינזבורג - קרוב משפחה של המבקשים.

ה'שבט ה'תש"ל 15/01/1970

עו"ד מודעי, בא-כוח המבקשים, מגיש ערעור על נימוקי פסק-הדין של בית-הדין האזורי בפתח-תקוה.

י"ג שבט ה'תש"ל 20/01/1970

בית-הדין הרבני הגדול לערעורין בירושלים בהרכב הרבנים: אלישיב, ישראלי ועובדיה יוסף דוחה את הערעור וקובע ללא נימוקים: "לאחד שמיעת הערעור והעיון בחומר שבתיק, ולאור נימוקי בית-הדין האזורי - אין בידינו לשנות את פסק-הדין נשוא הערעור". עו"ד מודעי, בא-כוח המבקשים, מגיש ערעור על נימוקי פסק-הדין של בית-הדין האזורי בפתח-תקוה.

כ"ד אדר ה'תשל"א 21/03/1971

הרב הראשי לצה"ל אלוף שלמה גורן גובה עדות, במותב תלתא, מפי מר דוד קיהן, עד שומר שבת, המעיד על היכרותו עם מר בולק בורקובסקי ועל נישואי מר אוטו יהושע לנגר עם הגב' חוה לנגר, ע"י הרב ללויצקי ז"ל, שהוא היה עד בחופה וקידושין.

כ"ד אדר ה'תשל"א 21/03/1971

הרב הראשי לצה"ל, אלוף שלמה גורן, גובה עדות במותב תלתא, מפי מר שמואל הוברמן, יליד ותושב העיירה לוקוב ומזכיר יוצאי עיירה זו בארץ. מר הוברמן סיפר בעדותו על גוויתו של מר בורקובסקי וערער את העובדא, שהרב פריברג, הרב של לוקוב, סידר כביכול את החופה וקידושין של בולק בורקובסקי עם חוה לבית גינזבורג.

י"ג כסלו ה'תשל"ג 19/11/1972

חנוך ומרים לנגר הותרו לבוא בקהל ה' בהסכמת תשעה אבות בתי-הדין ודיינים, ביניהם גדולי-תורה וותיקים בהוראה. באותו ערב, אור ל-יד כסלו נישאו כדת משה וישראל.

מראי-מקומות לפסק-הדין בענין האת והאחות

המספרים שמצד שמאל - מצינים מספר העמוד שבספר.

מקרא

שקלים, פרק ג, הלכה ה הקדמה

נזיר, פרק ח, הלכה א 105

סוטה, פרק א, הלכה ב 105

קידושין, פרק ד, הלכה י 146, 145, 101, 79

סנהדרין, פרק ג, הלכה ז 14

סנהדרין, פרק ג, הלכה י 27

סנהדרין, פרק ד, הלכה ג 14

שמות, פרק כג, פסוק ב 14

שמות, פרק כג, פסוק ז 14

ויקרא, פרק ה, פסוק א 90, 94

ויקרא, פרק יט, פסוק לג 89

במדבר, פרק לב, פסוק כב 7

דברים, פרק א, פסוק יז 13

דברים, פרק יז פסוק ל 15

דברים, פרק בא, פסוק י 15

מלכים ב פרק יז 141

ישעיהו, פרק כ"ט, פסוק כד 9

זכריה, פרק ח, פסוק יט 9

תהילים, פרק לז, פסוק ו 9

משלי, פרק יא, פסוק יג 27

משלי, פרק כא, פסוק ל 13

דברי הימים ב, פרק יט, פסוק ו 15

משנה

שביעית, פרק י, משנה ד 28

שביעית, פרק יד, משנה ד 28

סנהדרין פרק ד, משנה ב 14

מדרש

תורת כהנים, פרשת קדושים פרק ח 93

ספרי, פ' תצא, פיסקה ריז 15

קהלת רבה, פרשה ד, ג 3

תלמוד ירושלמי

ברכות, פרק ג, הלכה ו 96

דמאי פרק ב, הלכה א 11

שקלים, פרק ג הלכה ב 7

תלמוד בבלי

ברכות י"ט, ב' 13

שבת מ"ו, ב' 104

עירובין לו א 102

עירובין מה א 27

פסחים ג ב 93, 111

יומא פ, א 27

ראש השנה כב ב 92

ראש השנה כה, א 28, 120

מועד קטן ג, ב 27

מועד קטן טו 26

יבמות כד ב 139, 140, 141

יבמות כה, ב 17, 95, 104, 105, 122

יבמות מה ב 95

יבמות מו, ב 89, 84, 46, 17

יבמות מז, א 84, 100, 102, 103, 105

יבמות מז, ב 139, 140, 141

יבמות עז א 27, 90

יבמות פז, ב 84

יבמות פח, א 102, 105, 106, 109, 110

יבמות צב, א 13

יבמות צג, ב 92

יבמות קטו, א 92

כתובות כא, ב 18

כתובות כב, א 28, 111

כתובות סג, א 118

כתובות עו 96

גיטין כז, א 27

גיטין לג, א 28

גיטין פט, א 83

קדושין רפ"ד 110

קדושין סב, א 102, 104, 119

קדושין סה, א 145

קדושין סה ב 84

קדושין עד, א 145

קדושין עט, א 102

קדושין פ, א 101, 106, 146

בבא קמא לח, ב 139

בבא קמא נט, ב 27

בבא מציעא נט, א 13

בבא בתרא מא א 96

בבא בתרא מז, ב 143

בבא בתרא קיג, ב 115

בבא בתרא קסז, ב 97, 101, 146

בבא בתרא קלח, ב 3

סנהדרין ו א 14

סנהדרין ו, ב 5

סנהדרין ט, ב 122

סנהדרין י, א 100

סנהדרין יז, א 28
סנהדרין ל, א 27
סנהדרין לא, א 6
סנהדרין לג, ב 14
סנהדרין מא, א 21
סנהדרין מב, א 28
מכות כג, ב 27
שבועות לג, ב 94
שבועות לד, א 94
עבודה זרה ז, 13
עבודה זרה ז, א 113
עבודה זרה לו, א 27
עבודה זרה לו, ב 27
זבחים קג, ב 118
חולין י, ב 102
חולין לט, ב 143
בכורות כז, ב 15
בכורות ל, ב 139, 152
בכורות לא, א 139
בכורות לו, א 92
כריתות יא, ב 104
נדה כב 13
נדה מט, ב 18

רמב"ם

הלכות איסורי-ביאה, פרק א, הלכה כא 101, 145

הלכות איסורי-ביאה, פרק א, הלכה כ"ג 106

הלכות איסורי-ביאה, פרק ב, הלכה א-ב 123

הלכות איסורי-ביאה, פרק יב, הלכה ו 167

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה ה 102, 110

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה ז 89, 96, 137

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה ט 95, 137

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה טו 138

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה טז 138

הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה יט 107

הלכות איסורי-ביאה; פרק יג 24, 105

הלכות איסורי-ביאה, פרק טו, הלכה א 31

הלכות גירושין, פרק ג, הלכה טו 152

הלכות נזירות, פרק ט, הלכה ז 105

הלכות בכורות, פרק ב, הלכה יט 92

הלכות מעשר, פרק יד, הלכה ו 93

הלכות שגגות, פרק ג, הלכה ב 105

הלכות סנהדרין, פרק ב, הלכה יג 28

הלכות סנהדרין, פרק ה, הלכה ד 106

הלכות סנהדרין, פרק ז, הלכה ו 16

הלכות סנהדרין, פרק טז, הלכה ו 105

הלכות סנהדרין, פרק כב, הלכה ח 26

הלכות סנהדרין, פרק כד, הלכה א 81

הלכות עדות, פרק ה, הלכה ה 13

הלכות עדות, פרק יא, הלכה ה 123

הלכות עדות, פרק יב, הלכה ב 122

הלכות ממרים, פרק ב, הלכה א 15

הלכות ממרים, פרק ב, הלכה ב 14, 15

טור

טור יורה-דעה סימן רסח 81

טור יורה-דעה סימן שיד 92

טור חושן-משפט סימן כה 15

טור חושן-משפט בית-יוסף סימן כה 15

שולחן ערוך

שולחן ערוך יורה-דעה, סימן רסח, סעיף ג 115

שולחן ערוך יורה-דעה, סימן רפח, סעיף י 89, 96, 100

שולחן ערוך יורה-דעה, סימן רסח, סעיף יב 139

שולחן ערוך יורה-דעה, סימן רחצ 90

שולחן ערוך אבן-העזר, סימן ד, סעיף כט 31, 149

שולחן ערוך אבן-העזר, סימן ו 123

שולחן ערוך אבן-העזר, סימן יט, סעיפים א, ב 97, 101, 145, 146

שולחן ערוך אבן-העזר, סימן מו, סעיף ב 83

שולחן ערוך אבן-העזר, סימן קכט, סעיף כו 149

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן יט סעיף ב 26

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן כ סעיף א 16

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן כה סעיף א 15

שולחן ערוך, חושן-משפט, סימן כח, סעיף טז 22

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לג, סעיף ב 45, 57, 117

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לד, סעיף כג 123

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לה, סעיף כה 123

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לד סעיף כו 122

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לה, סעיף ד 6

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לה, סעיף ד 46

שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לה, סעיף ו 46

פוסקים ראשונים ואחרונים, מפרשים, שו"ת וכדומה

אוצר הפוסקים, סימן ד, פרק נח 21

אפי זוטרי 31

ביאור הגר"א, שולחן ערוך, יורה-דעה, סימן רסח 110

ביאור הגר"א, שולחן ערוך, אבן-העזר, סימן ב, ס"ק לב 30

ביאור הגר"א, שולחן ערוך, אבן-העזר, סימן ג, ס"ק יב 122

ביאור הגר"א, שולחן ערוך, אבן-העזר, סימן יט, ס"ק ב 101

בית יוסף, טור אבן-העזר סימן מד 152

בית יוסף, סימן רסח כ 100

בית יצחק, חלק יורה-דעה, הלכות גרים סימן כ 143

בית שמואל, שולחן ערוך אבן-העזר, סימן ב, ס"ק יט 30

בעל העיטור, אות קידושין ב 152

דרכי משה, סימן קכט, סעיף כז, בסדר גיטין 149

דרכי משה, שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לד, אות ד 123

הגהות המרדכי, פרק י 140

הדרישה, טור יורה-דעה, רסח 109

השגות הראב"ד, הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה י 110

חוט המשולש לגר"מ מוולוז'ין, סימן ה 100, 103, 105, 109

חזון איש, יורה-דעה, הלכות גרים, סימן קנח 103, 104, 116, 119

חזון איש, שולחן ערוך, סימן יא 103

חלקת יעקב, סימן יג 14

חלקת מחוקק שולחן ערוך, אבן-העזר, סימן ב ס"ק ט 30

חלקת שלמה שולחן ערוך, יורה-דעה, סימן צט 95

חמדת שלמה, חלק יורה-דעה, סימן כט 98, 102, 104, 107

חתם סופר, חלק יורה-דעה, סימן שח 104

טורי-זהב יורה-דעה סימן רסח, ס"ק ז 99

יד-שאול, סימן רמב 17

ישועות יעקב, אבן-העזר, סימן ב, ס"ק ו 31

כסף משנה, רמב"ם הלכות ממרים, פרק ב, הלכה א 15

מאירי, מסכת יבמות, דף מו, עמוד א 100, 107, 108

מגדל עוז 110

מגיד משנה, רמב"ם הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה ו 116

מגיד משנה, רמב"ם הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה ח 110

מרדכי, פרק "החולץ" 100

מרדכי, פרק "זה בורר" 123

מרדכי מובא בשו"ת אמרי-יושר, סימן קעו 139

משפטי עוזיאל, יורה-דעה, סימן נו 93

נודע ביהודה, אבן-העזר, סימן כז 91, 94, 102, 105

נודע ביהודה במהד"ת סימן נד 147

נודע ביהודה, אבן-העזר סימן נה 90, 102, 105, 127

נודע ביהודה, אבן-העזר שאלה עב 21

נמוקי יוסף, מסכת יבמות, פרק "החולץ" 93

נמוקי יוסף, מסכת כתובות, דף כב, עמוד א 111

נתיבות, חושן-משפט, סימן עח, ס"ק א 96

סמיכה לחיים, לאבן-העזר, סימן ט 16

סמ"ע, חושן-משפט, סימן כח, ס"ק נד 22

סמ"ע, חושן-משפט, סימן לז, ס"ק ד 13

פני יהושע, אבן-העזר חלק א, סימן א 147

פני יהושע המובא בשם שמעתתא ושמעתא ו, פרקים ו-יב 106

פני משה, ירושלמי מסכת סנהדרין, פרק ד, הלכה ז 14

פרישה, טור יורה-דעה, סימן רס"ח 142

פתחי תשובה, אבן-העזר, סימן יא, ס"ק יח 21

פתחי-תשובה, חושן-משפט, סימן לד, ס"ק מ 122, 123

צפנת פענח, הלכות איסורי-ביאה, פרק יג, הלכה יד 24, 139

ראב"ד, הלכות עדות, פרק ה, הלכה ה 13

רא"ש, מסכת יבמות, דף מו עב 89

ריטב"א, מסכת יבמות, דף כד ע"ב, ד"ה "הלכה כיון שנתגיירו" 81, 141, 143

ריטב"א, מסכת כתובות, דף נב ע"א 111

רי"ף, מסכת יבמות, דף מה ע"ב 99

רמ"א, שולחן ערוך יורה-דעה, סימן רמב, סעיף לא 15

רמ"א, שולחן ערוך אבן-העזר, סימן טז, סעיף א 123

רמ"א, שולחן ערוך, אבן-העזר, סימן מו, סעיף ב 83

רמ"א, שולחן ערוך, חושן-משפט, סימן כח, סעיף טו 20

רמ"א, שולחן ערוך חושן-משפט, סימן לג, סעיף ב, בשם י"א 46

רמב"ן, מסכת יבמות, דף מה, ע"ב 99, 100

רמב"ן, האגרת לבנו מירושלים 111

רמ"ה, מובא בתולדות אדם וחוה, חלק ד, נתיב כג 100

ר"ן, מסכת כתובות סוף פרק ב 46

ר"ן, מסכת עבודה זרה דף ז 13, 15

ר"ש, מסכת עדויות, פרק א משנה ה 14

רשב"א, מסכת בבא בתרא דף קיג ע"ב 115

רש"י, מסכת יבמות, דף כה ע"ב, ד"ה "ותלתא לא חשידי" 17

רש"י, מסכת כתובות, דף כא ע"ב, ד"ה "משחתמו אין מעידין" 18

רש"י, מסכת סנהדרין, דף לב ע"א 14

שו"ת אבני צדק מובא בשו"ת מנחת יצחק 141

שו"ת אמרי יושר להגאון ר' מאיר אריק, סימן קעו 139

שו"ת ברכי יוסף להחיד"א חושן-משפט, סימן טוב 19

שו"ת הר"א ששון, סימן כ 98, 104, 108

שו"ת המהרי"ט, חושן-משפט, תשובה עט 18

שו"ת מהר"י קצב"י סימן י 141

שו"ת חזון נחום, סימן צ 141

שו"ת מנחת יצחק, סימן קכב 141, 144

שו"ת רבי עקיבא איגר, תשובה צט 21

שו"ת רבי עקיבא איגר, תשובה ק 14, 20

שו"ת רבי עקיבא איגר, תשובה קז 106

שו"ת רבי עקיבא איגר, תשובה קכ"א 111, 106, 101, 100

שיירי כנסת הגדולה, יורה-דעה, סימן רמב, ס"ק נה 16

שיירי כנסת הגדולה, יורה-דעה, סימן רמב. ס"ק נז 16

שיירי כנסת הגדולה. יורה-דעה, סימן רמב, ס"ק נח 16

ש"ך, יורה-דעה. סימן רמב, ס"ק נו 15

ש"ך, יורה-דעה, סימן שיד, ס"ק ה 109

ש"ך, חושן-משפט, סימן יז, ס"ק ט בשם המהרשד"ם 17

תולדות אדם וחווה, חלק ד' נתיב כג 100

תוספות מסכת פסחים, דף ג ע"ב, 93

תוספות מסכת יבמות, דף מז ע"ב, 90

תוספות מסכת יבמות, דף מז ע"א, ד"ה "במוחזק" 110, 111

תוספות מסכת קידושין, דף מט, עב 143

תוספות מסכת בבא קמא, דף לח ע"ב, ד"ה "גר" 141

תוספות מסכת בבא בתרא, דף קיג ע"ב 115

תוספות מסכת עבודה זרה, דף ז ע"א, ד"ה "הנשאל" 14

תוספות חולין דף ג ע"ב, ד"ה "קסבר" 141

תשובות אחיעזר חלק ג סימן כו 143

תשובות מהר"י קצבי. כלל שני סימן יב 98, 104, 119

תשובות מהר"ם מלובלין, סימן פא 122

תשובות הרמ"א, סימן יב 14, 20

תשובות הרשב"א, חלק ב, סימן טז 115, 135